VASILE ARVINTE

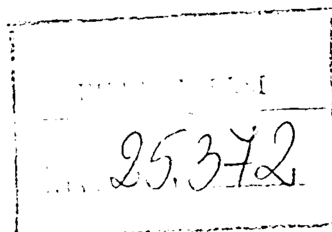
Raporturi lingvistice româno-germane. Contribuții etimologice

Ediție întocmită de
ALEXANDRU GAFTON

Editura „Egal“
Bacău - 2002

Coperte: Miniaturi germane
Montaj coperte: Alina-Mihaela Dănilă
Consultant artistic: Aurel Stanciu

Tehnoredactare: Monica-Diana Cornea
Tincuța Cobzaru

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ARVINTE, VASILE
Raporturi lingvistice româno-germane. Contrib
etimologice / Vasile Arvinte; Bacău : *Egal*, 2002

325 p.; 21 cm.
Bibliogr.
Index

ISBN 973-8211-38-7

811.135.1:811.112.2

Editura „Egal"
C.P. 1, O.P. 9
5500 Bacău
Tel./fax: 0234 / 519.803
e-mail: mialid_bc@yahoo.com

Nota editorului

Volumul de față reprezintă o culegere de studii referitoare la influența germană și germanică asupra limbii române. Fiind aceasta una dintre preocupările constante ale Profesorului nostru, împreună cu un alt elev al Domniei sale, dr. Ion Horia Bîrleanu, de la Universitatea „Ștefan cel Mare" din Suceava, am inițiat întocmirea unui volum pe această temă. Selecția materialului, ordonarea acestuia și necesarele revizii aparțin exclusiv autorului. Planul lucrării l-am întocmit împreună cu I.H. Bîrleanu.

După aproape patru ani de lucru, mereu întrerupt de felurite obligații și proiecte - uneori comune cu cele ale Profesorului nostru -, încercăm o modestă satisfacție oferind acest volum celui care ne-a făcut cinstea de a accepta să-i edităm o parte a contribuțiilor sale de istoric a limbii. Întrucît, pentru Domnul Profesor, vremea se află în preajma împlinirii vîrstei de 75 de ani, împreună cu I.H. Bîrleanu, am dori, cu acest prilej, ca acesta să fie considerat sincerul nostru omagiu.

Cuvînt înainte

Profesorul Vasile Arvinte, specializat în chestiunile de istoria limbii române, domeniu la care a adus numeroase şi importante contribuţii, a manifestat o constantă şi intensă preocupare privitoare la contactele lingvistice româno-germane. Absolvent al Facultăţii de Filologie din Iaşi, secţia română-germană, efectuîndu-şi studiile de doctorat în Germania - unde şi-a susţinut şi publicat teza de doctorat, intitulată *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlasses)*, Akademie Verlag, Berlin, 1971 -, îndrumînd, la rîndul său, numeroşi doctoranzi care studiază chestiunea relaţiilor lingvistice româno-germane, Domnia sa a păstrat o bună relaţie cu mediul academic german, fiind deseori invitat să susţină conferinţe în diferite centre universitare germane.

Prezentul volum conţine cele mai valoroase contribuţii ale autorului la chestiunea interacţiunilor lingvistice româno-germane. Destul de puţin aprofundată în literatura românească de specialitate, această temă este dezvoltată aici, în toate direcţiile, în cadrul unor studii cu caracter teoretic, teoretico-aplicativ ori aproape exclusiv aplicat. Prezenţa tuturor acestor studii într-un volum nu se datorează faptului că ele se referă la o aceeaşi temă. Separate în timp, aceste studii permit să se observe modalitatea în care ia amploare o preocupare de interes major pentru istoria limbii române, felul în care se structurează şi capătă amploare o chestiune ştiinţifică. Adîncind tot mai mult tema studiată, cercetătorul ia cunoştinţă în profunzime de variatele ei aspecte, astfel că studiile ajung să se articuleze cu maximă coerenţă de metodă şi substanţă.

Privind tema cu consecvență din perspectivă diacronică și sesizînd diferitele relații din cadrul problemelor concrete studiate, dar și chestiunile teoretice care se degajă, autorul își creează posibilitatea unei priviri obiective și globale, care să surprindă atît dinamica unor relații din limbă, mecanismele care pun în mișcare relații de o asemenea natură, cît și formele de manifestare și efectele unor astfel de relații. De fiecare dată, și cu o forță sporită pe măsură ce se aprofundează și amplifică tema, în cadrul unui efort științific ce pleacă de la realitatea concretă a vorbirii, componenta teoretică se conturează cu coerență ridicată, dobîndește precizie, unitate și calitatea de a fi racordată la știința lingvisticii.

La rîndul ei, componenta aplicativă cunoaște o continuă rafinare la nivelul metodei, capacitățile autorului de aplicare a tehnicilor de investigație conferind validitate demonstrațiilor.

Avînd formațiune și convingeri de neogramatic, precum Alexandru Philippide, Profesorul Vasile Arvinte pune la contribuție datele dialectologiei istorice, dar și pe cele furnizate de anchetele dialectale, în care s-a inițiat, apoi le-a organizat și condus. În felul acesta, calitățile de dialectolog și de fonetician pe care autorul le are dau gir cercetării, furnizînd o bază reală, nemijlocit cunoscută de cel ce analizează faptele.

Construcția volumului și a elementelor sale componente este unul din acele aspecte formale în măsură să ofere indicii asupra conținutului. Rigoarea și concizia discursului științific, accesibilitatea sa, darul de a împărtăși cititorului cunoștințe aferente, dar care sugerează direct caracteristici ale temei sînt calități ce rețin știința în sferele ei firești, umanizînd-o însă.

Această lucrare nu se recomandă numai prin autoritatea celui ce a elaborat-o. Toți cei interesați de dificilul, dar captivantul domeniu al etimologiei, de istoria limbii române vor găsi aici nu doar rezolvările a numeroase probleme, ci și consistente căi de urmat, rigoare de metodă, precum și un model de expunere magistrală.

Raporturile lingvistice româno - germane*

1. Numărul extrem de redus sau, după unii, absența totală a elementelor vechi germanice în limba populației romanizate de la Dunărea de jos constituie una dintre trăsăturile importante care separă Romania orientală de cea occidentală. În locul elementelor vechi germanice, româna, căci dalmata nu intră în sfera considerațiilor de față, posedă, după cum e cunoscut, numeroase împrumuturi de origine slavă meridională. Superstratului germanic din apus i se opune aici superstratul slav. Este lesne de văzut că determinante în această privință au fost condițiile istorice diferite din estul și vestul Europei, în perioada de la sfîrșitul Imperiului Roman. Cu toate acestea, populația romanizată din provinciile dunărene a venit în contact, cel puțin cu trei secole înainte de venirea slavilor, cu neamurile germanice, al căror asalt susținut împotriva imperiului a început tocmai în această regiune. O scurtă trecere în revistă a știrilor istorice despre semințiile germanice de la Dunărea de Jos ne va arăta că acest contact a existat într-adevăr și că el ar fi putut să lase urme în limba română.

Primul trib germanic semnalat în Peninsula Balcanică este cel al bastarnilor, care, încă înaintea erei noastre, în anii 179-178, pătrund pînă în Dardania în incursiuni de pradă. Mai tîrziu, la anul 59 î.e.n., bastarnii se aflau la gurile Dunării, unde sînt semnalați apoi pe vremea lui Strabon (63 î.e.n. – 19 e.n.) și Appianus (pe la 160 e.n.). Originea lor germanică nu este întru totul sigură. După bastarni, Cassius Dio menționează, la anul 173 e.n., pe *astingi*, adică *hasdingii* sau *vandalii*, care pătrund în părțile de nord ale provinciei Dacia traiană, pînă la rîul Mureș. După ce această provincie este părăsită de romani, vandalii își întind stăpînirea, între anii 274-275, și asupra Banatului, pînă la Dunăre. Între anii 306-337, ei stăpîneau regiunea de pe văile rîurilor Mureș, Criș și Tisa. Vandalii, ca și semințiile germanice următoare, aparțineau ramurei germanice de răsărit, care, plecînd de la gurile Vistulei, se deplasează treptat spre regiunea

*Comunicare ținută la universitățile din Bonn și Tübingen, în iulie 1967. Apărut în ALIL, t. XIX 1968, p. 13–27 și în „Romanische Forschungen", 80. Band, Heft 2/3, Frankurt am Main, 1968, p. 395–415, cu titlul *Deutsch-rumänische Sprachbeziehungen*.

carpatică și a Pontului Euxin, venind în conflict cu stăpînirea romană de aici. În secolul al III-lea, în fruntea tuturor se aflau *goții*. Aceștia, în unire cu alte seminții germanice (*taifalii, ast(r)ingii, peucinii bastarnii, visii, gepizii, herulii*) și cu alte neamuri (*carpii* de neam dacic, apoi *boranii* și *urugundii*, de origine uralo-altaică), atacă necontenit, începînd cu anul 238, provinciile romane Moesia Inferior și Thracia. Atacurile lor, foarte violente și nimicitoare, durează pînă la anul 375, cînd pentru ei se ivește dinspre răsărit marele pericol al hunilor. Atunci, ei caută în grabă un adăpost în Imperiul Roman, pe care pînă atunci îl prădaseră. Pînă la această dată, goții, cu aliații lor, luaseră în stăpînire toată regiunea de la nordul Dunării. Ei sînt semnalați în Transilvania, alături de vandali și taifali, în anii 358, 364-378, în Muntenia și Moldova între anii 367-369. Granița dintre ramura de vest a goților (*vizigoții* sau *thervingii*) și cea de est (*ostrogoții* sau *greuthungii*) se afla, pînă la invazia hunilor, pe Nistru. În anul 375, sînt menționați taifalii și în sudul Moldovei. Grupuri mai mari sau mai mici de germanici se aflau și la sudul Dunării, chiar înainte de venirea hunilor. Unii serveau ca ostași în armata romană. Chiar și cei de la nordul fluviului au fost, cu intermitență, de pe la anul 285, *foederati* ai romanilor. De la o vreme, începînd cu secolul al IV-lea, contactele cu populația romană trebuie să fi fost mai strînse, cum o probează faptul foarte important al schimbării religiei de către goți, prin adoptarea creștinismului, în vremea domniei lui Valens, și traducerea în limba gotă a *Bibliei* de către episcopul lor Ulfilas (311-383). Neamul gepizilor, despre care va fi vorba îndată, s-a creștinat între anii 364-375.

Invazia hunilor produce mari perturbații în toată regiunea de la Dunăre în jos. Alungați, cei mai mulți, de pe teritoriul dintre Don și Dunăre, goții trec în Peninsula Balcanică la anul 376. Unii intră în armată romană, alții trăiesc în cadrul unei organizații statale cu regi proprii, dintre care sînt cunoscuți: Fritigerus, pe la 376-380, Athanaricus, pe la 380, Theodoricus Triarii, pe la 457-481. Sub Alaricus, o parte din vizigoți au plecat în Italia, trecînd prin Epir (396). Numărul populației germanice de la sudul Dunării sporește simțitor după anul 481, cînd teritoriile vizigote din Moesia Inferior, răsăritul Moesiei Superior, Thracia, și, în parte, Macedonia și Thessalia, intră sub stăpînirea ostrogoților, veniți de la nordul Dunării, sub conducerea lui Theodoricus, fiul lui Thiudimer.

Trecerea lor în masă a avut loc la 473, dar unii veniseră aici cu un secol înainte, fiind menționați pentru anii 376, 383, 386 în Thracia. Pînă la anul 473, grosul populației ostrogote trăise sub dominația hunilor, participînd, alături de gepizi, ca auxiliari în armata lui Attila, la incursiunile acestuia în vestul Europei. După destrămarea imperiului hun (454), în urma luptelor care au avut loc timp de 19 ani între urmașii lui Attila și triburile germanice (*ostrogoții, gepizii, sadagarii, suavii* și *scirii*), s-a afirmat la nordul Dunării, în primul rînd în Transilvania, puterea gepizilor. Acum nu numai ostrogoții, ci și alte neamuri germanice, cum sînt *sadagarii, scyri* (*sciri*), *cemandri, rugi*, sînt silite să treacă în Peninsula Balcanică, așezîndu-se prin Moesia Inferior și Scythia Minor, unii dintre ei, *rugii*, în Thracia, nu departe de Constantinopole. Ostrogoții au stăpînit teritoriile amintite ale vizigoților numai 15 ani, căci sub regele lor Theodoric (Theodoric cel Mare), cea mai mare parte dintre ei pleacă în Italia. Resturile de neamuri germanice au dăinuit mai multe veacuri în Peninsula Balcanică. Pe vremea lui Iordanis, la anul 551, populația gotă nu se romanizase, ci vorbea limba proprie în Moesia Inferior, în regiunea orașului Nicopolis (Nikjup). În Dobrogea, limba gotă a trăit pînă în prima jumătate a secolului al IX-lea.

Această schiță istorică trebuie completată cu cîteva date despre gepizi. Din același grup germanic de răsărit, gepizii s-au deplasat spre sud-estul Europei la anul 248, părăsind teritoriul lor de la vărsarea Vistulei, și au ajuns în nordul Daciei pe la 249, unde s-au stabilit cu învoirea romanilor. Mai tîrziu, după părăsirea Daciei de către Aurelian, gepizii ocupă teritoriul vandalilor dintre Munții Apuseni, Tisa și Dunăre (336). Numărul lor crește cu resturile de gepizi care vin de la gura Vistulei. După o perioadă în care s-a aflat sub dominația hunilor (418-453), gepizii devin stăpîni pe toată Dacia traiană și pe teritoriul dintre această provincie și Tisa. Regatul lor este în continuă expansiune, astfel că pe la 473 el cuprindea și regiunea Sirmium, iar, mai tîrziu, și provincia sud-dunăreană Dacia aureliană. Regatul gepid va fi distrus de longobarzi, uniți cu avarii, la anul 567. Populația gepidă a continuat să trăiască în Transilvania pînă la mijlocul secolului al VII-lea, cum o probează urmele

arheologice. La sud de Dunăre, se aşează, la anul 512, şi neamul germanic al herulilor (în regiunea Belgradului)[1].

Datele istorice prezentate mai sus, ilustrînd situaţia tulbure în care se aflau provinciile dunărene în secolele al III–lea — al IV–lea, au constituit punctul de plecare pentru numeroase lucrări asupra aşa-ziselor elemente vechi germanice ale limbii române. În cadrul istoric descris mai sus, populaţia romanică de la Dunărea de Jos a venit în contact cu seminţiile germanice cam în acelaşi timp în care un proces similar avea loc şi în apus. Şi totuşi, rezultatele cercetărilor asupra elementelor vechi germanice ale românei sînt puţine, nesigure sau foarte controversate.

Explicaţia trebuie căutată în natura contactului cu germanicii în cele două părţi ale imperiului. La început, în răsărit, ca şi în apus, au predominat raporturile de ostilitate, războinice, de pradă. Dar pe cînd în Gallia, Italia sau Spania perioadei iniţiale încordate i-a urmat o epocă îndelungată de convieţuire paşnică pe acelaşi teritoriu, terminată cu asimilarea noilor veniţi, în sud-estul Europei, care a cunoscut toate invaziile, formaţiile statale germanice au fost repede spulberate, fie de alte neamuri (huni, avari), fie tot de alte seminţii germanice, care se aflau în permanentă luptă între ele. De aceea, regiunea dunăreană a constituit numai pentru cîteva resturi germanice o zonă de colonizare, pentru grosul populaţiei ea a fost doar un popas în drumul spre vestul Europei: goţi au ajuns în Italia, sudul Franţei şi Peninsula Iberică, gepizii şi longobarzii în Italia, vandalii în Spania şi Africa de Nord etc. Formaţiile lor statale de aici, ca şi cele întemeiate de germanicii de vest (francii, burgunzii), au dăinuit vreme îndelungată, iar amintirea lor se păstrează în denumiri ca Franţa, Lombardia, Burgundia şi mai tîrziu Normandia. În răsărit,

---

[1] Vezi A. Philippide, *OR*, I, Iaşi, 1923, p. 285-321, 348-353; II, p. 346-350; E. Gamillscheg, *Romania Germanica*, II, Berlin und Leipzig, 1935, p. 233–266; C. Diculescu, *Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Rumänien*, Leipzig, 1922; id., *Die Gepiden. Forschung zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des Rumänischen Volkes*, Halle, 1922; *Istoria Românici*, I, Bucureşti, 1960, p. 682-694, 704-714; I. Nestor, *Slavii pe teritoriul R. P. R., în lumina documentelor arheologice*, în „Studii şi cercetări de istorie veche", X, Bucureşti, 1958, p. 53; id., *Les données archéologiques et le problème de la formatin du peuple roumain*, în „Revue roumaine d'histoire", III, Bucarest, 1964, p. 385, urm.; Ludwig Schmidt, *Geschichte der deutschen Stämme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. Die Ostgermanen*, München, 1941.

resturile gote de la sud de Dunăre şi cele gepide din Transilvania n-au putut juca un rol similar. Dacă în apus, în afară de ştirile istorice, teritoriile de colonizare ale germanicilor pot fi delimitate destul de bine cu ajutorul toponimicelor sau cu al ariilor unor apelative, care concordă, adesea, cu descoperirile arheologice[2], în răsărit, datele necesare unei asemenea delimitări lipsesc.

Dar în afară de ştirile istorice cu privire la germanicii de la Dunărea de Jos, munca de investigare a elementelor vechi germanice, care s-ar fi păstrat în română, a fost motivată şi de prezenţa cîtorva termeni de această origine în latină scrisă din provinciile dunărene. Semnificativ este faptul că nici unul dintre aceste cuvinte nu s-a transmis limbii române. S-a presupus, însă, că altele, neatestate în inscripţii, s-ar fi putut transmite[3]. La fel, nu s-au păstrat nici toponimicele şi antroponimicele presupuse germanice din inscripţiile şi izvoarele latine de la Dunărea de Jos[4].

Pe această bază destul de şubredă, au început căutările de elemente vechi germanice în română. De aceea, rar capitol din istoria limbii române care să fi constituit obiectul atîtor controverse. Într-o vreme, chestiunea a fost pusă în legătură şi cu continuitatea populaţiei romanizate în Dacia, după retragerea romanilor. Astfel, fără să o fi dovedit, lipsa elementelor germanice în română constituia pentru R. Roesler[5] unul din argumentele împotriva continuităţii, căci, după el, contactul cu germanicii ar fi putut avea loc numai la nordul

---

[2] E. Gamillscheg, *op. cit.*, passim.

[3] În inscripţiile din Moesia Superior şi Moesia Inferior, precum şi în cele din Noricum şi Gallia, apare cuvîntul *brutis* „noră", din. got. *bruths* „id.", acelaşi cu germ. *Braut*. S-a păstrat în veliotă (*bertain*), friulană (*brut*), engadină (*brüt*), franceză (*bru*), dar lipseşte în română. Mult discutată este originea germanică a unor cuvinte ca *burgus* „întăritură, piaţă comercială întărită" (<got. *baurgs* sau gr. πύςγος „turn de apărare") sau *sculca, sculta*, întîlnit în toponimicul Σχουλκοβούζγο < *sculca+burgus* (v. A. Philippide, *op. cit*, I, 32; E. Gamillscheg, *op. cit.*, II, p. 236; REW, 1345; H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, Bucureşti, 1960, p. 192-193, 227, cu bibliografia chestiunii); *id.*, *La langue latine dans le Sud–Est de l'Europe*, Bucureşti–Paris, 1978, p. 292; 303–305; *id.*, *La Romanité dans le Sud–Est de l'Europe*, Bucureşti, 1993, p. 150.

[4] Cîteva exemple, după E. Gamillscheg, *op. cit.*, II, p. 237-238, 241-244, din domeniul toponimiei: Mariscus, Transmarisca, Mareburg, Stiliburg, Alikaniburg, Skulkoburg, Lakkoburg şi din al antroponimiei: Andio, Atta, Burtinus, Leubinus, Drigisa, Bonita, Andrala, Nandonis etc.

[5] R. Roesler, *Romänische Studien*, Leipzig, 1871.

Dunării. Ştirile vorbesc însă despre numeroase grupuri germanice şi la sud de Dunăre. Dimpotrivă, pentru C. Diculescu[6] şi E. Gamillscheg[7], adepţii părerii că româna are numeroase cuvinte gote, gepide sau longobarde (aproximativ 60), precum şi toponimice sau antroponimice, prezenţa acestora constituia o probă despre „Bodenständigkeit des Rumänentums". Rezultatele concrete ale acestora, adică etimologiile propuse, precum şi cele ale lui G. Giuglca[8].sau cele mai vechi ale lui B.-P. Hasdeu[9], R. Loewe[10], au fost confruntate cu critica unor lingvişti ca W. Meyer-Lübke[11], O. Densusianu[12], P.Skok[13], G. Weigand[14], V. Bogrea[15], J. Brüch[16], L. Tamás[17], iar în ultima vreme H. Barić[18].

Rezervată a fost şi atitudinea lui Philippide[19], S. Puşcariu[20] şi Al. Rosetti[21].

Iată cîteva exemple, ale căror etimonuri nefiind găsite nici în latină, nici în slavă, greacă, maghiară sau turcă, au fost explicate prin gotă, gepidă sau longobardă (după Diculescu, Giuglea, Gamillscheg):

---

[6] C. Diculescu, *op. cit*, precum şi *Altgermanische Bestandtheile im Rumänischen*, în ZRPh, XLI, 1921, p. 421-428.
[7] *Op. cit.*
[8] G. Giuglea, *Cuvinte şi lucruri. Elemente vechi germanice în orientul romanic*, în DR, II, p. 327-402; id., *Crîmpeie de limbă şi viaţă străveche românească*, în DR, III, p. 622-628.
[9] B.-P. Hasdeu, *Zîna Filma. Goţii şi gepizii în Dacia*, Bucureşti, 1877.
[10] R. Loewe, *Altgermanische Elemente der Balkansprachen*, în „Zf. f. vergl. Sprachforsch.", 1906, p. 265-334.
[11] W. Meyer-Lübke, în „Zf. f. vergl. Sprachforsch.", 1906, p. 53 şi urm.
[12] O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 101, p. 235.
[13] P. Skok., *Gibt es altgermanische Bestandteile im Rumänischen?* în ZRPh, XLIII, p. 187 şi urm.
[14] G. Weigand, în „Balkan-Arkiv", III, p. 30 şi urm.
[15] Bogrea, în „Anuarul Institutului de istorie naţională", II, Cluj, p. 30 şi urm.
[16] J. Brüch, în RLiR, II, p. 92 şi urm.
[17] L. Tamás, în *Archivum Europae centro-orientalis*, II, Budapest, p. 312.
[18] H. Barić, *Lingvističke studije*, Sarajevo, 1964, p. 94-113.
[19] *Op. cit.*
[20] S. Puşcariu, *Die rumänische Sprache*, Leipzig, 1943, p. 338-341.
[21] Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, II. *Limbile balcanice*, ed. a III-a, Bucureşti, 1962, p. 75-80; vezi şi *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti, 1968, p. 239–243, cu bibliografia chestiunii. Pentru bibliografie, vezi şi E. Lozovan, în RLiR, XXII, 1958, p. 349-350.

Elemente gote sau gepide: rom. *boare* 'sanfter Wind', 'Lüftchen' < got.-gep. *baírs, bauris*; rom. *brusture* 'Klette' < gep. *brustilô*; rom. *burtă* 'Bauch' < got. *báurthi, burt(h)i, bort(h)* < *beran* 'tragen'; rom. *dop* 'Kork' < gep. *dups*; rom. *gard* 'Zaun' < gep. *gards*; rom. *nasture* 'Knopf' < got.-gep. *nastilô*; rom. *rapăn, rapură* 'Räude', 'Krätze' < got.- gep. *rappôns* (din *rappô*); rom. *stărnut* 'mit einem weissen Fleck auf der Stirne' (von Pferden) < gep. *sternô* 'Stern'; rom. *tapă* 'Holzzapfen', 'Einschnitt am angeschlagenen Baum' < gep. *tappa* şi altele.

Elemente longobarde (după Giuglea şi Gamillscheg): rom. *bardă* 'Streitaxt' < long. *bardâ*; rom. *fară* 'Geschlecht', 'Stamm' < long. *fâra* 'Sippe'; rom. *ghioagă* 'Streitkolben' < long. *kogula*; rom. *scruntar* 'Sandboden', 'Bodenerhebung längs eines Wasserlaufes' < long. *skrunta* 'Scharte'; rom. *a sgudui* 'erschüttern' < long. *skudojan*; rom. *a smicui* 'geisseln', 'peitschen' (rom. *smicea* 'dünner Zweig') < long. *smikkojan* (mhd. *smicke* 'Peitsche').

Cele mai greu de admis sînt etimologiile longobarde. Acest neam germanic a locuit în Pannonia Superior, deci în afara teritoriului de formare a limbii române, a rămas aici doar 22 de ani, şi, cum spune Philippide[22], „n-a fost în contact cu românimea niciodată". Această dificultate vrea să o înlăture Gamillscheg[23] prin presupunerea că termenii de mai sus ar fi trecut de la populaţia romanizată din Pannonia la cea din Dacia şi apoi s-ar fi păstrat în română. Critici numeroase li s-au adus şi etimologiilor gote şi gepide. În multe cazuri, s-a constatat nerespectarea „legilor fonetice" ale românei şi ale idiomurilor germanice. Se adaugă, apoi, şi numeroase nepotriviri semantice, atestarea tîrzie în română a cuvintelor în cauză, dar mai ales imposibilitatea încadrării lor în grupuri noţionale relativ bine închegate. Cu excepţia celor cîteva presupuse elemente longobarde, lipsesc expresiile care reflectă raporturile obişnuite dintre germanici şi romanici: luptă şi zgomot, bătălie, defecte psihice şi fizice, organizarea statală, administraţia, raporturile de proprietate. Pe deasupra, cum am spus şi mai sus, încă nu a fost dovedită pe teritoriul României existenţa unor zone compacte cu apelative sau toponimice care să fie de origine veche

[22] *Op. cit.*, I, p. 352, nota.
[23] *Op.cit*, II, p. 260.

germanică[24], așadar a unor regiuni de colonizare. Apoi, cei care s-au ocupat de chestiune au acordat prea puțină atenție graiului săsesc din Transilvania, cu o vechime aici de peste 800 de ani. Nu este exclus ca mulți dintre termenii, adesea dialectali, al căror aspect fonetic, și sens, justifică o explicație prin germanică, să fie, la o analiză mai atentă, de origine săsească. H. Barić[25], de pildă, scoate din listele lui Diculescu, Giuglea, Gamillscheg, pe rom. *dop* și *stinghe* 'Querstange', explicîndu-i prin graiul săsesc. În ce ne privește, credem că am dovedit originea săsească a cuvintelor *cinhă* 'Vogelscheuche', *rapăn, rapon, rapură* 'Räude', 'Kratze', și cea retoromană a termenului *țapă* (adus în Carpați la sfîrșitul secolului trecut de lucrătorii forestieri din Friul și Alpii Dolomitici)[26]. Lista vechilor elemente germanice ale limbii române este în continuă scădere[27].

2. Mult mai bogate în rezultate sînt cercetările asupra stratului de elemente germane constituit în română în decursul evului mediu. Acum abia putem vorbi de un contact lingvistic româno-german propriu-zis. Prezența grupului etnic săsesc în interiorul arcului carpatic stă în legătură cu procesul amplu de iradiere spre răsărit a limbii germane, începînd de prin secolul al XII-lea[28]. Nu există nici o dovadă că acești sași ar fi găsit în Transilvania resturi de populație gotă sau gepidă. Continuitatea veche germanică în această regiune, susținută de numeroși umaniști din evul mediu, reluată în timpul nostru de G. Kisch[29], are la bază eroarea fundamentală, făcută încă în secolul al VI-lea de Iordanis, între geți, neam tracic, și goți, neam

---

[24] Pentru o astfel de zonă în sudul României (Muntenia) pledează E. Gamillscheg, *Der rumänische Sprachatlas*, în „Cahiers Sextil Pușcariu", I, 1952, invocînd ca probă numai aria de răspîndire a cuvîntului *burtă* „Bauch".

[25] *Op. cit*, apud. Al. Rosetti, *op. cit*, p. 80.

[26] În SCȘt., Filologie Iași, VI, 1955, p. 235-238, apoi în *Elemente retoromane în terminologia forestieră romînească*, în SCL, XV, 164, p. 654-656; și versiunea italiană: *Elementi retoromanizi nella terminologia forestale romena*, în RRL, IX, nr. 4, București, 1964, p. 461—473. V. prezentul volum, p. 20-36; 20-236.

[27] Contra etimologiei vechi germanice a rom. *nasture* se pronunță, recent, și A. Greive, *Zur Etymologie von rum.* ***nastur****, it.* ***nastro****, wallon* ***nâle*** *und verwandten Formen*, în „Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen", 202. Bd., 117, Jg., 2. Heft, p. 93-101.

[28] W. Mitzka, *Die Ostbewegung der deutschen Sprache*, in „Zf. f. Mdforsch.", XIX.

[29] Gustav Kisch, *Germanische Kontinuität in Siebenbürgen*, în „Vom Leben und Wirken der Romanen", II, Rum. Reihe, Heft 7-12.

germanic. Recent, teoria aceasta a fost combătută de Karl Kurt Klein[30].

Din ştirile sărace referitoare la constituirea grupului german din Transilvania pot fi conturate cîteva momente mai importante ale colonizării. Pentru prima dată, la începutul secolului XII-lea, sînt semnalate grupuri de germani originari din Bavaria în localitatea Satu Mare. Cam în acelaşi timp, izvoarele vorbesc despre aşa-numiţii *Latini* din dioceza Erlau, identici, probabil, cu aşa-numiţii *Flandrenses* de la Bátar, precum şi de o uniune privilegiată de Saxones, nobili războinici din ţinutul „niederdeutsch", aşezaţi în apropiere de Alba-Iulia şi Orăştie. Numele *Saxones* apare des în documentele latine ale cancelariei maghiare. El a devenit termenul generic pentru germanii din Transilvania (*Sachse*, ung. *szasz*, rom. *sas*, pl. *saşi*), cu toate că saşii îşi spun lor şi *Deutsch, Daitschn*. Numărul coloniştilor creşte simţitor în timpul domniei regelui maghiar Geysa al II-lea, în jurul anului 1150. Se întemeiază acum coloniile flamande din Sibiu şi Nocrich, cu aşa-numiţii *priores Flandrenses*. Elementul german apare acum şi în nordul Transilvaniei, la Rodna, Bistriţa, şi în alte locuri. La începutul secolului al XIII-lea, sînt menţionaţi în Sibiu şi în împrejurimi *alii Flandrenses*, iar colonizarea cuprinde şi Ţara Bîrsei, cu centrul la Braşov. În această parte fuseseră un timp şi cavalerii teutoni, în drumul lor spre Prusia orientală. Întreruptă un timp de marea invazie a tătarilor (1241), acţiunea de colonizare se reia în a doua jumătate a secolului, extinzîndu-se pe alocuri şi la sudul şi la estul arcului carpatic, unde coloniile germane n-au dăinuit prea mult. În Transilvania însă, elementul german, grupat în jurul celor trei mari centre, Sibiu, Braşov şi Bistriţa, s-a păstrat neîntrerupt în tot cursul evului mediu şi pînă astăzi. Există numeroase indicii că foarte mulţi dintre strămoşii actualilor saşi proveneau din regiunea Rinului, Moselei, Luxemburg-ului şi Flandrei. O delimitare precisă numai pe

[30] În lucrarea *Das Rätsel der siebenbürgischen Sprachgeschichte. Die Goten-Geten-Daken-Sachsengleichung in der Sprachentwicklung der Deutschen Siebenbürgens*, în volumul *Transsylvanica, Gesammelte Abhandlungen und Aufsätze zur Sprach- und Siedlungsforschung der Deutschen in Siebenbürgen*, München, 1963, p. 90-139.

baza datelor lingvistice nu a fost posibilă, din cauza caracterului foarte amestecat al graiului săsesc[31].

De la această populație germană au pătruns în română, în primul rînd în graiurile din Transilvania, numeroase elemente germane. Mult mai mare este, pe de altă parte, numărul împrumuturilor pe care sașii le-au luat din limba română. Ambele laturi ale acestui contact au fost pînă acum destul de bine studiate[32].

---

[31] Karl Kurt Klein, *Zur Siedlungsgeschichte und Sprachgeographie der mittelalterlichen deutschen Siedlungen in Siebenbürgen*, în „Siebenbürgische Mundarten", Berlin, 1959. De altă părere în ceea ce privește originea și evoluția dialectului săsesc este Ernst Schwartz, *Sprachinsel und Heimat im Spiegel der Sprache dargelegt am Beispiel des Siebenbürgischsächsischen*, în CL, *Mélanges linguistiques offerts à Emil Petrovici par ses amis étrangers à l'occasion de son soixantième anniversaire*, anul III, Suplement, Cluj, 1958, p. 415-425.

[32] Vezi I. Borcia, *Deutsche Sprachelemente im Rumänischen*, în „X. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", Leipzig, 1904, p. 138-253; Simion C. Mîndrescu, *Influența culturii germane asupra noastră. I. Influența germană asupra limbii române*, Iași, 1904; G. Pascu, *Elemente germane în limba română (Contribuție lexicografică)*, în „Arhiva", XV, Iași, 1904, p. 398–406; Virgil Tempeanu, *Deutsche Kulturwörter im Rumänischen* (Auszug aus der Zeitschrift „Conferința"), Bukarest, 1941; M. Zdrenghea, *Rumänisch-deutsche Sprachbeziehungen*, în *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo*, Bucarest, 1957, p. 147-158; Vasile Arvinte, *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlasses)*, Akademie Verlag, Berlin, 1971. Pentru elemente românești în dialectul săsesc, vezi Em. Grigorivitza, *Românismele în dialectul german al sașilor*, în „Noua Revistă română", II, p. 343; id. *Rumänische Elemente und Einflüsse in der Sprache der Siebenbürger Deutschen*, în „Zt. f. hochdt. Bd.", II, Heidelberg, 1901; János Brendörfer, *Román (Oláh) elemek sz erdély szasz nyelvben (Rumänische Elemente in der Sprache der Siebenbürger Sachsen)*, Budapest, 1902; A. Bena, *Limba română la sașii din Ardeal*, Cluj, 1926; M. Zdrenghea, *Limba română vorbită de sașii din Cîlnic*, în SCȘt., Cluj, II, 1951; G. Klaster-Ungureanu, *Wirtschaftliche und gesellschaftliche Beziehungen zwischen Rumänen und Sachsen, im Spiegel des siebenbürgisch-sächsischen Wortschatzes*, în RRL, III, 1958, Bucarest, p. 197-219; Helmut Protze, *Zum rumänischen Einfluss auf das Siebenbürgisch-Sächsische*, în CL, III, Suplement (1958), p. 389-402; Gisela Richter, *Zur Bereicherung der siebenbürgisch-sächsischen Mundart durch die rumänische Sprache*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde", Bd. 3, 1960, p. 37-56; Fritz Keinzel-Schön, *Rumänische-sächsischen Wechselbeziehungen im Spiegel der Sprachforschung*, în „Forschungen zur Volks- und Landeskunde", Bd. 9, p. 111-114.

Există însă numeroase alte aspecte necercetate şi mai cu seamă lipseşte un studiu de sinteză în lumina rezultatelor din ultimii 50 de ani.

Împrumuturile săseşti ale românei sînt, în primul rînd, de natură lexicală şi aparţin, în marea lor majoritate, culturii materiale. Astfel, sînt bine reprezentate denumirile referitoare la meserii, unelte, articole de comerţ, materiale de construcţie, obiecte casnice, unităţi de măsură, medicină populară etc. Un grup de termeni se referă la realităţi feudale. În toate acestea se reflectă natura contactului pe care românii de pe ambele versante ale Carpaţilor le-au întreţinut secole de-a rîndul cu centrele săseşti din Transilvania. O apropiere pe planul vieţii spirituale la nivel popular este mai greu de constatat. Probabil că diferenţele religioase, românii fiind ortodocşi, iar saşii catolici, mai tîrziu luterani, dar mai ales rezerva în care s-au menţinut saşii faţă de neamurile înconjurătoare de-a lungul timpului explică această situaţie. Cu toate acestea, trebuie în mod deosebit subliniată contribuţia oraşelor săseşti la activitatea de traducere şi tipărire în română a numeroase cărţi religioase, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (tipăriturile diaconului Coresi). Şi în alte domenii ale vieţii culturale coloniile săseşti au jucat rolul de intermediar între români şi vestul Europei[33]. Un capitol aparte, interesant şi caracteristic şi altor regiuni din sud-estul Europei, îl constituie toponimia de origine germano-săsească a Transilvaniei. În dubla şi adesea în tripla denumire, românească, săsească sau maghiară, a aceleiaşi localităţi, a aceluiaşi rîu, deal, munte, regiune, etc., se reflectă o parte din istoria nescrisă a contactului dintre aceste popoare[34].

Nu toate împrumuturile de origine săsească au aceeaşi importanţă în cadrul lexicului românesc. Marea majoritate e constituită din termeni dialectali, care circulă numai în Transilvania. Există însă unele cuvinte care au trecut de mult bariera dialectală sau regională. Pe teren, acestea descriu arii întinse de o parte şi de alta a Carpaţilor. Cîteva au intrat în uzul general şi chiar în limba literară. Soarta fiecărui termen pune probleme speciale şi adeseori este greu de arătat cauzele care au determinat generalizarea sau dispariţia

---

[33] Vezi Fr. Valjavec, *Geschichte der deutschen Kulturbeziehungen zu Südosteuropa*, Bd. II, München, 1955.

[34] Vezi G. Kisch, *Siebenbürgen im Lichte der Sprache. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der Karpathenländer*, Leipzig, 1929.

cutărui cuvînt. În genere, la sud şi la est de Carpaţi, multe săsisme au cîştigat teren fie odată cu trecerea unor români din Transilvania în Moldova sau Muntenia, fie datorită schimburilor comerciale cu oraşele săseşti, a schimbului de meseriaşi, etc., menţionate de izvoarele istorice. Această iradiere treptată a săsismelor poate fi surprinsă pe hărţile *Atlasului lingvistic român*. Izoglosele descrise de ele sînt mult mai dese în centrul României (sud-estul Transilvaniei), pentru că aici sînt şi aşezările săseşti cele mai vechi şi mai numeroase. Ele se împuţinează pe măsură ce ne îndepărtăm de acest centru, dar aria lor de răspîndire cîştigă în extensiune, cuprinzînd, în cîteva cazuri, întregul teritoriu de limbă română. Elementele săseşti lipsesc în dialectele româneşti sud-dunărene[35].

Dintre cuvintele cu o largă circulaţie, atestate de *ALR*, dăm aici cîteva exemple: *căptuşeală*, vb. *a căptuşi* 'Futter', 'füttern' < săs. *Kapptuch (Kopftuch); joagăr* 'Säge' < săs. *Žåger*; rom. *leaţ* 'Latte' < săs. *Letz, Leatz; ochelari* 'Brille' < săs. *Okelâr; roabă* 'Bahre', 'Traggerät mit einem Rad' < săs. *Rabber, Robber; troc.* 'Trog' < săs. *Trôch; turn* 'Turm' < săs. *Turn*; rom. *şold* 'Hüfte' < săs. *Scholdər*; *şură* 'Scheune' < săs. *Schyren; ştreang* 'Strang' < săs. *Streang*, etc.

De multe ori, acelaşi cuvînt german a pătruns în graiurile româneşti prin mai multe căi: prin maghiară în Transilvania, prin sîrbă în Banat, prin ucraineană, eventual poloneză, în Moldova. Alături de acestea, există uneori în Transilvania şi forma săsească. Este cazul cu termenul german *Blech*. Varianta din Moldova *bleah* provine din ucraineană, bănăţeanul *plec*, din scr. *plec*, varianta transilvăneană *plei* şi *pleh* există şi în graiurile săseşti, dar (ultima) şi în cele maghiare; trans. *bleh* este identic cu germ *Blech*. Pe teren românesc au mai apărut şi variantele *plev* şi *pleu*, cu *-h, -v, -u*, ca şi în v.sl. *prachŭ*, devenit în Muntenia *praf*, în Moldova *prav*, în Banat *prau*. Asemenea cazuri sînt numeroase şi nu arareori stabilirea etimologiei ridică dificultăţi. Uneori, diferitele variante cunosc şi modificări semantice, cum e cazul germ. *Kachel*, care în Moldova

---

[35] Cîteva săsisme dialectale în Transilvania, după ALR: rom. *buglă* 'Heuhaufen' < săs. *bugel*; rom. *brodăr* 'Röhre' < săs. *Brôder*; rom. *cástăn* 'Schrank' < săs. *chóstn*; rom. *cloambă* 'Ast' < săs. *Klompən;* rom. *cop* 'Kanne' < săs. *kop* 'irdene Trinkkanne'; rom. *corfă* 'Korb' < săs. *korf* 'id.'; rom. *férdelă* 'Masseinheit für Getreide' < săs. *Fyrdel*; rom. *fiáldără* 'Scheune' < săs. *Falldĭr*, nösn. *Falldôr*; rom. *struţ* 'Blumenstrauss' < săs. *strîz* şi multe altele.

are forma *cahlă* (< ucr. *káhlea, kailea*) şi sensul 'Rauchfang des Bauernofens', în centrul Transivaniei forma *căhálă* (de origine săsească) şi sensul 'Kachel' (= 'placă de faianţă pentru sobe'), iar în Crişana forma *cáihă* (<magh. *kályha*), cu sensul 'Eisenofen', 'poêle' (= 'rolă de copt').

Faţă de elementele germane pătrunse după secolul al XVIII-lea, despre care va fi vorba îndată, cele de origine săsească, pe lîngă trăsăturile fonetice caracteristice săseşti, mai prezintă şi următoarele particularităţi, de care trebuie ţinut seama în cercetările etimologice: 1. sînt mai bine adaptate sistemului fonetic şi morfologic românesc, adevărate „Lehnwörter"; 2. apar, multe dintre ele, în textele vechi româneşti; 3. unele denumesc realităţi din epoca feudală sau îndeletniciri mai vechi; 4. prezintă modificări semantice în cadrul limbii române; 5. unele au familii de cuvinte bogate şi intră în expresii idiomatice; 6. au, adesea, o altă răspîndire teritorială decît germanismele recente; 7. conservă, în cazuri mai rare, fonetisme vechi săseşti, prezentînd, astfel, importanţă pentru istoria acestui dialect[36]. Nu întotdeauna însă, în ciuda acestor criterii, este posibilă o separare netă între împrumuturile săseşti şi germanismele mai noi, din epoca dominaţiei austriece.

3. Al treilea strat de elemente germane ale limbii române este determinat istoriceşte de întinderea stăpînirii austriece asupra Transilvaniei, la sfîrşitul secolului al XVII-lea. Vechiului contact româno-săsesc, care n-a fost anihilat, ci s-a menţinut pînă astăzi, i se alătură numeroşi factori noi, care determină o sporire considerabilă a germanismelor în graiurile româneşti din interiorul arcului carpatic. Prin luarea în stăpînire de către austrieci şi a Bucovinei, la anul 1775, şi această provincie intră în sfera de influenţă a Vienei[37]. Numărul vorbitorilor de limbă germană creşte necontenit. În Banat şi în Bucovina se înfiinţează coloniile numite „şvăbeşti", deşi numai 2% din colonişti sînt originari din Suabia, cea mai mare parte, cam 75%, din Pfalz, iar restul sînt „Rheinfranken", alemani etc[38]. Lor li se alătură aşa-numiţii „Landler-i", veniţi din Salzkammergut, unii din

---

[36] Vezi Vasile Arvinte, *Criterii de determinare a împrumuturilor săseşti ale limbii române*, în ALIL, Iaşi, XVI, 1965, p. 7 şi urm.; versiunea franceză în RRL, X, Nos. 1–3, Bucarest, 1965, p. 127–132; vezi în acest volum, p. 37-44.

[37] Oltenia a fost ocupată de austrieci timp de numai 21 de ani (1718-1739).

[38] Vezi „Zf. f. Mdforsch", XIII, p. 60-61.

Carintia şi Stiria[39]. Mai ales din a doua jumătate a secolului al XIX-lea sînt semnalaţi numeroşi lucrători germani în minele din Munţii Apuseni, în întreprinderile siderurgice, în cele forestiere din Carpaţi[40], precum şi meseriaşi prin oraşe, negustori, funcţionari ş.a. În cadrul regimentelor grănicereşti de la Năsăud şi Făgăraş, constituite din ostaşi şi chiar ofiţeri români, aceştia iau cunoştinţă cu terminologia militară austriacă. Numeroasele ecouri ale acestei stări de lucruri apar în „doinele de cătănie" din Transilvania[41]. Pe deasupra tuturor, îşi exercită influenţa limba germană literară, prin şcoli şi administraţie şi prin prestigiul culturii germane. Fenomenul poate fi constatat la toate popoarele din graniţele imperiului habsburgic. Noul val de germanisme se opreşte la linia Carpaţilor, cu excepţia Bucovinei. Ca şi în cazul împrumuturilor săseşti, noii termeni denumesc noţiuni concrete: obiecte casnice, unelte, meserii, articole de comerţ etc. În zonele de colonizare, adică în Banat şi Bucovina, se constată şi o influenţă în terminologia agricolă. De altfel, este interesant cum, în ciuda marii depărtări, graiurile româneşti din aceste regiuni cunosc numeroşi termeni germani, aceiaşi, care nu apar în Transilvania sau în alte provincii româneşti. În genere, însă, *ALR* prezintă pentru noul strat de germanisme mape unitare, care încep din Bucovina şi se întind peste Maramureş, Transilvania propriu-zisă, Crişana şi Banat. În multe cazuri, la sud şi la est de Carpaţi, în Muntenia (cu Oltenia) şi Moldova, germanismelor din prima zonă li se opun cuvintele de origine turcească, neogrecească sau neologisme de origine latină şi romanică, devenite populare. În această situaţie se oglindesc realităţile politice, sociale şi culturale româneşti din ultimele trei secole. Însă cele două principale sfere de influenţă, una cu sediul la Viena, şi cealaltă la Constantinopol, au lăsat urme, pe plan lingvistic, numai în lexic, şi anume în lexicul periferic, supus permanent schimbărilor. Datorită caracterului lor superficial, efemer, ele nu au

---

[39] Vezi B. Capesius, *Dialectul „Landlerisch" din Transilvania*, în „Revista de filologie romanică şi germanică", Bucureşti, I, 1957; id. *Die Landler im Siebenbürgen. Geschichte und Mundart*, Bukarest, 1962.

[40] Vezi V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului şi a plutăritului*, în scşt., Filologie, Iaşi, 1957, p. 1-185, în special la p. 36-50, capitolul *Elemente germane în terminologia forestieră*; vezi în acest volum, p. 200-236.

[41] Vezi I. Borcia, *op. cit.*, p. 160 şi urm.

putut afecta structura dialectală a limbii române. Cum a arătat încă G. Weigand, de-a lungul Carpaţilor nu există o graniţă dialectală. Jumătatea de sud a Transilvaniei are grai de tip muntenesc, partea de nord-est de tip moldovenesc, iar Banatul cunoaşte un grai propriu.

În domeniul lexicului periferic, însă, cele două sfere de influenţă, cărora, în Ţara Veche, li se alătură şi influenţa cultă franceză, şi romanică, sînt încă vizibile în graiurile populare româneşti. Astfel, ca să exemplificăm, în vreme ce în Moldova şi Muntenia, după *ALR*, apar ariile unor turcisme ca *perdea, macara, boiangiu, dambla, saltea, chibrit, lighean, muşama, tinichigiu*, etc., în graiurile româneşti transilvănene întîlnim corespondente de origine germană: *ferihang* (Vorhang), *hebăr* (Heber), *fărbar* (de la Farbe), *şlag* (Schlag), *strujac* (Strohsack), *raipelţ* (Reibeholz), *lavor* (bavar.-austr. Lawor), *vicslaivant* (austr. Wichsleinwand), *cloamfăr* (Klampfer) – *şplengăr* (Spengler). De asemenea, faţă de elementele de origine neogreacă de la sudul şi estul Carpaţilor, apar uneori în Transilvania tot germanisme: termeñilor *şpiţer, şpiţerie* (concurate astăzi de *farmacist, farmacie*) li se opun în Transilvania *apotecar* şi *apotecă* (cu numeroase variante dialectale); în loc de *oftică*, din ngr., se spune în Transilvania *heftică* (cu variante ca *hartică, hátică, hîrtică, iéfcică* etc.), din germ. *Hektik*; *spanac*, din Ţara Veche, cunoaşte în Ardeal, sub influenţa germană, variantele *şpinat, şpănat* etc. În fine, unor neologisme devenite populare în Moldova şi Muntenia, cum sînt *compas* sau *garderop* (alături de turc. *dulap*), li se opun în graiurile de peste munţi termenii *ţircăl*, sau *cástăn*, din germ. *Kasten*, săs. *cǫstăn*. Se înţelege că această situaţie, remarcată pentru elementele turceşti încă de L. Şăineanu[42], poate fi mult mai bogat ilustrată. În toate cazurile, însă, denumirile din Ţara Veche sînt literare, cele transilvănene strict dialectale, şi este uşor de înţeles de ce: rolul politic şi cultural al principatelor extracarpatice, şi în mare măsură al capitalei, după unirea din 1859, în constituirea limbii române literare moderne şi a statului român modern.

Cu toate acestea, anumite circumstanţe au făcut ca unele germanisme să prindă teren şi în Moldova şi Muntenia, dar cu o sferă de circulaţie restrînsă, anume în domeniul unor terminologii

---

[42] În *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, Bucureşti, 1900, p. LXXIX-LXXX.

profesionale, cum ar fi lemnăria, tinichigeria, fierăria, cizmăria ș.a. În mare măsură încă necercetate, aceste elemente au pătruns pînă în cele mai îndepărtate sate, cu forme adesea de nerecunoscut, datorită fie percepерii greșite, fie etimologiei populare sau altor cauze. Transmițătorii lor au fost fie meseriașii și lucrătorii germani, prezenți in România la sfîrșitul secolului al XIX–lea și începutul secolului al XX–lea, fie, în unele părți, meseriașii evrei, de prin orașe sau tîrguri. Unele sînt înregistrate în dicționarele actuale ale limbii române, fiind general cunoscute.

4. Dar, alături de germanismele de la nivelul graiurilor populare, contactul lingvistic germano-român a fost promovat, începînd mai cu seamă din secolul al XVIII-lea, de numeroși intelectuali români din provinciile stăpînite de imperiul habsburgic. Nu rare sînt cazurile, cum au arătat S. Pușcariu[43], L. Gáldi[44], cînd neologisme de origine latină și romanică au pătruns aici prin filieră germană, uneori și maghiară, în vreme ce în Țara Veche ele au cunoscut o filieră neogrecească sau rusească, sau au pătruns direct din franceză, italiană sau din latina savantă. În cazul cuvintelor germane propriu-zise, simțite îndată ca elemente străine, pătura cultă din Transilvania a fost nevoită să recurgă, pentru punerea în circulație a noțiunilor respective, la calcul lingvistic. Aceste „ardelenisme" ale intelectualilor transilvăneni, combătute (de exemplu de T. Maiorescu) sau ironizate (de Caragiale) încă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, au fost, în cea mai mare parte, înlăturate după Unirea din 1918, sub influența limbii literare din Țara Veche. Cuvinte germane propriu-zise sînt puține în lexicul limbii române literare. Față de procentul de peste 40% de neologisme de origine romanică, în primul rînd franceză, din *Dicționarul limbii române moderne*, elementul german se ridică abia la cifra de 1,77%. În circulație, aceste cuvinte cunosc un procent și mai scăzut[45]. Dacă avem în vedere contactul mult mai îndelungat, și direct, dintre români și vorbitorii de limbă germană pe care l-am schițat mai sus, precum și influența pe care cultura germană a avut-o asupra unor gînditori,

[43] În *Die rumänische Sprache*, Leipzig, 1943, p. 519-525.

[44] În *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapest, 1939, p. 80-86.

[45] Vezi D. Macrea, *Compoziția istorică și tendințele actuale ale vocabularului românesc*, în CL, VIII, 1963, p. 83 și urm.

poeți și oameni de stat români, începînd cu umaniștii Școlii Ardelene și continuînd cu Mihail Kogălniceanu, Titu Maiorescu și junimiștii, Mihai Eminescu, Lucian Blaga, pentru a pomeni numai cîteva piscuri, atunci e greu de înțeles de ce lexicului de origine germană nu i s-a făcut un loc mai mare în vocabularul limbii române. Fără îndoială că legăturile politice și culturale ale statului român modern cu Franța, cultivate de generații întregi de intelectuali și oameni politici români, începînd din prima jumătate a secolului al XIX-lea, explică, în mare măsură, aspectul actual al lexicului limbii române literare. Lui Sextil Pușcariu, această pătrundere masivă de neologisme franceze și romanice îi apărea chiar ca un proces de „reromanizare" a limbii române, rezultat prin orientarea spre vest a culturii și statului român modern. Dar numai factorul amintit, deși foarte important, nu este suficient. Puținătatea împrumuturilor germane în lexicul românesc modern se explică, în ultima analiză, prin diferențele de structură lingvistică dintre cele două idiomuri. Avînd un fond lexical de bază de origine latină, cu radicali comuni tuturor limbilor romanice, un sistem derivativ, îndeosebi sufixal, foarte productiv și aproape deloc posibilitatea de a forma cuvinte compuse (ca germana), un sistem fonologic și morfologic dezvoltat din latină, în care împrumuturile romanice își pot găsi ușor locul, limba română modernă a putut absorbi, fără a-și pierde individualitatea, o cantitate enormă de neologisme franceze, italiene sau latine savante (acestea din urmă folosind adesea drept catalizator). În marea lor majoritate, ele au devenit astăzi cuvinte normale, servind la vehicularea optimă a întregii scale de valori ale culturii și civilizației moderne. Elementelor de origine germană le revine un rol mai modest. Cu toate acestea, pentru istoria limbii și dialectologia românească, precum și pentru istoria dialectelor germane din România, studiul împrumuturilor reciproce constituie o preocupare științifică necesară și fructuoasă.

Cu privire la elementele vechi germanice ale limbii române*

Problema existenţei în limba română a unor elemente vechi germanice s-a impus atenţiei cercetătorilor în momentul în care probele istorice şi arheologice despre contactul populaţiei romanizate de la Dunărea de Jos cu seminţiile germanice, începînd cu secolul al III-lea al erei noastre, au putut fi apreciate ca sigure. Se adaugă la aceasta şi prezenţa în celelalte limbi romanice a unui bogat fond lexical de origine germanică, de unde întrebarea dacă nu cumva nici româna nu ar constitui o excepţie din acest punct de vedere. Preocupările în această direcţie datează încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, începutul fiind făcut de R. Roesler şi B.-P. Hasdeu. În secolul al XX-lea, chestiunea a fost reluată, cu argumente noi, furnizate de un material mult mai bogat, de lingvişti ca R. Loewe, W. Meyer-Lübke, C. Diculescu, Al. Philippide, S. Puşcariu, G. Giuglea, P. Skok, G. Weigand, Ov. Densusianu, J. Brüch, E. Gamillscheg, H. Barić, Al. Rosetti, I. Şiadbei şi alţii. Bibliografia întregii probleme poate fi văzută la Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. II, *Limbile balcanice*, ed. a III-a, p. 75–80. (Vezi şi mai sus, p. 3-9.) În ciuda strădaniilor unora dintre lingviştii amintiţi de a descoperi în limba română urme ale contactului dintre vorbitorii limbii latine populare din provinciile dunărene ale imperiului roman cu neamurile germanice aflate în trecere pe la noi în epoca migraţiei popoarelor, rezultatele obţinute sînt foarte controversate şi, în cea mai mare parte, negative. Concluzia la care ajunge Al. Rosetti, *op. cit*, p. 80, este cît se poate de judicioasă: „În stadiul actual al cunoştinţelor noastre, existenţa în limba română a unor elemente de vocabular vechi germanice poate fi presupusă numai pentru 3–4 cuvinte, dar nu poate fi probată".

Deşi negativ în ultimă analiză, rezultatul acesta era plin de învăţăminte. Principial, prezenţa sau lipsa acestor împrumuturi nu poate dovedi nimic, cum au crezut unii, în probleme ca formarea

*Apărut în ALIL, XVIII, Iaşi, 1967, p. 5–19. Versiunea germană, *Zu den altgermanischen Wörter im Rumänischen*, în *Romanische Etymologien. Vermischte Beiträge*, Heidelberg, 1968, p. 7–26.

limbii române, teritoriul de formare, continuitatea populației romanizate la nord de Dunăre. Dacă asemenea elemente ar exista în română, teza continuității nu ar cîștiga un argument nou, deoarece neamurile germanice au trecut și la sudul fluviului și, prin urmare, împrumutul ar fi putut avea loc și aici. Lipsa elementelor vechi germanice în română, invocată de Roesler împotriva continuității, cade tot din motivul arătat mai sus. Dacă populația romanizată ar fi trăit numai la sud de Dunăre, știut fiind că neamurile germanice s-au stabilit și aici, absența elementelor germanice rămîne tot neexplicată. Din această cauză, pentru lingvistica românească este important să se răspundă, de fapt, numai la întrebarea de ce contactul cu semințiile germanice a rămas fără reflexe sau cu reflexe foarte palide în domeniul vocabularului românesc. Se știe că cele cîteva cuvinte germanice găsite în inscripțiile latine din regiunea de la Dunărea de Jos (*brutis* „noră", eventual *marisca* „balta cu stuf") nu s–au păstrat în română. Explicația acestei stări de lucruri trebuie căutată, probabil, în faptul că la Dunărea de Jos nu se va fi ajuns la o conviețuire îndelungată a populației romanizate cu noii veniți, care să genereze bilingvismul, măcar în unele regiuni. Numărul celor rămași după plecarea către apusul Europei a triburilor germanice (goții, gepizii, longobarzii, vandalii etc.) trebuie să fi fost mult prea mic pentru ca în procesul asimilării lor de către băștinași ei să fi putut transmite acestora denumiri din limba lor, așa cum s-au petrecut lucrurile, de pildă, în Italia, Franța sau Spania, unde aceste neamuri au întemeiat organizații statale de lungă durată. Pătrunderea masivă în idiomurile romanice apusene a împrumuturilor germanice a coincis, desigur, cu epoca de încheiere a procesului de asimilare a acestor germanici de către populația romanică. Un proces similar nu a avut loc însă în părțile de la Dunărea de Jos.

Contactul efemer cu neamurile germanice explică de ce presupusele împrumuturi de această origine nu pot fi grupate în sfere semantice cît de cît conturate, care „să corespundă unor fapte precise de civilizație"[1]. Aceasta este una din obiecțiile foarte importante formulate contra acelora care au propus pentru multe cuvinte românești etimologii vechi germanice. Ar trebui să se admită că româna ar fi împrumutat numai cuvinte izolate, ca *brusture*, *căina*,

[1] Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 79.

cutropi, nasture, stărnut, rapăn, rapură, mr. *arapune* și altele. Cu totul alta este situația în celelalte limbi romanice. Grupate pe sfere onomasiologice bine conturate, de pildă administrație, viață militară, raporturi de proprietate, viață socială etc., împrumuturile vechi germanice sînt cam aceleași în diversele regiuni luate în stăpînire de noii cuceritori, care și-au pus amprenta și în domeniul toponimiei sau al antroponimiei din zonele respective. În plus, aceste toponimice, precum și apelativele de origine veche germanică, se grupează pe teritorii relativ unitare, în jurul centrelor în care s-au așezat noii veniți. Este cazul cu împrumuturile de origine longobardă, gotică din Italia, francă, burgundă, gotică din Franța sau Spania. Răspîndirea acestor împrumuturi poate fi văzută pe hărțile întocmite de E. Gamillscheg în lucrarea *Romania Germanica*[2]. Nu la fel se prezintă situația cu presupusele elemente de origine vechi germanică ale românei. Este adevărat că tot Gamillscheg, adeptul părerii că în limba română ar exista un număr destul de ridicat de asemenea împrumuturi, a încercat să arate, în lucrarea *Der rumänische Sprachatlas*, în „Cahiers Sextil Pușcariu" I, fasc. 1, că elementele vechi germanice alcătuiesc arii în jumătatea de sud a României. Teza sa se sprijină însă numai pe repartiția teritorială a unui singur cuvînt presupus vechi germanic, anume *burtă*, răspîndit în Oltenia, Muntenia și Dobrogea, alături de varianta *borț*, cu derivatul *borțos*. Etimonul ar fi got. *báurthi* < *beran* „tragen", respectiv got. *burt(h)i* și *bort(h)i*. De la ultima formă, în sudul Munteniei ar fi rezultat o variantă romanică **bortium*, devenită în română *borț*, iar din **burt(h)i*, în partea de nord a acestei provincii a ieșit *burtă*. Mai la nord de aria indicată, cuvintele respective românești sînt folosite în sens ironic. Dar și în geografia lingvistică, proba cu un singur martor nu este convingătoare. Pentru a putea susține că jumătatea de sud a României a cunoscut o influență veche germanică mai puternică decît alte regiuni, ar trebui să găsim aici un mănunchi de linii de izoglosă ale unor presupuse elemente vechi germanice pe un teritoriu destul de bine conturat. Cercetînd însă întregul material publicat al *ALR*, nu am putut descoperi dovezi în acest sens. Pe lîngă aceasta, pe baza informațiilor istorice și arheologice, nu vedem de ce tocmai în

[2] Vezi E. Gamillscheg, *Romania Germanica. Sprach- und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreichs*, I-III, Berlin-Leipzig, 1934-1936.

această regiune ar urma să ne aşteptăm la o influenţă veche germanică mai puternică. Mai curînd am putea să ne gîndim la Transilvania, unde regatul gepid a dăinuit mai bine de o sută de ani, într-o perioadă relativ liniştită şi unde, într-adevăr, arheologii îi constată pe purtătorii culturii gepide pînă în prima jumătate a secolului al VII-lea[3], aşadar mult timp după distrugerea statului lor de către longobarzi şi avari (566). În sfîrşit, admiţînd chiar că în anumite zone s-ar fi conturat unele arii lexicale în epoca convieţuirii cu germanicii, acestea ar fi putut cu greu să se păstreze pînă astăzi compacte, ca în celelalte ţări romanice, din pricina numeroaselor deplasări ale românilor după epoca migraţiei popoarelor. Caracterul superficial al contactului dintre neamurile germanice cu populaţia romanizată din provinciile dunărene ale imperiului roman este demonstrat şi de absenţa unor toponimice vechi germanice, în comparaţie cu numărul impresionant al acestora în alte teritorii romanice. Etimologiile mai vechi ale lui C. Diculescu, *Die Gepiden*, nu au putut rezista criticii, care, ca şi în cazul apelativelor, a scos în relief nerespectarea metodelor ştiinţifice în studiul istoriei limbii române (de pildă, nerespectarea cronologiei relative a fenomenelor fonetice, ignorarea posibilităţii ca cutare toponimic sau apelativ să provină din limbile vecine cu româna etc.).

În lumina celor arătate mai sus, se înţelege de ce, după o perioadă de exagerări, care a atins punctul culminant între cele două războaie, studiile care abordează această chestiune în ultimul timp reprezintă, în primul rînd, contribuţii la combaterea etimologiilor vechi germanice ale unor cuvinte din vocabularul românesc. Aşa procedează, de pildă, I. Şiadbei[4], Al. Rosetti[5], Artur Greive[6] şi alţii. O poziţie aparte ocupă H. Barić, *Lingvističke studije*, Sarajevo, 1954[7], care nu neagă existenţa unor cuvinte vechi germanice în română, dar atrage atenţia asupra eventualităţii ca unele dintre ele să

---

[3] Vezi I. Nestor, *Slavii pe teritoriul R.P.R. în lumina descoperirilor arheologice*, în SCIV, X, nr. 1, Bucureşti, 1959, p. 53.

[4] Vezi I. Şiadbei, *Contribuţii la studiul latinei orientale* (III), în SCL IX (1958), p. 190–194.

[5] Vezi Al. Rosetti, *op. cit.*

[6] Vezi Artur Greive, *Zur Etymologie von rum. nastur, it. nastro, wallon. nâle und verwandten Formen*, în „Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen", 202. Band, 117 Jg., 2. Heft, p. 93 şi urm.

[7] Apud Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 79–80.

provină, de fapt, din dialectul săsesc din Transilvania. După acest învățat, ar fi vechi germanice cuvintele: *rapăn, strănut, strugure, targă*, iar săsești: *dop, stinghe*. Pe *tapă*, considerat de Pușcariu vechi germanic, el îl explică prin slavă.

În ce ne privește, în studiul de față, care se înscrie pe aceeași linie reprezentată de ultimii cercetători ai chestiunii, vom încerca să dovedim că de pe lista elementelor vechi germanice trebuie scoase și cuvintele *rapăn, rapur, rapură, rapure*, mr. *arapune*, vb. *arapunedzu*, considerate de numeroși cercetători, inclusiv de H. Barić, ca împrumuturi vechi germanice singure. Vom recurge, spre deosebire de cercetătorii anteriori (excepție fac E. Gamillscheg, *op. cit.*, și G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947, p. 342-345), și la datele furnizate de *ALR*, prea puțin pus la contribuție în rezolvarea problemelor atît de complicate ale stratigrafiei lexicului românesc. Vom prezenta mai întîi faptele, adică variantele formale și sensurile consemnate de *ALR* în diferite graiuri sau dialecte românești. Începem cu o grupare care ține seama de latura semantică.

1. Pentru 'coș pe față' (vezi *ALR* I, vol. 1, h. 25) avem în Banat formele: *rápure-rápuri*, pct. 24, 30, 35, 40, 49, 77, 79, cu variantele nesemnificative, *rápurie-rápuri*, pct. 11 și *rámpure-rámpuri*, pct. 9[8].

Cu același sens, există la aromâni, pe aceeași hartă, formele: *arópune-arópuni*, pct. 07, *arópuni* (sg.)-*arópuń* (pl.) pct. 06, *arúpun-arópuni*, pct. 08 și forma prescurtată *punił* (sg.)-*punił* (pl.)

2. Pentru 'pojar, boală la copii caracterizată prin pete mici, roșii, pe piele și febră' avem în Banat forma *rápuri* (pl.), numai în pct. 30[9], și, de data aceasta în Maramureș, formele *rápor*, pct. 348, 350, 351, *rápuor*, pct. 343, 359, *rîápuor*, pct. 345 (vezi *ALR* I, vol. 1, h. 115).

3. Pentru 'scarlatină' (vezi *ALR* I, vol. 1, h. 116) avem numai în Maramureș și în regiunile învecinate formele: *rápor*, pct. 343, 348, *rápuor*, pct. 270, 352, 261, *rîápuor*, pct. 354.

4. Pentru 'zgrăbunță, bubuliță mică pe față pe care dacă o rupi nu simți nici o durere' (vezi *ALR* I, vol. 1, h. 129) avem în Banat

---

[8] În pct. 5 (Banat) și 837 (nord-vestul Olteniei) apar *pîrpur, pîrpură* din familia lui *pîrpoli*, contaminat cu *rapure*.

[9] În pct. 3, 5, 9, 24, se spune *pîrpor* „pojar" (vezi nota precedentă).

aceleaşi forme de sub 1. în pct. 9, 24, 28, 30, 35, 9, 75, 77, 79. La fel şi în punctele aromâneşti.

5. Pentru 'urcior la ochi' (vezi ALR I, vol. I, h. 16) există într-un singur punct din Banat forma *răpurie* (pct. 28).

E vorba, prin urmare, de forme şi sensuri existente în dialectul aromân şi în graiurile bănăţean şi maramureşean. Comune bănăţenilor şi aromânilor sînt sensurile **1** şi **4**, care nici între ele nu diferă prea mult. Comune bănăţenilor şi maramureşenilor sînt sensurile **2** şi **3**, de asemenea nu prea diferite, dacă ţinem seama de confuzia atît de frecventă la nivelul graiurilor în denumirea diferitelor boli. Sensul **5** de la bănăţeni se alătură sensurilor **1** şi **4**.

În privinţa formelor, distingem unele cu *-r-* sau *-r* şi altele cu *-n-* sau *-n*. Conţin un *-r-* sau *-r* toate formele bănăţene şi maramureşene, iar *-n-* sau *-n* cele aromâne. Banatul merge, deci, cu Maramureşul. Cît priveşte vocala finală *-e*, gruparea se schimbă: Banatul şi dialectul aromân au forme cu *-e*, Maramureşul fără *-e*. Se constată, deci, că în Banat există un amestec de forme: cu *r* ca la maramureşeni şi cu *e* ca la aromâni. Maramureşul şi dialectul aromân nu au nimic comun în privinţa părţii finale a formelor. Dar la fel stau lucrurile şi în privinţa sensurilor. Numai Banatul are sensuri şi asemănări formale comune atît cu dialectul aromân, cît şi cu graiul maramureşean.

Toate variantele prezentate denumesc *boli* de piele, sau boli care produc şi erupţii roşii pe piele. Cele care urmează au sensul fundamental de 'murdărie pe piele', 'jeg', fr. *crasse*, germ. *Räude*. Important este faptul că ele apar în alte regiuni decît cele indicate anterior.

1. Există, mai întîi, varianta *răpăn* (şi *răpîn*) într-o arie compactă cuprinzînd Moldova dintre Carpaţi şi Prut şi partea de sud a Bucovinei. Izolat, ea mai apare în pct. 440 şi 672. Termenul a mai fost notat în pct. 690 din Dobrogea, adus, probabil, de colonişti din Moldova, şi în pct. 200 din fostul judeţ Trei-Scaune, lîngă graniţa cu Moldova (vezi *ALR* I, vol. 1, h. 131). Ca şi în alte cazuri, datele furnizate de această hartă (S. Pop) concordă cu cele din *ALR* II, vol. 1, h. 121 (E. Petrovici), atît în privinţa ariei, cît şi, în genere, a sensului.

2. Există, apoi, variantele *răpur* 'jeg', 'murdărie pe piele', pct. 158, 160 şi *răpor* 'id.', pct. 156, 190, situate toate în partea de sud-

est a Transilvaniei (fostele județe Trei-Scaune și Tîrnava-Mare), pe aceeași hartă a lui S. Pop.

Dacă avem în vedere și aceste variante, cu sensul lor, gruparea este următoarea: Moldova are forme cu *-n* ca dialectul aromân, dar se deosebește de acesta prin absența lui *-e* final. Transilvania de sud-est are *-r* ca Maramureșul și Banatul, dar nu are *-e* final ca Banatul și dialectul aromân. Comună tuturor formelor din Transilvania de sud-est, Maramureș și Banat este prezența lui *-r-*, respectiv *-r*.

Din punct de vedere al înțelesurilor, gruparea este astfel: Moldova și sud-estul Transilvaniei merg împreună ('murdărie pe piele'), iar Maramureșul, Banatul și dialectul aromân alcătuiesc, de asemenea, o unitate ('boală de piele').

La cele de mai sus adăugăm și forma *rápură* 'erupție', 'elefantiază', 'boală de piele', din limba veche, la Dosoftei: „*Ucenicul sfîntului au pecinginatu cu* **rapură** *de ceia ce-i dzîcŭ elefántiea*" (vezi Tiktin, *DRG*, s.v.).

Cum poate fi explicată o asemenea complexitate de forme și înțelesuri? Dar mai întîi să vedem care sînt explicațiile etimologice propuse pînă acum, insistînd asupra acelora care pleacă de la un radical vechi germanic.

După A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, II, p. 305, *rapăn* ar veni din vsl. *svrabŭ*, dar dificultățile formale sînt prea mari ca această etimologie să reziste. Etimonul slav a mai fost menționat numai de Scriban, *Dicționaru limbii românești*, la *rapăn*, alături de germ. *rappe* și de rom. dial. *rîp*. 'id'. Pe *rapură* de la Dosoftei îl compară cu *rapăn*. Etimologia rămîne, deci, neclarificată. Înainte de Scriban, I.-A. Candrea, *CADE*, s.v., îl compara pe *rapăn* cu ital. *rappa*. Pe *rapuri*, cu variantele *răpuri* și *răpurei* 'bășicuțe ce se fac pe piele de pe urma fierbințelii', din Banat și Transilvania, îl lasă fără etimologie. La fel procedează autorii *DLRM* cu termenul *rapăn*, iar pe *rapură* nu-l înregistrează.

În afară de autorii de dicționare, acești termeni au mai fost discutați de lingviști ca S. Pușcariu, E. Gamillscheg, W. Meyer-Lübke, G. Ivănescu și alții. La baza formelor enumerate mai sus, ei admit un radical vechi germanic. Primul care s-a gîndit la această explicație a fost S. Pușcariu, DR II, p. 603–607. După ce înșiră mai multe variante, dintre care reținem pe *rapure, răpurat, răpuredz* de la Anonimul din Caransebeș (sec. al XVII-lea), pe *rapură* (adj.

răpuros), din comunele Poiana şi Zagra, fostul judeţ Bistriţa-Năsăud (comunicate de S. Pop şi N. Drăganu) – formă identică cu cea de la Dosoftei –, pe *rapor* 'Schweineräude', dat de Barcianu şi Alexi în dicţionarele lor, precum şi de Laurian şi Massimu, şi, în sfîrşit, formele mr. *arapune, arapuni, arapun* şi *areapini* (pl.) 'ciorchine de struguri', vb. *arupunedzu* 'scot pe obraz bobiţe roşii, am spuzeală, coşuri', S. Puşcariu spune că *rapăn* pare a rezulta din *rapăr* < **rappil-*, iar *rapură* din **rappulum*, forme latinizate ale unor etimonuri vechi germanice. Mr. *arapun, arapunedzu* au rezultat din *rapur*, prin disimilare. Mai tîrziu, în DR IX, p. 421, Puşcariu reconstruieşte formele **rapulus* (> *rapur*) şi **rapinus* (> *rapăn*), pentru ca în *Die rumänische Sprache*, p. 341, după ce menţionează pe mhd. *rapfe* 'Räude', să se oprească la un radical got-gepid. **rappôns* (< *rappô*). Acelaşi radical fusese propus şi de E. Gamillscheg, *Romania Germanica* II, p. 253. W. Meyer-Lübke, *REW*, ed. a III-a, sub nr. 7059, îl explică pe rom. *rapăn* 'Räude', *rapură* 'eine Fusskrankheit' din mhd. *rappe* 'Grind', cu numeroşi reprezentanţi în diferite dialecte italiene, separîndu-l însă de mr. *arapune*, despre care spune, sub nr. 7064: „mit it. *rappa* zu langob. **rappe* [cum propusese Puşcariu] kommt nicht in Betracht". Pentru G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare*, p. 342-345, care foloseşte şi datele *ALR* în clarificarea etimologiei acestor cuvinte, originea veche germanică este neîndoielnică. Faţă de Puşcariu, G. Ivănescu admite ca *rapor* „s-a născut... prin rotacismul lui -*n*- intervocalic", ca şi *rapură* de la Dosoftei (-*ă* final provine din -*e*, sub influenţa lui *r* precedent), care va fi cunoscut în româna primitivă forma **rapunră*. Varianta *rapor* exista la început numai la nord de Mureş, în regiunea fostului dialect rotacizant. Rămîne însă de neînţeles pentru G. Ivănescu forma bănăţeană cu -*r*- (*rapure*), deoarece aici nu s-a produs fenomenul rotacismului (p. 334). Prezenţa lui -*n*- în graiul moldovenesc şi la aromâni (şi, spune G. Ivănescu, „e curios că formele bănăţene se abat", p. 343), dovedeşte, după el, că „forma moldovenească... este cea mai veche dintre toate variantele dacoromâne pomenite de noi". Vom arăta mai jos că, dimpotrivă, ea este cea mai nouă. Printre formele luate în discuţie de G. Ivănescu se numără şi *rîp* 'jeg', din Banat, Hunedoara, Oltenia de nord-vest şi Valea Timocului, explicat de el din *rapure*, „prin

interpretarea acestuia ca un plural" (p. 345). Am fi aşteptat însă forma *rap*, nu *rîp*.

O altă explicaţie a fost dată de G. Giuglea, DR IV, p. 1553. El îl derivă pe *rapăn* din gr. ςύπος, ςύπαγος. Gr. ςύπος 'Schmutz, Unreinlichkeit, Unrat' (vezi K. Petraris, *Taschenbuch der neugriechischen und deutschen Sprache*, Leipzig, 1945, p. 319) ar putea sta însă la baza cuvîntului dialectal pomenit mai sus *rîp* 'rapăn'. Pentru că aria lui se întinde şi în sud-vestul Transilvaniei şi în Banat, unde elementele neogreceşti, de regulă, nu ajung, el ar fi intrat în română în perioada bizantină. Explicaţia rom. *rîp* prin gr. ςύπος" a fost dată mai întîi de C. Diculescu, DR IV, p. 1552, şi se poate vedea şi la Scriban, *Dicţ.*, s.v. (< ngr. şi vgr. rýpoς"). Asupra acestui cuvînt vom reveni mai jos[10].

Din discuţia precedentă rezultă că etimologia cuvintelor de care ne ocupăm şi raporturile dintre diversele variante, cu sensurile lor, sînt departe de a fi clarificate. Lucrurile se complică încă şi mai mult dacă luăm în consideraţie faptul că specialiştii în domeniul etimologiei au propus pentru mr. *arapune* etc. cu totul altă explicaţie decît prin vechea germanică. Acest amănunt este de mare importanţă, întrucît prezenţa cuvîntului şi într-un dialect de la sudul Dunării este invocată ca o probă în sprijinul vechimii lui şi, tacit, în favoarea etimologiei vechi germanice. Astfel, G. Pascu, *Dictionnaire étimologique macédoroumain*, p. 36, considerînd, pe drept cuvînt, ca fundamental sensul 'ciorchine de strugure' (grappe de raisin) şi, indicînd numai pentru varianta *rópan* sensul de 'acné, tanne', reconstituie un radical latinesc **(h)rapene* < *CRAPPINUS, *GRAPPINUS. Un etimon latinesc *CRAPPUS, *GRAPPUS stă la baza ital. *grappo*, *grappolo*, iar din lat. *CRAPPA, *GRAPPA provin picard., champ. *krap*, fr. *grappe*, ital. *grappa* 'queue des fruits'. Pascu menţionează şi vb. mr. *arupunedzu* 'avoir des acnés'. T. Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic*, p. 127, după ce menţionează explicaţiile lui Puşcariu, W. Meyer-Lübke, adăugîndu-

---

[10] Răspunsul izolat *rîp* din pct. 365 (fostul judeţ Cîmpu-Lung Moldovenesc), situat la interferenţa ariei moldoveneşti cu *rapăn* şi a celei bucovinene cu *lip* (*lep*), poate fi rezultatul unei contaminaţii. *Rîpuri* din pct. 122, la sud de Sibiu, este, probabil, o formă contaminată dintre *rîp* + *zápor*, ultimul atestat în localităţile vecine. Formele olteneşti şi munteneşti *jip, jep, jăp, jăb* sau *jîp* din Banat, pot fi explicate din *jeg* + *rîp*. Este o dovadă că aria lui *rîp* a fost mai întinsă (vezi ALR I, vol. 1, h. 131).

le și pe acelea ale lui T. Capidan (< bg. *raponă* 'rave') și Pericle Papahagi (< lat. *rapulum* 'petite rave': despre această etimologie, *REW*, nr. 7064: „ist formell und begrifflich schwierig"), preferă să lase cuvîntul fără etimologie.

Atît G. Pascu cît și T. Papahagi socotese drept fundamental sensul 'ciorchine de strugure' al mr. *arapune*. Orice explicație etimologică trebuie să plece de la acest sens, îndreptîndu-se, eventual, cum face Pascu, spre un radical latinesc popular și romanic. Sensul 'erupție pe piele', 'spuzeală', precum și cele atestate de *ALR*, sînt posterioare. Modificarea semantică a rezultat prin întrebuințarea metaforică a termenului denumind 'ciorchinele de strugure' pentru designarea unor erupții, bubulițe îngrămădite pe o porțiune a pielii, ca bobițele pe ciorchinele unui strugure. Sensul există și în alte dialecte sau graiuri românești, precum și în alte limbi. Așa, de pildă, în graiul moldovenesc, unde, după Scriban, *Dicț.*, s.v., *DA*, s.v., *ciucure* are sensul fundamental de 'ciorchine, strugure fără bobițe' (fr. *grappe*), există expresia *ciucur de...* = plin de, încărcat de, de pildă, la Creangă: „*Ne trezim plini* **ciucur** *de rîie căprească*". Expr. *a ieșit ciucure* se zice la vărsat sau pojar cînd iese des, des, pe tot corpul (*DA*). Termenul *bobiță* (de strugure) cunoaște și el această schimbare semantică. În pct. 690 din Dobrogea (*ALR* I, vol. 1, h. 129), pentru 'zgrăbunță, bubuliță pe față', se spune *bụoğiți* (= bobiță), iar pe o arie întinsă din jumătatea de sud a Olteniei și din sud-vestul Munteniei apar, cu același sens, *brobință, brubință* (cu varianta *zrobință* < *brobință* + *zgrăbunță*), apoi *broboană* (pct. 940), *brobonită* (pct. 900). Aceleași variante, și cam în aceeași regiune, cunosc și sensul 'coș pe față' (vezi *ALR* I, vol. 1, h. 25), deși sensul lor fundamental este de 'bobiță, boabă de strugure'. În franceză, termenul *rafle* 'grappe de raisin qui n'a plus de grains' are, regional, și sensul 'maladie éruptive de la vache, échauboulure, rave ou feu' (vezi É. Littré, *Dictionnaire de la langue française*, s.v.). Nu este exclus ca același proces semantic să se fi petrecut și în germ. *Rapp(e)* 'Traubenkamm' (= ciorchine de strugure), față de *Rappe* 'Ausschlag am Knie des Pferds', pătruns și în limbile romanice (*REW*, nr. 7058-7059), cu toate că in dicționarul lui Fr. Kluge (*Etym. Wört. der dt. Spr.*, ed. a 19-a, Berlin 1963) se propun pentru aceste cuvinte etimonuri diferite. Exemplele s-ar putea, desigur, înmulți. De la

sensul 'ciorchine de strugure', s-a trecut la cel de 'erupție, bubulițe dese pe piele' și apoi la cel de 'rapăn, jeg'.

Susținîndu-și etimologia veche germanică, S. Pușcariu, DR II, p. 606, consemna prezența în română (inclusiv în dialectul aromân) a ambelor sensuri ale germ. *Rapp(e)* și considera aceasta un argument în plus în sprijinul etimologiei vechi germanice a tuturor variantelor de care ne ocupăm. Dar, cum am arătat, schimbarea de sens poate avea loc în diferite limbi în mod independent, la baza ei stînd același proces mintal, și ea s-a petrecut și în dialectul aromân. De aceea, atîta vreme cît etimologia mr. *arapune* rămîne obscură, invocarea paralelismului semantic al formelor germ. *Rapp*, *Rappe* este inoperantă pentru susținerea originii germanice a termenului aromân. La aceasta ne obligă și sensul său fundamental, care ține de cultura viței de vie, îndeletnicire pe care neamurile germanice au deprins-o de la popoarele romanice. Aceeași obiecție a fost adusă și împotriva originii vechi germanice a rom. *strugure*.

Prin urmare, mr. *rapune*, vb. *arapunedzu* trebuie scoase de pe lista variantelor de care ne ocupăm.

Revenind acum la formele românești, reamintim că varianta bănățeană *rapure* ocupă o poziție specială, atît în privința formei, cît și a sensului (vezi p. 24-25). Asemănările semantice cu dialectul aromân nu sînt depline, pentru că în Banat lipsește sensul, foarte important, cum s-a văzut din discuția de mai sus, de 'ciorchine de strugure'. La fel și în celelalte graiuri dacoromânești. Dacă originea veche germanică a variantelor macedoromâne nu se poate susține, atunci întreaga construcție etimologică propusă și pentru variantele dacoromâne se năruie. Nu mai are sens să se recurgă la reconstituirea unui radical românesc primitiv. De aici decurge faptul că asemănarea dintre formele mr. și mold., cu *-n-* respectiv *-n*, trebuie să fie întîmplătoare, că forma cu *-r-* din graiul bănățean, neexplicabilă prin rotacism, dar nici prin înrudirea cu aromâna, trebuie să capete o altă explicație. Pe de altă parte, cum rezultă din materialul încă nepublicat al *DA*, și din dicționarul lui Tiktin, varianta moldovenească *rapăn* apare abia în scrierile de la sîrșitul secolului al XVIII-lea. Chiar dacă aceste atestări nu ne dau certitudinea că ea nu exista și în secolul precedent, rămîne totuși sigur faptul că termenul nu poate fi prea vechi în acest grai și că, în nici un caz, el nu poate data încă din epoca românei comune. Pentru noțiuna respectivă,

graiul moldovenesc dispunea în secolele precedente fie de cuvîntul *jeg* (< bg.), în jumătatea de sud a Moldovei, fie de *lip.* (< ucr.).

Întreaga discuţie etimologică, destul de complicată, purtată în jurul formelor de care ne ocupăm, se clarifică însă îndată ce luăm în consideraţie graiurile săseşti din Transilvania. Această sursă a fost complet ignorată de cercetătorii anteriori. În aceste graiuri există însă forme identice sau foarte asemănătoare cu variantele dacoromâneşti.

Într-adevăr, după *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*, V, Erste Lieferung, p. 70, în graiurile săseşti din Transilvania germ. lit. *Räpfe* cunoaşte următoarele variante: *Raeper* m., *Raepen* f., *Râper* m., *Râpen* f., cu sensul 'Schmutz, der durch andauernde Unreinheit sich an den Körper festsetzt, wie Grind aussieht' (murdărie pe piele, jeg). Cf. şi următorul citat: *Der Râper* (auch *Râpen*) *lâd em däck af den Honjden*, adică, în germana literară: „Der Schmutz liegt ihm dick auf den Händen" (Copşa Mare). Atestările sînt numeroase. Foarte importantă pentru noi este explicaţia gramaticală a autorilor, care demonstrează că în nici un caz nu poate fi vorba de un împrumut din română în dialectele săseşti. *Raeper, Râper*, spun autorii, pare să fie o formă de plural a unui *Râp, Raep*, simţit ca neutral, şi care ar corespunde atît prin gen, cît şi prin faptul că nu cunoaşte mutaţia consonantică a lui *p*, germanului literar *Räpfe*. Această explicaţie se potriveşte şi mai bine pentru forma *Raepen*, folosită ca un plural, din cauză că „der Grind, dem der grosse Schmutz ähnlich sieht, aus mehreren Räpfen *Riwen* besteht". În graiurile săseşti, cuvîntul are o familie destul de numeroasă, o nouă dovadă că nu poate fi vorba de un împrumut din română. Astfel, de pildă, există *Rappitz* m., care se spune despre o femeie murdară, adj. *rappitzich*, în expr. *rappitziches Faerken* 'purcel răpănos'. De la *Râp* există derivatul *raepich* 'răpănos', *râpich* „klein, verkommen, schmutzbedeckt". Nu putem spune sigur dacă din această familie fac parte şi săs. *roppich*, năsăud. *ruppich (reppich)*, deşi sensul nu-i prea îndepărtat: 'unansehnlich, verkümmert, klein, in der Entwicklung zurückgeblieben, elend, verwahrlost, schwächlich, zwergartig, in Bezug auf leibliche Erscheinung', folosit despre cîini, porci, viţei, oameni etc. Există şi sensul 'cel mai mic dintre copii', din care se explică bucov. *rapéc* 'copil', 'copil care nu creşte', 'copil obraznic'.

Din formele săseşti enumerate, se explică variantele dacoromâneşti.

1. Varianta *rapor (rapur)* din sud-estul Transilvaniei, cu puternice şi numeroase centre săseşti, provine din săs. *Râper* 'id.'. Nu este nevoie să admitem că ea ar fi fost adusă „printr-o migrare de la nord de Mureş", unde ar fi cunoscut rotacismul (Ivănescu). Pentru trecerea lui *-e-* la *-o-*, *-u-*, dacă nu cumva ea-i tot săsească, trebuie avută în vedere o eventuală contaminaţie cu rom. dial. *zápor* 'pojar', 'scarlatină', răspîndit pe o arie întinsă din Transilvania, inclusiv partea de sud-est (vezi *ALR* I, vol. 1, h. 115, 116 şi mai ales 125)[11]. În sud-estul Transilvaniei există numeroase elemente dialectale de origine săsească[12].

2. Varianta moldovenească *rapăn (rapîn)* provine din săs. *Râpen* 'id.', cu trecerea normală a lui *e*, precedat de *p*, la *ă*, şi apoi la *î*. Pătrunderea acestui săsim în Moldova nu constituie un caz izolat. În lucrarea menţionată la nota 12, am prezentat numeroase exemple similare (de pildă, cuvintele *roabă, şold, şind(r)ilă, ciuhă, struţ, stroh* şi multe altele sînt împrumuturi săseşti cunoscute şi în Moldova). Apare încă un alt aspect pentru aria din Moldova. W. von Wartburg, *FEW*, 16 Bd., *Germanische Elemente* (1959), p. 667, ocupîndu-se de reprezentanţii mhd. *rappe* 'Grind am Knie der Pferde' în diferitele limbi romanice (inclusiv rom. *rapăn*), observă că termenul a fost vehiculat pe teritoriul Romaniei de către mercenarii germani în timpul războaielor din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. Să fi jucat, oare, vreun rol aceiaşi mercenari, aflaţi în slujba diferiţilor domnitori moldoveni (Ştefan cel Mare, Heraclid Despotul, Vasile Lupul şi alţii)[13], în răspîndirea pe o arie atît de întinsă din Moldova a termenului *rapăn*, cum s-a întîmplat în restul Romaniei? Dacă ţinem seama că el denumeşte şi o boală de piele la animale, dintre care pentru epoca respectivă foarte importanţi erau caii, factor hotărîtor în ducerea războaielor, precum şi de împrejurarea că numeroşi termeni germani referitori la creşterea acestui animal au

---

[11] Pentru etimologia lui *zápor*, de care s-au ocupat Al. Rosetti, BL, IX, p. 96 şi G. Giuglea, DR X, p. 432-434, vezi şi G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 344.

[12] Am arătat acest lucru, pe larg, în lucrarea *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten*, Berlin, 1971, p. 35-53; vezi mai sus, p. 14 nota. 35.

[13] Numeroasele ştiri se găsesc la cronicarii moldoveni. Vezi şi R. Fr. Kaindl, *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Besitzergreifung durch der Österreich*, Innsbruck, 1902, p. 318-319; Fr. Valjavec; *Geschichte der deutschen Kulturbeziehungen zu Südosteuropa*, Bd. II, (Mittelalter), München, 1953, p. 206, 229–230.

pătruns în alte limbi romanice, întrebarea formulată mai sus nu ar fi cu totul nejustificată. Cea mai grea piedică o constituie însă atestarea relativ de tîrzie a cuvîntului în textele moldovenești, cel puțin după datele de care dispunem în prezent. Preferăm, de aceea, explicația prin graiul sașilor transilvăneni, al căror contact cu românii din toate provinciile a fost, timp de secole, foarte intens. În sprijinul ei vine și faptul că, întocmai ca și în graiul săsesc, mold. *rapăn*, ca și *rapor* din sud-estul Transilvaniei (și din Maramureș), nu cunosc decît o formă din punct de vedere al numărului (de singular; în săsește era un plural).

3. Varianta maramureșeană și transilvăneană de nord, *rapor* 'pojar', 'scarlatină', provine din săs. *Râper*. Pentru schimbarea semantică și formală, trebuie admisă o contaminație cu rom. dialectal *zápor* 'pojar', 'scarlatină'. Invocarea rotacismului lui *-n-* intervocalic nu mai este necesară, atîta vreme cît cuvîntul săsesc conține un *r*. Explicația dată lui *rapor* de G. Giuglea, DR X_2, p. 435, ca fiind rezultatul unei contaminații dintre mold. *rapăn* și transilv. de nord-vest *zápor*, nu se poate susține, pentru că ariile acestor cuvinte nu vin nicăieri în atingere (cf. hărțile 115, 116, cu harta 131, din *ALR* I, vol. 1). Graiurile din nordul Transilvaniei și din Maramureș cunosc, de asemenea, numeroase împrumuturi săsești.

4. Cît privește varianta *rapure* m. din Banat (1. 'coș pe față', 2. 'pojar', 3. 'zgrăbunță', 4. 'urcior la ochi'), situația este ceva mai complicată. Vechimea formei în acest grai este asigurată de prezența ei la Anonimul din Caransebeș, denumind tot niște afecțiuni ale pielii. Trebuie explicat *-e* final, precum și faptul că, spre deosebire de variantele precedente, cuvîntul are aici forme pentru ambele numere: *rapure* (sg.) – *rapuri* (pl.), întocmai ca și în dialectul aromân. Prezența lui *-r-* însă, neexplicabilă nici prin rotacism, nici prin aromână, ne îndreptățește să recurgem la etimonul săsesc *Râper* m. O încrucișare cu *zápor*, ca în cazul precedent, nu se poate admite, pentru că acest cuvînt nu-i cunoscut în Banat. La fel și o încrucișare cu sinonimul bănățean *pîrpor*. În ambele cazuri, nu s-ar putea explica apariția lui *-e* final. Din această cauză, emitem ipoteza că în graiul bănățean va fi existat altădată o formă echivalentă mr. *arapune*, anume **rapune*. Din contaminația băn. **rapune* + săs. *Râper* a putut rezulta varianta bănățeană *rapure*. Se explică, astfel, *-e* final, genul masculin și prezența ambelor numere, precum și latura semantică a

variantei bănățene. Existența unei asemenea forme este plauzibilă și din motivul că legăturile genetice dintre graiul bănățean și dialectul aromân sînt foarte puternice. Despre acest fapt, incluzînd și graiul crișan-maramureșean, au vorbit mai mulți lingviști, cum sînt O. Densusianu[14], S. Pușcariu[15], T. Papahagi[16], G. Ivănescu[17], iar în ultimul timp G. Reichenkron[18].

5. Varianta *rapură*, semnalată în graiul năsăudean de lingviști ca N. Drăganu și S. Pop, presupune o formă neatestată **rapune*, identică cu cea din graiul bănățean, peste care s-a suprapus, de asemenea, mai tîrziu, săs. *Râper*. Dintr-o formă **rapure*, prin trecerea lui *-e* final la *-ă*, fiind precedat de *r* (vezi G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 344), a rezultat *rapură*. Admitem, prin urmare, că altădată unele graiuri românești de vest au avut comun cu dialectul aromân, printre alte numeroase asemănări, și acest cuvînt **rapune*, cu etimologia neclarificată, în nici un caz veche germanică, care, ca și în aromână, va fi însemnat, inițial, 'ciorchine de strugure', apoi 'erupție, bubulițe pe piele'. Graiurile dacoromâne amintite au păstrat numai sensul derivat. Din aria recunoscută ca mai conservatoare, care altădată va fi fost continuă și care cuprindea dialectul aromân, graiul bănățean și, eventual, și graiul crișean-maramureșean, au rămas astăzi numai resturi izolate, așa-numiții „martori de eroziune". Încrucișarea cu săs. *Râper* și cu alte sinonime dacoromâne a dus la modificarea aspectului formal al termenului vechi.

Varianta *rapură* apare, cum se știe, și la mitropolitul Dosoftei, dar lipsește la ceilalți cărturari moldoveni. Baza ei dialectală se află în nordul Transilvaniei (Năsăud), eventual în Banat. Rezultă, prin urmare, că Dosoftei nu a putut-o cunoaște decît din aceste regiuni. Se știe că originea învățatului mitropolit moldovean este foarte controversată[19]. Nu este exclus ca, întocmai ca numeroși alți prelați

[14] *Histoire de la langue roumaine*, I, p. 224–234.

[15] DR, IX, p. 443.

[16] *Graiul și folclorul Maramureșului*, p. LXXX–LXXXIII.

[17] *Istoria limbii române în lumina materialismului dialectic*, Iași, 1950, p. 22–23; *ILR*, passim.

[18] *Die Entstehung des Rumänentums nach den neuesten Forschungen*, în „Südost-Forschungen", Bd. XXII (1963), p. 61 și urm.

[19] Vezi D. Găzdaru, *Contribuții privitoare la originea, limba și influența mitropolitului Dosoftei*, în „Arhiva", XXXIV, Iași, 1927, p. 122–149; vezi și T. Roșculeț în „Revista Critică", I, p. 259–261.

şi cărturari de mai tîrziu, în scrisul cărora apar numeroase ardelenisme, Dosoftei să fi venit în Moldova de peste munţi[20]. În acest caz, este greu de spus dacă *rapură* este un termen curent în graiul clasei dominante din Moldova, de origine maramureşeană (vezi G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 345), sau dacă nu cumva el reprezenta mai degrabă o simplă particularitate lingvistică a lui Dosoftei. Apariţia izolată a cuvîntului numai în opera acestuia este o probă în acest sens.

Ne rămîne să adăugăm cîteva cuvinte despre termenul dialectal *rîp* 'jeg, murdărie pe piele'. Am amintit mai sus etimologia grecească-bizantină dată de C. Diculescu şi A. Scriban (gr. ῥύπος). Nu este însă exclus, ţinînd seama de sens, formă şi repartiţie teritorială, ca etimonul lui să fie tot săsesc, anume din radicalul *Raep* (sg.) „id.", devenit **rep*, *rip* şi apoi *rîp*. Din regiunea Hunedoara şi estul Banatului, el s-a extins şi în nord-vestul Olteniei, ca atîtea alte apariţii lingvistice. Prezenţa lui la românii de pe valea Timocului este lesne de explicat, deoarece aceştia sînt veniţi aici, prin secolul al XVIII-lea, chiar din zonele menţionate.

Pentru toate cazurile discutate, diversitatea formelor dialectale româneşti corespunde situaţiei deosebit de complicate de la nivelul graiurilor săseşti, pe care, desigur, *Dicţionarul săsesc* nu o reflectă în întregime. Adeseori, graiurile româneşti conservă forme arhaice săseşti. Despre acestea am vorbit în altă parte[21]. Printre acestea pare să se numere şi rom. dial *rîp*.

Putem spune, în concluzie, că toate variantele discutate mai sus, dacoromâne sau aromâne, nu au nici o legătură cu presupusele elemente vechi germanice ale limbii române. Pentru graiurile româneşti, exclusă fiind posibilitatea unui împrumut din alte limbi cu care româna a venit în contact, mai înainte de a ne gîndi la un ipotetic radical vechi germanic, este mult mai indicat să cunoaştem situaţia din dialectele săseşti din Transilvania. Ideea a fost susţinută, în ultima vreme, şi de H. Barić. Dar, în cazul cuvîntului *rapăn*, cu diferitele lui variante, Barić, socotindu-l vechi germanic, se abate de la teza justificată pe care o reprezintă. Astfel, numărul elementelor

---

[20] Idee sugerată de N.A. Ursu.

[21] Vezi V. Arvinte, *Critères pour determiner les emprunts saxons dans la langue roumaine*, în RRL, tomul X (1965), nr. 1–3, p. 130–131; vezi şi prezentul volum, p. 37–44.

din vocabularul românesc pentru care s-au propus etimologii vechi germanice, destul de ridicat la cercetătorii dintre cele două războaie, este în continuă scădere[22].

[22] Din lista lor mai trebuie scoase *ciuhă* şi *tapă*. Primul este de origine săsească [vezi SCŞt., seria II (ştiinţe sociale), anul VI, nr. 3–4 Iaşi, 1955, p. 235–238; vezi şi prezentul volum, p. 157-161], al doilea, ca termen forestier, a fost adus de lucrătorii cu graiuri retoromane care au lucrat în Carpaţi, iar ca termen ospătăresc, în vorbirea bucureşteană, el a venit din limbile balcanice, întrucît există cu acest sens în bulgară, neogreacă, albaneză, dialectul aromân, în toate din italiană [vezi V. Arvinte, *Elemente retoromane în terminologia forestieră românească*, în SCL XV (1964), p. 654-656, sau versiunea italiană în RRL, IX 1964, nr. 4, p. 461-473)].

Criterii de determinare a împrumuturilor săsești ale limbii române*

Studiul stratigrafic al împrumuturilor de origine germană ale limbii române, bazat pe cunoașterea principalelor etape istorice în care a avut loc contactul dintre cele două limbi, întîmpină mari dificultăți atunci cînd e vorba de a separa elementele așa-numite săsești, pe de o parte, de cele numite, impropriu, „șvăbești", și de cele germane-austriece și germane moderne, pe de altă parte, care au pătruns în română după sec. al XVIII-lea.

Această situație se datorează mai multor cauze. În primul rînd, trebuie avut în vedere caracterul general al graiurilor săsești din Transilvania și poziția lor aparte printre celelalte dialecte germane și în cadrul dialectologiei germane[1]. În realitate, ceea ce numim deobicei dialect săsesc transilvănean este rezultatul unui amestec de dialecte germane, care a durat timp îndelungat. Din elemente foarte disparate la origine, s-a ajuns la constituirea, în anumite zone, a unor noi unități dialectale, avînd, de cele mai multe ori, un caracter eterogen, adevărate „graiuri tipice de coloniști[2]", încît astăzi este imposibil de a identifica aceste unități dialectale cu vreunul din dialectele vorbite în Germania. Cercetările recente au ajuns la concluzia că vechea concepție despre originea pur renană a coloniștilor germani din Transilvania (reprezentată de Fr. Marienburg, G. Keintzel, G. Kisch, A. Scullerus, R. Huss și alții) era neîntemeiată. Dacă adăugăm la acestea și faptul că noii coloniști, veniți în Transilvania, Banat și Bucovina după secolul al XVIII-lea, aparțineau, de asemenea, în ce privește limba, unor dialecte foarte diferite, vom înțelege încă și mai bine caracterul eterogen al graiurilor germane existente în România, care au suferit, de altfel, și

---

*Apărut în AUI, t. XVI 1965, p. 97–103; versiunea franceză în RRL, X, 1965, 1-3, p. 127-132.

[1]Vezi K.K. Klein, *Zur Siedlungsgeschichte und Sprachgeographie der mittelalterlichen deutschen Siedlungen in Siebenbürgen*, în „Siebenbürgische Mundarten", Berlin, 1959, p. 46: „Und nach wie vor bleibt Siebenbürgen in Fragen der deutschen Mundartforschung ein Testfall der Wissenschaft".

[2]Vezi Hermine Klein, *Die Bistritzer Mundart verglichen mit dem Sprachatlas des Deutschen Reichs*, Marburg, 1927, p. 139 urm.

o influență permanentă din partea limbii germane literare. Din punctul de vedere al lingvisticii românești, această stare de lucruri ne face să înțelegem mai ușor de ce, uneori, este deosebit de dificil de a stabili etimologia unui mare număr de împrumuturi germane ale românei și de ce unele din aceste împrumuturi prezintă, sub aspect fonetic, trăsături care aparțin fie unor etape mai vechi din istoria limbii germane, fie unuia dintre principalele dialecte germane. Româna posedă, de pildă, cuvinte de origine germană în care s-a produs „a doua mutație consonantică", după cum ea cunoaște altele în care acest fenomen nu apare. Uneori, același cuvînt cunoaște ambele forme.

Dificultatea de a separa, într-o manieră mai sigură, elementele aparținînd stratului săsesc, de cele de origine germană recentă ar putea fi rezolvată mai ușor dacă ar exista un dicționar complet al graiurilor săsești. Este adevărat că există *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*, a cărei publicare a fost începută de A. Schullerus în anul 1908. Dar elaborarea acestui dicționar n-a fost încă terminată, din el existînd numai un număr de fascicule, altele fiind astăzi în curs de pregătire. Această lacună prezintă un real dezavantaj, care se reflectă atît în lucrările mai vechi consacrate elementelor germane din limba română, cît și în dicționarele noastre etimologice[3].

În afară de contactul direct, la nivelul graiurilor populare, dintre români și germani, anumite împrumuturi au putut pătrunde și prin intermediul altor limbi, îndeosebi al popoarelor vecine (maghiară, sîrbă, ucraineană, poloneză). Se explică, în acest fel, existența unor variante regionale ale aceluiași cuvînt în graiurile dacoromânești, variante care există chiar în limbile care au servit drept intermediar. Cu toate acestea, nu trebuie să pierdem din vedere că sașii au trăit timp îndelungat în mijlocul unei mase compacte de români (aproximativ opt secole). Ei au întreținut cu românii tot felul de relații (economice, culturale, religioase, sociale), ceea ce ne obligă să avem întotdeauna în minte posibilitatea ca un cuvînt oarecare german să fie de origine săsească, în primul rînd, mai ales dacă i se pot

[3] Între timp, au apărut din acest dicționar, la Editura Academiei Române și la Editura Walter de Gruyter et Co., din Berlin, volumele: III, G, 1971; IV, H-J,. 1972; V, K, 1975.

aplica, printre altele, unele din criteriile pe care le vom enumera în cele ce urmează.

Din cele arătate mai sus, rezultă că problema de care ne ocupăm aici, puțin studiată pînă în prezent, este mai ales o problemă de metodă. Ea prezintă interes atît pentru istoria limbii române, cît și pentru cercetările etimologice asupra vocabularului românesc sau chiar săsesc.

*

Criteriile care ne ajută să determinăm împrumuturile săsești ale limbii române pot fi împărțite în două categorii: generale și fonetice.

I. Din prima categorie menționăm următoarele:

1. Elementele săsești, chiar acelea al căror caracter strict regional este evident, sînt mai bine încadrate în sistemul fonologic românesc. Ele sînt, ca să spunem așa, mai „românizate", ceea ce înseamnă că nu se observă imediat originea lor străină. Pentru a ilustra aceasta, e suficient să punem față în față cuvinte ca *ferdelă, joagăr, rapăn (rapură), roabă, șold, șură, țandură* etc., de origine săsească, cu împrumuturi germane recente ca *bormașin, caltmaizl, flașînțug* și multe altele, care abundă în terminologia meseriilor. Pentru a folosi niște termeni germani foarte potriviți în această situație, primele elemente sînt „Lehnwörter", celelalte „Fremdwörter".

2. Un al doilea criteriu, strîns legat de primul, se referă la vechimea împrumuturilor săsești. Această vechime poate fi probată, în foarte multe cazuri, cu ajutorul documentelor de limbă română veche, în care există cuvinte de origine săsească cum ar fi *a căptuși* (și *căptușeală*), *janc, a jețui, ștreang, troc* și multe altele.

3. Cum a arătat și I. Borcia în lucrarea sa *Deutsche Sprachelemente im Rumänischen* (în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig", X, 1904, p. 142 și urm), vechimea unor elemente germane-săsești este evidentă atunci cînd ele denumesc realități din Evul Mediu (e cazul cu *turn, șanț, pîrgar, maier, măieran* etc.) sau aparțin unor terminologii profesionale mai vechi (*jețui, joagăr, ferdelă, hingher, țiglă* etc.)

4. În unele cazuri, se constată evoluții semantice care au putut surveni numai într-o perioadă mai îndelungată. Un exemplu va fi

edificator în acest sens. Rom. *țandură* „bucățică subțire și lunguiață care sare dintr-o piatră, dintr-un lemn, așchie" are ca etimon săs. *zą̨nder*, în *ALR țụǫ́ńdăr* 'iască', al cărui sens fundamental se găsește în germ. *zünden* 'a aprinde' și în germ. *Zunder* 'mulmiges Holz, getrockneter Baumschwamm zum Feuerfangen' (vezi Fr. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, ed. a 17-a, Berlin, 1957, p. 898). De la sensul 'iască pentru aprins focul', s-a trecut la cel de 'surcea' și apoi la 'bucățică desprinsă dintr-un obiect', în general. Este foarte probabil că răspîndirea cuvîntului *țandură* (cu varianta *țandără*) în graiurile românești stă în legătură cu faptul că orașele locuite de sași din Transilvania furnizau, în timpul Evului Mediu, asemenea produse populației rurale românești.

5. Vechimea lor în română explică faptul că anumiți termeni de origine săsească stau la baza a numeroase familii de cuvinte sau intră în mai multe expresii idiomatice. De exemplu, *șold* a servit ca punct de plecare pentru cuvintele: *a șoldi, șoldiu, șolduit, șoldar, șoldeală, șoldiș, șolduros*; de la *ștreang* s-au format derivatele: *ștrengar, ștrengăriță, ștrengărește, ștrengărie*; *țandară* a dat naștere lui *a țăndări, țăndărică, țăndăros* și apare în expresia *a-i sări cuiva țandăra* etc.

6. Un alt criteriu care trebuie luat în considerație este răspîndirea teritorială a împrumuturilor săsești. Cele mai multe sînt cunoscute în graiurile românești din centrul țării, din Transilvania propriu-zisă, și au un caracter strict regional. Situația e lesne de înțeles, deoarece aici se află principalele ținuturi în care a avut loc conviețuirea românilor cu sașii. În această arie centrală, circulă cuvinte de origine săsească cum ar fi: *buglă* 'căpiță de fîn'; *corfă* 'paner'; *ferdelă* 'măsură de capacitate'; *fialdără* 'șopron'; *hehelă* 'ragilă, darac'; *pipă* 'canea' și multe altele, a căror extensiune poate fi urmărită cu ajutorul hărților din *ALR*. O altă arie, mult mai întinsă, înglobează jumătate de nord a țării: nordul Transilvaniei, Crișana, Maramureșul, Bucovina și, uneori, jumătatea de nord a Moldovei și a Basarabiei. Centrul de iradiere trebuie să-l fi constituit coloniile săsești din ținutul Bistrița-Năsăud. Aria poate fi ilustrată cu izoglosele unor cuvinte ca *ciuhă, stuț, brodăr, perjă* etc.

Acest criteriu al repartiției teritoriale implică, totuși, unele restricții. Într-adevăr, avînd în vedere natura relațiilor dintre români și sași, împrumuturile săsești nu s-au limitat numai la ținuturile de

peste munți. Datorită legăturilor comerciale intense și a schimburilor de meseriași, aceste cuvinte au pătruns și dincoace de munți. Există cuvinte de origine săsească cu o largă răspîndire pe întregul teritoriu dacoromân și care au fost primite și în limba română literară: *cataramă, a căptuși, ochelari, șură, șold* și altele. Această constatare ridică o problemă de metodă pentru cercetările etimologice. Este mai plauzibil că la baza unui cuvînt românesc de origine germană mai veche, cuvînt răspîndit în toată țara, se află un etimon din graiurile săsești din Transilvania, decît să apropiem același cuvînt de una din variantele pe care termenul german le-a primit în limbi ca ucraineana, poloneza, ceha sau slovaca. Cu toate acestea, constatăm că unele dicționare (de pildă *DLRM*) preferă să indice etimonuri provenite din limbile amintite. Se procedează în aceeași manieră chiar cînd e vorba de termeni atestați exclusiv în regiunile sudice ale țării, cu toate că acolo nu există nici un fel de influență ucraineană, cehă, slovacă etc. Dimpotrivă, luînd în considerație relațiile comerciale foarte strînse, ca și legăturile de altă natură pe care Oltenia și Muntenia le-au întreținut, de-a lungul Evului Mediu, cu orașele Brașov și Sibiu, putem explica penetrațiile de termeni de origine săsească în regiunile străbătute de vechiul drum comercial de pe Valea Oltului sau de drumul Brașov-Bran-București. Mai multe hărți ale *ALR* atestă această realitate. Există chiar cazuri în care anumiți termeni de origine săsească persistă exclusiv în graiurile românești de dincoace de Carpați (de exemplu *șușlete*), în vreme ce în Transilvania ei au fost înlocuiți prin cuvinte de origine maghiară sau germană modernă.

Această repartiție teritorială a elementelor săsești, fără a putea fi considerată ca un element determinant în problema de care ne ocupăm, nu trebuie totuși ignorată, mai ales dacă ținem cont de faptul că ea nu coincide cu difuziunea teritorială a elementelor germane care au pătruns după secolul al XVIII-lea. Acestea din urmă alcătuiesc un strat mult mai dens în partea de sud-vest a țării, în Banat, precum și în partea de nord și nord-est, în Bucovina și, parțial, în Maramureș, regiuni în care colonizarea „șvabilor" a fost foarte puternică.

7. O altă situație, mai rară, dar semnificativă, este păstrarea în unele graiuri românești a anumitor cuvinte sau variante fonetice care au dispărut între timp din graiurile săsești. De pildă, rom. *roabă* pe

care Tiktin îl apropie de ceh. *robarna*, pe care Candrea şi Scriban îl identifică cu sl. *rob*, iar *DLRM* îl lasă fără etimologie, provine din v.săs. *Rabbər* 'Bahre, Traggerät mit einem Rad', 'Schiebkarren', faţă de germ. *Radbahre*. Cuvîntul săsesc e atestat în documentele săseşti din sec. al XV-lea şi al XVI-lea (v. *SSW*, V., p. 14), a dispărut din graiurile săseşti actuale, dar trăieşte în graiurile româneşti. Etimologia aceasta fusese dată încă de C. Lacea în DR, III, p. 745, şi nu înţelegem pentru ce nu a fost acceptată.

Fonetisme săseşti vechi se menţin în cuvintele româneşti ca *struţ, stroh, strujac*, în care *s-* iniţial, din grupul consonantic, nu s-a transformat în *š*. Ulterior, prefacerea a avut loc în graiurile săseşti. Acelaşi fapt poate fi constatat şi într-o serie de toponimice româneşti de origine săsească, cf. topon., *Stenea, Stena* (şi *Ştena*) < *Stein*, apoi *Saldor(ff)*, *Saldorf*, (anul 1496) faţă de germ. *Schaldorf* etc. (vezi I. Borcia, *op. cit.* p. 236-237). De altfel, numărul toponimicelor româneşti în care s-a conservat un aspect fonetic mai vechi al graiurilor săseşti, care poate fi verificat cu ajutorul documentelor săseşti, este cu mult mai mare (vezi I. Borcia, *op. cit.* p. 222 şi urm.).

Rezultă, deci, că graiurile româneşti pot oferi anumite mărturii care interesează istoria dialectului săsesc din Transilvania, ca, de altfel, şi istoria limbii maghiare, cum a dovedit-o E. Petrovici[4]. Importanţa limbii române pentru unele probleme ale istoriei limbilor slave este un fapt cunoscut.

II. Cum am arătat şi mai înainte, în anumite cazuri este posibil de făcut distincţia dintre elementele săseşti şi cele germane moderne bazîndu-ne şi pe criterii fonetice. Un studiu asupra acestui aspect al problemei rămîne încă de făcut. I. Borcia, *op. cit*, p. 147, atrăgea atenţia asupra dificultăţii pe care o prezintă o asemenea cercetare. El renunţă să o facă în capitolul consacrat foneticii din studiul său. Trebuie precizat că obstacolul principal îl constituie marea varietate fonetică atît a graiurilor săseşti cît şi a celor germane mai recente, aşa-numite „şvăbeşti", care este urmarea amestecului şi denivelărilor dialectale produse între timp.

Nu considerăm necesar să precizăm aici toată gama de corespondenţe fonetice germane-săseşti-româneşti. Pentru ilustrare

---

[4] Vezi E. Petrovici, *O particularitate a fonetismului maghiar oglindită în elementele maghiare ale limbii române*, în SCŞt., Seria III, 3-4, an. V, Cluj, 1954.

ne vom limita numai la cîteva fapte semnificative, luînd ca punct de plecare formele cîtorva elemente săseşti care există în română.

1. În cuvintele împrumutate din săseşte, vocala *á*, în anumite condiţii (cînd e precedată de *l, r*, de grupuri consonantice avînd un *s*- iniţial şi, uneori, şi alte consoane) apare ca diftong: *ea* sau *ia*. Diftongarea afectează, de asemenea, şi vocalele *ó* şi *ú*, care devin *io*, respectiv *iu*. Cîteva exemple: rom. *leaţ*, faţă de germ. *Latte* şi săs. *Latz* (dar şi *Leatz*); v. rom. şi dial. *şteand* (rom. mod. *ştand* sau *stand*), faţă de germ. *Stand*; rom. *ştreang*, faţă de germ. *Strang*; rom. *cleampă*, faţă de germ. *Klampe*, în sfîrşit, cuvinte româneşti ca *şteamp, buştean, ştiomp, ştiolnă, ştiump* şi altele. Originea săsească a acestui fenomen a fost arătată de N. Drăganu, *Etimologii. Elemente germane şi săseşti*, în DR, III, p. 70. I. Borcia, *op. cit.*, p. 240, menţionează, de asemenea, această diftongare, fără a specifica originea ei săsească.

2. În cuvintele împrumutate din săseşte se întîlneşte fonemul consoană *ž* (=*j*), care se găseşte în graiurile săseşti din Transilvania, dar nu există în limba germană literară (cu excepţia unor termeni străini, de dată recentă). Aici apare spiranta *s* (pronunţată *z*). Cîteva exemple: *glajă, a jeţui, ji(l)ţ, Ghijasa* (nume de loc). În împrumuturile recente, apare *z*: *a zeţui, zeţar* etc.

3. Spiranta velară surdă *ch (h)* în poziţie finală, în împrumuturile mai vechi din săseşte, este reprezentată prin *f, v* sau *u* semivocalic, ca şi în cuvintele provenite din slavă sau turcă, în vreme ce în împrumuturile recente din germană ea este redată prin velara ocluzivă *c*. Exemple: *blef, plev, pleu* etc., pe de o parte şi *haptac, lantoc şi şilboc*, pe de altă parte.

4. Împrumuturile în care nu apare cea de a doua mutaţie consonantică germană (există cîteva exemple) provin cu siguranţă din dialectul săsesc transilvănean în care acest fenomen nu s-a petrecut în toate cazurile. Exemple: rom. *pipă* 'canea', faţă de germ. *Pfeife*; rom *perj* (< săs. *piärš*), faţă de germ. *Pfirsich*; rom. *cop* 'vas de lut', faţă de germ. *Kopf* (în rom. există şi forma cu mutaţie consonantică *cofă*, tot de origine săsească). În constituirea dialectului

săsesc au participat şi elemente provenind din germana de jos (*Niederdeutsch*)[5].

*

Numărul acestor fenomene este cu mult mai mare. Considerăm însă că cele prezentate sînt suficiente pentru a dovedi că efortul de a clarifica această problemă poate fi încununat de succes.

Folosirea criteriilor fonetice şi a celor care se referă la condiţiile istorice în care s-a produs contactul lingvistic cu saşii transilvăneni va permite realizarea unei istorii cît mai complete a fiecărui cuvînt, cerinţă primordială a cercetărilor etimologice moderne. În acest mod, va putea fi mai bine cunoscută natura contactului lingvistic reciproc şi, în acelaşi timp, şi raporturile economice, sociale şi culturale dintre români şi populaţia germană din ţara noastră[6].

---

[5] Vezi Anneliese Bretschneider, *Ein Anteil des Niederdeutschen an der siebenbürgischen Sprachlandschaft*, în „Niederdeutsche Mitteilungen", Jg. 11 (1955).

[6] Alte exemple privitoare la încadrarea morfologică şi la adaptarea fonetică a unor împrumuturi de origine săsească în română pot fi văzute în prezentul volum, în studiile: *Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. În legătură cu etimologia cuvîntului* ***ravilă***, p. 45-49 ; *Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. Etimologia cuvîntului* ***perjă***, p.60-100; *Note etimologice:* ***şoflă (şóflă), şulfă***, p. 180-183 ; *Elemente germane germane-săseşti în cartea* ***Facerea*** *din* ***Biblia de la Bucureşti***, *din ms. 45 şi din ms. 4389:* ***janc, a jăncui***, p. 186-191, şi în alte locuri.

Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. În legătură cu etimologia cuvîntului *ravilă*[*]

Lexicul limbii române conține numeroase elemente de origine germană a căror etimologie este încă neclarificată. Printre acestea se numără și *rávilă* 'unealtă dintr-o scîndură în care sînt înfipți dinți de fier și prin care se trage cînepa sau inul melițat; 'darac'.

În afară de dicționarele românești etimologice sau de cele care dau și etimologia cuvintelor, termenul menționat a constituit, relativ recent, obiectul unei cercetări speciale. Este vorba de lucrarea Elenei Comșulea, intitulată *Ragilă. Contribuții etimologice și lexicale*, apărută în CL, XXVII, nr. 2, Cluj-Napoca, 1982, p. 134-139. La cele spuse aici, avem de adăugat noi precizări, rezultate, unele dintre ele, din punerea în corelație a istoriei acestui cuvînt cu aceea a altor elemente de origine germană săsească. În acest mod, vor fi reliefate unele aspecte de natură metodologică privind cercetarea împrumuturilor de această origine, aspecte neglijate pînă în prezent.

Însușindu-și explicația dată mai de mult acestui cuvînt, anume din germ. *Raffel* 'darac' (cf. și vb. *raffeln* 'a dărăci'), Elena Comșulea aduce o serie de contribuții privind raporturile termenului cu alte sinonime populare, răspîndirea teritorială, condițiile istorice care au făcut posibil împrumutul etc. Sînt consemnate, de asemenea, numeroasele variante fonetice dialectale, care se împart în două grupuri. Primul înglobează variantele în care consoana intervocalică de după accent (spirantă, africată sau oclusivă) este sonoră: *rážilă, ráyilă, rázilă* (Maramureș), *rágilă, rágilă, rád'ilă* (Bucovina). Aria teritorială descrisă de aceste variante cuprinde Moldova, nord-estul Transilvaniei și estul Maramureșului. Al doilea grup, de care ne vom ocupa la sfîrșit, conține variantele în care aceeași consoană este surdă: *ráfilă, ráh'ilă, ráčilă, ráќilă* etc. Aria acestora se află în colțul de sud-est al Transilvaniei, în cîteva puncte din sud-vestul Moldovei și în nord-estul Munteniei, fiind separată de cea precedentă.

În studiul citat a rămas însă neclarificată chestiunea esențială: cum se explică prezența sonorei *-v-*, care a trebuit să existe altădată la baza variantelor din primul grup, în locul surdei *-f-* (*-ff-*), din

---

[*] Apărut în ALIL, XXIX, A. Lingvistică, Iași, 1983-1984, p. 11-22.

radicalul german menţionat? Soluţionarea acestei probleme i-ar conferi etimologiei în discuţie certitudinea necesară şi caracterul definitiv.

Faptul că la baza variantelor dialectale cu consoana sonoră s-a aflat altădată un *v+i* a fost observat mai de multă vreme de H. Tiktin, *DRG*, s.v. Cuvîntul este înregistrat aici în forma *rávilă*, nu *rágilă*, ca în restul dicţionarelor. După ce menţiona, la etimologie, o serie de reflexe dialectale germane ale germ. *Raffel, Riffel*, dar fără a fi putut descoperi printre aceste vreo variantă cu *-v-*, Tiktin făcea următoarea observaţie: „Forma indică un intermediar slav: *v* reprezintă pe neslavul („das unslavische") *f*, iar *-ilă* corespunde sufixului *-(i)lo* al numelor de unelte, ca în *pravilo, větrilo, točilo,* (rom. *právilă, vétrilă, tocilă*) etc.". În ciuda susţinerii lui Tiktin, existenţa unui intermediar slav este greu de probat. Într-adevăr, reflexele din limbile slave ale germ. *Raffel, raffeln, Riffel, riffeln*, anume ucr. *rafa, rjafa, rafaty, rjafaty*; pol. *raf, rafal, rafla, raflowacv*; slovac. *rafáč, rafatv, rafadlo (rafalo)*; scr. *rihlati, rihalo* (Elena Comşulea, *op. cit.*, p. 135), conţin, toate, o consoană intervocalică surdă, fapt care probează caracterul recent al împrumutului. În această situaţie, rolul de intermediar al vreuneia dintre limbile slave menţionate pentru aria românească nord-estică, adică pentru zona care cunoaşte reflexele dialectale ale unui *v+i*, trebuie exclus.

Pe de altă parte, nu există pînă în prezent probe suficiente nici în ce priveşte existenţa în dialectul săsesc din Transilvania a unor reflexe care să explice în mod satisfăcător cuvîntul românesc. În acest dialect, termenul pentru „darac" este *Hechel* (vb. *hecheln*), care a pătruns, de asemenea, în graiurile româneşti. Numai în dialectul săsesc din nord, şi anume într-o singură localitate, Treppen (rom. Tărpiu), a fost înregistrat verbul *raffeln* (şi *räffeln*), care, pe lîngă sensurile de bază, 'plapern' (a trăncăni), 'flüstern' (= a şopti), 'reiben' (= a freca), mai are şi sensul figurat 'durchhecheln' (= a dărăci) (vezi Fr. Kraus, *Treppener Wörterbuch. Ein Beitrag zum Nordsiebenbürgischen Wörterbuch* [=*Trepp. Wb.*], Marburg, 1970, col. 761). În dialectul saşilor transilvăneni, singurul cuvînt întrucîtva mai apropiat de rom. *ravilă* este săs. *Râbel*, însemnînd „cînepă de calitate slabă care rămîne la dărăcit" (vezi *SSW*, V, Berlin u. Leipzig, 1907, s.v.).

În fața acestei situații, Elena Comșulea, care recunoaște, în mod just, „primordialitatea formei *ravilă*" (p. 138), dar nu dispune de probe pentru a dovedi existența unui etimon cu sunetul -*v*-, recurge la o soluție facilă, declarînd că „formal, transformarea *f* >*v* ar fi „un fenomen obișnuit" în română. Ideea este reluată și în rezumatul în limba franceză (p. 139). În acest fel, adevărata dificultate care urma a fi rezolvată, asupra căreia insistase și H. Tiktin, este eludată, atîta timp cît tocmai trecerea lui -*f*- la -*v*- în această poziție nu este deloc în română un fenomen normal, obișnuit. Din acest motiv, în lucrarea *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlasses)* [= *Dt. Entlehn.*], Berlin, 1971, p. 160, nu am susținut „cu certitudine", cum spune Elena Comșulea, originea germană a cuvîntului; de fapt, spusesem acolo că evoluția fonetică este neclară, problematică.

Înainte de a încerca o rezolvare, trebuie să facem observația că materialul dialectal inedit din lucrarea Elenei Comșulea, provenit din *NALR- Trans.* și *NALR- Munt.*, conține unele inadvertențe în ceea ce privește transpunerea lui în grafia limbii literare. În cazul unor variante dialectale al căror etimon este incert – cuvîntul în discuție se află într-o asemenea situație –, așa-numita „literarizare" poate induce în eroare pe cel care nu a avut acces direct la surse. Astfel, la p. 137, autoarea consemnează varianta *ravelă* în pct. 256 și 241 din rețeaua *NALR- Trans.*, precum și variantele *răvilă*, pl. *răvili; răvelă*, pl. *răveli*, acestea din urmă în apropiere de Bistrița. Considerînd reale aceste forme în care apare spiranta labio-dentală sonoră -*v*-, am putut crede, la un moment dat, că dispunem, pentru prima dată, de atestări certe, datorate unor dialectologi, ale variantei etimologice primare, care s-ar fi putut păstra într-o zonă de intens și îndelungat contact lingvistic româno-săsesc. Pentru clarificarea etimologiei cuvîntului în discuție, faptul ar fi fost extrem de important. În realitate, cum am putut constata ulterior din datele puse la dispoziție, cu multă amabilitate, de colegii Grigore Rusu, Dumitru Loșonți și Viorel Bidian, autori ai atlasului menționat (cărora le exprim și aici mulțumirile mele), în 26 de localități, situate aproximativ de-a lungul jumătății de nord a graniței dintre Transilvania și Moldova, cu precădere însă în zona Bistrița-Năsăud, variantele transcrise fonetic ale acestui cuvînt nu conțin sunetul -*v*-, ci spiranta sonoră de tip moldovenesc -*ẑ*-, atît în cazul substantivului *răẑilă* (întrebarea 1233).

cît şi al verbului (eu) *ráz'il* (întrebarea 1234). În două puncte, 338 şi 361, situate în partea de sud-est a Transilvaniei, în locul spirantei *-ẑ-* a fost notată africata *-ĝ-*, atît la substantiv, cît şi la verb. Prin urmare, datele oferite de *NALR- Trans.* aduc precizări importante cu privire la adevărata răspîndire a termenului nostru, lărgind şi dincolo de munţi aria unui cuvînt considerat pînă acum ca specific graiului din Moldova; ele nu spun însă nimic referitor la existenţa unei variante cu *-v-* la nivelul graiurilor populare.

În această situaţie, exclusă fiind „filiera slavă", iar etimologia germană rămînînd totuşi singura plauzibilă, sîntem nevoiţi să recurgem la ipoteza că trecerea lui *-f-* la *-v-* a avut loc pe terenul limbii germane, într-o epocă mai îndepărtată. Atît în dialectul săsesc din Transilvania, cît şi în graiurile germane vorbite în evul mediu în diverse localităţi din Moldova (Baia, Suceava, Siret, Tîrgu Neamţ, Cotnari etc.), graiuri care au dispărut prin secolul al XVII-lea, în urma asimilării vorbitorilor lor în masa romînească, a putut exista un substantiv **Rāvel* „darac" şi un verb **raveln* 'a dărăci', care, împrumutate, s-au păstrat pînă astăzi în graiurile româneşti, dar au dispărut în cele germane din Transilvania.

Reconstituirea acestor forme se sprijină pe faptul că o variantă cu *-v-* în loc de *-f-* (*-ff-*) a existat, într-adevăr, în germana literară medie (Mhd.). Astfel, în secolul al XIII-lea este atestat verbul *ravelen*, cu sensul 'rasch zusammenraffen', variantă a verbului *raffeln* 'a dărăci', din care provine şi substantivul *Raffel* 'darac' (vezi Fr. L. K. Weigand, *Deutsches Wörterbuch*, ediţia a 5-a, II, Gießen, 1910, col. 517, sub *Raffel*). De asemenea, *-v-*, în loc de *-ff-*, există şi în varianta olandeză a aceluiaşi verb, anume *reven* 'Flachs, Hanf hecheln' (= a dărăci inul, cînepa), al cărui echivalent în germană este *reffen* 'id'. De la aceasta din urmă provine substantivul germ. *Riffel* 'Reffkamm zum Durchziehen des Flachses' (= pieptene de tras [dărăcit] inul), care, în vechea germană literară (Ahd.), avea forma *ri(f)fila*, cu sensul, apropiat, de 'Säge', 'Rechen' (= ferăstrău, greblă). Alături de varianta olandeză cu *-v-*, *reven*, exista în germana medie de jos (Mnd.) şi în olandeza modernă şi formele *repelen* (vb.) 'Flachs brechen' (= a meliţa inul) şi *repel* (subst.) 'meliţă de in'; în engleză, *ripple* are de asemenea sensul „Flachsriffel" (= darac de in) (vezi Fr. L. K. Weigand, *op. cit.*, II, col. 588-589, sub *Riffel*; Fr.

Kluge. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, ediţia a 19-a, prelucrată de Walther Mitzka, Berlin, 1963, p. 590, sub *reffen*).

Apariţia în unele dialecte germane a unui *-p-*, în loc de *-ff-* sau de *-v-*, permite aducerea în discuţie şi a săs. *Râbel*, care, alături de sensul menţionat mai sus, din *SSW*, mai înseamnă, în varianta săsească nordică, *rābəl*, şi 'kleingebliebener Hanf, der kleine „Unterhanf" (= cînepa mică rămasă după cules pe ogor, poghirc(ă), pobric). În acelaşi dialect săsesc nordic, există şi verbul *rabəln*, cu sensul 'a smulge cînepa măruntă rămasă pe ogor' (vezi şi Fr. Krauss, *Trepp. Wb.* col. 759, sub *Räbel*). Etimologia acestor cuvinte săseşti nu este clară. După cum arată Fr. Krauss, apropierea făcută de G. Kisch de germ. *rebeln* 'a culege boabe (de struguri)', de la *Rebe* 'viţă de vie', creează dificultăţi de natură fonetică. Cu toată rezerva necesară, emitem ipoteza că săs. *Râbel (rābəl)* şi *rabəln*, ale căror sensuri gravitează în jurul cîmpului semantic şi noţional căruia îi aparţine şi unealta de care ne ocupăm, ar putea fi continuatorii unor săs. **Rāvel* (= Raffel), respectiv **raveln* (= raffeln), cu *-v-* substituit prin *-b-*, aşa după cum, în cazurile precedente, *-ff-* a fost substituit prin *-p-*.

Alternanţa consoanei *-b-* cu *-v-* este bogat atestată în tabelul de corespondenţe fonetice ale graiurilor săseşti din Transilvania, publicat în partea introductivă a volumului I din *SSW*. Astfel, germ. lit. *übel* cunoaşte în cinci localităţi variante cu *-b-*, (*ibel*), iar în 45, variante cu *-w-* (*iwel*) (p. LVIII, col. 61): situaţia este asemănătoare şi în cazul cuvîntului *Abend*, cu variante de tipul *Owent*, *Iwent*, *Iobent* etc. (p. LX, col. 76), apoi *bleiben*, cu variante ca *bleiwen*, *blaibm* etc. (p. LXII, col. 89). Fenomenul are loc şi în cazul grupului *-rb-*. Pentru *Herbst*, varianta cea mai răspîndită este *Harwest* (p. LII, col. 26), pentru *sterben*, *štarwen* (p. LIII, col. 34), pentru *Wirbel*, *Werwel* (p. LV, col. 47). În cuvîntul *barfuß*, mhd. *barvüeze*, grupul *-rv-* este realizat ca *-rb-* (*barbes* etc.) în 49 din cele 51 de localităţi. Trecerea lui *-v-* la *-b-* (alături de variantele cu *-f-*) este bine ilustrată prin exemplele vechi săseşti date în *SSW*, III, litera G, Bucureşti-Berlin, 1971, p. 286, sub cuvîntul *Gräf*. Aici apar forme ca: *greb* (1364), *Greeb* (1372), *Greeff* (1406-1440), *Grebe* (1426), *Greffen* (secolul al XV-lea), *greben* (1583) etc. De asemenea, faţă de germ. lit. *Schwefel* 'sulf', dialectul săsesc are forma *švēbəl*, care exista şi în mhd. *swëbel* (şi *swëvel*), în ahd. *swëbal* (Fr. Kluge, *op. cit.*, p. 691). La iniţială, un *v-* vechi apare ca *b-* şi în numele etnic

săsesc *Blöch* 'Walache', apoi în adj. *bleš* 'walachisch'. Exemplele pot fi ușor înmulțite. Printre acestea s-ar putea include și cuvîntul neatestat săsesc **Rāvel* de la baza actualului *Rábel*, precum și verbul **raveln*, care acum are forma *rabəln*, ambele cu sensurile modificate.

Odată intrat în română, substantivul **Rāvel*, de genul feminin, a cunoscut o serie de modificări rezultate în procesul de adaptare fonetică și de încadrare morfologică, modificări pe care le întîlnim și în cazul altor împrumuturi de origine germană (săsească) cu aceeași structură sonoră. Ne referim la cuvintele germane alcătuite, de regulă, din două silabe, dintre care ultima, neaccentuată, este *-el*. Precizările care urmează au în vedere, cum spuneam, și un aspect metodologic.

1. Un prim mod de încadrare a acestor împrumuturi constă din asimilarea lor grupului destul de mare de cuvinte românești care au în partea finală terminația sau sufixul neaccentuat *–ilă*. Numărul acestora se apropie de cifra 50, cum se poate vedea în *Dicționarul invers*, p. 110-112. Printre ele se numără și cîteva elemente germane (săsești): *chéndilă* 'lăuză' < *săs. Kāndəl* (*frā*), *kent(l)frā*, vb. *kāndəln*, *kendəln* (vezi *SSW*, V, litera K, p. 126-127); *jăchilă* (și *jéchilă*) < germ. *Säckel*, într-o variantă săsească; *héhilă* 'darac' < săs. *hēχəl* (vezi *SSW*, IV, literele H-J, p. 112-113); *șófilă* (dar și *șofílă*) 'zdreanță', 'ruptură' < germ. *Schofel* (în *DLR* rămas fără etimologie; vezi în acest volum, p. 180-183). Acestora li se alătură și variantele cuvîntului de care ne ocupăm: *rágilă, rághilă, rávilă, ráȥilă, răzilă*, etc., explicate în acest mod încă de Tiktin.

2. Unele împrumuturi de aceeași origine, primind desinența de feminin *-ă*, îl păstrează pe *-e-* neaccentuat din silaba finală neschimbat sau îl transformă în *-ă-*. În prima categorie intră *chéndelă*, *héhelă*, *férdelă* (și *félderă*) 'unitate de măsură pentru cereale' < săs. *fyrdel*, *firtəl* 'ein Hohlmaß' (Fr. Krauss, *Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerkssprachen* [*Hwspr.*], Siegburg, 1957, col. 1023, sub *Viertel*). Din a doua categorie, menționăm pe *foácălă*, pl. *foácăle* 'chibrit' < săs. *fókəl* 'Fackel aus pechtgetränktem Docht' (= făclie dintr-un fitil îmbibat cu păcură) (vezi Fr. Krauss, *Hwspr.*, col. 263) și pe *șfébălă* (*șfébelă*) 'chibrit' < săs. *švēbəl*. În acest grup intră și variantele *rágelă*, *ráȥelă*, în care finala *-elă* a putut să apară și sub influența sinonimului *héhelă*, fenomenul fiind posterior palatalizării labio-dentalei *v* urmată de *i*.

3. În alte cazuri, mai numeroase, cuvintele germane terminate in *-el* cunosc sincoparea vocalei *e*, care, în limba germană și în dialectul săsesc, este un sunet redus, înăbușit, notată ə (i se spune „Murmel *e*" sau „dumpfes *e*"). Cuvintele românești capătă terminația *-lă*: *buglă* 'căpiță de fîn' < săs. *bugəl*; *cartoflă* < germ. *Kartoffel*; *cheglă* 'popic'< germ. *Kegel*; *cuglă* 'bilă (de biliard)' < germ. *Kugel*; *riglă* 'zăvor', 'încuietoare la ușă' < germ. *Riegel*, săs. *rigəl*; *taflă* 'abajur' < germ. *Tafel*; *șuflă* 'căuș', 'vîntureșcă' < săs. *schufel*, germ. *Schaufel*; *ţiglă* < germ. *Ziegel*, săs. *zägəl*; *vinclă* 'colțar' < germ. *Winkel* etc. Termenul de care ne ocupăm, *ravilă*, nu cunoaște în graiuri acest tratament.

4. Uneori, mai rar, cuvintele germane în *-el* sînt încadrate în grupa numeroasă a cuvintelor românești terminate în sufixul accentuat *-ílă*: *șind(r)ílă* < săs. *šendəl* (cf. totuși băn. *șíndră*); *șofílă* < germ. *Schofel*. Nici acest mod de accentuare nu a fost atestat în cazul cuvîntului *rávilă*.

Unul și același cuvînt, cum s-a văzut, poate cunoaște mai multe modalități de adaptare fonetică și de încadrare morfologică. La exemplele de mai sus, pot fi adăugate și reflexele dialectale românești ale germ. *Schwefel* 'sulf'. Cum s-a văzut, în dialectul săsesc, *-f-* din acest cuvînt este reflectat ca *-b-*, *švēbəl*, iar graiurile românești din Transilvania și Maramureș, în care cuvîntul este folosit cu sensul 'chibrit', cunosc variantele: *șfébelă, șfébălă, șfébel, șfébăl, șféblă* și chiar *ștíblă* (vezi *DLR*, s.v.). Împrumuturile de dată mai recentă au, adesea, silaba *-el* păstrată: *crighel, pudel, ștempel, ștrudel* etc.

Încadrat în categoria cuvintelor cu *-ilă* neaccentuat și, prin aceasta, fiind mai bine integrat sistemul fonologic și morfologic al limbii române, *ravilă* a cunoscut în aria moldovenească, în cea transilvăneană de est și de nord-est și în cea maramureșeană de est transformarea fonetică a lui *v+i* în spirantele caracteristice fiecăreia din zonele arătate: în cea mai mare parte a Moldovei și în aria Transilvăneană, *rážilă*, în partea de sud a Moldovei, mai rar, *ráyilă*, tot aici *rágilă*, prin sud-estul Transilvaniei (pct. 338, 361) *rágilă*, iar în Maramureș, *rázilă*. Cu toată rezerva necesară, motivată de imposibilitatea cronologizării satisfăcătoare a fenomenului fonetic în discuție, aceste reflexe dialectale pot constitui, totuși, un indiciu privind vechimea împrumutului. Prin realitatea la care se referă,

ravilă a fost şi a rămas un cuvînt tipic popular. De aceea, nu e de mirare că el nu apare în textele vechi. Cînd însă a crescut interesul pentru etnografie, folclor şi vorbirea populară, în secolul al XIX-lea, atestările lui devin tot mai numeroase, dar forma primară nu a mai putut fi auzită nicăieri. Numai într-un inventar de moşie din Corni-Botoşani, datat 1828, sept. 27, apare varianta cu *-v-*, în adj. *răvilat, ă*, provenit de la participiul verbului *a răvila* (*in răvilat, cănipă răvilată*) (IORGA, S.D. XXI, p. 428), dar nu subst. *ravilă*, cum spune Elena Comşulea (*op. cit.*, p. 127), care dă şi o datare imprecisă: „după 1821".

Celelalte menţiuni scrise, consemnate în *DLR*, reflectă situaţia din graiurile populare în care termenul a fost înregistrat de folclorişti şi etnologi sau cunoscut de scriitori din vorbirea lor de acasă. Aşa se explică varianta *ragilă* de la Creangă şi Sadoveanu, în care *-gi-* este de fapt *-ẑi-*, şi *raghilă* de la Vlahuţă şi Hogaş, originari din partea de sud a Moldovei, unde circulă forma *rá̑ĝilă*. Numai la GHEŢIE, R.M., la BARCIANU şi la ALEXI, W., apare forma *ravilă* (în ultimul caz *rắvilă*, cu *ă* din forma de plural *răvile*), cu sensul, îndepărtat, de 'năvod', care figurează totuşi printre cele ale germ. *Raffel* (vezi *Dicţionar german-român*, Bucureşti, 1966, p. 775). Dar în ultimul caz s-ar putea să avem a face cu un alt cuvînt german. Oricum, apariţia formei cu *-v-* numai în aceste dicţionare, ca de altfel şi în cel al lui Tiktin, precum şi în unele materiale dialectale adunate de nespecialişti în dialectologie, poate fi interpretată, pînă la proba contrarie, mai degrabă ca o „literarizare" efectuată de autori. În alte dicţionare, cuvîntul titlu este *ragilă* şi *raghilă*.

Că forma primară a avut *-v-* rezultă şi din interpretarea celei mai vechi atestări a cuvîntului, anterioară cu peste o sută de ani celei menţionate mai sus. Este vorba de varianta *rayla* 'cardaturo', din glosarul italiano-moldovenesc al lui Silvestro Amelio, datînd din anul 1719 (vezi Giuseppe Piccillo, *Il glossario italiano-moldavo di Silvestro Amelio. Studio filologico-linguistico e testo*, Catania, 1982, p. 119, 158). Cum observă, pe bună dreptate, G. Picillo, forma cu *-y-* poate să reflecte varianta *ravilă*, cu labiala palatalizată. În acest caz, precizăm noi, am avea un indiciu cu privire la originea de prin părţile de sud ale Moldovei, unde circulă forma *ráyilă*, a informatorului lui Silvestro Amelio.

Din cele spuse pînă acum, rezultă că în viitoarele dicționare românești cuvîntul în discuție va trebui să fie înregistrat în forma *rávilă*, așa cum a procedat, de exemplu, Tiktin.

Admiterea drept etimon pentru *rávilă* a unui cuvînt german medieval (mhd.) **Rāvel* (f.) ar putea fi întîmpinată cu obiecția că nu putem explica un termen românesc ca împrumut din dialectul german al sașilor transilvăneni (eventual ca provenit din limba germană vorbită pînă prin secolul al XVII-lea în așezările cu populație germană din Moldova), atîta timp cît în însuși dialectul săsesc actual etimonul respectiv nu mai există sau nici nu a fost atestat în documentele vechi ale acestui dialect. Răspunsul la această eventuală obiecție se poate contura din analiza unor cazuri similare, care s-au petrecut în procesul de interacțiune lingvistică româno-săsească.

În acest sens, pot fi distinse mai multe situații:

1. Româna (graiurile populare) păstrează unele cuvinte sau fonetisme săsești vechi, atestate în documentele acestui dialect, dar care au ieșit din uz sau sînt folosite sporadic și simțite ca arhaisme în vorbirea actuală a sașilor. Un prim exemplu îl constituie cuvîntul *roabă* 'tărăboanță'. În ciuda faptului că etimonul săsesc al acestui cuvînt a fost descoperit de mai multă vreme de C. Lacea, în DR, III, p. 745, anume săs. *Rabbər* 'id.', în lucrările lexicografice recente, anume în *DEX* și în *DLR*, se recurge, în mod nejustificat, la formula: „Etimologia necunoscută". Iar în *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, de N. Raevschil, M. Gabinschil (și alții), Chișinău, 1978, p. 359, se spune că este vorba de un împrumut sîrbocroat, anume *rába* 'car', 'haraba', precizîndu-se, în continuare, că, sub aspect fonetic, termenul a fost influențat, probabil, de paronimul *roabă* 'sclavă'. Se revine, în fond, la explicația mai veche, neîntemeiată, a lui Tiktin, *CADE*, Scriban, etc., care este acceptată și de Alejandro Cioranescu, *Diccionario Etimologico Romano*, nr. 7226. Deoarece în lucrarea *Dt. Entlehn.*, p. 61-62, am adus (după *SSW*, sub *Radbahre*) unele date noi în sprijinul etimologiei lui C. Lacea (autorii acestui dicționar spun, printre altele, că dacă germ. *Radbahre* s-ar fi menținut, el ar fi avut astăzi în dialectul săsesc formele **Räbber*, **Rabber*, **Robber*), ne mărginim aici doar la unele precizări privitoare la istoria termenului german, luate din Fr. Kluge, *op. cit.*, p. 577, sub *Rad*, precizări care au rolul de a întări etimologia săsească a termenului în discuție. Ocupîndu-se de derivatul

Radeberte) f. 'Schubkarren' (= roabă, tărăboanță). Fr. Kluge precizează că acesta este un cuvînt cunoscut cu precădere în teritorul german central de răsărit (ostmd.), citînd formele din dialectul turingian (thür.), *radebare, radebern, radeberle*, din cel silezian (schles.), *rāber*, și din cel din Nürnberg (nürnb.), *rà'wárn*. În același teritoriu, este atestată și forma germană literară medie (mhd.) *radebër*. Sensul vechi al cuvîntului, compus din *Rad+Bahre*, a fost acela de 'Tragbahre mit Rad' (= targă cu roată).

În dialectul săsesc, pentru 'capră' se folosește termenul *gaiß*, pl. *gaißer* (cu numeroase variante, vezi *SSW*, III, litera *G*, București-Berlin, 1971, sub *Geiß*), în timp ce sinonimul *Ziege* (săs. *tziga*) este atestat numai în toponimie și în interjecțiile cu care se cheamă sau se alungă caprele: *zige nä!, zige nye!, zigi nä!, zigleo!, zigeleo!, zigi!, zigli ho!* (vezi K.K. Klein, *Der rumänische und der Siebenbürgisch-Deutsche Sprachatlas* (*ALR* und *SDSA*). *Uber linguistische und historische Zielsetzungen*, în *Transsylvanica. Gesammelte Abhandlungen und Aufsätze zur Sprach- und Siedlungsforschung der Deutschen in Siebenbürgen*, München, 1963, p. 292, 294). Reflexele românești ale interjecțiilor menționte sînt *țiga-țiga!, țîghilio!, țîghiliu!* etc., cunoscute prin Transilvania, Moldova, nord-estul Munteniei (vezi *ALR SN*, II, hărțile 388, 389). Varianta *țighilé*! este explicată de H. Tiktin, *DRG*², s.v., prin cuvîntul german dialectal *Ziegele* (= Zieglein). Același cuvînt german *Ziege* este invocat de Scriban, *Dicț.*, s.v., pentru adj. *țigău, țigaie, (oaie, lînă țigaie)*. Apropierea fusese făcută și de L. Șăineanu, *DU*. După cum se vede, româna dialectală păstrează un radical german medieval (săsesc) pe care dialectul german din Transilvania l-a pierdut.

Un alt cuvînt de origine germană medievală (săsească veche), păstrat în graiurile românești din afara arcului carpatic, este *șină* (de roată). Dialectul săsesc actual cunoaște denumirea *Rīf, Rēf* (= germ. lit. *Reif*) și numai cu totul sporadic, ca un element învechit, este folosit, cu același sens, cuvîntul *šin* (vezi Fr.Krauss, *Hwspr.*, col. 780; V. Arvinte, *Dt. Entlehn.*, p. 62-64; Lajos Tamás, *EWUR*, p. 728, unde se admite, pentru rom. *șină*, după I. Borcia, o etimologie multiplă).

2. Româna (graiurile populare) păstrează unele elemente săsești (sau unele fonetisme) care nu au fost înregistrate în documentele vechi ale acestui dialect și lipsesc, de asemenea, din lucrările săsești

actuale de lexicografie. Cuvintele româneşti au însă o origine germană indiscutabilă. Din această cauză, este necesar şi justificat să se recurgă la invocarea unor forme şi variante fonetice existente în faza medievală a limbii germane (Mhd.), sau care circulă şi astăzi în diferite dialecte germane, altele decît cel săsesc din Transilvania. În cazuri de acest fel, se impune recurgerea la metoda reconstrucţiei, care constă în preconizarea unei forme primare germane medievale (săseşti vechi), neatestate, dar care a trebuit să fi existat cu necesitate, deoarece cuvîntul românesc stă mărturie certă în acest sens. Radicalul german a putut exista în acele graiuri germane extracarpatice, care, între timp, au dispărut în masa românească. Cuvîntul românesc devine, în acest mod, un martor important în procesul de reconstituire a unei faze dialectale germane dispărute. Exemplul cel mai convingător în acest sens ni-l oferă cuvîntul dialectal românesc de care ne ocupăm, *ravilă*. Dar el nu este singurul.

Astfel, cuvîntul românesc popular *máldăr* 'grămadă de nuiele, de stuf, de fîn, de grîu secerat, de lemne etc.' pe care autorii *DLR* îl însoţesc cu formula „Etimologia necunoscută", are ca etimon germ. dialectal *malder*, variantă a germ. lit. *Malter*, cu sensurile: 1. 'unitate de măsură pentru cereale'. 2. (reg.) 'stînjen', 3. 'un număr de 30, 32 sau 64 de bucăţi') (în Mhd.). Pentru detalii, vezi *Dt. Entlehn.*, p. 73. În lucrările săseşti de lexicografie (ale lui Fr. Krauss), acest cuvînt nu este înregistrat.

Asemănătoare este situaţia cuvîntului românesc dialectal *struţ* 'buchet de flori', care are drept etimon termenul german medieval (Mhd.) **struz*, formă reconstruită, care a fost dedusă din derivate ca *gestriuze* 'Gebüsch', *striuzach* 'id.' (vezi *Dt. Entlehn.*, p. 55-56). În lucrările de lexicografie săseşti menţionate, se arată că germ lit. *Strauß* nu are reprezentanţi în dialectul săsesc nordic. Dar aria descrisă de rom. *struţ* (nordul Transilvaniei, Bucovina) indică, în mod indiscutabil, o origine veche săsească nordică.

Cuvîntul românesc dialectal *ciuhă* 'momîie, sperietoare în lanul de grîu, de cînepă etc.', care formează arie în jumătatea de nord a Transilvaniei şi în jumătatea nordică a Moldovei, inclusiv în Bucovina, are drept etimon termenul german medieval (Mhd.) *schiuhe* 'id.' (=germ. lit. modern *Scheuche*). În dialectul săsesc nordic, Mhd. *schiuhe* nu are continuator, aici folosindu-se derivatul

schoaizəl 'Feldscheuche, Vogelschrecke (in Menschengestalt') (= *ciuhă*, sperietoare de păsări cu chip de om) (vezi Fr. Krauss, *Trepp. Wb.*, col. 834). Pentru detalii vezi *Dt. Entlehn.*, p. 54-55; vezi şi Lajos Tamás, *EWUR*, p. 233, sub *ciuhă*. Cuvîntul săsesc, din zona Bistriţa-Năsăud, *schuha* 'ciuhă', a fost reîmprumutat din română (Fr. Krauss, *Trepp. Wb.*, col. 886) (vezi în acest vol., p. 157-161).

Un fonetism german medieval (poate şi săsesc vechi) prezintă varianta moldovenească şi muntenească *şorţ*, devenită şi literară, faţă de care graiurile româneşti transilvănene cunosc forma *şurţ*, împrumutată direct din germ. *Schurz*, săs. *schurz* (şi *schirz*). Vocala *-ó-*, în loc de *-ú-*, nu poate fi explicată decît prin varianta mai veche germană medievală (eventual şi săsească) *schorcz* 'Vortuch oder Leder zum Schutz des Unterleibs und des Schenkels', atestată în numeroase dialecte germane şi în germana medie literară (Mhd.) (vezi *Dt. Entlehn.*, p. 64-65). În *DLR* sînt menţionate, la etimologie, numai variante cu *-u-*.

Tot o variantă fonetică germană medievală trebuie admisă pentru cuvîntul românesc *şură*, anume mhd. *schiur*(*e*), mnd. *schūre*, faţă de germ. actual *Scheuer*. În dialectul vechi săsesc, este atestată varianta cu *-y-*, *schyrən*, care stă, însă, la baza cuvîntului românesc dialectal *şiră* (de paie, de fîn, de snopi etc.). Acesta din urmă, în fond identic cu *şură* din punct de vedere al etimonului, este tratat în *DLR* ca un cuvînt aparte şi este apropiat din punct de vedere etimologic de cuvîntul *şir*, cu care nu are nimic a face. Forma actuală săsească nordică a etimonului este *schaiər* (vezi Fr. Krauss, *Trepp. Wb.*, col. 835). Pentru alte amănunte, vezi *Dt. Entlehn.*, p. 87.

3. În unele cazuri, sînt bine atestate în lucrările lexicografice săseşti elementele care alcătuiesc un cuvînt compus săsesc intrat în română, dar cuvîntul compus ca atare, care funcţionează ca etimon al termenului românesc, nu este înregistrat în săseşte. Şi în acest caz trebuie să se recurgă la metoda reconstrucţiei.

Astfel, cuvîntul *cataramă*, a cărui etimologie este controversată sau considerată ca necunoscută (*DEX*), are ca etimon termenul săsesc neatestat **katə(n)ramən* 'centură lată de piele (chimir, cingătoare, şerpar, brîu), care se încheie cu ajutorul unor lănţişoare prinse la fiecare capăt'. Elementele componente, anume săs. *Katən* 'lanţ' şi săs. *rāimən* 'curea', sînt bine cunoscute în dialect (etimologia acestui cuvînt poate fi văzută la p. 101-110 din prezentul volum).

O formă primară reconstruită săsească veche a fost postulată, în mod just, și pentru rom. *captuh* (*căptuh*, *cuptug*), care provine din **Kapptuch* (sau *Kopftuch*) (vezi *DA*, s.v.; *Dt. Entlehn.*, p. 82-83). De la *captuh* provin verbul *a căptuși* și subst. *căptușeală*.

Putem conchide, din analiza exemplelor similare de mai sus, că reconstituirea unui etimon german medieval (vechi săsesc) **Ravel* (f.) pentru rom. *ravilă* este pe deplin îndreptățită.

Dintre variantele fonetice ale cuvîntului în discuție, menționate la început, se separă într-o grupă și într-o arie teritorială aparte cele în care consoana intervocalică este o spirantă labio-dentală surdă, *-f-*, o spirantă palatală, *-h'-*, o africată surdă, *-ć-*, sau, mai rar, o oclusivă palatală surdă, *-k'-*. Aceste forme alcătuiesc o arie dialectală discontinuă în partea de sud-est a Transilvaniei, în nordul și în nord-estul Munteniei, și, sporadic, în sud-vestul Moldovei. Pe lîngă atestările mai vechi, din dicționare, aceste variante au fost consemnate și în noile atlase regionale sau în unele texte dialectale recente.

Reflexul *-f-* apare în: *ráfilă*, pl. *rafili*, p. 714, *NALR-Munt.*; *ráfil*, pl. *ráfile* (subst. neutru), pct. 712, 713, *NALR-Munt.*; pct. 720, Grădiștea, Prahova, *TD, Munt.*, II, p. 363/6; *ráfiel*, pct. 743, Valea Muncelului, Pătîrlage, TD, *Munt.*, II, p. 722/26.

Reflexul *-h'-* se întîlnește în : *ráh'ilă*, pl. *ráh'ili*, pct. 731, 735, 744, *NALR-Munt.*; *ráh'er*, pl. *ráh'ere*, pct. 386, 383, *NALR-Trans.*; *ráh'ir*, pl. *ráh'iį*, pct. 669, *NALR-Mold. Bucov.*, *réher*, pct. 675, Albești, Argeș, TD, *Munt.*, I, p. 40/9; *ráh'el*, pl. *ráh'ele* (subst. neutru), pct. 444, *NALR-Trans.*

Reflexul *-ć-* este prezent în *ráćilă*, pct. 709, Mîneci-Pămînteni, *TD, Munt.*, II, p. 228/28.

Reflexul *-k'-* apare în subst. *racher* și în vb. *rachereazā*, notate în Dîrste, Brașov (Elena Comșulea, *op. cit.*, p. 138).

În *DLR* este consemnată, după GS, V, p. 42, și varianta cu accentul pe ultima silabă, *răhér* 'id'.

Demn de subliniat în toate aceste exemple este caracterul surd al consoanei intervocalice, întocmai ca în germ. *Raffel*, în opoziție cu cel sonor al variantelor discutate anterior. Totodată, numai în unele din ele se reflectă diversele studii de palatalizare ale lui *-f-* urmat de *i* și, mai rar, influența sinonimului *héhelă*. În primul grup, au fost înregistrate numai variante populare palatalizate.

Modul în care ultimele variante sînt adaptate sistemului fonetic românesc și oscilațiile în ceea ce privește încadrarea morfologică (schimbarea poziției accentului, schimbarea genului, substituirea silabei finale *-el* prin *-er*, *-ir*) probează, dacă luăm în considerație și cele spuse mai sus referitor la aceste chestiuni, că ne aflăm în fața unui alt împrumut, care a avut loc independent de cel petrecut în aria mult mai întinsă din Moldova, Transilvania de nord-est și Maramureșul de est. Faptul a fost remarcat și de Elena Comșulea, *op. cit*, p. 139. Dar, ținînd seama de istoria cuvîntului german *Raffel*, atestat cu sensul 'darac' pentru prima dată abia în 1741 (vezi Fr. L.K. Weigand, *op. cit*, col. 517), ni se pare cel puțin discutabilă atribuirea acestui împrumut (cu *-f-*, *-h-* etc.) unei „populații germanice, așezate aici [adică în nord-estul Munteniei] încă din jurul anului 1290", cum crede Elena Comșulea (*ibid.*). Trecînd peste confuzia dintre „influența germanică" și „influența germană", subliniem faptul că ezitările în privința încadrării morfologice și identitatea semantică și formală cu germ. lit. *Raffel* constituie indicii sigure pentru a admite că împrumutul a avut loc într-o epocă mult mai apropiată de a noastră, probabil prin intermediul meseriașilor germani veniți la noi în decursul secolului trecut. Localizarea atestărilor nu exclude nici un împrumut direct din centrele meșteșugărești săsești ale Transilvaniei de sud-est. Cum am mai arătat, în dialectul săsesc există subst. *Raffel*, dar cu alte sensuri, anume 'Klapper' (= sfîrlează, titirez, păcănitoare, pîrîitoare), 'Plaudermaul' (= gură-spartă, flecar), precum și vb. *raffeln*, (*räffeln*) cu sensul (figurat) 'a dărăci'. Vechimea în dialect a acestor cuvinte nu pare a fi prea mare, cum reiese și din absența în dicționarul citat al lui Fr. Krauss a unor variante fonetice dialectale, precum și din faptul că aceste cuvinte nu apar în expresii idiomatice. Ele trebuie să aparțină grupului numeros de împrumuturi pe care vorbitorii sași le-au făcut în ultimele secole din germana austriacă și din germana literară modernă (Nhd.).

În concluzie, varianta cu *-v-*, *rávilă*, provine din germ. medieval. (Mhd.) **Rāvel*. Întîmplarea a făcut ca forma de bază românească să nu fie nici ea atestată (cu excepția adj. *răvilat*, *-ă*). Existența ei poate fi, însă, dedusă, cu certitudine, din interpretarea fonetică a variantelor dialectale actuale și a celei consemnate în prima atestare a cuvîntului, din 1719, *ravla*. Față de varianta cu *-f-*, *ráfil(ă)*, al cărei etimon este

germ. modern (Nhd.) *Raffel*, ea are în română o vechime mai mare cu cel puțin cîteva secole.

Din punctul de vedere al relațiilor lingvistice reciproce româno-germane (săsești), merită a fi subliniat faptul că graiurile populare românești păstrează, uneori, variante dialectale germane care pot constitui verigi importante în istoria mai veche a cuvintelor germane respective.

Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. Etimologia cuvîntului *perjă**

Cuvîntul dialectal moldovenesc și ardelenesc de răsărit *perjă* (împreună cu numele pomului *perj*) a fost explicat pînă în prezent prin limbile maghiară, slavă (vechea slavă, sîrbo-croată, ucraineană), germană (săsească) și latină medievală (printr-o „filieră" neidentificată). În fața acestei situații, cît se poate de neclară, mulți autori de dicționare au recurs la formula: „Etimologia necunoscută". În acest mod procedează Lazăr Șăineanu, *DU*, I.-A. Candrea, *CADE*, autorii *DLR* și cei ai *DEX*.

Originea din limba maghiară a cuvîntului a fost susținută pentru prima dată de A. Scriban, *Lista ungurizmelor limbii românești*, în „Arhiva", Iași, octombrie, 1923, p. 285, și reluată în *Dicț.* s.v. A. Scriban a apropiat rom. *perjă* de magh. *perzsa*, care însă nu denumește un fruct oarecare (fie 'piersică', fie 'prună'), ci înseamnă 1. 'om care aparține populației de bază a Persiei', 'persan' (subst.) și 2. 'care aparține Persiei sau Persanilor' (adj.). Această apropiere a fost considerată ca probabilă și de V. Bogrea, *Studii de semantică. I. Observații semantice asupra „Irodot"-ului de la Coșula*, în DR, III, p. 429. De asemenea, etimonul maghiar *perzsa* este invocat și de autorii *DLRM*, care, sub *perj*, nu sub *perjă*, scriu: „Comp. magh. *perzsa* 'piersic'". Dar sensul atribuit aici cuvîntului maghiar este pur și simplu inventat, căci în limba maghiară *perzsa* este numai etnonim și adjectiv propriu, creat de la acest etnonim. Observînd că din punct de vedere formal rom. *perjă* și magh. *perzsa* sînt „aproape identice", dar că ele „nu concordă semantic", Th. Hristea, *Probleme de etimologie*, București, 1968, p. 83, este de părere că aceste cuvinte „n-ar fi exclus să se reducă, în cele din urmă, la același trunchi îndepărtat". „Dovezi clare, continuă autorul, că rom. *perjă* e de origine maghiară nu avem deocamdată". Într-adevăr, lipsa de concordanță semantică constituie un motiv suficient pentru a respinge această etimologie. Asupra „trunchiului îndepărtat" comun, vom avea ocazia să revenim mai jos.

---

* Apărut în ALIL, tom. XXXI, A. Lingvistică, Iași, 1986-1987, p. 141-169.

Etimologia propusă de A. Scriban este menţionată şi de Alejandro Cioranescu, *DER*, 6283. Spusele lui Scriban sînt însă denaturate, în sensul că i se atribuie acestuia susţinerea cum că magh. *perzsa* ar fi avînd sensul 'melocoton', adică 'piersică', în vreme ce, în realitate, Scriban consemnase numai sensurile de etnonim şi de adjectiv propriu, de la acest etnonim, ale magh. *perzsa*. Dacă etimonul maghiar ar aparţine, într-adevăr, terminologiei pomicole, nu vedem de ce Cioranescu nu s-a oprit la această explicaţie. Dificultatea semantică este singurul mare inconvenient al propunerii etimologice a lui A. Scriban. Pentru Cioranescu însă, nici chiar sensul 'piersică' (fructul piersicului), inventat de el, nu este suficient pentru clarificarea etimologică a rom. *perjă* 'un soi de prună'. El caută o etimologie perfectă şi crede că a găsit-o în invocarea etimonului maghiar *parázs*, căruia îi atribuie sensul 'ciruela', adică 'prună'. Acest sens se datorează însă unei erori de lectură a lui Cioranescu.

Cuvîntul maghiar *parazs* are, după A. Eckhardt, *Dictionnaire hongrois-français*, Budapest, 1958, p. 1697, următoarele sensuri: I. (subst.) **1.** 'braise', **2.** 'charbon (ardent)', **3.** 'brasier, feu de charbon incandescents'; II. (adj.) 'vif, vive'; 'chaud, -e', aşadar nici urmă de sensul 'ciruela'. La fel se prezintă lucrurile în dicţionarul maghiar-englez de L. Országh, Budapest, 1974, s.v.; în cel maghiar-german al lui Halász Előd, II, Budapest, 1970, p. 616-617; în dicţionarul etimologic al limbii maghiare, literele *Ö-Zs*, Budapest, 1976; în dicţionarul maghiar-german al termenilor tehnici de E. Nagy şi J. Klár, Budapesta, 1971, s.v. Peste tot, *parázs* înseamnă 'cărbune aprins', 'jar, jăratic'. Cum a putut ajunge, totuşi, Ciorănescu la sensul 'prună'? Nu încape îndoială că propunerea etimologică a lui Ciorănescu a plecat de la lectura grăbită a celor spuse sub cuvîntul *parász*, în *Magyar nyelvörténeti szótár*, literele *J-S*, Budapest, 1891, de Szarvas Gábor és Simony Zsigmond. Aici, la p. 1237, după explicaţia în germană 'glühende Kohle'(=cărbune aprins, care arde), 'glühende Asche' (= cenuşă fierbinte, mold. şperlă), urmează cea în latină, anume 'pruna' (= cărbuni aprinşi, jar, jăratic) şi 'favilla' (= cenuşă caldă care arde acoperită, tăciune nestins). Este clar că Cioranescu a confundat lat. *pruna* cu sensul menţionat, cu rom. *prună*, care provine din forma de plural, *pruna*, a lat. *prunum* 'fructul prunului'. În dicţionarul etimologic maghiar citat mai sus se arată că

magh. *parázs* este de origine slavă, fiind comparat cu bulg. *părža, práža*, cu scr. *pražiti*, cu sloven., cu slovac. *pražit*. Se vede imediat că din aceeaşi familie face parte şi rom. *a prăji*. Cît priveşte latura formală, Cioranescu nu spune cum a devenit magh. *parázs* (rostit *páraž*) rom. *perjă* (transformat de el în *perje*, sg., după rostirea muntenească cu *j* muiat; tot aşa, *coajă* e transformat în *coaje*).

Neconsiderîndu-le satisfăcătoare, Lajos Tamás, *EWUR*, nu preia etimologiile propuse de Scriban şi Cioranescu. Cuvîntul *perjă* lipseşte, pe bună dreptate, din acest dicţionar[1].

Apropierea rom. *perjă* de cuvintele slave menţionate mai sus (sîrb. *pražiti*, vsl. *pražiti* = lat. 'urere, frigere'), fără ocolul prin limba maghiară, a fost făcută mai demult de A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, II, p. 252. Motivarea, cît se poate de întortocheată, şi, din această cauză, neverosimilă, ar fi că din acest fruct se face rachiu prin 'ardere', prin 'prăjire'. Etimologia lui Cihac a rămas fără ecou.

O nouă încercare de explicare se găseşte în *Scurt dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti*, de N. Raevschi, M. Gabinschi şi alţii, Chişinău, 1978, p. 309. După ce se arată că originea termenului *perjă* este 'neclară', urmează ipoteza că el ar fi un împrumut din limba ucraineană, şi anume primul element din expresia *perša* (*sliva*) '(prună) devreme'. Sînt menţionate, în continuare, şi cuvintele ucrainene *peršĭ* 'prim' şi *peršina* 'trufanda (despre fructe sau legume)'. Noua contribuţie etimologică este consemnată şi în introducerea lucrării (p. 3). Ea nu poate fi însă acceptată din două motive. Primul este acela că soiul de prune numit *perje* se coace nu devreme, ci cel mai tîrziu. Perjele sînt fructe „de toamnă", „tîrzii", iar prunele sînt „de vară", „timpurii". Precizări în acest sens au fost făcute de nenumăraţi informatori ai *NALR. - Mold. Bucov.* şi de cei ai *ALR I* şi *ALR II*. Deşi faptul este bine cunoscut, în paginile următoare vom prezenta mai multe explicaţii de această natură dată de subiecţii anchetaţi. Ele coincid cu datele din tratatele de pomicultură, astfel că în această privinţă nu poate exista nici un fel de dubiu. Al doilea motiv, strict lingvistic, mai bine zis fonetic, este tratamentul ca *-rj-* (*-rž-*) în română a grupului *-rš-* din etimonul ucrainean, pe care

---

[1] În mod necritic, etimologia maghiară este repetată de Alexandra Moraru, *Note lexicale şi etimologice*, în SCL, XXXIV, 1983, nr. 4, p. 351.

autorii îl lasă neexplicat. Cum se va vedea mai jos, trecerea lui *-rš-* la *-rž-* nu este deloc un fenomen fonetic normal în româneşte. Dimpotrivă, româna (graiurile populare, în primul rînd) realizează şi menţine o separare netă a grupului cu şuierătoarea surdă, respectînd şi păstrînd situaţia din corpul sonor al etimonului. Concluzia care se impune este că explicaţia prin ucraineană este lipsită de temei.

În articolul despre acest cuvînt din *DER*, 6284, Al. Cioranescu a prezentat în mod denaturat, respingîndu-le apoi, nu numai explicaţia etimologică a lui A. Scriban, ci şi pe cea a lui H. Tiktin. Acesta, în *Dicţionar român-german (DRG)*, III, p. 1146, sub *perj* (este consemnată şi varianta *părj*) „Pflaumenbaum" (*Prunus domestica*), scrie la etimologie: „Poln. *perz* 'Flocken, Wolle am Pflanzen' liegt begrifflicht zu fern. Viell. mittelb. lat. *(malum) persicum* 'Pfirsich'", adică: „Polon. *perz* 'flóci, lînă de plante' este prea îndepărtat din punct de vedere semantic. Poate indirect lat. *(malum) persicum* 'piersică'". Din acest text, Cioranescu a înţeles că Tiktin explică rom. *perjă* din poloneză: „del pol. *perz* 'pellusila de las plants' (Tiktin)". Partea finală a citatului din Tiktin conţine, însă, adevăratul punct de vedere al acestuia. Iar acest punct de vedere merită, într-adevăr, cum se va vedea, toată atenţia.

În DR, V, 1927-1928, p. 400-401, la cîţiva ani de la apariţia explicaţiei lui Tiktin, (1925), C. Lacea a identificat şi limba care a servit drept intermediar pentru etimonul latinesc preconizat de Tiktin: limba germană a saşilor transilvăneni. În dialectul vorbit de aceştia, spune C. Lacea, există cuvîntul săs. *Piersch*, variantă a germ. literar (Nhd.) *Pfirsich*, care are sensul 'piersică'. Acest cuvînt este etimonul rom. *perjă*. C. Lacea nu vedea nici o dificultate în faptul că etimonul săsesc avea grupul *-rš-*, în timp ce reflexul său românesc are *-rž-*. El crede chiar că apariţia lui *j* în locul lui *ş*, după sonanta *r*, ar fi un fenomen destul de frecvent în fonetica limbii române. Vom vedea însă că situaţia inversă este cea adevărată.

De origine săsească am considerat şi eu acest cuvînt în *Dt. Entlehn.*, p. 45: „Aus der letzen Form heraus [anume din săs. de sud *piärš*] erklärt sich einwandfrei mold. *perj* 'Pflaumbaum', *perj* 'Pflaum'". Dar, ca şi în cazul propunerii etimologice făcute de C. Lacea, afirmaţia de mai sus, care a fost acceptată şi de G. Ivănescu, ILR, p. 436, nu a fost susţinută cu argumente suficiente. Din această cauză, îmi propun ca în continuare să aduc probe mai numeroase

pentru a dovedi că ultima soluţie etimologică este singura justă, punînd astfel capăt unor controverse şi incertitudini care dăinuie de mai bine de o sută de ani cu privire la etimologia cuvîntului moldovenesc *perjă*.

Geografia lingvistică românească din ultima jumătate de secol ne oferă date noi, numeroase şi concludente, cu privire la ariile de răspîndire ale cuvintelor *perjă* şi *perj*. Este vorba de materialul (nepublicat) adunat de S. Pop, în *ALR* I, întrebările 871, *prun*, şi 872, *prună* şi de E. Petrovici în *ALR* II (nepublicat), întrebările 6082, *Felurile de prune cu descrierea lor*, şi 4151, *rachiu de prune*. Se adaugă materialul dialectal din *Noul Atlas Lingvistic al României: ALRR. Maramureş*, II, Bucureşti, 1971, hărţile 455, *prună*, şi 456, *prun*; *NALR- Transilvania*, *NALR- Moldova şi Bucovina*, *NALR- Muntenia şi Dobrogea*, întrebările 1157, *prun*, şi 1158, *prună* (materialul din ultimele trei atlase nu a fost încă publicat)[2]. Ariile celor două cuvinte cuprind teritoriul întregii Moldove, de la Carpaţii Răsăriteni pînă la Nistru. În anumite cazuri, ariile depăşesc limitele acestei provincii.

Astfel, la sud de Milcov şi de Siret, în *NALR- Muntenia şi Dobrogea*, aria cu *perjă* şi *perj* înglobează trei localităţi şi anume: în pct. 722, Vîrteşcoi; pct. 723, Poiana Cristei, ambele din jud. Vrancea; pct. 799, Nămoloasa-Sat, jud. Galaţi.

Marginea de sud a ariei cuprinde şi cîteva localităţi din nordul Dobrogei. După S. Pop, *ALR* I/872, *perjă* a fost înregistrat în pct. 677, Beştepe, 679, Enisala, şi 648, Niculiţel, toate în judeţul Tulcea. În *NALR- Muntenia şi Dobrogea*, în afară de ultimele două localităţi, termenii în discuţie au mai fost atestaţi şi în pct. 873, Luncaviţa, şi 877, Frecăţei-Cataloi, tot din jud. Tulcea.

Limita de vest a ariei întinse cu *perjă*, *perj*, trece şi peste versantul transilvănean al Carpaţilor Răsăriteni. După cum vom arăta mai departe, din această zonă va iradia denumirea în discuţie înspre

[2] În adunarea datelor dialectale din unele materiale nepublicate am fost ajutat de colegii ieşeni Adrian Turculeţ, Ion Nuţă, Ion Florea şi Stelian Dumistrăcel. Datele din *NALR- Transilvania* mi-au fost puse la dispoziţie de colegii clujeni Viorel Bidian, Dumitru Loşonţi şi Grigore Rusu, iar cele din *NALR- Muntenia şi Dorogea*, de colegii bucureşteni Paul Lăzărescu şi Nicolae Saramandu. Tuturor le exprim aici mulţumirile mele.

răsărit, pînă la limitele extreme, nordice, estice şi sudice, ale graiului moldovenesc.

Lucrările de geografie lingvistică menţionate consemnează în nenumărate localităţi din aria descrisă, alături de răspunsurile *perjă, perj*, şi sinonimele mai vechi *prun, prună*, moştenite din latină. Tendinţa însă, care s-a realizat în cea mai mare parte, este ca *perj, perjă* să devină termeni generici (sau hiperonime), iar *prun, prună* să treacă în categoria termenilor specifici (hiponime). Un exemplu din *ALR* I/872, din pct. 652, Sadaclia, jud. Tighina, ilustrează perfect acest raport. Sintagma *pierje de cele prune* denumeşte aici un soi de prune acre, în timp ce pentru soiul de prune dulci se foloseşte sintagma *perje de cele bune*. Ultimul răspuns a fost înregistrat în numeroase alte localităţi pentru soiul numit *perj, perje*. Se poate spune că lexemele în discuţie caracterizează graiul moldovenesc.

În destul de multe puncte anchetate, alături de răspunsurile *perj, perjă* şi *prun, prună*, iar uneori chiar şi ca prim răspuns, au fost notate cuvintele *pom* 'prun' şi *poamă* 'prună'. După cum se ştie, lat. *pomus* însemna 'pom fructifer, în genere', iar lat. *poma*, etimonul rom. *poamă*, avea sensul 'fructe în genere' (*poma* era neutrul plural al lat. *pomum*). Subst. *poamă* (fem. sg.) şi-a refăcut un pl. *poame*. Pe plan semantic, *poamă* a căpătat în graiul moldovenesc sensul 'struguri, fructele viţei de vie', sens care s-a generalizat. Cu toate acestea, în mai multe localităţi din Moldova, mai ales în partea de nord-vest, şi în Bucovina, întîlnim răspunsul *poamă* cu sensul 'prună' şi *pom* cu sensul 'prun'. Această accepţie specială se întîlneşte şi într-o arie compactă din nord-estul Transilvaniei şi din partea de est a Maramureşului, de unde apoi s-a extins peste Carpaţi, spre răsărit, prin migraţiile ardeleneşti din secolele precedente. Specializarea semantică 'poamă' → 'prună' a avut loc, probabil în mod independent, şi în dialectul meglenoromân, anume în pct. 012, Liumniţa (vezi *ALR* II/6082).

Răspunsul *poamă*, pl. *poame*, cu sensul 'prună', 'prune', a fost notat de S. Pop, *ALR* I/872, în pct. 212, Şanţ, în pct. 217, Poiana Ilvei, în pct. 218, Mureşenii Bîrgăului, în pct. 268, Năsăud, în pct. 269, Tîrlişua, în pct. 360, Romuli, toate din judeţul Bistriţa-Năsăud. De asemenea, el apare şi în jud. Maramureş, în pct. 347, Ieud (alături de *prune*) şi în pct. 361, Borşa-Gura Fîntînii.

Date privind aria nord-est transilvăneană cu *poamă* 'prună' se găsesc şi în *ALR* II/6082 (E. Petrovici). Sensul acesta a fost notat în pct. 219, Prundul Bîrgăului, şi în pct. 260, Beclean, jud. Bistriţa-Năsăud. Cf. şi *ALRM SN*, I, h. 152, intitulată *Sensul cuvîntului* POAMĂ; aici, alături de punctele menţionate, sensul 'prună' apare şi în pct. 362, Borşa, jud. Maramureş.

Cuvîntul *poamă*, pl. *poame*, cu sensul 'prună', 'prune', a fost înregistrat şi în *ALRR. Maramureş*, II, h. 455, *prună*, în pct. 323, Rozavlea, în pct. 233, Ieud, în pct. 234, Dragomireşti (în sintagma *poamă vînătă*; *poame vinete*), în pct. 235, Săcel (alături de *prună*, de dată recentă), în pct. 237, Gura Fîntînii-Borşa. Pe harta 456, *prun*, răspunsul *pom* 'prun' apare în aceleaşi cinci puncte de mai sus. În restul de 15 puncte ale reţelei maramureşene, alcătuită din 20 de puncte, s-a răspuns cu termenii *prună* şi *prun*. Cuvintele *perjă* şi *perj* nu sînt cunoscute în graiul maramureşean.

Datele oferite de *NALR- Transilvania* coincid, în linii generale, cu cele din materialul S. Pop şi E. Petrovici. Întinderea ariei cu *pom* 'prun', *poamă* 'prună' este cam aceeaşi, numai că reţeaua de localităţi anchetate este mai deasă. Din această cauză, renunţăm la înşirarea tuturor localităţilor. Unele cazuri speciale vor fi menţionate mai jos.

Din aria nord-est transilvăneană, poate şi din cea est-maramureşeană, cuvintele *poamă* şi *pom*, cu sensurile 'prună' şi 'prun', au fost duse de emigranţi peste munţi în Bucovina, în Moldova şi în Basarabia. Densitatea mai mare a atestărilor se află în nord-vestul Moldovei, dar mai ales în Bucovina. Peste Prut, sensul 'prun' al cuvîntului *pom* este mai rar atestat.

În *ALR* I/872, S. Pop a înregistrat răspunsul *poame* (pl.) – *poamă* (sg.), cu sensurile 'prune' şi 'prun', în pct. 378, Capu Codrului, jud. Suceava, şi în pct. 542, Tătăruşi, jud. Iaşi, precum şi în pct. 572, Corbu şi în pct. 573, Bicazul Ardelean, ambele din jud. Neamţ. În ultimele două localităţi, precum şi în pct. 401, Larga, jud. Hotin, S. Pop a notat şi *pom*, cu sensul 'prun'.

În materialul E. Petrovici, *ALR* II/6082, răspunsul *poame* 'prune' a fost înregistrat în pct. 551, Pipirig, jud. Neamţ.

Mult mai numeroase sînt atestările cuvintelor *poamă* şi *pom* cu sensurile 'prună' şi 'prun' în materialul *NALR- Moldova* şi *Bucovina*. În ultima provincie, anchetată de Adrian Turculeţ, răspunsul *poamă*

(pl. *poame*), cu sensul 'prună', a fost înregistrat în următoarele puncte: 462, Coşna-Dorna Candrenilor; 463, Cîrlibaba; 484, Doroteia-Frasin; 492, Găineşti-Slatina; 496, Zvoriştea; 554, Preuteşti; 563, Săcuţa-Boroaia, toate din jud. Suceava. Se adaugă punctul 555, Tătăruşi, din jud. Iaşi, cu un grai bogat în elemente ardeleneşti. Uneori pl. *poame* este însoţit de determinante, ca în sintagmele: *poame grase*, cu sensul 'prune', uneori şi 'goldane', atestată în pct. 492, Găineşti-Slatina, în pct. 486, Cajvana, în pct. 488, Grămeşti şi în pct. 563, Săcuţa-Boroaia, toate în jud. Suceava; *poame albe*, din pct. 554, Preuteşti şi pct. 563, Săcuţa-Boroaia; *poame roş*, din pct. 563, Săcuţa-Boroaia. Celălalt cuvînt, *pom*, cu sensul 'prun', a fost notat în punctele: 467, Argel-Moldoviţa; 469, Ciocăneşti-Iacobeni; 484, Doroteia-Frasin; 486, Cajvana; 492, Găineşti-Slatina; 495, Pătrăuţi; 554, Preuteşti şi 563, Săcuţa-Boroaia, toate din jud. Suceava. Adăugăm că *poamă*, în sintagma *poamă perjă*, de care ne vom ocupa imediat, a fost notat şi în pct. 462, Coşna-Dorna Candrenilor, jud. Suceava, localitate în care se vorbeşte un grai care are, de asemenea, multe trăsături ardeleneşti.

În zona anchetată de Ion Florea, aflată la sudul celei precedente, răspunsul *poamă* cu sensul 'prună' a fost înregistrat în pct. 571, Tarcău, în pct. 574, Farcaşa, în pct. 576, Poiana Grinţieş, în pct. 577, Bicaz-Chei şi în pct. 578, Huisurez-Dămuc, toate din jud. Neamţ. De asemenea, acelaşi răspuns a fost primit în pct. 575, Lungeni-Broşteni, din jud. Suceava. Cît priveşte pe *pom* cu sensul 'prun', el a fost notat în punctele 574, 576 şi 578 din jud. Neamţ (vezi mai sus).

Am lăsat intenţionat la urmă atestările din toate sursele de geografie lingvistică menţionate care conţin cuvîntul *poamă* însoţit de determinantul *perjă*, deoarece în sintagma *poamă perjă* se ascunde cheia pentru descifrarea etimologiei cuvîntului *perjă*. Funcţia de determinant adjectival al acestuia din urmă, existentă şi în sintagma *prune perje*, s-a păstrat în puţine graiuri. Exemplele care urmează vin să completeze, totodată, datele privind aria ardelenească a termenului *perjă*, arie de unde acesta a iradiat spre răsărit în toate graiurile moldoveneşti.

În extremitatea estică a Transilvaniei, există următoarele atestări ale cuvintelor *perjă* şi *perj* şi ale sintagmelor *poamă perjă*, cu sensul de 'soi de prune numite şi «de Bistriţa»', şi *pom perj* 'pomul care face astfel de prune': în *ALR* I/872, *perjă* 'prună', în pct. 578, Făget;

în *ALR* II/6082, *poame perj*, în pct. 219, Prundul Bîrgăului, jud. Bistrița Năsăud, și în pct. 574, Mihăileni-Livezi, jud. Harghita; în *ALR* II/4151 (*rachiu de prune*) și în *ALR SN* I, h. 211 (*sîmbure de fructe), pierjă*, în pct. 574, Mihăileni-Livezi, jud. Harghita.

Sintagma *poame perje* 'prune de Bistrița' a fost înregistrată în *NALR- Transilvania* în pct. 251, Mureșenii Bîrgăului, și în pct. 252, Tiha Bîrgăului (aici *poame perj*), din jud. Bistrița-Năsăud, iar denumirea *pom perj* 'prun bistrițean', în pct. 251. Cuvîntul *perjă* a fost notat și în pct. 317, Mihăileni-Livezi, jud Harghita.

La răsărit de Carpați, sintagma *poame perje* 'prune de Bistrița' a fost înregistrată de S. Pop, în *ALR* I/872, pct. 542, Tătăruși, jud Iași. Iar Adrian Turculeț a notat în materialul *NALR- Moldova și Bucovina* sintagma *prune perje* în pct. 461, Prăleni-Poiana Stampei, și *poamă perjă*, în pct. 462, Coșna-Dorna Candrenilor, ambele din jud. Suceava.

În concluzie la cele prezentate pînă acum, se poate spune că zona din extremitatea estică a Transilvaniei a reprezentat punctul de plecare înspre răsărit de Carpați atît al denumirilor *poamă* 'prună' și *pom* 'prun', cît și al cuvintelor *perjă* și *perj*.

Dar etimologia acestora din urmă are nevoie de alte precizări, atît sub aspect formal (fonetic), cît și semantic. Totodată, vor trebui aduse în discuție și alte elemente ale familiei lexicale din care fac parte cuvintele în discuție. O atenție deosebită va trebui acordată și vechimii acestora (prima atestare). Vom începe cu prezentarea și discutarea laturii fonetice.

În sursele dialectale menționate, variantele fonetice înregistrate sînt foarte numeroase. Pentru etimologie, două sînt chestiunile de fonetică de primă importanță asupra cărora ne vom opri. Prima se referă la reflexele în graiurile populare românești ale vocalei accentuate *-é-*. A doua, la caracterul sonor (*-j-*, *-ž-*) sau surd (*-ș-*, *-š-*) al consoanei de după *r*: *-rj-* sau *-rș-*.

I. 1. Varianta cea mai răspîndită în privința vocalei accentuate este *-é-*: *pérjă, perj*. În primul caz, dacă termenul ar fi fost vechi în limbă, *-é-* ar fi trebuit să apară ca *-ęá-*. Într-adevăr, cum se va vedea, în mai multe localități a fost consemnată această realizare fonetică. Dar, anticipînd, trebuie să spunem că explicația acestei variante cu *ęa-* nu are nimic comun cu metafonia veche a lui *é* în poziție *ă, e*.

2. Mai ales în materialul dialectal adunat de S. Pop (*ALR* I/871, 872), a fost notată în numeroase graiuri moldoveneşti o variantă în care în locul lui *-é-* apare un diftong mai neobişnuit, *-i̯ắ-*: *pi̯ắrjă* (sg. şi pl.), *pi̯ărj* (sg. şi pl.). (O singură dată apare chiar varianta *părj*, pe care, cum am arătat, o consemnase şi Tiktin, după „Şezătoarea", iar Adrian Turculeţ a notat-o în pct. 485, Mănăstirea Humorului, şi 564, Baia, ambele localităţi din judeţul Suceava). Acest fel de notare nu apare nici la E. Petrovici, nici în *NALR- Moldova şi Bucovina*. În aceste surse găsim, însă, în loc de *-ắ-* mai adesea un *-ĕ́-*, care notează un *e* cu timbru velar, mai apropiat de realitatea fonetică dialectală moldovenească. Probabil că S. Pop a exagerat în aprecierea caracterului velar al vocalei *e* din aceste cuvinte. Pentru discuţia etimologică, noua realitate fonetică nu prezintă nici un interes.

3. Tot lipsită de semnificaţie, în acelaşi sens, este şi o altă variantă, anume aceea, deja anticipată, în care în loc de o vocală apare un diftong, al cărui element consonantic este *-i̯-*: *pi̯érjă* (dar şi *pi̯ĕ́rjă* sau *pi̯ắrjă)*. Că schimbarea este de dată recentă şi în acelaşi timp sporadică, rezultă şi din faptul că în nici una din zecile şi chiar sutele de atestări nu a fost notată niciodată o variantă cu palatalizarea lui *p-* urmat de *i̯*, acesta din urmă rezultat printr-o diftongare tîrzie şi regională a lui *-é-*.

4. Foarte des a fost înregistrată în anchetele recente din Moldova şi Bucovina (dar şi în cele mai vechi ale lui S. Pop şi E. Petrovici) varianta în care *-é-* apare ca *-ę́-*, eventual *-ę̆́-* (*pę́rjă*). Acest *-ę́-* pare a fi o realizare mai nouă a unor variante anterioare cu *-i̯á-* sau cu *e̯á-*, mai apropiate de etimonul săsesc.

5. Diftongul *-i̯á-* în locul vocalei *-é-* a fost notat după cum urmează: *pi̯arj* (sg. şi pl.) „prun", în pct. 538, Cosmeşti, judeţul Iaşi; *pi̯arj* (pl.), faţă de *pi̯ĕ́rj* (sg.), în pct. 492, Vorniceni, Lăpuşna (vezi *ALR* I/871); *pi̯árjî* (sg.) ~ *pi̯ắrjî* (pl.), în pct. 451, Cuhureştii de Sus, Soroca; *pi̯árjă* (sg.) ~ *pi̯ărjă* (pl.), în pct. 492, Vorniceni, Lăpuşna; *pi̯árjî; pi̯ărjî* (pl.), în pct. 504, Costuleni, Lăpuşna; aceeaşi variantă, în punctele 506, Leuşeni, Lăpuşna, 508, Grumezoaia, Vaslui, 510, Lipovăţ, Vaslui, 512, Dăneşti, Vaslui; *pi̯árjă* (sg.) ~ *pi̯érjî* (pl.), în pct. 532, Miron Costin, Neamţ; la fel în pct. 556, Ceahlău, Neamţ; *pi̯árşî* (sg.) ~ *pi̯ắrşi* (pl.), în pct. 594, Nistoreşti – Ogoare, Vrancea; *pi̯arjî* (sg.) ~ *pérjî* (pl.), în pct. 679, Enisala, Tulcea, (vezi ALR

I/872. Forma *pi̯árjâ* (sg.) ~ *pi̯érjâ* (pl.) a fost notată de Emil Petrovici, *ALR* II/6082, în pct. 455, Saharna, Orhei.

Varianta cu *-i̯á-* a fost înregistrată şi în materialul, nepublicat, al *NALR- Moldova şi Bucovina*, întrebarea 1157 şi 1158, după cum urmează: *pi̯árjâ* (sg.) ~ *pérjâ* (pl.), în pct. 493, Horodniceni, jud. Suceava; *pi̯árjâ* (sg.) ~ *pi̯erj* (pl.), în pct. 501, Dumbrăveni, jud. Suceava; *pi̯árjâ* (sg.) ~ *pi̯érjâ* (pl.), în pct. 589, Miron Costin – Trifeşti, jud. Neamţ; *piárjâ* (sg.) ~ *pérjă* (pl.), în pct. 590, Băluşeşti – Icuşeşti, jud. Neamţ; aceeaşi variantă în pct. 595, Gioseni – Tamaşi, jud. Bacău; *pérjî* (pl.) ~ *pi̯árjî* (sg.), în pct. 658, Păuneşti, jud. Vrancea. În unele graiuri, alături de diftongul *-iá-*, apare şi grupul consonantic *-rş-*: *pi̯árşă* (sg.) ~ *pi̯érşă* (pl.), în pct. 661, Mera, jud. Vrancea; *pi̯árşî* (sg.) ~ *pérşî* (pl.), în pct. 668, Nereju, jud. Vrancea.

De asemenea, această variantă cu *-i̯á-* a fost de mai multe ori notată de participanţii la ancheta indirectă din Moldova cu *Chestionarul dialectal*, trimis în urmă cu două decenii în satele şi comunele din această parte a ţării de către Centrul de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor din Iaşi. Semnalările provin din judeţele Botoşani, Suceava şi Iaşi. Varianta cu *-rş-*, *pi̯árşă*, a fost înregistrată în satele Lungani şi Costeşti, jud. Iaşi.

6. Diftongul *-e̯á-* în loc de *-é-* a fost înregistrat de S. Pop, *ALR* I/872, în următoarele variante fonetice: *pe̯árjă* (sg.) ~ *pérjă* (pl.), în pct. 456, Cuizofca, Orhei; *pe̯árjă* (sg.) ~ *pi̯ărjă* (pl.), în pct. 461, Peresecina, Orhei; *pe̯árjă* (sg.) ~ *pérjî* (pl.), în pct. Leuşeni, Lăpuşna; *pe̯árjî* (sg.) ~ *perjî* (pl.), în pct. 502, Corneşti, Bălţi. Din *NALR- Moldova* şi *Bucovina*, provin următoarele atestări: *pe̯árjî* (sg.) ~ *pérjî* (pl.), în pct. 562, Brusturi, jud. Neamţ; *pe̯árjî* (sg.) ~ *perjî* (pl.), în pct. 569, Cracăul Negru, jud. Neamţ; *pe̯árjâ* (sg.) ~ *pérjâ* (pl.), în pct. 592, Măgura, jud. Bacău; *pe̯árjâ* (sg.) ~ *pérjî* (pl.), în pct. 601, Mărăşti-Filipeni, jud. Bacău; aceeaşi formă în pct. 604, Godineştii de Jos, jud. Bacău; *pe̯árjâ* (sg.) ~ *pérjî* (pl.), în pct. 608, Dăneşti, jud. Vaslui; *pe̯árjî* (sg.) ~ *pérjî* (pl.), în pct. 611, Corodeşti-Gheorgheşti, jud. Vaslui; aceeaşi formă, în pct. 623, Grumezoaia, jud. Vaslui; *pe̯árjă* (sg.) ~ *pérji̯* (pl.), în pct. 669, Soveja, jud. Vrancea. O variantă cu grupul consonantic *-rş-*, *pérşâ*; *pe̯árşâ*, a fost înregistrată în pct. 667, Nistoreşti, jud. Vrancea. Varianta cu *-e̯á-* a fost notată şi în *NALR- Muntenia* şi *Dobrogea*, anume în trei localităţi din nordul

ultimei provincii. Este vorba de pct. 873. Luncavița, cu forma *pęárjă* (sg.) ~ *pérjį* (pl.); de pct. 875. Niculițel, cu *pęárje* (sg.) ~ *perj* (pl.); de pct. 883. Sarichioi, Enisala, cu *pęárje* (sg.) ~ *perj* (pl.), toate în jud. Tulcea. Varianta *pęárjă* (pl.) apare și în pct. Poiana Cristei, Vrancea; la fel, în Căiuți, jud. Bacău, am notat forma *pęárjă* (sg.).

7. În mai multe graiuri moldovenești a fost întîlnită o variantă cu *-á-* în loc de *-é-*, *párjă*. În *ALR* I/872: *párjî* (sg.) ~ *pįắrjă* (pl.), în pct. 400, Tărăsăuți, Hotin; *párjă* (sg.) ~ *pįắrjă* (pl.), în pct. 403, Clocușna, Hotin; *párjă* (sg.) ~ *piắrjî* (pl.), în pct. 440, Plopi, Soroca; *párjă* (sg.) ~ *pįắrjî* (pl.), în pct. 552, Baia, Suceava; *párjî* (sg.) ~ *pįęrjî* (pl.), în pct. 554, Broșteni, Neamț. În *ALR* II/6082: *párjâ* (sg.) ~ *pįęrjâ* (pl.), în pct. 365, Ciocănești, jud. Suceava. În *NALR- Moldova și Bucovina*: *párjâ* (sg.) ~ *pįę̂rjâ* (pl.), în pct. 485, Mănăstirea Humorului, jud. Suceava; *párjâ* (sg.) ~ *pęrjâ* (pl.), în pct. 491, Capu Codrului – Păltinoasa, jud. Suceava; *párjâ* (sg.) ~ *pę̂rjâ* (pl.), în pct. 492, Găinești - Slatina, jud. Suceava; *párjă* (sg.) ~ *pįę̂rjî* (pl.), în pct. 493, Horodniceni, jud. Suceava; *párja* (sg. art.), în pct. 564, Baia, jud. Suceava; *párjâ* (sg.) ~ *pįérjâ* (pl.), în pct. Poiana Mărului – Mălini, jud. Suceava; *párjâ* (sg.) ~ *pįérjâ* (pl.), în pct. 577, Bicaz-Chei, jud. Neamț. De asemenea, în *Chestionarul dialectal* menționat (cap. Viticultură și pomicultură), a fost notată varianta *parjă* în localitățile Dersca, Șendriceni și Săveni, jud. Botoșani. Ea este discutată de J. Byck – A. Graur în „Bulletin linguistique", I, 1933, p. 16. Asupra explicației propuse de autori vom reveni mai jos.

II. 1. În marea majoritate a cazurilor, materialele dialectale folosite consemnează existența grupului consonantic *-rj- (rž)*, fapt care a fost ilustrat suficient chiar numai cu exemplele de pînă acum. Caracterul sonor al celui de-al doilea element necesită o explicație, pe care o vom da mai departe.

2. Mai puțin răspîndită, dar foarte importantă pentru etimologia de care ne ocupăm, este varianta grupului consonantic *-rș- (-rš-)*. Ea a fost înregistrată, după cum urmează: în *ALR* I/871, *perj/ș* (sg. și pl.) (pomul), în pct. 470, Chițcani, Tighina; *perșu* (sg.) ~ *perj/ș''* (pl.), în pct. 590, Muncelu, jud. Bacău; *perșu* (sg.) ~ *perș* (pl.), în pct. 594, Nistorești–Ogoare, jud. Vrancea. Tot numele pomului, cu finalul *-rș*, a mai fost înregistrat în *NALR- Moldova și Bucovina*, întrebarea 1158, după cum urmează: *perș* (sg. și pl.), în punctele 661, Mera, 662,

Vidra, 666, Negrileşti şi 668, Nereju, toate din jud. Vrancea; *perş"* (sg.) ~ *perş* (pl.), în pct. 667, Nistoreşti, jud. Vrancea. În numele fructului, *-rş-* a fost consemnat în cazul unor variante prezentate mai sus, sub **I, 5, 6**. Adăugăm încă o atestare, în care elementul al doilea al grupului consonantic este un sunet intermediar între *ş* şi *j*, adică este un *ş lenis*: *pérş/jâ* (sg.) ~ *pérjă* (pl.), în pct. 666, Negrileşti, jud. Vrancea (*NALR- Moldova şi Bucovina*). Forma *perşă* este consemnată şi în dicţionarul lui Polizu (vezi *DLR*, s.v.).

3. Foarte rară şi lipsită de importanţă pentru discuţia etimologică de mai jos este varianta în care *-r-* din grupul *-rj-* a dispărut sau se aude foarte slab: *péjă* şi *péʳjă*, în pct. 548, Tansa, jud. Iaşi; *péʳjă*, în pct. 570, Pipirig, jud. Neamţ. Fenomenul apare şi în derivatul *peʳjắrii* (pl. art), pentru *perjárii*, în pct. 548, Tansa, jud. Iaşi (*perjar* 'cultivator de perje').

În sursele dialectale menţionate, au fost consemnate o serie de caracteristici ale fructului în discuţie, mai rar şi ale pomului. Este vorba de forma, culoarea, timpul de coacere, utilizarea, calitatea etc. fructului numit *perjă*. Aceste note sînt utile pentru o mai bună cunoaştere a laturii semantice a termenului şi, într-un anumit sens, chiar şi pentru clarificarea etimologiei lui.

Din *ALR* I/871, reţinem următoarele caracteristici: **1.** P e r j e l e s e d e s f a c m a i u ş o r d e p e s î m b u r i. Această însuşire a fost notată în *ALR* I/871, pct. 522, Baia, jud. Suceava: „carnea *să diskică* mai uşor"; în *ALR* I/872, pct. 388, Straja, jud. Suceava: „miezul nu se ţine de sîmbure"; pct. 400, Tărăsăuţi, Hotin: „*se desfícă*"; pct. 512, Dăneşti, Vaslui; pct. 528, Mărăşti Vale, Bacău; pct. 538, Cosmeşti, Iaşi: „(carnea) nu se ţine de sîmbure"; pct. 550, Tg. Neamţ, pct. 556, Ceahlău, pct. 558, Gîrcina, toate în jud. Neamţ; pct. 588, Rîpile, jud. Bacău; pct. 594, Nistoreşti-Ogoare, jud. Vrancea. **2.** P e r j e l e a u f o r m a a l u n g i t ă, l u n g ă r e a ţ ă (l u n g u i a ţ ă). Această caracteristică a fost notată în *ALR* I/871, în pct. 704, Braniştea, jud. Galaţi, iar în *ALR* I/872, în pct. 382, Colincăuţi, Hotin: „*îs lúngę*"; pct. 420, Todireni, Botoşani; pct. 486, Gura Galbină, Tighina: „mai lungăreţe şi mai subţiri la carnea lor"; pct. 504, Costuleni, Lăpuşna; pct. 512, Dăneşti, Vaslui; pct. 518, Trifeşti, Iaşi; pct. 542, Tătăruşi, Iaşi; pct. 552, Baia, Suceava; pct. 582, Moineşti-Văsieşti, Bacău; pct. 592, Cîmpuri, Vrancea; pct. 618, Stoişeşti, Vaslui. **3.** P e r j e l e s e c o c m a i t î r z i u, s î n t d e

toamnă, tomnatice. Această însușire a fost consemnată de *ALR* I/872 în pct. 532, Tazlău, Neamț și în pct. 540, Ceplenița-Vîrîți, Iași. 4. Perjele se pot usca pentru iarnă, sînt „mai bune". Precizările provin din pct. 508, Grumezoaia, Vaslui și din pct. 522, Mădîrjac, Iași. Alte note: perjele sînt „mai uscate și au pielița mai groasă" (pct. 398, Ibănești, Botoșani): sînt mai vîrtoase, „mai curcubătoase" (pct. 502, Cornești, Bălți). La Liești, Galați, pct. 610, s-a notat soiul numit *perje moldovenești* (*ALR* I/872).

În materialul adunat de E. Petrovici în *ALR* II /6082, găsim următoarele precizări cu privire la soiul de prune numit *perje* (*perje* a devenit și termen generic pentru 'prune'). Există perje *bărdace* (pct. 414, Cristești, Botoșani; pct. 463, Onițcani, Orhei), perje *avrame* (pct. 414, Cristești, Botoșani), perje *goldane* (pct. 399, Boian Cernăuți; pct. 405, Trebisăuți, Hotin; pct. 431; Reeca, Bălți; pct. 463, Onițcani, Orhei; pct. 478, Căușanii Vechi, Tighina; pct. 520, Larga, Iași; pct. 531, Călugăra, Bacău, cu varianta fonetică *gioldáni* (de toamnă). Acest soi mai este numit perje *vinete* (pct. 537, Mircești, Iași), *prune perje* sau, simplu, *poame* 'perje' (pct. 551, Pipirig, Neamț).

În *NALR- Moldova și Bucovina* (întrebarea 1157), reapar multe din notele consemnate anterior. Astfel, în 11 localități s-a făcut precizarea că perjele sînt „lungărețe", și anume în pct. 530, Larga-Jijia, Iași; pct. 537, Borosești, Iași; pct. 558, Ruginoasa, Neamț; pct. 574, Fareașa, Neamț; pct. 627, Fălciu, Vaslui; pct. 621, Ghermănești, Vaslui; pct. 618, Lipovăț, Vaslui; pct. 627, Fălciu, Vaslui; pct. 633, Oancea, Galați; pct. 659, Păunești, Vrancea; pct. 663, Pralea, Bacău. Dimpotrivă, prunele sînt „rătunde" și au pulpa lipită de sîmbure (pct. 530, Larga-Jijia, Iași). Perjele sînt „mai bune" (pct. 531, Luceni, Iași; pct. 618, Lipovăț, Vaslui), mai „dulci" (pct. 610, Muntenii de Sus, Vaslui), mai „cărnoase" (pct. 530, Larga-Jijia, Iași), sînt de culoare „albastră" (pct. 618, Lipovăț, Vaslui) sau sînt „cernelii" (pct. 624, Vuteani, Vaslui), dar există și *perje albe* (pct. 536, Coropceni, Iași; pct. 540, Erbiceni, Iași; pct. 600, Pungești, Vaslui). În ultimul caz, trebuie avut în vedere însă și sensul generic, de 'prună', al cuvîntului *perjă*, din graiul moldovenesc. În același material a fost consemnată și denumirea *perje bistrițe*, în pct. 622, Stănilești, Vaslui. Sintagma *perje moldovenești*, perje din care se face *povírli* (povidlă), a fost notată în pct. 537, Borosești, Iași. Tot

aici, un alt soi poartă numele de *perje ungureşti*; acestora li se mai spune şi *coádeşe* sau *bardace*. Prunele sînt „grase" iar perjele sînt „slabe" (pct. 623, Grumezoaia, Vaslui). În ultima localitate s-a făcut şi precizarea că prunul şi perjul sînt pomi diferiţi. În cazul fructului numit *perjă*, sîmburele se „dejghioacă" sau se „desface" uşor de „pulpă" (pct. 567, Gîrcina, Neamţ; 670, Hîrja, Bacău); perjele sînt „cu gît", se precizează în pct. 648, Tălpigi, Galaţi. Pe cînd prunele se coc „mai devreme", perjele sînt „de toamnă", s-a spus în pct. 647, Priponeşti, Galaţi, şi în pct. 648, Tălpigi, acelaşi judeţ.

Demne de reţinut sînt determinantele din sintagmele *perje bistriţe*, din Stănileşti, Vaslui, şi *perje ungureşti*, din Boroseşti, Iaşi. În ultimul caz, determinantul *unguresc*, cu sensul '(român, -esc) din Transilvania sau din Ungaria' a mai fost înregistrat în „Şezătoarea", V, 5-6, p. 69, în îmbinarea, tipică pentru graiurile româneşti din zona Bistriţa-Năsăud, *poame ungureşti*, cu sensul 'prune ~', adică *perje*. *Perje ungureşti* şi *prune ungureşti* au fost consemnate şi în răspunsurile la *Chestionarul* de pomicultură al Centrului de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor din Iaşi. Pe de altă parte, Ion Nuţă, în ancheta personală de pomicultură, a înregistrat în judeţele Neamţ şi Bacău sintagma *prune ardeleneşti*, care pare a denumi tot soiul de care ne ocupăm. Acelaşi sens ar putea să-l aibă şi denumirea *prune nemţeşti*, pe care o găsim în *Pomologia R.P.R.*, I, Bucureşti, 1963, p. 273.

Referitor acum la prima sintagmă, determinantul adjectival *bistriţ, -ă* este înregistrat în *DA*, s.v., cu sensul eronat '(prune) âcre, acide', în combinaţii ca *prun bistriţ*, *prună bistriţă*, pl. *prune bistriţe*. După datele de care dispuneau autorii acestor lucrări în momentul publicării (anul 1913), expresiile respective erau cunoscute prin Haţeg şi Bihor. Despre sintagma *prun bistriţ* se spune că este egală cu cea din Moldova *prun perj*. Etimologia propusă în *DA* este, de asemenea, eronată. Autorii inventează „un tip slav **bystrĭcĭ* (din *bystrŭ* 'iute', cu schimbarea înţelesului: 'pişcăcios'. Cf. numele de rîu *Bisitriţa* = torent de munte, apă care curge repede". Se observă îndată intenţia de justificare a sensului inventat 'âcre, acide', pe cînd în realitate soiul respectiv este caracterizat tocmai prin nota antonimă 'dulce'.

În ciuda faptului, pe care îl vom arăta imediat, că etimonul just al acestui adjectiv fusese între timp descoperit (de altfel nu era o

etimologie prea complicată), Al. Cioranescu, *DER*, nr. 891, repetă erorile din *DA*, atît în privința sensului adjectivului *bistriț, -ă* ('acidulado, agrio; se dice todo de una variedad de ciruelas'), cît şi în privința etimologiei. Alți autori de dicționare, mai vechi sau mai recente, fie că nu înregistrează adj. *bistriț, -ă,* fie că-l definesc neprecis şi-l lasă fără etimologie. În prima situație sînt L. Şăineanu, *DU*, H. Tiktin, *DRG*[1] (la fel şi în ed. a II-a), Scriban, *Dicț*. În *DLRM*, sintagma *prune bistrițe* este explicată, neprecis, prin „prune brumării", iar *prun bistriț*, prin „varietate de prun care produce prune brumării". Etimologia adjectivului *bistriț, -ă* nu este menționată. Cele spuse de *DLRM* sînt preluate aproape cuvînt cu cuvînt în *DEX*, inclusiv expresia „Etimologia necunoscută". Rezerva ultimelor dicționare față de explicația din DA şi *DER* este, firește, justificată. De neînțeles rămîne însă faptul că autorii lor au neglijat definiția ireproşabilă şi etimologia corectă din I.-A. Candrea, *CADE*, s.v.: „*bistriță* adj. *Băn.Trans.* numai în *prună* ~, varietate de prune de toamnă, de formă lungăreață şi al cărei sîmbure se deslipeşte uşor de partea cărnoasă". Etimonul propus de Candrea este numele propriu *Bistrița.* În privința sensului, se observă îndată că el coincide cu cel al mold. *perjă*. Etimonul propus de Candrea, singurul just, a fost, fără îndoială, neacceptat de lexicografii ulteriori din cauză că nu a fost deloc argumentat de cel care l-a intuit.

Dar referirea la un toponimic precis, anume la regiunea Bistrița din nord-estul Transilvaniei, celebră zonă pomicolă a țării, fusese de mai multe ori făcută înainte de 1975, anul apariției dicționarul explicativ (*DEX*). Astfel, în 1967, Ştefan Binder, în lucrarea *Contribuții la studiul elementelor germane din lexicul graiurilor populare româneşti*. III. *Denumiri de obiecte casnice, de bucătărie, de alimente, băuturi, coloniale etc.*, apărută în „Analele Universității din Timişoara", Seria Ştiințe filologice, V, la p. 62, după ce explică sintagma *prună bistriță* prin 'varietate de prune de formă lungăreață, care se coc toamna şi ai căror sîmburi se desprind uşor de partea cărnoasă', iar sintagma *prun bistriț* prin 'prunul care produce aceste prune' (expresiile sînt cunoscute în com. Vîlcele, jud. Cluj, în com. Belinț, jud. Timiş şi în „întregul Banat"), propune ca etimon cuvîntul săsesc *bistrițăr*, din săs. *bistrițăr (pelzăn)*. Mai înainte, se spune în continuare, R. Todoran îl considerase calc după magh. *beszterce (szilva)*. Atît adjectivul săsesc, cît şi cel maghiar, au ca punct de

plecare numele *Bistrița* din nord-estul Transilvaniei. În cazul cuvîntului românesc, modelul săsesc propus de Şt. Binder trebuie neapărat avut în vedere, cum vom arăta şi mai jos, căci în limba română derivatul adjectival normal de la numele propriu în discuție ar trebui să fie alcătuit cu sufixele *-ean, -ă,* sau *-enesc, -enească,* aşadar *bistrițean, -ă* sau *bistrițenesc, -țenească,* derivate care într-adevăr există în numeroase graiuri populare chiar în combinații care denumesc soiul de prune în discuție. Etimologia săsească a adj. *bistriț, -ă* este mai precisă decît cea a lui I.-A. Candrea.

Dispunem acum de un număr mult mai mare de atestări ale sintagmei al căreia al doilea element este un derivat adjectival de la numele regiunii şi oraşului transilvănean *Bistrița.* În *ALR* II/6082, Emil Petrovici a înregistrat *prune bístrițe* (sg. *prună bístriță)* în următoarele localități: pct. 27, Glimboca, jud. Caraş-Severin; pct. 47, Vălcani, jud. Timiş; pct. 64, Ineu, jud. Arad; pat. 76, Chizătău, jud. Timiş; pct. 95, Gîrda de Sus, jud. Alba; pct. 105, Dobra, jud. Hunedoara (aici li se spune şi *prune de toamnă*); pct. 250, Petreştii de Jos, jud. Cluj; pct. 279, Bocşa, jud.Sălaj;, pct. 28, Sînmihaiul Almaşului, jud. Cluj; pct. 325, Voievozi (Chiniz), jud. Bihor; pct. 334, Moftinu Mic, jud. Satu-Mare. În pct. 310, Roşia, şi în pct. 316, Sînnicolaul Român, ambele din jud. Bihor, a fost înregistrată varianta cu metateză *brístiț, -ă*. Proveniența de la numele propriu *Bistrița* pe terenul limbii române, a determinantului (adjectival) este neîndoielnică în sintagme ca: *prune de bístriță,* din pct. 228, Toplița, jud. Mureş; *prune bistrițăneşti,* din pct. 260, Beclean, jud. Bistrița-Năsăud; *prune bistrițéne,* din pct. 272, Boiu Mare, jud. Sălaj, şi din pct. 349 (~ *bd'istrțéñĕ*), Groşi, jud. Maramureş. În această situație, în dicționarele româneşti trebuie să fie înregistrate adj. *bistrițean, -ă* şi *bistrițenesc, .-ească,* cu acelaşi sens ca şi adj. *bistriț, -ă,* toate de la numele propriu *Bistrița,* dar ultimul din adj. săsesc *bistritzər.* În materialul *ALR* II/6082, a fost înregistrată în pct. 346, Negreşti, jud. Satu-Mare, „prune *mñistréță*", cu sensul 'prune bistrițe'. De asemenea, Gheorghe Iordache, *Ocupațiile tradiționale pe teritoriul României. Studiu etnologic,* I, Craiova, 1985, p. 307, consemnează sintagma *prune mistrețe* („bune pentru legvari" (adică pentru marmeladă, magiun), în localitatea Valea Seacă din Satu-Mare. Avem a face, poate, cu o variantă modificată prin etimologie populară (apropierea de cuvîntul *mistreț, -treață,* adj.) a

cuvîntului *bistriț, -ă*, fără suport lexical în graiurile din această parte a țării. Adăugăm că sintagma *pruni bistriți* (*bd'ïstriți*) a fost atestată și de S. Pop, în *ALR* I/871, în localitatea Fundătura, din jud. Cluj, pct. 255.

Despre soiul denumit *prune de Bistrița* sau *prunul de Bistrița*, se găsesc date complete în tratatele de pomologie, românești și străine. În tratatul *Pomologia R.P.R.*, I, București, 1963, p. 273, este menționat soiul *prune grase românești de Bistrița*. În aceeași lucrare, cu titlul schimbat, anume *Pomologia R.S. România*, vol. al IV-lea, București, 1965, p. 17-18, după ce se dă numele științific ale speciei numită *perj*, *Prunus domestica L* (sau *vinete românești*), se arată că există mai multe subspecii, printre care subspecia *oeconomica Borkh*, al cărei fruct este alungit, iar pulpa este neaderentă la sîmbure, și subspecia (varietatea) *pruneauliana Ser. apud D.C.* În același volum, la p. 197-198, vorbindu-se despre „vinetele românești", care-s totuna cu perjele, se spune că sînt de două feluri: a) *prunul De Bistrița*, mai puțin rezistent la secetă, cu fructele asimetrice, mai slab brumate, și b) *prunul Brumăriu*, mai bine adaptat la condițiile de secetă, cu fructele mai mult sau mai puțin asimetrice și mai puternic brumate. Ambele varietăți sînt apreciate ca foarte bune, cu un gust excelent. Pulpa nu aderă la sîmbure. Fructele se coc tîrziu, au un conținut de zahăr apreciate ca „mijlociu", sînt acidulate și au un procentaj ridicat de tanin. Sînt bune de marmeladă și de uscat pentru iarnă.

Originea soiului numit *perj* ar fi prin partea de est a Asiei Mici, prin Iran și Siria sau regiunea Caucaz. Peninsula Balcanică a devenit a doua patrie a acestui soi. În altă lucrare, anume *Dicționarul enciclopedic român*, III, literele K-P, București, 1965, p. 886, se spune despre prunul de Bistrița că este un soi „originar din Transilvania, cu fructul de mărime mijlocie, cu adîncitura longitudinală de culoare mai închisă. Pulpa fructului, tare și zemoasă, nu este lipită de sîmbure". Iar în *Dicționar etnobotanic*, de Al. Borza, București, 1968, p. 138-139, sub aceeași denumire savantă *Prunus domestica* L (rom. *Prun*, *Perj*), sînt menționate, printre numeroase alte soiuri de fructe ale acestei subspecii, și denumirile prune *bistrițene*, *bistreț* (atestare din anii 1937-1940), *bistrițe*, *bistriții* (fără accent; probabil *bistríții*, pl., de la un sg. în sufixul *-íu*, **bistrițíu*). Apare și varianta cu metateză, semnalată și mai sus, *brístițe* (prune ~), precum și cea cu modificarea lui *b- + i* în *d'-*, transcrisă însă

distrițe. Soiul mai este numit în literatura de specialitate şi *vinete româneşti*. Echivalentul german pentru pom, dat de Al. Borza, este *Zwetschkenbaum*. Identitatea dintre această varietate şi cea denumită în graiul moldovenesc *perjă* este în afara oricărei discuții.

Denumirea cu determinantul derivat de la numele zonei Bistrița, în afară de semnalarea de mai sus, mai apare pe teritoriul graiului moldovenesc în încă mult mai multe puncte. Afirmația se bazează pe datele cuprinse în răspunsurile la *Chestionarul pomicol* al Centrului de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor din Iaşi, în care se întîlnesc denumiri ca *prune brumării de Bistrița*, *prune de Bistrița*, *prune bistrițene*, *prune bistrițe*. Ultimele două sintagme, precum şi expresia *prune bistrițeşti*, sînt înregistrate de Gh. Iordache, *op.cit.*, p. 308, nu numai prin Transilvania, dar şi prin vestul Moldovei, de pildă în Căiuți, jud. Bacău. Expresia face parte din limbajul tehnic al cultivatorilor de pomi fructiferi. Din această cauză, în foarte multe cazuri trebuie să admitem o preluare în vorbirea populară a termenului tehnic pomicol. Vorbirea populară moldovenească dispunea de cuvîntul mai vechi, tot de origine transilvăneană, cum se va vedea, *perjă*, respectiv *perj*.

Pomicultura din zona Bistrița-Năsăud s-a bucurat de o foarte mare atenție la populația germană-săsească de aici. Ca şi în alte centre săseşti din Transilvania, cu mai multe secole în urmă se practica aici intens altoirea pomilor sălbatici pentru crearea de noi soiuri. Un rol important îl aveau în acest sens pastorii saşi. Livada lor trebuia să fie un model pentru enoriaşi, ea era totodată şi o pepinieră conținînd soiurile cele mai valoroase. Pentru informații, vezi cele spuse în *SSW*, I, p. 429, sub cuvîntul *Baum*. În aşa-numitele *Baumgarten* (în săs. de sud *Bangert*, în săs. de nord sau năsăud. *Bąngert*[3]), care erau livezi de pomi fructiferi situate în afara localităților, în cîmp, şi fără garduri împrejur (vezi *SSW*, I, p. 432-434), precum şi în grădinile din localități, au fost create, în

---

[3] Din acest cuvînt săsesc provine rom. *bíngar*, 'grădină de pomi', 'livadă', din pct. 260, Beclean, în ALR SN I, h. 201 (vezi şi V. Arvinte, *Dt. Entlehn.*, p. 166, 194), cuvînt neînregistrat în dicționare. N-ar fi deloc exclus ca varietatea de prune numite *bungărci* (sg. *bungárcă*), înregistrată în NALR- *Oltenia*, III, MN 1157/Pl. 79, în pct. 963, Ostrovu Mare, jud. Mehedinți, varietate caracterizată prin aceea că fructele sînt lunguiețe, de culoare vînătă şi se coc tîrziu, să fie denumită cu un cuvînt în al cărui radical să se afle săs. *bu(n)gar* + suf. *-că*.

secolele precedente, multe soiuri de pomi prin altoire, soiuri care s-au răspîndit apoi în toată Transilvania şi chiar şi dincoace de Carpaţi. Nivelul foarte ridicat al pomiculturii în regiunea Bistriţa-Năsăud rezultă şi din terminologia pomicolă neobişnuit de bogată,. pe care a înregistrat-o în graiurile săseşti de aici Friedrich Krauß, în lucrarea *Nösnerländische Pflanzennamen. Ein Beitrag zum Wortschatz der Siebenbürger Sachsen,* (*Nösn. Pfl.*), Bistriţa, 1943. În *Introducere*, p. IX, lexicograful sas face următoarea apreciere: „Als vorzüglich geeignetes Obstgebiet hat das Nösnerland für die verschiedenen Obstgattungen und deren mannigfache Arten eine Fülle von Bezeichnungen hervorgebracht". Spre exemplificare, menţionăm că în această lucrare au fost înregistrate 318 denumiri ale unor varietăţi de pere, cărora li se adaugă încă sute de denumiri ale multor soiuri (p. 332-361);. au fost, apoi, înregistrate 419 feluri de mere, cu sute de alte denumiri de variante şi soiuri (p. 362-413). Foarte mare este şi numărul denumirilor pentru prune (p. 445-467). Demn de remarcat este faptul că în terminologia botanică populară a saşilor de la Bistriţa-Năsăud numărul împrumuturilor lexicale de origine maghiară, dar mai cu seamă de origine românească, este extrem de ridicat. Acestea din urmă au o mare circulaţie în vorbirea săsească, constituind, totodată, o dovadă a unor contacte strînse şi îndelungate între membrii celor două comunităţi lingvistice.

Referitor la problema pe care o urmărim, se poate constata că numeroase soiuri de fructe caracteristice regiunii au fost denumite în dialectul săsesc cu ajutorul unor sintagme în care determinantul este adj. *bistritzer*. Astfel, un soi de mere este numit *bästerzərappəl* (= Bistrizerapfel) (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 367); un soi de cireşe dulci este numit *bistrizərkîrsch* (= Bistrizer Kirsche) (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 440; id., *Trepp. Wb.* p. 136; *SSW*, V, litera K, p. 148, sub *Kirsche*); un soi de pere este numit *bästərzər bîr* (= Bistritzer Birne) (Krauß, *Nösn.*, *Pfl.*, p. 325). Foarte bine se dezvoltă în regiune soiul de prune numit în săseşte *bistritzərpelz* (= Bistritzer Bilse), care este identic cu ceea ce în Moldova se cheamă *perje*. Acest soi este acelaşi cu ceea ce se cheamă în germană *Bosnische Pflaume*, adică 'prună bosniacă'. Prunele aparţinînd acestei varietăţi mai sînt denumite în dialectul săsesc de la Bistriţa-Năsăud şi „August-, Blaue-, Haus-, Garten-, Herbst-, Magere-, Nösner-, Städterbilse", săs. *zibripelz* (*zibri* 'magiun' < magh.). În maghiară sînt denumite *besztercei szilva*

'Bistritzer Zwetschge'. Multe din însuşirile enumerate (vinete, de toamnă, slabe la carne sau hitioane, bune pentru magiun) sînt proprii şi perjelor moldoveneşti, o dovadă în plus că avem a face cu acelaşi soi. Varietatea numită în săseşte *Regner Bilse*, adică 'prune de Reghin', numită şi *blôpelz*, adică 'prune vinete', este identică cu varietatea numită „de Bistriţa". La fel, denumirea *nîsnərpelz* (= Nösnerbilse), adică 'prune năsăudene', 'de Năsăud', are acelaşi sens ca şi denumirea *bistrizərpelz*. Fiindcă se coc toamna, aceste prune se mai cheamă în săseşte *hiarwəstpelze* (= Herbstbilse) (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 416-449, 459).

În lumina celor de mai sus, putem conchide că fructele şi pomii care în cele mai multe graiuri româneşti din Transilvania, Banat, Crişana şi Maramureş sînt denumite prin sintagmele *prune* (*poame*) *bistriţe* (sau ~ *bistriţene*, ~ *bistriţeneşti* etc.), respectiv *pruni* (*pomi*) *bistriţi* etc., poartă în graiurile româneşti din estul şi nord-estul Transilvaniei, din Bucovina şi din întreaga Moldovă denumirile *perje*, respectiv *perji*. Avem a face, aşadar, cu una şi aceeaşi realitate. Soiul în cauză a fost creat, cu siguranţă, în vestita zona pomicolă din nord-estul Transilvaniei.

Întrebarea care se pune în mod normal este cînd s-a petrecut acest lucru? Un răspuns sigur nu putem da. Singurul mijloc de care dispunem, deocamdată, este să stabilim cît mai bine posibil vechimea cuvintelor *perjă* şi *perj* în română, prin găsirea primei atestări.

Deocamdată, cea mai veche atestarea a cuvîntului *perj* este cea din numele propriu *Perjul*. Acesta apare într-un document din anul 1609, octombrie 25, din Iaşi. Este o carte de vînzare dată de Pătraşco, mare vornic al Ţării de Sus, lui „Portar şi fraţii lui, Grigore şi Toma, fii lui Dumitru Leuco, şi Gorcea şi **Perjul**, fii lui Oancea, nepoţii lui Sava", care au vîndut partea lor din satul Ionăşeni pe Jijia, la capătul Stîncii (DIR, A, XVII-2, p. 260). (În Tiktin, *DRG*[2], s.v., prima atestare este din anul 1607.) Ca nume de familie, *Ştefan* **Perjul** este menţionat într-un document din anul 1699, februarie 25, care este o carte de întărire a lui Antioh Cantemir Voevod către comisul Ilie Catargiul, pentru diverse moşii, unele cumpărate de Eustratie Dabija Vodă. Se spune acolo: „... giumătate de sat de Borsăşti, iarăşi la ţinutul Tecuciului pe apa Bîrladului, ... ci au cumpărat Dabija Vodă de la Lazar şi de la *Ştefan* **Perjul**, feceor Lupului de Măzăreşti şi de la sămînţia lor Gavril", *Arhiva genealogică*, II, Iaşi, 1913, p. 66.

Numele este atestat şi în secolul următor. Astfel, un *Chiriac* **Perjul**, fost proprietar al moşiei Stănileşti, din ţinutul Tecuciului, este menţionat în anul 1768 (C. Solomon - C. Stoide, *Documente tecucene*, Bîrlad, 1938, p. 70); *Dumitraş* **Perjul**, din Nicoreştii de Sus, este pomenit în anul 1777 (*id.*, p. 55); tot în acelaşi an, sînt menţionaţi „feciorii lui *Timircan* **Perjului** (*ibid.*). La începutul secolului al XIX-lea, în 1804, o parte din moşia Bălăbăneştilor a fost vîndută la nişte răzeşi, anume **Perjăştii** (I. Antonovivi, *Documente bîrlădene*, IV, Bîrlad, 1924, p. 251).

Numele fructului apare pentru prima dată ca nume propriu: **Perjă**, într-un zapis din 1662, iunie 19: „... pe un bătrîn din Ciorăşti, cumpărat de la Irimia, de ficiorul lui Isarie şi Nastii şi de la Necula şi Toader, feciorii lui **Perjă**". Citatul provine dintr-o carte de judecată a divanului domnesc din 1 iunie 1814 (vezi I. Antonovici, *Documente ale foastelor schituri Orgoeştii, Bogdăniţa, Pîrveştii, Cîrţibaşii şi Mînzaţii din judeţul Tutova*, Huşi, 1929, p. 11). În *DLR*, *perj* este atestat în anul 1712 (în *Uricariul*, XX, 87), iar *perjă* în 1792 (*Uricariul*, IV, 133/7). Numele pomului mai este atestat şi în anul 1781: „(tisa) ... *se potriveşte la floare cu lemnu* **perjului**" (vezi C.C. Giurescu, *Istoria pădurii româneşti din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, Bucureşti, 1975, p. 129; este vorba de *Orînduiala de pădure*, din timpul împăratului Iosif al II-lea).

Dacă la începutul secolului al XVII-lea numele pomului ajunsese nume de familie, trecînd prin faza poreclei sau a supranumelui, atunci putem presupune că pătrunderea în graiul moldovenesc a cuvîntului în discuţie avusese loc cu siguranţă în secolul precedent. Prin urmare, apariţia soiului de prun cu însuşirile cunoscute (culoarea vînătă a fructului, forma lunguiaţă, tomnatic, dulce, se desprinde uşor de sîmbure, se păstrează pe iarnă uscat sau făcut magiun etc.) trebuie plasată cel puţin în secolul al XVI-lea. Cum şi cine a creat noul soi nu vom şti, probabil, niciodată. Atîta doar putem spune că perjul sau prunul bistriţean este considerat de specialişti ca făcînd parte din aceeaşi varietate care în limba germană este denumită *Zwetsch(g)e*, *Quetsche*, *Zwetschke*, în dial. săs. transilv. *mătschə*, iar pomul *mătsche-bom* (Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 659). Denumirea ştiinţifică este *Prunus domestica*. Acest soi a fost adus în Europa (Ungaria) din Turchestan pe la anul 1500 (*Meyers Lexikon*, 7, Auflage, vol. IX, Leipzig, 1928, p. 339-340). Etimologia

cuvîntului german *Zwetsch(g)e* (cu variantele menționate, pleacă de la cuvîntul mediogreecesc *damáskēnon*, folosit în latina savantă în sintagma (*prunum*) *damascenum* 'Pflaume von Damaskus'. Fr. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch des deutschen Sprache*, 19. Auflage, bearbeitet von Walther Mitzka, Berlin, 1964, p. 898 (Kluge, *EWDS*[19]) face precizarea că dialectele germane de sud și de vest operează o separare între prunele timpurii, care se coc în august, și cele tîrzii, de toamnă. Acestea din urmă se coc în septembrie, sînt mai lunguiețe și se numesc *Zwetsch*(*g*)*e*. Pătrunderea soiului din spațiul pontic spre centrul Europei a avut loc prin Transilvania și prin Silezia. Cu toate acestea, soiul denumit în săsește *mătschə*, cuvînt care provine din același etimon ca și *Zwetsch*(*g*)*e*, nu este același soi cu cel pe care îl denumește ultimul cuvînt. *Matsche* denumește în dialectul săsesc o 'prună rotundă care nu se deslipește de sîmbure și din care se face țuica' (vezi *Siebenbürgisch-Deutscher Wortatlas*, herausgegeben von Kurt Rein und Reiner Hildebrand auf Grund der Vorarbeiten, von Kurt Rein, bearbeitet von Hans-Henning Smolka, I, Marburg, 1979, p. 18). Situația este, prin urmare, încurcată și nu este nici datoria noastră de a o clarifica. Putem însă face presupunerea că soiul importat în secolul al XVI-lea dinspre regiunile pontice sau din Orientul Apropiat a putut fi modificat, prin altoiri și încrucișări, de vestiții pomicultori sași din nord-estul Transilvaniei, pînă s-a ajuns la soiul numit *prun bistrițean*, iar în estul Transilvaniei, în Bucovina, în Moldova și în Basarabia, *perj*. Că asemenea transplantări de pomi fructiferi erau practicate în secolul amintit stă mărturie și faptul că tot acum, în secolul al XVI-lea, a ajuns în Europa *zarzărul* (*Prunus cerasifera*, germ. *Kirschpflaume*).

În intervalul de aproximativ cinci sute de ani de cînd au pătruns în limba română cuvintele *perjă* și *perj*, vorbitorii au avut vreme să derive de la ele cîteva cuvinte noi și să le îmbogățească latura semantică. Astfel, cu ajutorul sufixului *-ar*, a apărut derivatul *perjar*, care înseamnă: **1.** 'cultivator sau posesor al unui loc cu perji'. În *NALR- Moldova și Bucovina*, în pct. 548, Tansa, jud. Iași, am înregistrat forma de plural cu *-ă-*: *perjării di la Tansa*. **2.** 'poreclă dată unui locuitor din regiunea de dealuri a Moldovei de către cei de la munte' (sinonime: *gîrtan*, *cojan*, *jărpan*, *jarcă*) (vezi V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, SCȘt., VII, fasc. 1, Iași, 1957, p. 159). **3.** 'nume dat de către plutașii de la munte, de

mai sus de Piatra-Neamț, plutașilor originari din satele situate pe Valea Bistriței mai jos de acest oraș' (*ibidem*). 4. 'perj, pomul care face perje'. Ultimul sens, neînregistrat în *DLR*, s.v., a fost notat de S. Pop, *ALR* I/871 în pct. 445, Cosăuți, în pct. 454, Stroești, de peste Nistru și în pct. 456, Cuizovca, Orhei. Cuvîntul *perjár* cu sensul 'pomul care face perje' a fost înregistrat și în *NALR- Transilvania*, în pct. 317, Mihăileni, Livezi, jud. Harghita (la întrebarea 1158). În aceeași sursă dialectală, a fost notat cuvîntul *persecar*, cu sensul 'piersic, pomul care face piersice', în pct. 405, Cerbăl, jud. Hunedoara (la întrebarea 1178). Funcția specială, în aceste cazuri, a sufixului *-ar* a fost discutată de G. Pascu, *Sufixele românești*, p. 85, unde se dau exemple ca *frăgar* 'dud', *aguridar*, *scorumbar*, *smeurar*. Aria transilvăneană (în sens larg) a sufixului *-ar* cu această funcție, în cazul cuvintelor *pomițar* (*pomnițar*) și *frăgar*, poate fi văzută în *ALR SN* I, h. 216, *dud*. În graiurile de pe Valea Nistrului, cercetate de S. Pop, avem a face, desigur, cu una din trăsăturile lexicale ardelenești, foarte numeroase, caracteristice acestei zone.

În seria derivatelor, mai trebuie menționat și *perjărie* 'livadă de perji'. Derivatele, atestate recent, *perjoaică*, *perjoaie*, *perjulică*, cu valoare de determinant în sintagme al căror prim element este cuvîntul *poamă* 'struguri', vor fi prezentate mai jos. Pe lîngă folosirea lor ca nume de persoană, cuvintele *perjă*, *perj* apar și în toponime (vezi Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 97).

În ciuda valorii economice foarte ridicate, din motive încă necunoscute nouă, *perjă* a intrat în niște sintagme cu conținut depreciativ: expresiile (vulgare) *rahat cu perje* 'nimic, fleac, lucru fără importanță' și *a fi bun* (*de pus*) *cu perje* 'despre un om care nu-i bun de nimic'.

După ce ne-am familiarizat, în urma acestui mare ocol, absolut necesar, cu cuvîntul, cu latura lui semantică, cu istoria lui și cu realitățile la care se referă, revenim la chestiunea cu care am început: etimologia cuvîntului *perjă* (și *perj*). Din cauză că etimologia, corectă, a cuvîntului *perjă*, propusă de C. Lacea, anume din săs. *Piersch* 'piersică', nefiind deloc argumentată, nu i-a convins pe nici unul din lexicografii care i-au urmat, considerăm necesar, în continuare, să aducem cît mai multe probe în sprijinul ei.

Mai întîi ne vom ocupa, pe scurt, de cuvîntul germ. *Pfirsich* şi de echivalentele lui în dialectul saşilor transilvăneni, pentru a vedea dacă nu cumva diferitele variante dialectale româneşti, prezentate anterior, au vreo legătură cu reflexele dialectale săseşti ale termenului german literar menţionat.

În germana literară (Nhd.) există atît varianta *Pfirsich*(*e*), f., cît şi *Pfirsche*, f., ambele denumind fructul pomului *Amygdalus persica*. Există, paralel, şi substantivul masculin *Pfirsich*, care la început denumea pomul, dar astăzi denumeşte, aproape peste tot teritoriul de limbă germană, şi fructul. Pentru a denumi pomul, se foloseşte cuvîntul *Pfirsichbaum* sau *Pfirschbaum*. Originar din China, acest pom a pătruns în lumea mediteraneană încă din antichitate, prin Persia. La baza denumirii germane pentru pom stă adj. lat. *pĕrsĭcum*, forma de neutru a adj. *pĕrsĭcus*, din sintagma *malum pĕrsĭcum*, pe cînd forma de feminin din germană, care denumeşte fructul, provine din forma latinească populară *pĕrsĭca*, din sintagma *mala pĕrsĭca*, pl. neutru de la *malum pĕrsĭcum*. Cuvintele latineşti *pĕrsĭcum* şi *pĕrsĭca*, împreună cu realităţile denumite prin ele, au intrat în spaţiul germanic înainte de a doua mutaţie consonantică, deoarece ele participă la schimbarea lui *p-* în *pf-*. Cu toate acestea, prima atestare datează abia din secolul al XII-lea: mhd. *pfërsich*. În multe dialecte germane, şi în unele limbi germanice, se păstrează, totuşi, *p-*: mnd. *përsik*, nnl. *perzik*, ags. *përsic*, *përsoc*, sued. *persica*, norv. şi dan. *fersken*. Varianta cu *-i-*, din prima silabă, este atestată din 1482, cea cu finala *-sching* (*pfirsching*), din 1715. Există dialecte în care grupul consonantic apare ca *-rs-*, cu limita silabei între *r* şi *s* (astfel este situaţia şi în limba germană literară), şi altele în care grupul se realizează ca *-rš-*, sau chiar *-rž-* (ca în săs. transilv. *firžęnk*) (Fr. Kluge, *EWDS*[19], p. 543-555; Fr.L.K. Weigand, *Dt. Wb.*[5], II, p. 410). Despre ultima realizare vom vorbi pe larg mai jos.

Referitor la sunetul iniţial, constatăm că în dialectul săsesc din Transilvania există atît variante în care cea de a doua mutaţie consonantică a avut loc (*p-* > *pf-*, *f-*), cît şi variante în care această trecere nu s-a petrecut. Prima situaţie este ilustrată de exemplele următoare: săs. de nord sg. *fearsch* (f.) ~ pl. *fearsche*; *feascht* (f.) ~ *feaschtn* 'Steinfrucht des Pfirsichbaums' (= piersică); *fearsch* 'Prunus persicus' (= piersic). În regiunea Bistriţa-Năsăud, Fr. Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 730, şi *Nösn.Pfl.*, p. 464, a înregistrat varianta fonetică

fiarsch în 6 localități, iar *fearšt* într-o localitate (Jaad, rom. Livezile). De asemenea, au fost consemnate şi variantele în care grupul consonantic este realizat ca *-rž-* (transcris uneori de lexicografii saşi prin *-ršch-*, în care *-šch-* notează spiranta şuierătoare sonoră *-ž-*, absentă, de regulă, în dialectele germane şi în germana literară): *fîršchänk*, *firšchlänk*, *fišchänk*, *Fîršchängk* (*SSW*, II, F, p. 380). Varianta săsească năsăudeană *firžän* apare la Karl Kurt Klein, *Zur Siedlungsgeschichte und Sprachgeographie der mittelalterlichen deutschen Siedlungen in Siebenbürgen*, în vol. *Siebenbürgische Mundarten*, Berlin, 1959, p. 13. Numele pomului este în săs. *Fîršchänkbôm*.

Varianta fără a doua mutație consonantică (cu *p-* păstrat) este cea mai importantă pentru discuția etimologică de față. Menționăm următoarele reflexe: săs. nord. (năsăud.) *Piarsch*, atestat de Fr. Krauß, *Nösn.Pfl.*, p. 463 (vezi şi *Trepp.Wb.*, p. 730), în 8 localități din partea de sud a regiunii Bistrița-Năsăud; *Piarschəbeôm* 'piersic', *Wôsserpiersch* (= *Wasserpfirsich*) 'un soi de piersic' (Fr. Krauß, *Nösn.Pfl.*, p. 465). Păstrarea lui *p-* caracterizează graiurile germane săseşti din partea de sud a zonei Bistrița-Năsăud, care au ca centru oraşul Reghinul-Săsesc. Fr. Krauß, *Nösn.Pfl.*, p. 116-117: „Im Sächsich-Regener Gelände ist westmd. *p* gegenüber ostmd. *f* des Bistr. Gebiets erhalten wie in Pfirsich (*Piarsch: Fiarsch, Fîršchänk* und *Pfeffer*)”. În cazul ultimului cuvînt, forma fără mutația consonantică *Piepər* (< mnd. *peper* 'Pfeffer'), din partea de sud a regiunii, se opune formei cu *f-*, *Fîfər* etc., din graiurile săseşti nordice (Fr. Krauß, *op.cit.*, p. 36). Faptul este menționat de Krauß şi în *Introducere*, p. VIII: „Südnösnerisches *p* in *Piedem*, *Pettr*, *Pien* 'Pfebe', 'Melone', *Piarsch* 'Pfirsich' deutet auf westmitteldeutschen Ursprung gegenüber *Fenn* und *Fiarsch*, *Fîršchänk* mit ostmitteldeutschen *f*”.

Varianta cu *p-* a fost înregistrată şi în dialectul săsesc din sudul Transilvaniei: *piärš* (K.K. Klein, *op.cit.*, p. 13; Ingeborg Hudler, *Altromanisches Lehngut im Westen und Osten*, în vol. *Luxemburg und Siebenbürgen*, Köln-Gratz, 1966, p. 200), *Pierschebîm* 'Pfirsichbaum' (*SSW*, I, B, p. 439).

Pornind de la datele oferite de graiurile săseşti din Transilvania, putem explica satisfăcător variantele formale ale mold. *perjă*, *perj*.

Mai întîi, toate atestările dialectale, prezentate mai sus, ale acestor cuvinte conţin la iniţială sunetul *p-*, fapt care indică originea lor din acele graiuri săseşti în care nu s-a petrecut fenomenul celei de a doua mutaţii consonantice. Dacă punem în corelaţie acest fapt cu zona în care a apărut soiul de prune de care ne ocupăm, atunci graiul săsesc preconizat trebuie căutat mai ales în partea de sud a teritoriului săsesc din regiunea Bistriţa-Năsăud, unde Fr. Krauß a consemnat circulaţia variantei săs. *piarsch*. Nu poate fi complet exclusă nici posibilitatea împrumutării cuvintelor româneşti din dialectul săsesc vorbit în sud-estul Transilvaniei, care cunoştea, de asemenea, forma cu *p- piärš*. Datele pomicole nu converg însă spre această soluţie. Demn de remarcat este faptul că varianta cu mutaţia consonantică, *fearš*, nu a avut nici un reflex în graiurile româneşti, sau acesta nu a fost încă notat de dialectologi.

În al doilea rînd, diftongii *-i̯á-* şi *-e̯á-* din variantele româneşti prezentate mai sus, sub **1.**, **5** şi **6**, îşi au punctul de plecare în varianta săsească cu *-iá-* (*piarš*) din nord-estul Transilvaniei. Precizăm că reflexul *-iá-* al lui *-ĕ-* din radicalul latinesc *pĕrsĭcus* (*pĕrsĭca*) nu se mai întîlneşte în alt dialect german. Faptul constituie o nouă probă că limba din care a avut loc împrumutul a fost cea a saşilor transilvăneni. Prin fenomenul denumit „adaptare bruscă", diftongii săseşti (poate cu elemente egale) *-iá-*, *-iä-* au devenit în româneşte *-i̯á-* sau *-e̯á-*. Realizările dialectale de acest tip, prezentate mai sus (sînt în număr de aproximativ 30), nu formează arie, ci ele, adevărate arhaisme fonetice, sînt diseminate pe tot teritoriul moldovenesc. Faptul constituie o dovadă că nu avem a face cu un fenomen fonetic petrecut în interiorul limbii române, adică cu diftongarea condiţionată a vocalei *-é-* în poziţie *ă* (metafonia). Pentru acesta, cuvîntul era prea recent. Dar influenţa unor cuvinte asemănătoare ca structură fonetică (analogia) nu poate fi în toate cazurile exclusă.

În al treilea rînd, referindu-ne la varianta dialectală românească cu *-ę-*, pe care anchetatorii *NALR- Moldova şi Bucovina* au înregistrat-o destul de des în partea de nord şi nord-vest a regiunii anchetate (*pęrjă*), ea poate fi interpretată fie ca un reflex românesc al rostirii săseşti cu *-ę-* (*ä*) a vocalei accentuate (*piärš*), fie ca rezultatul unei reveniri la *ę* a unor foşti diftongi româneşti *-i̯á-*, *-e̯á-*, aceştia din urmă proveniţi la singular din săs. *-iá-*, *-iä-*. Schimbarea a trebuit să fi avut loc mai ales la formele de plural, în care diftongii *-i̯á-*, *-e̯á-*

erau urmați în silaba următoare de *e*. De la plural, ea a trecut și la forma de singular.

Mai neobișnuită este varianta românească dialectală cu *-á-*, *párjă*, atestată de noi mai sus aproximativ de 15 ori. Raportul ei cu *pérjă* nu-i prea clar. După J. Byck-A. Graur, *Influența pluralului asupra singularului substantivelor și adjectivelor în limba română* (citat din Jaques Byck, *Studii și articole. Pagini alese*, ed. Florica Dimitrescu, București, 1967, p. 52), principala dificultate provine din necunoașterea etimonului. Dacă radicalul va fi avut un *-a-*, spun autorii, atunci pluralul a putut fi *perje*, după modelul *masă*, pl. *mese*, *pară*, pl. *pere*. În acest caz, sg. *perjă* este refăcut (este nou). Dacă, însă, etimonul a fost cu *-e-*, *perjă*, atunci „*parjă* ar fi forma refăcută" după aceleași modele. Dar, cum s-a văzut mai sus, forma primitivă, adică radicalul săsesc, a avut *-i̯á-*, *-ẹá-*. De aceea, varianta *párjă* a putut rezulta foarte bine prin velarizarea lui *ẹ* (sau *i̯*) din diftongul -*ẹá-* (*-i̯á-*), precedat de labială și urmat în silaba următoare de vocală velară: *pẹárjă* > **păarjă* > *párjă*, ca în cuvinte de tipul *sară*, *țară*, *pradă* < lat. *sēra*, *tĕrra*, *praeda*. Un fenomen asemănător se întîlnește și în varianta *părj* (sg.), atestată sporadic (pct. 403, Clocușna, Hotin, în *ALR* II/871). Velarizarea apare, apoi, în numeroasele variante notate de S. Pop *părje* (mai bine ar fi fost transcrise *pĕrje*). În toate cazurile, ea s-a produs numai după ce mold. *ș'* și *j'* (*ș* și *j* muiați) au început a căpăta timbru velar, aproximativ de prin secolul al XIV-lea încoace. Fenomenul velarizării prin labiale, condiționat, în acest caz, de timbrul velar al șuierătoarei sonore (eventual surde) din silaba următoare, s-a produs în mod neunitar, atît în spațiu, cît și în timp, pe vastul teritoriu în care se află aria cuvîntului *perjă*. Astfel, de pildă, dacă pluralul *pẹárje* avea un *j'* muiat, atunci diftongul *-ẹá-* a putut trece, prin faza cu *-ẹ-*, existentă pînă astăzi în unele graiuri (vezi mai sus), la forma cu *-é-*. După ce *j* a căpătat o rostire dură, pluralul a ajuns să sune *perjă* (în loc de *perj'e*). Totodată, această formă de plural a fost transferată și la singular, explicîndu-se astfel sg. *perjă*, forma cea mai răspîndită. În acest sens, putem vorbi de un singular refăcut, mai bine spus, transferat de la plural, dar nu după modelele presupuse de Byck-Graur, ci din cauză că la numele de fructe pluralul este mai mult folosit. Un caz asemănător ni-l oferă cuvîntul *cireașă*, care, de asemenea, posedă, prin etimon, diftongul *-ẹá-*, urmat în imediata vecinătate de șuierătoarea *ș*, a cărei rostire muiată

sau dură a variat în timp și în spațiu. Fără a intra aici în detalii, pentru că lucrurile sînt bine cunoscute în fonetica istorică a limbii române, vom menționa numai variantele consemnate în *ALR SN* I, h. 208, *cireșe albe*. Aici există numeroase exemple de sg. *cireșă* (eventual cu -*ę*-, *ciręșă*), formă în mod cert preluată de a pluralul *cireșe*, și care a înlăturat forma de singular etimologică *cirẹ́așă* (*ciri̯ášă*) (< lat. *ceresia*), care însă este și ea atestată. Evoluția cealaltă, de tipul sg. *parjă*, nu este nici ea absentă. În pct. 182, Cernatu, jud. Brașov, a fost notată varianta *ceráše*, atît pe harta menționată, cît și pe harta 209 (*ceráše petroase*).

Tot către etimologia săsească a cuvintelor *perjă*, *perj* ne trimite și analiza atentă a comportamentului grupului consonantic -*rs*- din etimonul latinesc *pĕrsĭcus, pĕrsĭca*. Păstrate necontenit în română din latina populară, aceste cuvinte sună în română *piersic*, *piersică*. În graiurile care cunosc palatalizarea labialelor, *p*- + *i* (acesta din urmă provenit din diftongarea latinească populară a lui *ĕ*) a trecut la *ḱ* (*ḱérsic*, *ḱérsică*). Pe de altă parte, termenii mold. *perjă*, *perj* sînt, în ultimă instanță, reductibili la aceleași etimonuri latinești. Dar aspectul lor fonetic, datorită împrumutării lor, de fapt, din limba germană a sașilor transilvăneni, este atît de diferit la nivelul graiurilor populare (*ḱérsîcă*, față de *perjă*, *ḱérsîc*, față de *perj*), iar diferența semantică este și ea atît de remarcabilă, încît nici unui vorbitor al limbii române nu i-a trecut vreodată prin minte că aceste cuvinte ar avea același etimon îndepărtat. În timp ce în limba română, alături de alte fenomene, grupul consonantic latinesc -*rs*- a rămas, de regulă, neschimbat, în dialectul săsesc acest grup (realizat în germana literară ca -*rz*-, *pfírziχ*; -*z*- este spiranta dentală sonoră) a devenit fie -*rš*-, fie -*rž*-. În unele cazuri, el a pierdut pe *r*.

Pentru a proba această afirmație, vom prezenta în continuare mai multe exemple, după care vom reveni la cuvintele de a căror etimologie ne ocupăm.

Astfel, în dialectul săsesc transilvănean, cuvîntul *Hirse* 'mei', din germana literară, este realizat ca *hirš*, *hīrš*, de cele mai multe ori, dar și ca *hirž* sau *hiršch* (*šch* = *ž*: „Das stimmhafte *sch* wird durch *šch* bezeichnet", *SSW*, I, p. XLV, *Prefața*). Ultima realizare, ca -*rž*-, a grupului -*rs*-, este foarte importantă pentru etimologia cuvintelor *perjă*, *perj*. Acestea cunosc aproape peste tot varianta cu șuierătoarea sonoră, nu cu cea surdă, a grupului consonantic în discuție. Iată o

serie de exemple săsești cu grupul *-rž-* în cuvîntul *Hirse* și în unele din derivatele sale (după *SSW*. IV, *H-J*, p. 222-225): *hīərž* (de 3 ori), *həirž*, *hīrž*, (de 5 ori), *hoirž*, *hirž* (de 3 ori). În cuvinte compuse: *hīržowənt* (= Hirseabend) 'Nachfeier am zweiten Hochzeitstag in engerem Kreis, man ißt u.a. Hirsebrei'; *hieržemelts*, *hiržanmaliχ* 'Hirsebei' (= terci de mei); *hiržəkäχən* 'Hirseküchen', 'Hirsesuppe'; *hiržəmašə* 'Hirsemüsche' (= Feldsperling, *Fringilla montana*); adj. *hīržig* 'hirsig', 'hirseähnlich' (despre un soi de mere cu coaja aspră, care crește în zona Bistrița-Năsăud, numit și *Hirseapfel*). Foarte numeroase sînt aparițiile variantei cu *-rž-* în toponimie: *Hīržəl* (etimonul este fie *Hirse*, fie mhd. *hurst*): *Hiržəlbaš* (*-baš* = Busch); *Hižəlsoanhoilt* (= *Hišəlsonnhalde*); *Hiržə*, *Rā Hiržə*, *en dər Hiržə*, *en dər Hieržər*, toate denumind locuri pe care s-a cultivat altădată mei (cf.rom. *Hirja*, care ar putea fi pus în corelație, eventual, cu aceste toponime săsești); *Həiržbäš*, *Hiržəbäšgreuwen* (= Hirsebusch); *Hīržəgrauwən* (atestat de 3 ori); *Hīržəgrōt* (Hirsegrat); *af əm Hīržəgräiənts* (= Hirsegrienz); *Həīržegrę̄ənt* (= Hirsegrund); *Hīržəldn*, *am Hīržəlden* (de 2 ori); *Hiržəldər*, *am Hiršəln* (= Hirsehalde); *Hiržəldegruəwən* (de 2 ori) (= Hirsehaldengraben); *Hiržəlderēχ* (= Hirsehaldenrech); *Hiržəlūnt* (= Hirseland); *Hiržəratχ* (= Hirserück); *Hirždēəln* (= Hirseteile).

În mai multe cazuri, grupul *-rž-* s-a redus la *-ž-*: *hīžeipəl* 'Apelfelsorte' (= soi de mere cunoscut în regiunea Bistrița-Năsăud, vezi Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 381); topon. *Hoižən*; topon. *Hižəbaš*; topon. *Hoižefurt* (= Hirsefurt).

Prezența șuierătoarei sonore *-ž-* în grupul consonantic *-rž-*, în cazuri în care germana literară are fie *-rš-*, fie *-rs-* (= *-rz-*), se întîlnește în foarte multe cuvinte ale dialectului săsesc transilvănean. Astfel, alături de varianta *hirš*, cea mai răspîndită, identică din punctul de vedere al rostirii cu germ. lit. *Hirsch*, în dialectul săsesc există și varianta cu *-rž-*, în exemple ca: *heirž*, *hirž*, *hiržbikə* (= männlicher Hirsch, cerb), *hiržbok* (= Hirschbock 'id'), *hiržąszelt*, *hiržäntsəlt* (de 2 ori) (= Hirschtalg 'seu de cerb'), *hiržəusz*, *hīrževs* (= Hirschochse), topon. *Oiržənhoift* [= Hirsch(en)haupt] (*SSW*, IV, H-J, p. 222-223).

Grupul *-rž-* apare în zeci de exemple adunate sub cuvintele *Kürsche(n)* 'cojoc din blană de oaie' și *Kürschner* 'blănar, cojocar', din *SSW*, V, K, p. 409-412 (săs. *kiršən*, *kīržner*). De asemenea, grupul

-rs-, din germ. lit. *Mörser* (mhd. *morsaere*), este reflectat ca *-rž-* în toate cele 51 de graiuri săseşti incluse în tabelul de corespondenţe fonetice din partea introductivă a *Dicţionarului săsesc* (*SSW*, I, p. LVI, coloana 53). Din această cauză, observăm, în treacăt, că varianta dialectală românească *mărjar* 'piuliţă de pisat', faţă de *mojar* (care provine din magh. *mozsár*), are grupul *-rž-* nu din forma literară germ. *Mörser*, invocată de autorii *DLR*, ci din realizările cunoscute în dialectul german al saşilor transilvăneni (cf. săs. *Maeržar, Meoieržer* etc.). În cazul altui cuvînt, *Kirsche* (< lat. pop. *cerasia* (< *cerasus*) > ahd. *kirsa*), trecerea grupului *-rš-* la *-rž-* este în dialectul săsesc mai rară: săs. *kiržen* (pl.) „mit stimmhaft gewordenem *-š-*", *kīž, koiž*, cu trecerea grupului *-rž-* la *-ž-* (*SSW*, V, K, p. 147).

Exemplele de pînă aici ni se par suficiente pentru a dovedi faptul că în dialectul săsesc grupul consonantic *-rs-* este reflectat fie ca *-rš-*, cel mai adesea, fie ca *-rž-*, într-o măsură destul de importantă. De aceea nu ne mai surprind acum reflexele în acest dialect ale etimonurilor latineşti *pĕrsĭcum, pĕrsĭca:* săs. *piarš, piärš, pierschebîm* sau *fearš, fearšt, fiarsch, fîržänk, fížänk, fîržänkbôm* etc. Grupul consonantic *-rj-* din rom. *perjă, perj*, alături de grupul consonantic *-rş-*, atestat mai rar, din variantele *perşă, perş*, provin în egală măsură din graiurile săseşti.

Din această perspectivă, trebuie revizuită acum afirmaţia lui C. Lacea, DR V, p. 401: „Apariţia lui *-j-* în locul lui *-ş-*, după sonanta *r*, nu e rară în fonetica limbii noastre". Dimpotrivă, cum vom arăta imediat, româna păstrează foarte clar distincţia dintre grupurile *rş* şi *rj* (= *rž*), atît în interiorul, cît şi la sfîrşitul cuvîntului. Fac excepţie unele cuvinte de origine onomatopeică (de exemplu *a hîrşîi* şi *a hîrjîi*). În *Dicţionarul invers*, Bucureşti, 1957, există aproximativ 50 de cuvinte care conţin grupul *rş*, cum ar fi *marş, tîrş, borş, vîrşă, a sfîrşi, a săvîrşi, a cerşi, a covîrşi, a (se) zborşi, hîrşie, obîrşie*, etc., şi aproximativ 30 cu grupul *rj*, ca de pildă *marjă, coarjă, şarjă, birjă, cîrjă, (o)dîrjă, forjă, a şarja, a cocîrja, a forja, a ogîrji, a îndîrji* etc. În ambele categorii, există numeroase variante fonetice dialectale, nesemnificative însă pentru discuţia de faţă. De asemenea, nu pot fi luate în consideraţie unele variante rezultate prin fenomenul numit „despicarea" consoanelor, în cazul de faţă a consoanei *ş* în *rş* şi a consoanei *j* în *rj*: *marşină* < *maşină; farşin,* faţă de etimonul german

Faschine; arşic, faţă de etimonul turc *aşic*; *harşa*, faţă de etimonul turc *haşa*; v. rom. *hărjate* 'table la jocul cu zarurile' faţă de magh. *házsárt* 'Würfel'; 'Würfelspiel'. Tot aici intră şi *coarjă*, pomenit mai sus, faţă de *coajă* (< vsl. *koža*).

Referitor la cele două categorii de mai sus, putem spune că regula respectată de vorbitorii limbii române este *neamestecul* formelor cu *j* (*ž*) cu cele cu *ş* (*š*). Separarea aceasta, foarte clară şi consecventă, păstrează situaţia din etimonuri. Dacă etimonul a avut grupul *rž*, de exemplu fr. *forge*; fr. *charge*; fr. *marge*; fr. *serge*; rus. *birža* (< germ *Börse*); vsl. *kryžĭ*, *križĭ*; vsl. *duržalo*; vsl. *duržanie*, atunci şi în română vom întîlni acelaşi grup cu şuierătoarea sonoră ca al doilea element: *forjă, şarjă, marjă, serj, birjă, cîrjă, dîrjă, dîrjenie*. Dacă, pe de altă parte, în etimonuri este grupul *rš*, ca în vsl. *sŭvrŭšiti* < *vrŭhŭ*; vsl. *sŭvrŭšenie*; ucr.-rus. *boršč*; vsl. *obrŭšati*; vsl. **vrŭšag*; vsl. **vrĭša*, atunci în echivalentele româneşti vom avea tot *rš* (*rş*): *a săvîrşi – a sfîrşi, a covîrşi, a desăvîrşi, borş, a (se) zborşi, a obîrşi, hîrşag* 'vreascuri', *vîrşă*.

Unele realizări dialectale ale exemplelor de mai sus pot fi urmărite pe hărţile *ALR*[4]. Astfel, în *ALR* II/I, MN 4202, p. 61 şi MN 3926, p. 148, unde sînt date variantele din graiuri ale cuvîntului *cîrjă*, nu există nicăieri un răspuns care să conţină grupul *-rş-*. Aceeaşi situaţie se întîlneşte şi în cazul *dîrjală (dîrjea, dîrjauă, îndîrjea, îndîrjeauă), odîrjă (odîrj), (h)odîrjauă)* (vezi *ALR SN* I, h. 76; *ALRR. Maramureş*, III, h. 828). La fel de statornic este şi grupul *rş*. În *ALR SN* IV, h. 1105, aria termenului *borş* cuprinde Moldova, Dobrogea, Muntenia, Oltenia şi Transilvania propriu-zisă (în ultimele două provincii atestările sînt mai rare). Peste tot, cu o singură excepţie, a fost înregistrat grupul *-rş*. Excepţia, anume forma *bụorj'*, a fost notată în pct. 848, Strehaia, jud. Mehedinţi, unde însă „obiectul" nu este cunoscut, cum precizează anchetatorul. În *ALR SN* II, h. 382 *(curcanul) se umflă în pene*, a fost notat vb. *a (se) zborşi*, înrudit din punct de vedere etimologic cu *borş* (vezi. A. Scriban, *Dicţ.*, s.v.), în

---

[4] Datele privind hărţile din *ALR* şi *NALR* în care apar cuvintele de mai jos mi-au fost oferite de colega Doina Hreapcă, preocupată de mai multă vreme de fenomenul sonorizării în graiurile populare româneşti; vezi studiul din ALIL, XXIX, 1983-1984, A. Lingvistică, p. 175-215: *Sonorizarea fricativelor şi oclusivelor surde* (**s, ş, f; c, t, p**) *urmate de sonanta nazală* **n**, *o tendinţă activă în graiurile dacoromâne*. Îi aduc şi aici mulţumirile mele.

două puncte din Bucovina: 365, Ciocăneşti şi 386, Marginea, jud. Suceava. Grupul consonantic în discuţie este intact. Aceeaşi situaţie se găseşte şi în *ALR SN* III, h. 678 *(ursul) se zbîrleşte*. În ultimele localităţi menţionate, precum şi în pct. 414, Cristeşti, Botoşani, 537, Mirceşti, Iaşi, 551, Pipirig, Neamţ şi 574, Mihăileni, Harghita, a fost notat răspunsul *(ursul) se zborşeşte*; în ultima localitate, însă, derivatul conţine prefixul *în- (îm-)*: *să-mborşeşte*. În rest, în toate punctele grupul *rş* este notat ca atare. Totuşi, o singură dată, S. Pop a înregistrat în *ALR* I, h. 66, pct. 542, Tătăruşi, Iaşi, varianta cu *rj*: *zborjît* 'zburlit'; o rostire accidentală, neconcludentă.

Păstrarea neschimbată a grupului *rş* din etimon este prezentă în toate înregistrările cuvîntului dialectal *barşon* 'catifea' < magh. *bárson(y)*, a cărui arie cuprinde Maramureşul, Crişana şi cea mai mare parte a Transilvaniei, cum se poate vedea în *ALR SN* IV, h. 1207, *catifea*. De asemenea, cuvîntul maghiar *korsó* 'ulcior' a pătruns în unele graiuri româneşti de peste munţi sub forma *corşou, corşău*, avînd peste tot grupul consonantic *-rş-* păstrat, cum se poate vedea din *ALR* II/I, MN 3924, p. 147 şi din *ALLR. Maramureş*, II, h. 333.

Concluzia la care am ajuns este că în graiurile populare româneşti (în genere, în limba română) grupul *-rş-* nu cunoaşte fenomenul de „acomodare" la sonora *r* a spirantei surde *ş*, preconizat, fără argumentare, de C. Lacea. Totodată, celălalt grup, *-rj-*, este la fel de rezistent la schimbări.

În lumina acestor constatări, explicarea variantelor *perjă/perşă* şi *perj/perş* (cu toate celelalte variante ale lor, date mai sus) ca fiind fenomene fonetice dialectale româneşti trebuie definitiv părăsită. Singura interpretare corespunzătoare adevărului este că cele două realizări au fost preluate ca atare de vorbitorii limbii române, în urmă cu cîteva sute de ani, de la vorbitorii graiurilor săseşti din Transilvania, foarte probabil de la cei trăitori în zona pomicolă Bistriţa-Năsăud. Aceştia cunosc în egală măsură realizările fonetice *-rš-* şi *-rž-*, în cuvintele ale căror etimonuri aveau grupul *-rs-*. O eventuală origine din limba maghiară nu este posibilă, deoarece, în afară de dificultatea semantică insurmontabilă, pe care am discutat-o mai sus, termenul maghiar *perzsa* nu poate explica variantele româneşti cu *-rş-*. După cum, etimonul ucrainean preconizat de autorii *Scurtului dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti*, anume ucr. *perša* (*sliva*), în afara dificultăţii de netrecut de natură

semantică, nu poate sta la baza variantei cu şuierătoarea sonoră *j* (*ž*), care, pe deasupra, cunoaşte şi cea mai mare răspîndire teritorială şi frecvenţă.

Am menţionat mai sus faptul că, sporadic, în unele graiuri româneşti, grupul *rj*, din *perjă, perjar*, se reduce la *j*, după cum acelaşi fenomen a fost semnalat şi într-o serie de cuvinte săseşti (*hīžeipəl* 'Apfelsorte' etc.). În ultimul caz, se constată şi reducerea grupului *-rš-* la *-š-*: săs. *Fiesch*, alături de *Fiersch*, faţă de nhd. *Ferse* (*SSW*, II, F, p. 356), fapt care nu are loc în română. De aceea, între aceste fenomene, asemănătoare, din cele două limbi, nu există nici o legătură cauzală.

Tot astfel nu există nici o legătură între reflexul *-rš-* al grupului latinesc *-rs-*, din *pĕrsĭcum, pĕrsĭca*, din dialectul german al saşilor transilvăneni, şi aceeaşi realizare sonoră care apare sporadic în unii continuatori dialectali româneşti ai aceloraşi etimonuri. Într-adevăr, pe cînd în cea mai mare parte a graiurilor populare româneşti grupul consonantic *-rs-*, moştenit din latină, se păstrează ca atare în aceste cuvinte (vezi şi *ALR SN* I, h. 210, *piersic*), constatăm că în cîteva graiuri izolate din Maramureş, nordul şi estul Transilvaniei şi de prin Moldova cercetările dialectale recente au dat la iveală variante fonetice caracterizate prin existenţa grupului consonantic *-rş-*. Înainte de a da o explicaţie acestui fenomen, vom prezenta faptele.

În *ALRR. Maramureş*, II, h. 469, *piersici* (pl.), a fost înregistrată varianta *perşiţă (t́ęrşiţă)* 'piersici' (pl.) în pct 231, Strîmtura, şi în pct. 232, Rozavlea. Numele pomului, în ultima localitate, este *perşiţ* (*t'érşîţ*, sg. şi pl.), vezi h. 470, *piersic*. În pct. 240, Rona de Jos, numele pomului este *perş* (*t́ĕrş* sg. şi pl.), în timp ce al fructului este *persă* (*t́ęrsă*, sg. şi pl.).

În *NALR- Transilvania*, întrebarea 1177, *piersică*: varianta *perşiţă* (*t́ęrşiţă*) a fost notată în pct. 242, Lăpuş, jud. Maramureş, în pct. 245, Tîrlişua, jud. Bistriţa-Năsăud (aici *ćęrşiţă* şi *pt'érşică*). Numele pomului (întrebarea 1178) este în pct. 242 *perşiţ (térşîţu* sg. ~ *térşîţ* pl. şi *pt́ęrşîţ)*, iar în pct. 245, *ćęrşîţ*. De asemenea, numele pomului este *ćers* (sg.) ~ *ćerş* (pl.) în pct. 284, Subcetate, jud. Harghita, iar numele fructului, tot aici, *ćársă*. Ultima formă a mai fost notată şi în pct. 315, Voşlăbeni, Harghita, şi în pct. 316, Izvorul Mureşului, Harghita (*társă*).

În ancheta pomicolă specială, Ion Nuță a notat o formă de plural *kerş* 'piersici', față de un sg. *kers* (dar şi *kérsîc*), în satele Goeşti – Lungani şi Vlădeni, jud. Iaşi. Numele fructului, *kérsă* (sg. şi pl.), în afară de aceste localități menționate, a mai fost înregistrat şi în Sirețel şi în Costeşti – Tg. Frumos, jud. Iaşi. La Vlădeni, pluralul este *kers*.

În apariția formelor de mai sus au acționat mai multe fenomene româneşti. Mai întîi, în cazul numelui pomului, terminația *-ic*, confundată cu sufixul omofon, a fost înlăturată, astfel că *piersic* (realizat în graiuri şi ca *piersec, piersîc, piersăc, piersăg, piersîg*, chiar *piersăd*) a devenit *piers* (*ťers, ćers, kers*). După modelul *urs* (sg.) ~ *urşi* (pl.), s-a creat pluralul *pierşi* (*ćerş, ťerş, kerş*). În cazul formei *ťerş*, constatăm că ea s-a răspîndit, în pct. 240, şi la sg. Plecîndu-se apoi de la sg. *piers*, s-a creat o formă nouă pentru numele fructului, *piersă* (sg.) ~ *pierse* (pl.) (dialectal: *ḱérsă, ťérsă, ťársă, ćársă* etc., forme identice pentru ambele numere, cu excepția unui punct în care pl. este *ḱers*). Reducerea volumului sonor, atît în cazul numelui pomului, cît şi al numelui fructului, a putut avea loc şi prin analogie cu numele mono- şi bisilabice ale altor pomi fructiferi, respectiv ale fructelor acestora: *păr–peri* şi *pară–pere; prun–pruni* şi *prună–prune; perj–perji* şi *perjă–perje* etc. Mai departe, prin substituirea terminației *-ică* prin sufixul *-iță*, de la pluralul nou *pierşi*, s-a creat numele nou al fructului *piérşiță* (sg.) ~ *piérşițe* (pl.), cu realizările dialectale de mai sus. Dar, într-un caz, finala *-ică* menținîndu-se, a apărut o formă şi mai neobişnuită, *pi̯érşică* (*pťérşică*). Apoi, s-a trecut din nou de la numele fructului la cel a pomului. Astfel au apărut formele *piérşiț* 'piersic' (sg.) ~ *piérşiți* (pl.), cu variantele dialectale de mai sus. Se poate constata existența unui permanent transfer de la numele pomului la cel al fructului şi invers.

Toate schimbările sînt rezultatul unor fenomene normale în cadrul sistemului fonologic şi morfologic românesc. Rezultatul, interesant pentru lucrarea de față, este apariția, în interiorul cuvintelor în discuție, a grupului consonantic *-rş-*, care, cum s-a văzut, nu are nici o legătură cu acelaşi grup sonor din echivalentul săsesc *piärš* etc. Observăm, totodată, că în graiurile populare româneşti nu a apărut niciodată reflexul *-rj-* (*-rž-*), atât de frecvent în graiurile germane săseşti din Transilvania. De aceea, putem conchide

că pentru istoria cuvintelor *perjă, perj* variantele dialectale româneşti cu grupul *-rş-* ale cuvintelor *piersic, piersică* nu prezintă nici un fel de importanţă. Este un rezultat negativ, dar clarificator.

După ce am analizat amănunţit aspectele de natură fonetică, cuvintele mold. *perjă, perj* necesită acum o explicaţie satisfăcătoare a laturii semantice. Căci, în timp ce săs. *piarš, piärš, fearš, firžänk* etc. denumesc fructul piersicului ('Steinfrucht des Pfirsichbaums') şi pomul *Prunus persica* 'piersic' (Fr. Krauß, *Nösn.*, *Pfl.*, p. 464; Trepp. Wb., p. 740), cuvintele româneşti se referă la o anumită specie de *prune* şi la pomul care le produce.

Din păcate nu dispunem de o atestare săsească, mai veche sau mai nouă, a sensului din română. De aceea, sîntem nevoiţi să recurgem la o cale ocolită, invocând un argument mai general: transferul metaforic al denumirilor de fructe, procedeu foarte productiv în acest câmp semantic. El va fi ilustrat în realizările lui concrete, lingvistice, atît în română, cît şi în germană (săseşte), cu convingerea că el ar fi putut funcţiona odată şi în cazul denumirii de care ne ocupăm.

În română, procedeul a fost amplu ilustrat şi analizat pentru denumirile din terminologia viticolă de Ion Nuţă în studiul *Aspecte ale metaforei în terminologia viticolă românească*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", A. Lingvistică, tom XXIX (1983-1984), p. 217-263. Ne interesează, în primul rînd, acele cazuri în care denumirea generică este însoţită de un determinant care, la rîndul său, funcţionează ca hiperonim (termen generic) pentru un cu totul alt soi de fruct; după care, acesta din urmă poate deveni el însuşi termen generic.

În cazul terminologiei viticole populare din Moldova (dar şi din alte părţi), acest procedeu este bine reprezentat. Cuvîntul *poamă*, care în graiul moldovenesc înseamnă 'struguri', poate fi însoţit de o sumedenie de determinante, care nu sînt, la rîndul lor, decît denumiri de alte soiuri de fructe. Transferul metaforic a avut drept motivaţie anumite caracteristici comune determinantului şi determinatului. Astfel putem înţelege denumiri populare ca: *poamă agrişă, poamă agudă, poamă alună, poamă căpşună, poamă piersică, poamă cireşă, poamă coacăză, poamă coarnă, poamă curcuduşă, poamă fragă, poamă goldană* (ca goldanele galbene), *poamă gutuie, poamă harbuz, poamă pară, poamă perjă, poamă vişină, poamă zarzără,*

poamă zmeură, apoi *poamă căpşunică*, *poamă cireşică*, *poamă cornişoară*, *poamă harbuzească*, *poamă perjoaică*, *poamă perjoaie*, *poamă perjulică* etc. De multe ori, termenul cu funcţie de determinant devine termenul propriu pentru soiul respectiv: *alunică*, *căpşunică*, *coarnă*, *fragă* etc., putînd fi, la rîndul său, însoţit de noi determinante (*coarnă grasă* etc.).

Fenomenul se petrece şi la alte soiuri de fructe. Astfel, un anumit soi de mere care se aseamănă în unele privinţe cu perjele este numit *mere-perje* (Flămînzi, Frumuşica – Botoşani, Sireţel – Iaşi). Alt soi se cheamă *mere-cireşe* (jud. Iaşi şi Botoşani), altul *mere-zarzăre* (jud. Vaslui), altul *mere-vişine* (jud. Botoşani). Există apoi şi *pere-cireşe* (jud. Iaşi şi Botoşani), *pere-zarzăre* (jud. Iaşi), *pere-gutui* (jud. Iaşi şi Vaslui) şi chiar *pere-mere* (jud. Iaşi). Un soi de cireşe este denumit *cireşe-vişine* (jud. Neamţ). Datele din urmă provin din ancheta pomicolă întreprinsă de Ion Nuţă în Moldova. Îmbinarea *mere-pere* a fost înregistrată şi în „Şezătoarea", V, 3, 42 şi XV, 70; 72, iar *pere-mere* încă în 1844, la A. Vaillant (vezi *Pomologia R.P.R.*, p. 82).

Dar denumirea *măr gutui* 'gutui' (pomul) şi 'gutuie' (fructul), atestată în Transilvania, Crişana şi Maramureş (*ALR SN* I, h. 207; *ALRR. Maramureş*, h. 473, 474) nu intră în categoria de mai sus, ea fiind un calc după magh. *birsalmafa* (*birs* 'Quitte', *birsalma* 'măr gutui', *fa* 'Baum').

Hărţile lingvistice ne oferă date care arată existenţa unor confuzii în mintea anumitor vorbitori atunci cînd e vorba, de pildă, de fructele numite *caise*, respectiv *piersici* (vezi *ALR SN* I, h. 204), sau de *caise*, *zarzăre* şi *curcuduşe*. Pentru problema noastră însă acest fenomen este fără prea mare importanţă.

Procedeul determinării prin transfer metaforic îl întîlnim şi în dialectul săsesc din Transilvania. Cele mai multe exemple care urmează provin din dialectul nordic, de la Bistriţa-Năsăud.

În terminologia soiurilor de struguri întîlnim denumiri ca: *iarpəlnwaimər* (= Erdbeerweinbeere) 'soi de struguri cu gust de fragi' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 611); *kirbəswaimer* (= Kürbisweinbeere) 'soi de struguri mari, cu bobiţa grasă, mare' (se face o comparaţie oarecare cu dovleacul) (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 616); *pelsnwaimer* (= Bilsenweinbeere) 'soi de struguri cu boabele ca pruna' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 611).

Dintre soiurile de pere menționăm: *earnəßbirn* (= Erdnußbirne) 'soi cu coaja aspră, brună (ca alunele americane)' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 328; *Trepp. Wb.*, p. 251); *hoabərbīr* (= Haferbirne) 'soi de pere care se coc la recoltatul ovăsului' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 332; *Trepp. Wb.*, p. 405); *kornbīr* (= Kornbirne) 'soi de pere care se coc cînd se seceră grîul' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 342; *Trepp. Wb.*, p. 563); *kirbəsbīr* (= Kürbisbirne) 'soi de pere care seamănă cu dovleacul sau care se coc în acelaşi timp cu dovlecii' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 343; *Trepp. Wb.*, p. 587, *kīršnbīr* (= Kirschenbirne) 'soi de pere' (desigur, care au ceva comun cu cireşele) (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 341; SSW, V, K, p. 149).

Foarte numeroase soiuri de mere sînt denumite cu ajutorul unui determinant care este el însuşi un nume de fruct. Aşa sînt următoarele nume: *ananasappəl* (Ananasapfel); *bīrnappəl* (= Birnenapfel) 'soi de mere'; denumirea are mai multe motivații: 1. fructul are formă de pară, 2. fructul are gust de pară, 3. pomul creşte în forma părului (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 367); *eartnəßappəl* (Erdnußapfel) 'soi de mere ca alunele americane la culoare' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 373; *Trepp. Wb.*, p. 251); *hömpər(n)appəl* (= Himbeer(en)apfel) 'mere cu gust de zmeură' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 379); *huawərappel* (Haferapfel) 'soi de mere care se coc la recoltatul ovăsului' sau 'care se păstrează iarna în ovăs' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 379); *hīržappəl* (= Hirseapfel) 'soi de mere cu coaja aspră, de culoarea meiului, cu carnea uscată' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 381); *kīrschnappəl* (= Kirschenapfel) 'soi de mere care se coc vara' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 385; *SSW*, V, K, p. 148); *kirbəsappəl* (= Kürbisapfel) 'soi de mere ca dovleacul, numit astfel după mărimea fructului' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 387); *melônənappəl* (= Melonenapfel) 'soi de mere cu gust de pepene verde' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 389); *oranšcheappəl* (Orangeapfel) 'soi de mere care seamănă cu portocala', nume nou (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 392); *pelsnappel* (= Bilsenapfel, Zwetschenapfel) 'soi de mere care seamănă cu prunele' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 367); *pitərsilichappəl* (= Petersilienapfel) 'soi de mere mici, ascuțite, care se păstrează bine pe iarnă, colorate ca frunza de pătrunjel' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 394); *piedəmappel* (= Pfebenapfel) 'soi de mere cu gust de pepene verde' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 394); *pomərânznappəl* (Pomeranzenapfel) 'soi de mere asemănătoare cu portocala, (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 395); *zitrônappəl*

(= Zitronenapfel) 'soi de mere de culoarea galbenă, ca lămîia' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p.413; *Trepp. Wb.*, p. 1176).

Am lăsat la urmă denumirea săs. *parsərappəl* 'Gerippter Apfel mit gelbem Fleisch' (= măr ripsat cu carnea galbenă), apoi *parsərappəlbôm* 'pomul care face acest soi de mere' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 396), din cauză că primului element nu i se cunoaşte etimologia. Ne întrebăm dacă nu cumva elementul *parsă(r)* este acelaşi cu cuvîntul dialectal românesc transilvănean pe care l-am înregistrat mai sus: *parsă*, cu realizările dialectale *cársă, t'ársă* 'piersică', deci o denumire cu elementele 'măr'+'piersică'. Aceste variante româneşti sînt în uz chiar în zona Bistriţa-Năsăud.

Denumirile soiurilor de prune create după procedeul ilustrat mai sus au fost lăsate în mod intenţionat la sfîrşit.

Denumirile româneşti sînt următoarele: *prune-pere*, Dersca, jud. Botoşani, Prisăcani, jud. Iaşi; *prune-caise*, prin jud. Bacău; *prune-cireşe*, prin. jud. Iaşi şi Botoşani; *prune-gutăi*, prin jud. Botoşani; *prune-cartofele*, prin jud. Iaşi. Denumirile de mai sus provin din ancheta pomicolă întreprinsă de Ion Nuţă.

În dialectul săsesc transilvănean: *bîrnpelz* (=Birnenbilse) 'soi de prune denumite astfel din cauză că fructul are o formă ca para' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 449); *kiršbelsən, kiršnpelsən* (=Kirschenbilsen) 'un soi de prune rotunde, asemănătoare cu cireşele', 'mirabelă' (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 452; *SSW*, V, K, p. 149); *kīršnkrāic* (=Kirschenkrieche) 'un soi de prune', care au, desigur, asemănări cu cireşele (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 452; *SSW*, V, K, p. 149).

În lumina exemplelor enumerate mai sus, putem face presupunerea că termenii mold. *perjă, perj*, proveniţi din săs. *piarž(e), piärš(e)* 'piersică', 'piersic', au putut fi folosiţi iniţial drept nişte determinante pe lîngă cuvintele *prună, prun* sau *poamă, pom*, ultimele cu sensul celor precedente. Expresiile *prune perje* 'un anumit soi de prune', *poame perje* 'id.', au fost înregistrate în anchetele dialectale pentru *ALR* şi *NALR* şi prezentate de noi la începutul lucrării de faţă (vezi p. 67-68). Deosebit de important este faptul că sintagmele acestea se referă tocmai la prunele care peste munţi sînt denumite *bistriţene, bistriţe* etc., iar la est de Carpaţi *perje*, respectiv la pomii care fac aceste fructe. Iniţial, sintagmele au putut să apară chiar în dialectul săsesc din zona Bistriţa-Năsăud, anume în partea de sud a acestei zone. Se va fi simţit atunci nevoia

de a denumi un soi nou creat de prune, a căror pulpă se desprinde uşor de sîmbure, iar fructul la exterior are o dungă de culoare mai închisă, care se crapă uşor la apăsare. Asemenea însuşiri le posedă şi piersicul veritabil, comun, care se coace mai tîrziu, toamna, şi a cărui denumire ştiinţifică este *Prunus persica Stokes.* Motivarea noii sintagme a putut fi deci: o prună a cărei pulpă se desprinde de sîmbure la fel de uşor ca pulpa de piersică poate fi numită *prună piersică* (săs. **piärš(en)pels*), aşadar *prună perjă* (*poamă perjă*). Foarte probabil că simultan a luat naştere şi denumirea pentru pom. Determinantul, în virtutea procesului arătat mai sus, s-a desprins ulterior din sintagmă, a devenit independent, fiind suficient el singur pentru a denumi soiul de prun în discuţie. Mai mult, cum s-a văzut, el tinde să ia locul vechiului cuvînt *prună,* iar pe alocuri procesul acesta chiar s-a şi petrecut. Cu toate acestea, vorbitorii graiului moldovenesc menţin trează în conştiinţa lor lingvistică diferenţa semantică dintre prune şi perje.

Mai putem presupune şi un alt mers al evoluţiei semantice, şi anume că în colţul nord-estic al Transilvaniei propriu-zise, acolo unde, cum am arătat, se află aria semantică *pom* 'prun' şi *poamă* 'prună' şi de unde au plecat, de-a lungul ultimelor secole, nenumăraţi români peste Carpaţii Răsăriteni, în Bucovina, Moldova, şi Basarabia, au apărut, la un moment dat, prin secolul al XVI-lea, sintagmele: *pom perj* şi *poamă perjă,* pentru a denumi soiul de prune bistriţene, iar cînd valurile de emigranţi au luat contact cu moldovenii, în graiul cărora *poamă* avea de mult alt sens, anume pe acela de 'strugure (de vie)', sintagmele *pom perj* şi *poamă perjă,* aduse de noii veniţi, au pierdut primul element, rămînînd ca cel de-al doilea să denumească singur noul soi de prun şi noul soi de fruct.

După ce a devenit o denumire independentă, termenul *perjă* a intrat în circuitul folosirii metaforice la care participă toate denumirile de fructe. Alăturat cuvîntului *poamă* 'struguri', el formează sintagma *poamă perjă,* iar în derivatele cu sufixele *-oaie, -oaică, -ulică,* el intră în componenţa denumirilor *poamă perjoaie, poamă perjoaică, poamă perjulică,* care, desigur, denumesc soiuri de struguri cu însuşiri (gust, formă, culoare etc.) asemănătoare cu cele ale soiului de prune numit *perje.* Există, cum s-a văzut, şi un soi de mere numit *mere-perje* (nedefinit mai îndeaproape).

Răspîndirea teritorială a unui element de origine săsească la răsărit de Carpați nu constituie un caz singular. Aria cuvintelor *perjă, perj* se aseamănă foarte mult cu cea a cuvîntului dialectal moldovenesc și transilvănean de est *ravilă*. (vezi prezenta lucrare, p. 45-59); (vezi și *Dt. Entlehn.*, p. 60-77). Ca și în cazul acestui cuvînt, putem să atribuim un anumit rol în propagarea cuvîntului săsesc medieval și populației germane din orașele și tîrgurile moldovenești, populație care s-a ocupat intens și cu agricultura și pomicultura. Dar de dovezi istorice în acest sens nu dispunem. În orice caz, faptul că graiurile populare românești pot păstra (și păstrează) unele cuvinte, sensuri sau realizări fonetice medievale germane (săsești) a fost probat de noi în lucrările citate. Adăugăm la acestea și studiul intitulat *Etimologia cuvintelor* **șanț, deșanț, deșănțat**, în „Limbă și literatură", 3 București, 1984, 327-335 (vezi prezentul volum, p. 144-155).

Factorul cel mai important în realizarea expansiunii spre răsărit atît a denumirii, cît și a realității denumite, l-au constituit însă miile de țărani români din nord-estul Transilvaniei, nevoiți să migreze, în secolele precedente și pînă la începutul secolului al XX-lea, dincoace de Carpați, din cauza condițiilor economice și sociale nefavorabile. Împreună cu nenumărate alte cuvinte și fenomene lingvistice de proveniență nord-transilvăneană, au fost difuzate pînă în extremul estic al dialectului dacoromân și termenii *perjă* și *perj*.

Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. Etimologia cuvintelor *cataramă* şi *şerpar* *

Cataramă

Ocupîndu-mă în treacăt de originea cuvîntului *cataramă* „piesă de metal, os, etc. cu care se încheie o cingătoare, o curea”[1], arătam că termenul face parte dintr-un grup de împrumuturi germane medievale (săseşti) pentru care nu dispunem de atestări vechi, şi nici actuale, din dialectul saşilor transilvăneni. După ce spuneam că fiecare din cele două elemente componente, săs. *Katen* ‘lanţ’ şi săs. *rãimən* ‘curea’, sînt bine atestate în dialect, făceam precizarea că demonstraţia etimologică o voi relua cu altă ocazie. Această revenire este necesară şi datorită faptului că punctele de vedere exprimate pînă acum cu privire la originea cuvîntului sînt contradictorii. Unii îl socotesc a fi un împrumut din limba turcă, alţii, în mod just, dar fără argumente suficiente, îl atribuie limbii saşilor transilvăneni, iar o a treia grupă de cercetători, neconvinşi de explicaţiile precedente, îl declară de origine necunoscută.

Pe ultima poziţie se situează, în ordine cronologică, Lazăr Şăineanu, *DU*, ed. a IV-a, I.-A. Candrea, *CADE*, s.v. şi *DEX*, s.v.

Etimologia turcească este propusă, cu rezerve, de H. Tiktin, *DRG*; „Viell. zu türk *kantarmá* ‘Gebbis, Zaum’” (zăbală la cal). Din acelaşi etimon turcesc este explicat cuvîntul românesc şi de K. Lokotsch, *Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs*, Heidelberg, 1927, p. 85, nr. 1058. Aici, şi sub nr. 1051, sînt menţionate şi magh. *kantár* ‘Zaum, Halfter’, germ. *Kandare* ‘zăbală (la cal)’, al căror sens este lesne de dedus din cel al turc. *kantarmá*, anume ‘Halfter, Anhängestrick’. K. Lokotsch trece cu uşurinţă peste faptul că rom. *cataramă*, pe care îl explică prin ‘Schnalle, Spange’ (=cataramă, agrafă, pafta, încheietoare),

---

*Publicat în volumul *Interferenţe culturale româno–germane*, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iaşi, 1988, îngrijit de Andrei Corbea şi Octavian Nicolae, în seria *Contribuţii ieşene de germanistică*, IV, p. 31-40.

[1] Vezi V. Arvinte *Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. În legătură cu etimologia cuvîntului* **ravilă**; în acest volum, p. 56.

denumeşte un cu totul alt obiect decît este zăbala de fier pusă în gura calului. Dificultatea este ocolită şi de A. Scriban, *Dicţ.*, s.v. Aici, alături de turc. *kantarmá*, este dată şi de varianta turc. *kantyrmu*, ambele cu sensul 'frîu'. Lexicograful ieşean este preocupat, în schimb, de un detaliu formal important, anume mutarea accentului de pe ultima pe penultima silabă în rom. *catarámă*. El citează în acest sens cuvintele româneşti de origine turcească *mahrámă*, *pastrámă*, munt. *patarámă* 'păţanie, întîmplare neplăcută', în care accentul s-a fixat, ca şi în *catarámă*, pe silaba penultimă. Lista exemplelor date de A. Scriban continuă şi cu termenii *cacealmá* şi *şandramá*, dar fără rost, căci aceste cuvinte nu cunosc variantele *caceálma* sau *şandráma*. Referitor la primul exemplu, *mahráma*, cu variantele *marámă, năhrámă, măfrámă, năfrámă* etc. (vezi *DLR*, s.v.), el nu a venit direct din turc. *mahramá*, ci din una sau mai multe limbi balcanice, în care schimbarea accentului avusese loc: scr. *marȉāma* 'şervet, prosop, basma', alb. *marámë* 'şervet, prosop'; cf. şi ucr. *bahráma*, pol. *machrám*, cu acelaşi mod de accentuare. O variantă cu *-á* nu apare în nici unul din numeroasele citate, vechi şi moderne, date în *DLR*. Nu la fel se prezintă lucrurile în cazul celui de-al doilea cuvînt, *pastrámă*, care cunoaşte şi forma învechită *pastramá*, ca şi radicalul turc. *pastirmá*, şi ca şi reprezentanţii acestui cuvînt turcesc în alte limbi balcanice: ngr. παστςαμᾶς, παστουςμᾶς, alb. *pastërmà*, bg. *pastrămá*, scr. *pastrmá*. Schimbarea accentului pe silaba antepenultimă a putut avea loc, în acest caz, pe terenul limbii române. Dar compararea acestui cuvînt cu *catarámă* < turc. *kantarmá* este nejustificată, deoarece nicăieri în română nu este atestată o formă *cantarmá* şi, cu atît mai puţin, o formă cu accentul schimbat *cantármă*. Chiar dacă o asemenea variantă ar fi existat, ea nu putea deveni *cataramă*. În sfîrşit, al treilea exemplu, munt. *patarámă*, este complet lipsit de putere probantă, atît timp cît etimonul său nu poate fi, cum propune A. Scriban, turc. *batırma* „cufundare". Mai degrabă, cum arată H. Tiktin, *DRG*, s.v., *patarámă*, ca şi *pataránie* şi *păţánie*, stă în legătură cu vb. *a păţi* şi cu subst. *patimă*.

După ce spune că termenul *cataramă* a fost „explicat suficient, din săseşte, de Lacea", V. Bogrea, în DR IV, p. 78, atrage din nou atenţia asupra turc. *kantyrma, kantarma* 'mors, frein (d'une bride)', 'bride'", pe motivul, neîntemeiat, cum s-a văzut mai sus, că aceste

cuvinte turcești ar avea forma și înțelesul foarte apropiate de cuvîntul românesc.

O atitudine ambiguă adoptă și Al. Cioranescu, *DER*, nr. 1523. De la început el precizează că originea cuvîntului este problematică („Origen dudoso"). După ce observă că un etimon săsesc, neatestat, **Lattenramen*, propus de C. Lacea, și acceptat de *DA* și de Gáldy, este posibil, Cioranescu formulează obiecția că marea răspîndire teritorială a cuvîntului românesc nu se împacă cu ideea unui împrumut din dialectul săsesc. Obiecția este lipsită de temei, cum se va vedea mai jos. Articolul din *DER* se încheia cu menționarea etimonului turcesc propus de V. Bogrea și K. Lokotsch.

Diferența semantică dintre cuvîntul românesc și etimonul turcesc invocat de cercetătorii menționați iese și mai bine în relief dacă urmărim reflexele cuvîntului turcesc *kantar*, de la baza lui *kantarmá*, în unele limbi slave, în maghiară, în germană, și în dialectul sașilor transilvăneni. În nici una dintre aceste limbi nu întîlnim un sens cît de cît apropiat de cel al cuvîntului românesc *cataramă*. Astfel, cuvîntul ser. *kantar* înseamnă 'botniță, frîu, căpăstru', ceh. *kantár* are sensul 'Zaumstange, Gebißstange (=zăbală)', iar vb. *kantařiti* „a pune zăbala la cal". Același sens îl au și pol. *kantar* (dial. *kantor, kentar, ketar*) și ucr. *kantáryka*. În aceste limbi, împrumutul a avut loc din magh. *kantár*, care, la rîndul său, provine din turc. *kantar* (E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch* (*SEW*), I, p. 482). Tot din limba maghiară a fost împrumutat și germ. *Kandare* 'zăbală de fier pusă la gura calului'. Preluarea obiectului, care permitea călărețului o mai bună stăpînire a animalului, și împrumutarea, totodată, și a denumirii, au avut loc prin secolul al XVI-lea. Pînă atunci se folosea numai dîrlogul sau frîul fără zăbala de fier. (*EWDS*[19], p. 344). În dialectul săsesc din Transilvania, cuvîntul în discuție nu a pătruns. O singură dată, într-un document săsesc din anul 1607, apare forma *Canthar*: „Item Ein alt C a n t h a r mit silberinnen spangen und steinen versetzt" (*SSW*, V, *K*, p. 33). Termenul curent pentru acest obiect în dialectul săsesc este *gĕbäsz* (=germ. lit. *Gebiß*), atestat prima dată la anul 1532, sub forma *Gebysz* (*SSW*, III, *G*, p. 54).

Dar magh. *Kantár* a pătruns și în unele graiuri românești din Transilvania. E. Petrovici, în *ALR SN* II, harta 286, intitulată *dîrlog* (*la căpăstru*), a înregistrat în punctul 284 (Sînmihaiul Almașului, la nord-vest de Cluj) termenul *càntár* cu sensul 'căpăstru'. Pe o altă

hartă din acelaşi volum, anume 291, *căpețea*, răspunsul *căntár*^{i} ; *căntáriur*^{i} a fost primit în pct. 64 (Ineu, jud. Arad). Expresia *căntár*^{iu} *cu oblǫ́nĕ*, 'căpețea cu ochelari de cai' a fost notată în punctul 250 (Petreştii de jos, la vest de Turda), iar *căntár*^{i} 'căpețea', în punctul 260 (Beclean). Demn de menționat este faptul că în punctul de limbă maghiară 287 (Bicălatu, com. Huedin) răspunsul primit este magh. *cǫntăr*, care este etimonul cuvîntului dialectal românesc în discuție, cuvînt neînregistrat în dicționarele româneşti. Termenul apare însă în *EWUR*, p. 176.

Pătrunderea, sporadică, dinspre vest, din maghiară, a turc. *kantar*, cu sensul avut de etimonul turcesc, constituie o nouă dovadă că acest cuvînt nu are nimic a face, pe plan semantic, cu rom. *cataramă*. Este semnificativ faptul că în aceleaşi graiuri româneşti din Transilvania împrumutul de origine maghiară *căntár* înseamnă 'căpețea; căpăstru (la cal)', în timp ce tot acolo *cataramă*, presupus de unii a fi din acelaşi radical, denumeşte o încheietoare la curea, adică un cu totul alt obiect.

Revenind la forma turcească *kantarmá*, observăm că, pe baza informațiilor de până acum, ea nu ar fi pătruns decît în limba română ca etimon al rom. *cataramă*. Cu o modificare semantică de neexplicat, acest cuvînt ar fi cunoscut şi o răspîndire teritorială în toate graiurile dacoromâneşti, inclusiv în cele din Transilvania, Crişana şi Maramureş, fapt nemaiîntîlnit însă în cazul împrumuturilor de origine turcească. Ultimul amănunt, asupra căruia vom reveni, a fost trecut cu vederea de susținătorii etimologiei turceşti. Dar turc. *kantarmá*, cu sensul aparținînd terminologiei harnaşamentului la cai, a fost într-adevăr împrumutat, dar nu în limba română, ci într-un dialect bulgăresc, din sud-estul României anume în localitatea Tuzla, din județul Constanța. Într-adevăr, pe harta menționată 291, din *ALR SN*, în punctul 991 de limbă bulgară, informatorul a dat pentru 'căpețea' termenul bg. *cantărmá*. Este foarte posibil ca acest cuvînt dialectal să existe şi în alte graiuri ale limbii bulgare. El nu a fost înregistrat, însă, pînă acum, după cîte ştim, în nici un grai românesc sudic, deşi nu este exclusă o asemenea posibilitate. Chiar aşa fiind, în afară de o vagă asemănare sonoră, întîmplătoare, tc. *kantarmá* şi, eventual, bg. *cantărmá*, nu au nimic a face, din punct de vedere formal şi semantic, cu rom. *catarámă*.

Obiecțiile de natură formală și semantică aduse etimologiei turcești se transformă în argumente pozitive în cazul admiterii unui împrumut din limba germană a sașilor transilvăneni, într-o epocă mai veche. Tot pozitive sînt și repartiția teritorială a cuvîntului *cataramă*, împreună cu detaliile de natură etnografică privind obiectul denumit printr-însul. Dar în acceptarea acestei explicații de către unii cercetători o influență negativă a avut-o recurgerea la construirea unui radical săsesc neatestat. Prin aceasta, chestiunea dacă putem opera, în cazul elementelor germane medievale (săsești) pătrunse în română, cu radicalele reconstruite prezintă și o importanță de natură metodologică.

Într-adevăr, C. Lacea (DR II, pag. 741), plecînd de la germ. mod. *Kettenriemen* „curea cu lanț", a reconstruit pentru rom. *cataramă* un cuvînt săsesc neatestat *kattənramən*. Explicația a fost acceptată în *DA*, în *DM*, precum și în *Scurt dicționar etimologic al limbii moldovenești*, de N. Raevskii, M. Gabinskii ș.a., Chișinău, 1978, p. 177. Dar în *DEX* se revine la formula „etimologia necunoscută".

Este adevărat că în nici una din lucrările lexicografice, mai vechi sau mai noi, privitoare la dialectul sașilor transilvăneni, nu a fost atestat cuvîntul compus preconizat de C. Lacea. Dar dacă acesta nu există, totuși fiecare din cele două elemente lexicale care îl compun sînt foarte bine atestate în dialect. În această situație, o combinare a lor era și este oricînd posibilă, cu condiția să existe o motivație la nivelul realității obiective. Cum se va vedea, o asemenea motivație a existat în secolele precedente. Cuvîntul compus săsesc a denumit, într-adevăr, o curea lată cu lănțișoare de încheiat; dar, după ce obiectul a ieșit din uz, cuvîntul n-a mai circulat ca atare în limba sașilor. În schimb, cu o ușoară modificare semantică, el trăiește în graiurile populare românești, de unde a pătruns și în limba literară, coexistînd aici cu sinonimul, aproximativ, de origine turcească, *pafta*, *-le*.

Astfel, primelor două silabe ale cuvîntului românesc, *cata-*, le corespunde cuvîntul săs. de sud *katən* (*kātən*), săs. de nord. *katn* (*kātn*). În dialect, vocala din silaba inițială cunoaște numeroase realizări; adeseori, în locul ei apar niște diftongi, totuși în cele mai multe localități a fost înregistrată vocala *-ā-* (lungă), pe care o are și cuvîntul românesc (minus lungimea). De aceea, radicalul reconstruit de C. Lacea trebuia să aibă nu o vocală scurtă, **kattən-*, ci o vocală

lungă, **kātən-*. Sensul este 'lanț' și apare în numeroase atestări, vechi și moderne, din toate graiurile săsești din Transilvania, fiind aici echivalentul germ. lit. *Kette* (< lat. *catēna*, lat. pop. **cadena*) (vezi *SSW*, V, *K*, p. 112-113; Fr. Krauß, *Hwspr.*, p. 475; idem, *Trepp.Wb.*, p. 525; Kluge-Mitzka, *EWDS*, p. 365). În afară de izvoarele menționate, forma cu vocala *-a-* (*-ā-*) a mai fost notată și de E. Petrovici în cele două localități incluse în rețeaua *ALR* II. Le menționăm aici din cauza preciziunii transcrierii fonetice și a rarei folosiri a acestei surse de informație în lucrările privitoare la dialectul săsesc. Astfel, varianta *cātăn* a fost înregistrată în punctul 243 (Richișul, săs. Reichesdorf, jud. Sibiu), iar *chātẹ̯n*, pl. *chátņă*, în pct. 245 (Dipșa, săs. Dürrbach, jud. Bistrița-Năsăud) (vezi *ALR II/I, MN* 3947, *lanț*, p. 152).

Ultimele două silabe ale cuvîntului românesc, *ramă*, provin din săs. *rāimən, rāmən*, echivalentul din dialect al germ. lit. *Riemen*. Dintre numeroasele variante dialectale săsești, mai menționăm: *ramən*, *räimə*, *rümə*, *räimən*, *reimən*, *remən*, *remə* etc.Toate au sensul 'curea (de piele)' (*SSW*, IV, H-J, p. 279, sub *Hosenremen*; Fr. Krauß, *Hwspr.*, p. 722-723). În ultima lucrare, la p. 377, sub *Gürtel*, la sensul (1), care-i același cu sensul (2) al lui *Riemen*, se dă o definiție pe care, fiindcă o socotim foarte importantă pentru discuția de mai jos, o vom reproduce integral, în original și în traducere: „*Gürtel*... 1. breiter lederner Leibriemen, -gurt, von der männl. ss. u. rum. Landbevölkerung getragen, bei der Arbeit dem Leibe Halt gebend, ein Stück der Sonntagstracht, auch zum Aufbewahren von Geld und Kleinigkeiten dienlich, vom sächs. Bauern meist „Riemen" (*rāimən*) genannt", adică: 'centură (șerpar, chimir), brîu lat de piele, purtat de țăranii sași și români, care la lucru ajută la susținerea trupului; este o piesă din portul de sărbătoare, servește și la păstrarea banilor și a unor lucruri mărunte, iar de către țăranii sași este numit cel mai adesea *raimən*'. Centrele săsești din nordul Transilvaniei produceau un asemenea obiect nu numai pentru țăranii sași, ci și pentru cei români sau pentru cei ucraineni, se spune în continuare în lucrarea lui Fr. Krauß. Cuvîntul este bogat atestat în dialectul săsesc (cf. și *SSW*, V, R, p. 172). Alături de el, există și subst. *rāimər*, cu numeroase variante, avînd sensul germ. lit. *Riemer* (= curelar), precum și adj. *rāimərn* 'de (din) curea' (Fr. Krauß, *Hwspr.*, p. 723-724). În *ALR SN* IV, h. 1172, *curea (la cioareci)*, E. Petrovici a

notat în localitățile săsești menționate următoarele variante: pct. 143, *ręmăn* (în *hõũzăręmăn* 'curea la pantaloni') și pct. 245, *râuămă* (în *heuzîrâuămă* 'id').

Important de reținut este amănuntul că țăranii sași numesc centura lată de piele, sau șerparul, cu termenul *răimən*. De aici putem deduce faptul că în **kătənră(i)mən*, compus din cuvintele prezentate mai sus, al doilea element denumea nu o curea îngustă, ci un chimir sau un șerpar lat de piele, care se încheia cu ajutorul unuia sau al mai multor lănțișoare. În sprijinul acestei presupuneri poate fi invocat detaliul că și termenul săs. *gürtəl* (cu variante fonetice numeroase, ca *girkəl*, *girttel* etc.), sinonimul în acest dialect al lui *raimən*, denumește o centură lată (de piele), care se încheie cu ajutorul unor lănțișoare. În *SSW*, IV, G, p. 341, sub *Gurt(e)* și *Gürtel*, se pot vedea numeroase exemple, vechi și moderne, în acest sens. Din *SSW*, V, K, p. 113, menționăm următorul citat din anul 1607: „*Ein goldt g i r t t e l... sambt Zwenn Ketten dran*", adică 'o centură aurită... împreună cu două lanțuri la ea'.

Asemenea centuri late de piele, bogat ornamentate, pe care nu le puteau procura decît oamenii bogați, nobilii sau boierii, erau produse de meșteșugarii sași din Transilvania. Cîteva exemplare splendide din aceste „brîie" de proveniență transilvană pot fi văzute în Muzeul de Istorie „Vasile Pârvan" din orașul Bîrlad (donația prof. I. Chiricuță). Esențial pentru discuția noastră este amănuntul referitor la modul lor de încheiere, care nu se face printr-o cataramă sau o pafta, ci cu ajutorul unui lănțișor, sau al mai multora, în felul acela că la un capăt al centurii există un cîrlig de metal, iar la celălalt capăt un lănțișor. La încheierea pe trup, una din verigile acestui lănțișor este introdusă în cîrligul fixat la celălalt capăt al centurii. Avem, prin urmare, o motivare perfectă a denumirii cu sensul „curea cu lanț" a săs. **katənraimən*.

Adaptat la portul țărănesc al românilor, obiectul a cunoscut unele modificări. Pe lîngă dispariția ornamentației foarte scumpe, în locul lănțișorului cu mai multe verigi și al cîrligului de metal s-au fixat la un capăt al centurii late de piele una sau mai multe verigi cu un cui mobil în interior, iar la celălalt capăt, una sau mai multe curelușe cu găuri. Denumirea împrumutată din săsește, la început odată cu obiectul, a fost folosită mai tîrziu numai pentru veriga de metal în care se introduce curelușa și se fixează cu cuiul băgat într-o

gaură. Cuvîntul săsesc a cunoscut, astfel, o restrîngere a sensului, menţinîndu-se însă în cadrul aceleiaşi sfere semantice referitoare la accesoriile de îmbrăcăminte.

Pătrunderea cuvîntului în română a avut loc cel mai tîrziu în secolul al XVII-lea. Prima atestare de care dispunem datează din jurul anului 1670: *kĕtĕramé*, la Anonymus Caransebesiensis (*DA*, s.v.). Fără îndoială că împrumutul poate fi cel puţin cu un secol mai vechi. Notarea accentului pe ultima vocală este curioasă. Nici într-un caz acest detaliu nu poate fi invocat în favoarea etimologiei turceşti. Producerea şi vinderea unor asemenea obiecte de piele de către meşteşugarii din oraşele săseşti din Transilvania, sau chiar din aşezările cu populaţie germană din Moldova, este un fapt istoric bine cunoscut. Pentru cazul din urmă putem menţiona, pentru anul 1408, numele lui Johannes Vitrigus, care a fost „Gürtler de Moldawia", adică curelar din oraşul Baia (Renate Möhlenkamp, *Die ältesten Siegel moldauischer Städte*, în „Jahrbuch für Geschichte Osteuropas", 29 (1981), Wiesbaden, p. 353).

Faptul că nu dispunem deocamdată de atestări germane medievale (săseşti vechi) ale etimonului de la baza cuvîntului românesc *cataramă* nu constituie un caz singular în istoria raporturilor lexicale româno-germane. În lucrarea de la p. 45-59 din acest volum, m-am ocupat de mai multe asemenea cuvinte: vb. *a căptuşi, ciuhă, maldăr, ravilă, roabă, struţ*, interj. *ţiga-ţiga!* şi altele. Pentru clarificarea acestora, ca şi a termenului în discuţie, recurgerea la reconstituirea unor etimonuri germane medievale (săseşti), prin atragerea în comparaţie a unor variante şi din alte dialecte germane, sau din germana literară medie (Mhd.), s-a dovedit a fi utilă şi concludentă.

Una din obiecţiile aduse etimologiei săseşti a fost marea răspîndire teritorială a cuvîntului *cataramă*. Autorul ei, Al. Cioranescu, *DER*, nr. 1532, o formulează astfel: „...la gran extensión de la voz rum. no conviene con la idea de un préstamo saj.". Afirmaţia este însă contrazisă de numeroase exemple.

Extensiunea teritorială a cuvîntului *cataramă* este arătată pe harta 1173, intitulată *cui (la catarama curelei)*, din *ALR SN*, IV. Termenul a fost notat în marea majoritate a punctelor anchetate, diseminate pe tot teritoriul dacoromân. Dar, ca şi în cazul tuturor elementelor de origine săsească, şi acesta lipseşte în dialectele

sud-dunărene. Harta conţine unele variante fonetice care merită menţionate. Astfel, alături de forma *cataramă*, atestată prin graiurile din Moldova, Dobrogea, Muntenia şi Oltenia, există şi varianta *cătăramă*, cunoscută în graiurile din Transilvania, Crişana, Maramureş şi Banat. În patru puncte, dintre care trei în Transilvania de sud-vest şi unul în centrul Moldovei, a fost notată varianta *cătărâmbă*, cu *-mb-*, în loc de *-m-*, în urma unui fenomen de „despicare" a consoanei, ca în *chilimbar* < turc. *kehlibar*, *cramb* < *cram* (<germ. *Kram*), *glumbă* < *glumă* etc. (vezi DR X, p. 392). În punctul 29 din Banatul de sud-vest (localitatea Secăşeni), a fost notată forma *keterâme*, cu ocluziva *k+e* nepalatalizată. Prezenţa sunetului *e* în primele două silabe aminteşte de varianta săsească *kätən*, cunoscută în graiul săsesc din Sibiu. Totodată, ea se aseamănă cu forma din Anonymus Caransebesiensis, fără a se putea stabili însă vreo relaţie între ele[2]. Difuziunea pe întregul teritoriu dacoromân s-a datorat relaţiilor comerciale vechi, permanente şi intense dintre centrele săseşti şi populaţia românească din interiorul şi din exteriorul arcului carpatic. În teritoriile de la sud şi de la est de Carpaţi, răspîndirea cuvîntului s-a petrecut şi prin intermediul românilor transilvăneni, care au migrat în număr foarte mare în Moldova şi în Muntenia de-a lungul ultimelor patru-cinci secole. Vechimea relativ mare a împrumutului este probată şi de apariţia unor derivate şi expresii: vb. *a (în)cătărăma*, cu varianta *a încătărîmba*, *a descătărîmba*, locuţiunea adjectivală şi adverbială *la cataramă* „strîns tare", apoi *„straşnic, zdravăn"* (ex. *Beţie la cataramă*, *a bea la cataramă*), expresia *prieteni la cataramă* „prieteni foarte buni".

Dar cuvîntul *cataramă* nu este singurul element de origine săsească în română care să fi cunoscut o mare extensiune teritorială.

---

[2] Localitatea Secăşeni este aşezată pe rîul Caraş, din sudul Banatului. În graiurile de pe această vale, ca şi în cele din Valea Almăjului, şi în cele de pe valea inferioară a Nerei, vocala *ă* neaccentuată (şi accentuată) se transformă în *e*: *făină* apare ca *fenină*, *pămînt* ca *pemînt*. Fenomenul există şi în scrisul lui Paul Iorgovici: *îmbrecat*, în loc de *îmbrăcat*, *pecat* pentru *păcat* (v. G. Ivănescu, *ILR*, p. 618-619). El este semnalat şi de Eugen Beltechi, *Graiurile din Almăj. Fonetica* (rezumatul tezei de doctorat), Timişoara, 1985, p. 9: *oarbe* pentru *oarbă*, *mame* pentru *mamă*, *maike* pentru *maică*, în localităţile Bănia, Eftimie Murgu şi, mai rar, în Gîrbovăţ, Bozovici, Şopotu Vechi şi Dalboşeţ. E. Beltechi spune că pe valea Caraşului fenomenul este atestat mai des. De asemenea, el atribuie această rostire unei influenţe sîrbocroate.

În aceeaşi situaţie sînt: *a căptuşi* (*căptuşeală*), *leaţ*, *ochelari*, *şold*, *şopru* (*şopron*), *şură* (*şiră*), *ştreang*, *troc* (*troacă*), *ţandură* şi multe altele. Acestora li se alătură termeni ca *buştean, joagăr, maldăr, pensulă, roabă, şină (de roată), şind(r)ilă, tron* 'siciriu' etc., cunoscuţi pe zone întinse din afara arcului carpatic[3]. Criteriul marii extensiuni teritoriale, folosit ca singurul argument împotriva unei explicaţii plauzibile prin dialectul săsesc al unor cuvinte româneşti, este anulat de analiza etimologică şi areală a cuvintelor menţionate, care, deşi de origine germană/săsescă, cunosc o difuziune în aproape toate graiurile româneşti. Prin urmare, obiecţia lui Al. Ciorănescu privind etimologia germană, săsească, a termenului *cataramă* este lipsită de temei.

Acelaşi criteriu geografic, aplicat de data asta etimologiei turceşti, se transformă într-un argument împotriva acesteia. După cum este cunoscut de multă vreme, încă din lucrarea lui L. Şăineanu, *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, Bucureşti, 1900, p. LXXIX, împrumuturile turceşti osmanlîi, pătrunse în graiurile populare din Ţara Veche, nu depăşesc, decît în rare cazuri, linia Carpaţilor, şi anume numai într-o fîşie din sudul Transilvaniei. Unele turcisme din Banat sînt împrumutate din limba sîrbocroată. La fel se comportă şi împrumuturile de origine neogrecească. Constatarea lui L. Şăineanu este confirmată de datele *ALR*[4]. În această situaţie, dacă rom. *cataramă* ar proveni din turc. *kantarmá*, atunci ar rămîne cu totul de neînţeles extensiunea lui în graiurile româneşti din toată Transilvania, din Crişana şi din Maramureş, teritorii lipsite de un aport lexical turcesc osmanlîu.

În concluzie, toate faptele de mai sus vin în sprijinul etimologiei săseşti a rom. *cataramă.*

Etimonul acestuia este săs. **katə (n)ra(i)mən.*

---

[3] Vezi Vasile Arvinte, Dt. Entlehn., p. 60-74, 75-94.

[4] *Idem*, p. 118-125.

Șerpar

Din aceeași sferă semantică referitoare la obiectele accesorii ale îmbrăcămintei populare, face parte și termenul *șerpar*, definit în *DLR*, s.v., astfel: 'brîu lat de piele (prevăzut cu buzunare) pe care îl poartă țăranii'. Sub același cuvînt-titlu, sub II, mai sînt consemnate sensurile: 1. 'numele a două specii de pești': a) 'țipar' (*Misgurnus fossilis*), b) 'pește cu corpul cilindric, alungit, fără înotătoare' (*Petromyzon fluviatilis*); 2. (în sintagma *vultur șerpar*) 'pasăre răpitoare, cu spatele de culoare brună-cenușie și cu pîntecele alburiu' (*Circaetus gallicus gallicus*). Ambele sensuri au o circulație restrînsă. Motivația primului sens constă în asemănarea cu șarpele a peștilor respectivi, iar în cazul păsării răpitoare, faptul că ea se hrănește cu șerpi. Nu este însă deloc clar ce legătură poate exista între aceste două sensuri și 'brîu lat de piele, cu buzunare...'. Din această cauză, unii autori de dicționare, de exemplu cei ai *DM*, separă pe *șerpar*[1] 'brîu, chimir' de *șerpar*[2] 'țipar, pasăre răpitoare'. La fel procedează și Al. Cioranescu, *DER*, nr. 7405. Dar cînd e vorba de etimologie, atît autorii *DLR* cît și cei menționați acum, recurg la explicația: din *șarpe* + *-ar*. În același mod procedează și autorii unor dicționare mai vechi: Scriban, *Dicț.*, s.v., CADE, s.v., Șăineanu, *DU*, s.v. Acesta din urmă, probabil sesizînd dificultatea semantică, face următoarea precizare despre *șerpar* 'cingătoare țărănească...' : '...care se încolăcește în jurul pîntecului ca un șarpe'. Aceeași soluție etimologică este dată și de Zamfira Mihail, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, București, 1978, p. 156. „Probabil ulterior fazei în care diferențierea între cele două tipuri de cingători se făcea prin determinante [e vorba de *curea îngustă* de piele și *curea lată*], scrie autoarea, au început să se folosească termeni științifici. Considerăm că cel mai vechi este derivatul pe terenul lb. române *șerpar* (<*șarpe* <lat. **serpes, -is*) 'cingătoare lată din piele'...". Nu se spune însă nimic despre motivația sensului cu totul neobișnuit al derivatului de la *șarpe* și nici despre vechimea aproximativă a derivatului cu sensul 'brîu'.

Ca în numeroase alte exemple, perspicacitatea etimologică a lui H. Tiktin, *DRG*, s.v., se face simțită și în cazul termenului în discuție. După ce dă, sub I, sensul 'Meergrundel', iar sub II, 'breiter Ledergurt

der Bauern'. la etimologie scrie: „Anscheinend zu *şarpe*. Zur Bildung vgl. *pieptar, degetar, lăvicer*, etc.". Într-adevăr, cum vom arăta îndată, apropierea de *şarpe* este numai aparentă.

Etimonul este un echivalent mai vechi al actualului cuvînt german *Schärpe* 'legătură, bandă'. Termenul german a fost împrumutat, în două rînduri, din franceză, de fiecare dată cu sensuri întrucîtva diferite. Prima dată, prin secolul al XII-lea, vfr. *echerpe* 'die dem Pilger um den Hals hängende Tasche' (=geantă care-i atîrnă pelerinului de gît) a pătruns în germana medie literară (Mhd.) sub forma *schirpe* f. 'Pilgertasche', prin intermediul limbii olandeze medii. Etimonul cuvîntului francez vechi ar fi, după unii (Kluge-Mitzka, *EWDS*, p. 637), lat. *scripa*, lat. meroving. *scrippa* 'Pilgertasche' < lat. clas. *scripea* 'paner de papură, coş de nuiele'; după alţii (*REW*[3], 7989; E. Gamillscheg, *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*, p. 335; A. Dauzat, *Dictionnaire étimologique de la langue française*, p. 262-263), cuvîntul francic **skrepa* 'sacoche en bandoulière', v.nord. *skreppa* 'Tasche'. Prin extensiune, cuvîntul vechi francez a căpătat, în secolul al XIII-lea, sensul 'bande d'étoffe passée autour du corps', 'Gürtel'.

A doua oară, împrumutul termenului german din franceză s-a făcut prin teritoriul dialectului renan, şi anume în secolul al XVIII-lea. Acum, fr. *écharpe* avea sensurile 'die über Schulter niedergehende Binde', 'Armbinde (für einen verletzten Arm)' (Weigand-Hirt, *Dt. Wb.*, II, p. 679). Pătruns în germană, el a cunoscut variantele: *Scharp*, atestată la 1644, *Scharpe*, la 1652, *Scherpe*, la 1698, *Scharfe*, la 1716. Grafia actuală cu *-ä-*, *Schärpe*, datează din 1684. Neobişnuită este trecerea lui *-p-* la *-f-*, care se întîlneşte şi în varianta actuală din dialectul german de jos (niederdeutsch) *Scherf*. Ea apare şi în rusă, *šarf*, care a putut influenţa şi pe rom. *eşarfă* (Scriban, *Dicţ.*, s.v.), explicat, de obicei, numai prin fr. *écharpe*. Sensurile variantelor germane menţionate sînt cele ale cuvîntului francez. Noul împrumut din germană a trecut şi în olandeza modernă, în forma *sjerp*, precum şi în suedeză, *skärp*. În ultimul caz, sensul este 'breiter Gürtel', ca în română.

La noi, cele mai vechi atestări datează din prima jumătate a secolului al XIX-lea: la 1823, în dicţionarul român-german şi german-român de Andreas Clemens, în acelaşi an, în *Dicţionariu rumanesc, latinesc şi unguresc*, la 1825, în *Lexiconul budan*. Spre

mijlocul secolului, atestările se înmulțesc (vezi *DLR*, s.v.). După cum se vede, primele surse provin din Transilvania, un indiciu că radicalul a pătruns din limba germană vorbită fie în așezările săsești, fie în cadrul instituțiilor statale (administrație, armată, etc.) austriece. Este foarte probabil că termenul a fost folosit în legătură cu uniformele civile sau militare. În această privință, informațiile sînt încă insuficiente. Sigur este însă faptul că în dialectul săsesc din nord, din zona Bistrița-Năsăud, termenul german *Schärpe* nu a devenit popular, căci lipsește în cele două dicționare foarte amănunțite ale lui Fr. Krauß. Nu știm care este situația în *SSW*, căci litera S încă nu a apărut. Atît doar putem spune că printre sinonimele lui *Gürtel*, în *SSW*, III, *G*, p. 342, apare și *Šärpar*, care, după aspect, pare a fi un împrumut din română.

Încă din primele atestări, cuvîntul românesc are sufixul *-ar*: *șerpar* (cf. *brăcinar*). Funcția sufixului *-ar* este în acest caz neobișnuită. Sufixul s-a alipit la un radical **șarpe*, **șerpe* „brîu lat de piele", întocmai ca în *brăcinar* < **brăcirar* < *brăcire+ar*. Cele mai apropiate exemple sînt derivatele în *-ar* care denumesc un lucru de îmbrăcăminte aplicat la o parte a corpului, de tipul: *boțar* 'botnița căpăstrului', *bucar* 'curea de la ham așezată pe buci', *copsar* 'curea așezată peste coapsă', *curar* 'cureaua de la ham așezată pe cur', *gîtar* 'cureaua de la ham așezată pe gît', *grebănar* 'cureaua de la ham așezată pe spinare', *șoldar* 'cureaua de la ham așezată pe șold', *vînar* 'cureaua de la ham așezată pe vînă'. Mai pot fi adăugate *genuncher* < *genunchi*, *pieptar* < *piept*, *obrăzar* < *obraz*, etc. Desigur, *șerpar*, prin radicalul său, nu intră în această categorie, dar derivarea lui s-a făcut prin presiunea exemplelor de mai sus, care, toate, sînt populare (v. G. Pascu, *Sufixele românești*, p. 83). Totodată, folosirea unui cuvînt *șarpe* cu sensul 'centură lată de piele...' provoca o confuzie supărătoare cu numele reptilei.

O cu totul altă valoare are sufixul *-ar* în *șerpar* cu sensurile 'țipar', 'o specie de vultur care mănîncă șerpi'. Aici el s-a alipit radicalului cu sensul 'Schlange', fiind în bună vecinătate cu alte derivate în *-ar* de la nume de animale: *iepurar, șorecar, păsărar* 'épervier', mgl. *cirișar* 'bot-gros', mgl. *vișnar* 'pasăre căreia-i plac mult vișinile', *furnicar* 'prigor, pasăre care se hrănește mai ales cu furnici', *prundar* 'pasăre care umblă pe prundul gîrlelor' etc. (G. Pascu, *op. cit.*, p. 81). Prin funcția diferită a sufixului și prin sensul

fundamental al radicalului, *şerpar* din acest grup este alt cuvînt decît cel discutat în paragraful precedent. Diferenţa a fost sesizată de lexicografii care au înregistrat un *şerpar*[1] şi un *şerpar*[2]. Aceştia însă, în virtutea aceluiaşi mecanism care a funcţionat la nivelul gîndirii populare - este vorba de etimologia populară -, au dat o explicaţie greşită termenului care are sensul 'centură lată de piele...'. Radicalul acestuia este, cum am arătat, germ. *Scharpe*, *Schärpe*+suf. *-ar*. În lucrările lexicografice viitoare, el va trebui tratat ca un cuvînt independent, fără nici un număr la umăr.

Originea germană a radicalului **şarpe, *şerpe* 'curea lată de piele...' este probată şi de răspîndirea teritorială a rom. *şerpar*. După *ALR* I, întrebarea 1866 (material nepublicat), acesta formează o arie compactă în graiurile româneşti din centrul şi sudul Transilvaniei (între Braşov şi Sibiu). În punctul 798, Voineasa, jud. Vîlcea, a fost înregistrată şi varianta *şelpar*, rezultată prin disimilaţie. Prin coloniştii ardeleni veniţi în decursul secolului al XIX-lea, se explică mica arie descrisă de acelaşi termen şi în partea centrală şi de est a Dobrogei. Datele oferite de *NALR* vin să confirme extensiunea menţionată, aducînd şi unele precizări noi. În afară de centrul şi sudul Transilvaniei *şerpar* a mai fost înregistrat în Oltenia, prin Banat şi Crişana, (v. Zamfira Mihail, *op. cit.*, p. 156 şi 225, harta 16). Centrul de iradiere al cuvîntului se află în jumătatea de sud a Transilvaniei, acolo unde, după datele *ALR*, sînt masate cele mai numeroase arii ale împrumuturilor de origine săsească/germană pătrunse în vorbirea populară românească (vezi mai sus, v. Arvinte, *op.cit.*, la nota 3, p.110.). Fiind vorba de un cuvînt care denumeşte un obiect adoptat ca accesoriu important al portului ţărănesc al românilor, termenul *şerpar* a fost vehiculat prin meseriaşi, prin negustori şi prin coloniştii transilvăneni în afara ariei iniţiale în care a apărut.

În zona compactă din sudul Transilvaniei, împrumutul nu pare să fie mai vechi decît secolul al XVII – al XVIII-lea. Cam tot atunci pătrund în alte graiuri româneşti şi termenii echivalenţi: *chimir*, de origine turcească, şi *tisău*, de origine maghiară. Primul formează arie prin Oltenia, Muntenia, şi Moldova, al doilea prin Crişana, Maramureş şi centrul Transilvaniei. Etimonul ultimului cuvînt, magh. *tűsző, tüsző* 'Geldgürtel', care, la rîndul său, provine din turc.osm. *k'isé, k'esé* 'Beutel, Tasche', nu-i atestat în maghiară

înainte de prima jumătate a secolului XVI-lea (Lajos Tamás, *EWUR*, p. 787). Ca şi *căntar* 'căpăstru', 'căpeţea', menţionat mai sus, *tisău* este, în ultimă instanţă, un cuvînt turcesc osmanlîu, dar care n-a pătruns direct în graiurile transilvănene. Datarea relativ tîrzie a tuturor celor trei sinonime (*şerpar*, *chimir*, *tisău*) stă, desigur, în legătură cu vechimea, de asemenea nu prea mare, a obiectului. Repartiţia teritorială a noilor denumiri corespunde unor situaţii cunoscute: termenul de origine turcească formează arie în Ţara Veche, iar dincolo de munţi îi corespund denumiri de origine germană/săsească sau maghiară. Însăşi această repartiţie reprezintă o probă cu privire la caracterul recent al respectivelor împrumuturi.

Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. Etimologia cuvîntului *şuslete*[*]

Din cauză că etimologia acestui termen popular şi regional, cu numeroase variante fonetice, nu este cunoscută, autorii dicţionarelor româneşti au fost nevoiţi să-l înregistreze în moduri foarte diferite, optînd, la întîmplare, pentru una sau alta din realizările sale dialectale. Astfel, varianta din titlu se întîlneşte în *DLRM*, 1958, în *DEX*, 1975, şi în *DLR*, litera Ş, 1979. În alte dicţionare, mai vechi, întîlnim însă alte forme. Astfel, L. Şăineanu, *DU*, ed. a IV-a, p. 590, dă ca formă de bază varianta *şişlete* (de genul feminin), considerînd pe *şuşlet* (de genul neutru) ca variantă a celui dintîi. Cuvîntul este însoţit de formula: „Origine necunoscută". H. Tiktin, *DRG*, vol. III, p. 601, dă patru variante: *şişlét, şişléte, şişléţ* şi *şuşléţ*, toate de genul masculin. Tiktin nu cunoaşte în cazul niciuneia din variantele menţionate forma de plural. El precizează că aria de răspîndire se află în Oltenia şi Muntenia, consemnează în continuare sinonimele *codirlă* şi *chelnă*, traducînd apoi termenul în germană prin „Wagen-, Schoßkelle". El încheie micul său articol cu formula „Et. unbek.". I.A. Candrea, CADE, p. 1251, optează pentru varianta *şişlete* ca fruntaşă în serie, după care, tot în titlul cuvîntului, adaugă, cu litere ceva mai mici, variantele *şuşlete* şi *şuşleţ*. Aceste substantive sînt, după autor, de genul masculin. Răspîndirea teritorială este limitată numai la Oltenia. Definiţia este rezolvată prin trimiterea la sinonimul *codîrlă*, în timp ce din citatul provenit din scrierile lui Ion Ionescu de la Brad, anume *„şişlete sau chilnă este fundul carului dinapoî"*, rezultă că există şi al doilea sinonim, *chilnă*. Pluralul nu este notat. În sfîrşit, pentru A.Scriban, *Dicţ*., p. 1291, forma de bază ar fi *şuşleţ*, substantiv de genul neutru, cu pluralul *şuşleţe*. Răspîndirea teritorială este foarte neprecisă: „Vest" (în loc de Oltenia). Este consemnată şi varianta oltenească *şişlete*, de genul masculin, iar etimologia, ca în toate celelalte dicţionare, lipseşte.

Cum e şi normal, cele mai multe informaţii despre cuvînt se găsesc în *DLR*. Aici se arată că *şuşlete* are două sensuri, de fapt foarte

[*]Apărut în „Kurier der Bochumer Gesellschaft für rumänische Sprache und Literatur", 15, Bochum, 1990, p. 186-194.

apropiate: 1. (Oltenia, Muntenia) „Codîrlă (la căruţă)", 2. (Oltenia, Muntenia şi prin sudul Transilvaniei.) „Grătar pentru nutreţ fixat deasupra ieslei, la peretele grajdului". Al doilea sens a fost dedus din materialul dialectal adunat de Sever Pop, în *ALR* I, întrebarea 782 (nepublicat). Acest sens a fost înregistrat în opt localităţi din Oltenia, în 6 din partea de vest a Munteniei şi într-un punct din sud-vestul Transilvaniei (pct. 831, Petroşani, Livezeni, jud. Hunedoara). Din materialul *ALR* I, precum şi din alte surse dialectale, au putut fi consemnate următoarele variante fonetice şi morfologice: *şuşlét, şuşleţ,* s.m. (plural şi neutru, *şuşleţe*), *şuşuléţ, şurléţ,* pl. *şurléţe*, s.n., *şusléte* (1839, Valian), s.m., *şisléte, şleţ, sisléţ, susléţ,* pl. *susleţe, suşleţ,* pl. *suşleţe*. Dacă luăm în consideraţie şi variantele date mai sus, din dicţionare, numărul realizărilor fonetice este aproape de 15. Faptul se explică prin caracterul cu totul special al termenului în discuţie. Este un cuvînt rar folosit, popular, regional şi fără familie de cuvinte. Din această cauză, asupra lui acţionează tot felul de factori modificanţi: etimologia populară, fenomene fonetice accidentale (haplologia, metateza, asimilaţia, disimilaţia etc.).

Datele despre cuvînt cunosc o îmbogăţire substanţială în urma anchetelor pentru noile atlase lingvistice regionale româneşti. Deocamdată nu dispunem decît de cele cuprinse în vol. al IV-lea, h. 652, al *NALR- Oltenia* (harta este intitulată *codîrlă*). Ele vor putea fi completate cu informaţiile din atlasul Munteniei şi din cel al Transilvaniei. La întrebarea indirectă „Cum îi spui la aceea pe care o legi în partea de dinapoi a carului sau a căruţei şi în care pui fîn cînd pleci la drum?", informatorii olteni au răspuns cu termenul de care ne ocupăm în marea majoritate a punctelor studiate (aproximativ 75-80 de atestări, din 100 posibile; în 17 localităţi n-a fost pusă întrebarea, în altele nu-i cunoscut obiectul şi nici cuvîntul).

Din punctul de vedere al modului în care se prezintă vocala din silaba iniţială neaccentuată, graiurile olteneşti se grupează în două mari arii. Prima, în care această vocală este *-u-*, (*şuş-, şuj-,* etc.), apare ca o făşie de-a lungul Oltului, începînd din nordul provinciei, şi mergînd pînă la vărsarea acestui rîu în Dunăre. Lăţimea ariei este mai mare în dreptul Craiovei şi mai la sud de acest oraş. Aria cuprinde şi jumătate de sud a văii Olteţului. Numărul punctelor se ridică la cifra de 25. Această variantă mai apare însă şi într-un punct izolat, 947, Cîlnic, Pieptani, jud. Gorj (*şuş-*). În restul de puncte,

diseminate pe cea mai mare parte a provinciei (peste 50 de puncte), a fost înregistrată aproape compact varianta în care vocala neaccentuată din silaba inițială este *-i-* (*şiş-*, *şij-*). Datorită rostirii dure a lui *ş-*, mai cu seamă în graiurile olteneşti din partea de sud, acest *-i-* apare şi ca *-î-* (*şîş-*). Localitățile în care nu a fost pusă întrebarea se află în partea de nord-vest a Olteniei, precum şi în colțul de nord-est.

O altă chestiune de natură fonetică se referă la rostirea consoanei finale din silaba inițială. În cea mai mare parte a ariei olteneşti a fost notată realizarea *-ş-* (*şiş-*, *şuş-*). Însă, într-o zonă situată mai cu seamă în partea de sud, de-a lungul Dunării, iar înspre nord trecînd dincolo de Craiova, cu prelungiri spre nord-est pînă la Olt, acest *-ş-*, din grupul *-şl-*, printr-un fenomen cunoscut de acomodare, apare sonorizat. Avem în această arie realizările următoare: *şujléte, şijléte, şîjléte*, care lipsesc, toate, din inventarul *DLR*. Sonorizarea lui *-ş-* a mai fost înregistrată şi într-o arie nordică şi nord-estică, formată din 6 puncte. Şi aici sînt cunoscute toate aceste trei variante.

În afară de tipurile fonetice de mai sus, care formează, de regulă, arii mai mult sau mai puțin întinse, harta din *NALR- Oltenia* mai conține şi cîteva realizări singulare. Astfel, în pct. 962, Ostrovu Mare, şi în pct. 964, Padina Mare, ambele din jud. Mehedinți, a fost notată varianta în care consoana de la limita primei silabe nu este *ş*, ci *s*: *şisléte*, variantă consemnată şi în *DLR*. Acest *-s-*, cum se va vedea îndată, este etimologic, în sensul că există în radicalul din limba din care provine acest cuvînt. Mai apar în materialul atlasului oltenesc şi nişte variante cu *ş'* (muiat), fie în cazul cînd acesta este medial, *şiş'léte* (pct. 966, Vlădaia, jud. Mehedinți), fie în amîndouă cazurile, *ş'uş'léte* (pct. 934, Balş, jud. Olt). O singură dată a fost notată varianta *şuşuléte* (pct. 910, Zmeurătu, jud. Vîlcea), cu pluralul *şuşulĕță* (alături de sinonimul *codăríe*), variantă atestată şi în *DLR*: *şuşulét* şi *şuşuleț* (ultima în *ALR* I/782, pct. 880, Mîrşani, jud. Dolj).

Din punct de vedere morfologic, materialul *NALR- Oltenia* arată că în cele mai multe localități cuvîntul este de genul masculin: (un) *şuşléte* (*şişlete, şîjléte* etc.) ~ (doi) *şuşléț* (*şişléț, şîjléț* etc.). Există însă şi (un) *şuşléț* ~ (două) *şuşléțe* (s.n.), în cinci localități din nord-estul Olteniei (jud. Vîlcea). Nu a fost notată o formă de feminin, admisă de L. Şăineanu.

Etimonul tuturor variantelor menționate, neidentificat pînă acum de nici un dicționar, este cuvîntul german săsesc din Transilvania *šōs-letər* (= germ. lit. *Schoß-leiter*, combinație care însă nu-i curentă în limba scrisă și în alte dialecte germane). Termenul săsesc are ca echivalente în germana literară (Nhd.) cuvintele *Wagenkelle* și *Schoßkelle*. Fr. Krauß, *Hwspr.*, p. 824-825, definește săs. *šōs-letər*, care-i cunoscut în regiunea din jurul Reghinului Săsesc, în modul următor: „vorne u. hinten am Wagen angebrachter versetzbarer Schlag, Schoßkelle" (= codîrlă, partea din față sau din spate, mobilă, a unui car sau a unei căruțe). În continuare, Fr. Krauß precizează că partea din spate este fie încovoiată, fie dreaptă, dînd apoi mai multe exemple de cuvinte compuse săsești în care *šōs-letər* intră ca element de bază. Același autor, în *Trepp. Wb.*, p. 880, înregistrează forma *schueß-letər*, pe care o definește astfel: 'Schoßkelle, Querleiter hinten am Wagen, in der Regel mit gebogenen Holmen' [= codîrlă, loitră transversală în spatele carului (căruței), de regulă cu carîmbii arcuiți]; 'Querleiter hinten am Wagen mit geraden Holmen zur Verlängerung des Wagenbodens' [= loitră transversală în spatele carului (căruței) cu carîmbii drepți, cu care se poate prelungi fundul carului]. Pentru același obiect, dialectul săsesc nordic mai dispune și de sinonimul săs. *kēschki*, **kēschkər*, literarizat *Köschchen* (*Trepp. Wb.*, p. 566; *Hwspr.*, p. 504). În *SSW*, V, *K*, p. 151, sînt înregistrate încă multe alte variante dialectale sudice ale acestui cuvînt. În privința etimologiei, unii lingviști sași (G. Kisch) l-au apropiat de rom. *coș*, alții (Krauß, apoi autorii dicționarului *SSW*) preferă apropierea de un cuvînt asemănător din dialectul austriac, care provine direct din sl. *koši*.

Vom începe scurta analiză a elementelor care compun cuvîntul săsesc de la baza rom. *șușlete* cu unele lămuriri privind cel de al doilea element: *-letər (-letter)*. Acesta este reprezentantul în dialectul săsesc transilvănean a germ. *Leiter* 'scară', 'loitră de car' (cf. mhd. *leiter(e)*, ahd. *leitara*, dintr-o formă mai veche **hleitara*, care presupune un radical germanic **hlai-drī*, cu corespondenți pe plan indoeuropean în vechea greacă, vechea lituaniană, vechea irlandeză etc.) (Fr. Kluge, *EWDS*[19], p. 434). Germ. *Leiter*, în forme mai apropiate de cele din Mhd. și Ahd., a pătruns în diferite limbi din centrul și estul Europei: scr. *lojtra*, *lotra*, bg. *ritla*, ucr. *luĭtra*, polon. *letra*, magh. *lajtra* (Scriban, *Dicț.* s.v., care menționează și varianta

germană carintiană *loĩtr*; Lajos Tamás, *EWUR*, p. 507-508, pledează pentru originea din maghiară a rom. *loitră*). Prin urmare, grupul de silabe *-léte*, din *şuşléte*, nu conţine cumva sufixul *-ete*, care în Oltenia este foarte productiv, ci este al doilea element din săs. *šōs-letər*, din care însă *-r* a dispărut în urma apropierii acestui cuvînt de cele care în graiul oltenesc se termină în *-ete*. Astfel, împrumutul a fost încadrat la declinarea a III-a. Totodată, din punct de vedere al etimonului, *-lete* este în ultimă instanţă acelaşi cuvînt cu *loitră*, numai că fiecare din ele a avut o altă istorie.

Combinarea săs. *letər* (nhd. *Leiter*) cu săs. *šōs* (nhd. *Schoß*) pare să caracterizeze dialectul săsesc din Transilvania. Drept model au servit germ. *Schoßkelle* şi *Wagenkelle*. Primul dintre aceste cuvinte conţine silaba întîia din rom. dial. *şuşlete* (*şişlete* etc.). Elementul al doilea din ambele cuvinte germane este etimonul cuvîntului dialectal şi popular românesc *chelnă* (*chilnă*), care are cam acelaşi sens ca *şuşlete*. Din această cauză, ne vom opri puţin asupra ambelor cuvinte germane.

Termenul propriu, obişnuit, cel mai cunoscut şi mai folosit pentru a denumi realitatea de care ne ocupăm este, în limba germană, *Schoßkelle*. El este definit după cum urmează:'korbartiger Fuhrmannssitz vorn am Lastwagen, früher Behältnis zum Gepäck hinten am Postwagen' (=scaunul în formă de coş, la căruţă, pe care stă vizitiul; altădată, loc de bagaje în spate la poştalion). Prima atestare datează din secolul al XVII-lea (1697). Cam în acelaşi timp este atestat şi sinonimul *Wagenkelle* (în 1691). Elementul *Schoß* apare în combinaţie cu *-lade* în germana literară medie tîrzie (Spät-mhd.) în forma *schoßlade* f. 'Schublade' (= sertar) sau şi singur, (das) *Schoß* 'Schublade, Schubkasten', ambele cuvinte atestate începînd din secolul al XV-lea. *Schoß* este din aceeaşi familie cu vb. *schießen*, şi anume el reflectă un sens mai vechi al acestuia, anume 'a împinge' (schieben), sens atestat în secolul al XVI-lea în terminologia brutăriei, în expresia *Brot in den Ofen schießen* 'a băga (a împinge) pîinea în cuptor'. Deci, iniţial, cuvîntul *Schoß* denumea un sertar care se împingea în lada de la căruţă, pe care şedea vizitiul (Fr. L. K. Weigand, *Dt. Wb.*, p. 783). Această ladă avea, desigur, forma unui coş, a unui vas de scos apa, sens care este propriu cuvîntului german *Kelle*, alături de alte sensuri mai mult sau mai puţin înrudite, şi anume: 2. 'breiter, tiefer Löffel mit langem Stiele'

(=polonic, lingură lată şi adîncă cu coada mare) şi 3. 'mistrie' (Weigand, *Dt. Wb.*, I, p. 1021). Etimologia cuvîntului german nu-i clară, după Weigand. La Kluge, *EWDS*, p. 363, *Kelle* este dedus dintr-un radical germanic **kaljō* f., iar acesta este derivat dintr-o rădăcină verbală indoeuropeană cu sensul 'schabend aushöhlen' (=a scobi răzuind). Aşadar, *Schoßkelle* trebuie să fi fost la început un fel de coş cu sertare, în partea dinaintea căruţei, pe care şedea vizitiul. În limba germană, cuvîntul *Kelle*, izolat, nu are sensul de care vorbim. Din această cauză, rom. *chelnă* (*chilnă*), care provine, direct sau indirect, din germ *Kelle*, a fost, de fapt, detaşat din cuvintele compuse germane *Schoßkelle*, respectiv *Wagenkelle*. Detaşarea a putut avea loc în alte limbi vecine cu romăna: ceh. *kelna*, polon. *kielnia*, ucr. *kelnĭa*, care, toate, provin din germ. *Kelle*. O derivare a cuvîntului românesc, în graiurile româneşti transilvănene, din săseşte, cum presupun autorii *DA*, s.v.) nu este exclusă, deşi în acest dialect termenul nu este popular, ci preluat din germana literară şi folosit numai cu sensul 'mistrie' (*SSW*, V, K., p. 96). În cuvîntul compus săsesc *šōs-letər*, primul element a putut avea la început sensul originar al germ. *schießen*, acela de 'a împinge', dacă ţinem seama de faptul că această parte a carului (sau căruţei) este un fel de loitră cu carîmbii strîmbi, care se poate împinge înainte şi înapoi, micşorînd sau mărind, după nevoie, coşul carului. Cuvîntul săsesc a putut, deci, însemna, la început, 'loitră mobilă, care putea fi împinsă înainte şi înapoi'.

Cea mai veche atestare a cuvîntului de care ne ocupăm, în varianta *şusléte*, pare a fi din anul 1839, din Vaillant (Valian), *Vocabular purtăreţ român-franţozesc...*, Bucureşti. Fără îndoială că împrumutul a putut avea loc cu mult timp înainte.

Intrînd în română, etimonul săsesc *šōs-letər* a cunoscut o serie de modificări fonetice. Mai întîi, cum s-a mai spus, *-r* a dispărut sub influenţa numeroaselor derivate româneşti (olteneşti) cu sufixul *-ete*. Apoi accentul, care în etimonul săsesc era pe prima silabă, s-a mutat pe silaba a doua, medială, ferind vocala de acolo, *-é-*, de alte transformări ulterioare. În schimb, primele trei sunete din silaba iniţială neaccentuată au cunoscut, cum s-a văzut mai sus, tot felul de transformări, a căror succesiune este greu de reconstituit. O primă separare s-a produs între variantele care au vocala neaccentuată din prima silabă *-u-* şi cele care au *-i-*. În etimon era însă *-ō-* accentuat.

Devenind în română neaccentuată, vocală *ō*, cu o rostire închisă în etimonul săsesc, a putut fi substituită prin *-u-*. A intervenit în această schimbare şi jocul obişnuit în română între *-o-* şi *-u-* neaccentuaţi, care poate fi ilustrat printr-o sumedenie de exemple (cf. *şuşoti – şoşoti, şuşoi – şoşoi, şuşea – şosea* etc.). Mai greu de explicat este substituirea lui *-o-*, din săs. *šōs-*, sau a lui *-u-*, din olt., munt. *şuş-*, prin *-i-*, *şiş-*. În cazul în care originea acestui *-i-* nu se află în vreun grai săsesc, schimbarea s-a datorat influenţei unor dublete româneşti ca *şuştar – şiştar, şuşanea – şişanea, şuşcăvi – şişcăvi, şuştoacă – şiştoacă, şuştor – şiştor, şuşoarcă – şişoarcă, şuştav – şiştav* etc. Prin presiunea exercitată de aceste cuvinte cu *şuş-* sau *şiş-*, se explică, totodată, şi înlocuirea lui *-s-*, din săs. *šōs-*, prin *-ş-*: *şuş-*, *şiş-*. Apariţia grupului consonantic *-jl-*, în *şujléte* etc., a fost discutată mai sus. Rezultă din cele spuse pînă acum că varianta care ar trebui „literarizată", ţinîndu-se seama de etimon, este *şusléte*. De altfel, această variantă este şi cea mai veche cunoscută, fiind înregistrată ca atare în dicţionarul „purtăreţ" al lui Vaillant, din 1893.

Originea săsească a unui cuvînt din cîmpul semantic legat de mijloacele de transport (carul, căruţa, harnaşamentul etc.) nu este ceva neobişnuit în istoria lexicului românesc. În lucrarea *Die deutschen Entlehnungen in der rumänischen Mundarten* , Berlin, 1971, la p. 163, am grupat mai multe exemple de acest fel. De asemenea, în aceeaşi lucrare la p. 69-74, sînt prezentate ariile unor elemente lexicale de origine săsească pătrunse în graiurile olteneşti şi munteneşti care sînt vorbite de o parte şi de alta a Văii Oltului. Pe această vale, în evul mediu, se afla una din principalele artere comerciale care venea dinspre Orient, trecea prin centrele săseşti din sudul Transilvaniei, şi mergea mai departe spre centrul Europei. Graiurile româneşti din această regiune, în urma contactului intens, de natură economică, cu vorbitorii dialectului săsesc, au împrumutat din graiul acestora o serie de denumiri de obiecte pe care nu le întîlnim în alte graiuri dacoromâneşti. Poate că în acest sens a avut un rol şi stăpînirea austriacă asupra Olteniei de la începutul secolului al XVIII-lea, care, însă, a fost de o scurtă durată[1]. Numărul

[1] Pentru elementele germane din graiul oltenesc în timpul stăpînirii austriace a Olteniei, vezi studiul lui C. Frâncu, *Neologisme juridico-administrative în documentele din Oltenia din timpul administraţiei austriece (1718-1739)*, în SCL, nr.

cuvintelor de origine germană săsească ale căror arii dialectale se află în zona indicată este cu mult mai mare decît am putut cu arăta în lucrarea menționată. În materialul *NALR- Oltenia*. am găsit încă multe exemple în acest sens. Menționez din volumul folosit, al IV-lea, numai două hărți: 648. pentru termenul *lană* (la căruță), și 681, pentru termenul *moldă* 'dejă, vas de lemn etc.'. Originea germană săsească a acestor cuvinte este indiscutabilă. Numărul lor ar crește simțitor dacă s-ar întreprinde o cercetare aprofundată a materialului dialectal extrem de bogat pe care îl conțin noile atlase lingvistice românești.

Exemplul oferit de harta cu *șusléte*, din atlasul oltenesc, nu constituie, prin urmare, o excepție.

4, 1985, p. 307-319, nr. 6, 1985, p. 495-506;id., *Elemente germane (austriece) în Cronica Banatului de Nicolae Stoica de Hațeg*, în AUI, t. XLIII (1997),p. 113-124.

Atlasul lingvistic român şi cercetările etimologice. În legătură cu originea cuvintelor *bucşă*, *buceá*[*]

Cu toate că în ultimul timp cercetările etimologice au fost în mare măsură neglijate de lingvişti, în favoarea studiilor teoretice, importanţa acestui domeniu al faptelor concrete, privite din perspectivaă istorică, pentru dezvoltarea generală a lingvisticii nu poate fi contestată încă de nimeni. Se poate spune, împreună cu Al. Graur, că „orice lucrare de lingvistică, din orice ramură a ştiinţei noastre şi cu orice subiect, se sprijină, conştient sau nu, pe etimologie"[1]. Astfel stînd lucrurile, se înţelege că munca de descoperire sau de rectificare a etimologiei cuvintelor trebuie astăzi reluată, paralel cu efortul de a introduce aici metodele de cercetare dezvoltate în timpul nostru.

Dintre acestea, am putea aminti încercarea justificată de a studia originea cuvintelor din punctul de vedere al lingvisticii structurale, prin urmărirea modificărilor formale şi semantice ale acestora în cadrul «cîmpurilor» onomasiologice, semantice şi noţionale din care fac parte, fără a neglija independenţa relativă a fiecărui element şi raportul lui cu realitatea obiectivă[2].

O strînsă legătură există între metoda onomasiologică şi metoda geografică de studiere a limbii, concretizată în atlasele lingvistice ale diferitelor idiomuri. Ne referim în primul rînd la materialul lexical al acestor lucrări. Se ştie, de altfel, că înmulţirea studiilor de onomasiologie a fost determinată, în mare măsură, de apariţia diferitelor atlase lingvistice, în care şi-a găsit o largă utilizare şi metoda mai veche numită «Wörter un Sachen».

Dar importanţa atlaselor lingvistice pentru studierea lexicului mai rezultă şi din alte considerente. Între aceste lucrări şi cercetările

---

[*] Apărut în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, Bucureşti, 1965, p. 19–24.

[1] Vezi Al. Graur, *Etimologii româneşti*, Bucureşti, 1963, p. 7-8

[2] Vezi K. Baldinger, *L'étimologie hier et aujourd'hui*, în „Cahiers de l'Ass. Lat. des études fr.", 11, (1959), passsim; U. Ricken, *Onomasiologie oder Feldmethode? Bemerkungen zur Methode einiger neuerer wortkundlicher Arbeiten*, în „Beiträge zur romanischen Philologie", I. Jahrgang, Berlin, 1961; V. Arvinte, *Din terminologia corpului omenesc: **şold, coapsă, pulpă** (pe baza* ALR*). Încercare de analiză structurală a lexicului*, în SCL XIV, Bucureşti, nr. 4, 1963.

etimologice în special există un strîns raport, din care pot fi reliefate cel puțin două aspecte esențiale. Pe de o parte, cunoașterea etimologiei cuvintelor este hotărîtoare pentru înțelegerea și interpretarea justă a datelor cuprinse de hărțile lexicale (dar și fonetice și morfologice etc.). Pe de altă parte, și aceasta ne interesează îndeosebi aici, atlasele lingvistice constituie, la rîndul lor, instrumente prețioase de lucru pentru etimologist.

În legătură cu primul aspect, se știe că pe hărțile lexicale sînt grupate în mod sinoptic majoritatea denumirilor de care dispune o limbă, la un moment dat, pentru o anumită noțiune (mai corect 'reprezentarea lingvistică')[3]. Ariile descrise de acestea, interpretate din perspectiva istorică, diacronică, adică avîndu-se în vedere etimologia cuvintelor, pot da indicații interesante asupra diferitelor stratificări lexicale, survenite în evoluția acelei limbi, asupra concurenței dintre anumite sinonime în zonele de interferență etc. De o mare însemnătate este acest studiu pentru cunoașterea contactelor limbii în discuție cu limbile altor popoare vecine sau a grupurilor etnice stabilite temporar, unele definitiv, în decursul istoriei, pe teritoriul lingvistic respectiv. Această metodă, cunoscută sub numele de „geologie lingvistică", a putut aduce contribuții valoroase nu numai în domeniul istoriei limbii, ci și în cel al istoriei propriu-zise a poporului care vorbește acea limbă. Ea se bazează, în primul rînd, pe cunoașterea cît mai precisă a etimologiei cuvintelor.

În lingvistica românească, problema extensiunii teritoriale a elementelor împrumutate din diferite limbi, adică a așa-numitelor straturi lingvistice, a fost abordată, pe baza materialului din *ALR*, de mai mulți cercetători. S-a putut, astfel, vedea că izoglosele unor elemente împrumutate dintr-o anumită limbă, fără a se suprapune perfect, acoperă, de regulă, numai un anumit teritoriu. Ca să dăm numai cîteva exemple, elementele ucrainene formează arii în partea de nord-est a țării, cele sîrbești sînt atestate mai ales în Banat și în regiunile limitrofe cu această provincie, împrumuturile de origine turcească și neogrecească numai arareori trec dincolo de linia Carpaților, cele maghiare mai noi se grupează îndeosebi în partea de

---

[3] Pentru conceptul de 'reprezentare lingvistică', mult mai precis și, deci, mai potrivit pentru realitatea la care se referă, vezi K. Ammer, *Einführung in die Sprachwissenschaft*, Bd. I, Halle (Saale), 1959, 57 și urm.

nord-vest a României. Chiar şi neologismele limbii literare de origine latină şi romanică, pătrunse în graiurile populare, sînt atestate de *ALR* numai în Moldova şi Muntenia. Există, fără îndoială, şi numeroase excepţii, pentru că nu toate împrumuturile s-au produs neapărat pe calea contactului direct dintre popoare. Principiul stabilit de J. Gilliéron că fiecare cuvînt îşi are istoria sa proprie se verifică adeseori şi cu materialul din *ALR*.

Pentru cercetările etimologice, şi cu aceasta trecem la al doilea aspect menţionat mai sus, concluziile scoase din analiza răspîndirii teritoriale a diferitelor cuvinte sînt adesea de cea mai mare însemnătate. Fără a mai insista asupra laturei teoretice a chestiunii, voi încerca mai degrabă să o ilustrez direct, luînd în discuţie originea cuvintelor *bucşă* şi *buceá*, în lumina datelor oferite de *ALR*. Exemplele acestea sînt potrivite şi pentru că dicţionarele noastre prezintă explicaţii etimologice contradictorii.

Sensul fundamental al acestor două cuvinte este 'ţeavă de fier băgată în butucul roţii, care se învîrteşte pe osia carului sau a căruţei'. Celelalte şase sensuri secundare notate în *DA* nu sînt prea depărtate de cel fundamental.

A. de Cihac, II, p. 31, îl explică pe *bucşă* (cu varianta *bocşă*) 'boît (de fer) de la rue' din pol. *buks*, *buksa* 'idem', după care înşiră corespondentele v.sl. *bukva*, v. germ. *buhsâ*, *puhsa*, etc., germ. *büchse*, lat. med. *buxis*, lat. *pyxis*, după care trimite la *puşcă*. Termenul *buceá* nu este înregistrat.

H. Tiktin, *DRG*, discută cuvîntul *bucşă* sub *buceá* 'Radbuchse, -büchse (metallenes Futter der Radnabe)'. *Buceá*, cunoscut în graiul din Muntenia, vine "probabil" din lat. **buccella*, un derivat de la *bucca* 'gură'. Despre *bucşă*, cunoscut în graiul moldovenesc, spune însă că "ist deutsch *Büchse* (auch poln. *buks*, *buksa*, ruth. *bukš*)". Din această cauză nu putem înţelege de ce el tratează aceste două cuvinte la un loc.

Această confuzie este dusă mai departe de I.-A. Candrea, *CADE*. El spune că *bucşă* = *buceá*, pe acesta din urmă derivîndu-l din lat. *buccella*, fără a mai pomeni pentru *bucşă* formele ucrainene, poloneze sau germane.

Întocmai ca Tiktin şi Candrea, autorii *DA* îl discută pe *bucşă* sub *buceá*, acesta din lat. *buccella*, *-am* 'guriţă'. "Formele *bucşă* şi *bocşă*, se arată în continuare, par a fi influenţate de pol. *buks*, *buksa*

'boîte du moyen de la roue', rut. *bukš* şi de germ. *Büchse*". Este reluată, prin urmare, etimologia lui Tiktin.

Dimpotrivă, după A. Scriban, *Dicț.*, *buceá* nu poate fi explicat prin lat. *buccella*, ci este un diminutiv al lui *bucşă*, care vine din ucraineană, polonă, respectiv germană.

În sfîrşit, *DLRM* tratează separat aceste cuvinte, îl derivă pe *bucşă* din *buceá* (influențat de ucr. *buksa*)", iar pe *buceá* din lat. *buccella* 'guriță'.

Au fost prezentate amănunțit părerile autorilor de dicționare pentru a se vedea că pentru ei raportul dintre aceste cuvinte este cît se poate de neclar. Explicația lui L. Şăineanu, *DU*, mai apropiată de adevăr, va fi menționată mai jos.

ALR SN, II, dedică acestor cuvinte harta nr. 342, intitulată *bucşă*. Termenul *bucşă* mai apare şi în *ALR SN*, I, hărțile 160, *cep (la grindeiul morii)*, 161, *broască (sub cepul grindeiului)*, 169, *buric (în piatra stătătoare)*, iar *buceá* în *ALR SN*, II, h. 341, *cercuri (pe butucul roții)*. Pe baza lor am alcătuit harta alăturată.

Prima constatare este că *bucşă* şi *buceá* alcătuiesc arii dialectale distincte, ceea ce înseamnă că avem a face cu două cuvinte diferite, care numai întîmplător au sensul fundamental asemănător. Urmează că explicațiile etimologice bazate pe identificarea lor nu sînt întemeiate.

Mă voi ocupa mai întîi de cuvîntul *bucşă* şi apoi de *buceá*. Înrudite etimologic cu primul sînt şi *puşcă* "id.", *picsă* "id.", din unele graiuri din vestul țării (Crişana, Banat). Ele vor fi aduse, de asemenea, în discuție.

bucşă formează o arie compactă în Moldova, Dobrogea, estul Munteniei, Transilvania propriu-zisă, cu excepția părții de sud, Maramureş, Bucovina. El mai apare în pct. 833, din sudul regiunii Hunedoara, cu forma *bócşă* (aici se spune şi *buśę*, *buśęle* = *buceá*). În pct. 95, din Munții Apuseni, a fost înregistrată varianta *bópsâ*, *bópş*. Celelalte accepții ale termenului în discuție, notate în alte hărți ale *ALR*, menționate mai sus, nu se depărtează prea mult de sensul fundamental.

În privința etimologiei, au dreptate autorii de dicționare care l-au apropiat de ucr. *bukš*, pol. *buks*, *buksa*, din germ. *Buchse*, *Büchse*, cu precizarea că celălalt sinonim, *buceá*, trebuie lăsat deoparte. Această explicație este sigură pentru graiurile din nord-estul țării şi chiar

pentru estul Munteniei. În Dobrogea cuvîntul trebuie să fi ajuns prin intermediul moldovenilor, veniți acolo într-un număr destul de mare. Mai greu se poate explica însă prezența termenului în centrul Transilvaniei, în sudul regiunii Hunedoara și în Munții Apuseni, unde, cum se știe, influența ucraineană nu s-a extins[4]. O ipoteză ar fi circulația cuvîntului, împreună cu obiectul, și în afara zonei în care a avut loc contactul lingvistic direct româno-ucrainean.

Dar pentru ultima regiune mai poate fi avut în vedere și un alt considerent, anume existența cuvîntului și în graiurile săsești din Transilvania. Corespondentele săsești actuale sînt *Biss*, *Buss*, care, printre altele, au și sensul 'Futter einer Wagennabe' (= bucșă). Ele nu ne ajută însă prea mult. În schimb, documentele săsești medievale atestă forme mai apropiate de rom. *bucșă*. Astfel, sub *Biss*, A. Schullerus, *SSW*, I, p. 800, înregistrează, alături de formele *pix*, *pixen*, influențate de lat. med. *pixa*, și variantele *büxen* (1559), *Büchsen* (sec. al XVI-lea), *buxen* (1478, de două ori), *bwxs* (1550), *pwxen* (1514), *bwxen* (1478). Toate au sensul 'flintă', 'pușcă'. Sub *Buss* (< ahd. *buhsa*, mhd. *bühse*), cu sensul (3) 'eine hölzerne Röhre zu einer Wasserleitung' (1547); *Bwszyn* (1548); 'zu den Brunnen B u z z e n lassen zu machen' (1672). Interesant e amănuntul că în cea mai veche atestare a rom. *bucșă* (anul 1588) apare același sens legat de construcția fîntînilor: "444 de bucși de fîntînă, de oțel" [*CB*, I, 135, vezi *DA*, s.v. În antroponimicul *Bucșe pitariul*, cuvîntul este atestat în anul 1489; cea mai veche atestare este din 1482 (H. Tiktin, *DRG*[2], sub *bucea*)]. Ținînd seama de toate acestea, pentru graiurile din centrul și sud-vestul Transilvaniei putem să admitem, în cazul lui *bucșă*, și o filieră săsească.

În patru puncte din partea de nord-vest a României, acolo unde influența maghiară asupra graiurilor românești este foarte puternică, în loc de *bucșă* apare forma *púșcă; púșt'i dă rótă*, pct. 316; *púșca d'im butúc*, pct. 279; *púșcă; púșt'e*, pct. 334; *púșcă*, pct. 325. Precizările informatorilor (*de roată, din butuc*) tind să evite omonimia cu *pușcă* 'armă', care are în română o origine multiplă (magh. *puska* 'Flinte', 'Geschütz', sl. *pušika*, din v. germ. *puhsa*,

---

[4] Recent, problema a fost reluată de G. Mihăilă, *Contribuții la stabilirea împrumuturilor slave în limba română (pe baza Atlasului lingvistic român)*, în „Romanoslavica", VII (Dialectologie), București. Pentru răspîndirea unor împrumuturi ucrainene, vezi hărțile de la p. 46, 47.

buhsa, sîrb., ceh. *puška*, pol. *puszka*, rus. *puška* 'tun'). *Puşcă* 'ţeavă de fier băgată în butucul roţii' trebuie să fie de origine maghiară[5].

Înrudită etimologic cu *bucşă*, *puşcă* este forma *pícsă*, *pícsuri* (formă de plural neobişnuită), notată în pct. 29 din Banat, alături de *pícsa* din pct. 25 de limbă sîrbă. În acest caz trebuie admisă o filieră sîrbească, scr. *piksa* 'Büchse, Dose, Almosenbüchse', *pȉksla* "id.", *pȉcsna*, care, după H. Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter im Serbokroatischen*, Berlin, 1958, p. 172, provin din „bair.-öster. *Püchse*, mdal. meist *bicks'n*, bzw. aus der entsprechenden Deminutivform *piksl*, *pikʃl*" (vezi şi E. Schneeweis, *Die deutschen Lehnwörter im Serbokroatischen in kulturgeschichtlicher Sicht*, Berlin, 1960, p. 12). Nu poate fi exclusă nici posibilitatea ca acest termen să fi pătruns în graiul bănăţean direct de la populaţia germană conlocuitoare (şvabi). Termenul *túlăţ* 'bucşă', atestat în două puncte din Banat (36 şi 76), este scr. *tulac* 'Köcher', 'Pfeilbehalter', 'Futteral' (vezi Antum Hurm, *Hrvatskosrpsko-njemački Rječnik*, Zagreb, 1958, p. 601).

Faţă de situaţia prezentată mai sus, în jumătatea de sud a ţării, mai precis în Oltenia, în cea mai mare parte din Muntenia şi într-o fâşie din sudul Transilvaniei, 'ţevii de fier băgată în butucul roţii' i se spune *buceá* (vezi harta). În pct. 2 s-a notat forma articulată *bušę̄ua*, în pct. 836, *bucâua*.

Ariile descrise de *bucşă* şi *buceá* se întretaie numai în două puncte: 723 şi 833. În primul caz, subiectul anchetat a dat răspunsul: *búcşă sau bucčá*. Ultima formă trebuie să fie o contaminaţie dintre *bucşă* + *buceá*. În al doilea caz (pct. 833), *bušę́; bušę́l'ĕ* apare alături de *bócşă*. Prezenţa ambelor forme la acelaşi individ vorbitor sau în graiul din acelaşi sat (pct. 833, unde au răspuns doi informatori) constituie o dovadă că ele nu provin una din alta. Este un argument în plus că avem a face cu două cuvinte deosebite, tratate în mod greşit împreună de autorii de dicţionare.

Tot rezultată prin contaminaţie trebuie considerată şi forma

---

[5] De origine maghiară este şi *perj*, *pérjuri*, pct. 105; *pę́rşei*, *pérşeiuri*, pct. 157; *pę́rşe*, *pierşi*, pct. 346; *pę́rşet*, pct. 574, din magh. *persely* 'Büchse', vezi Elöd Halász, *Ungarisch-deutsches Handwörterbuch*, Budapest, 1957, p. 634, precum şi răspunsul *pérşę* din pct. 287, de limbă maghiară. Termenul *burculău*, *burculáuă* 'bucşă', din pct. 310, vine din magh. *burkolat* 'Hülle', 'Umhüllung', vb. *burkol* '(ein)-hüllen', 'umhüllen', vezi Halász, *op. cit.*, p. 113.

bucşálă; bucşăli, din pct. 47, 53, plecîndu-se de la *bucşă* şi pluralul *bucéle* (*bucşálă* are în pct. 47 şi sensul 'străgălie', 'şaibă' (vezi *ALR* II, s.n., h. 351, *străgălie*).

Putem conchide că *buceá* este termenul mai vechi, de origine latină, păstrat numai în aria indicată, de altfel destul de întinsă, în timp ce în restul graiurilor dacoromâneşti a pătruns prin diferite filiere (ucraineană, maghiară, sîrbă), şi destul de tîrziu, termenul de origine germană *Buchse*, *Büchse* (< lat. *buxis*, gr. *pyxis*) (Vezi Fr. Kluge, *EWDS*, p. 107). În unele cazuri, trebuie avute în vedere şi graiurile săseşti din Transilvania. Istoria cuvintelor *bucşă* şi *buceá* trebuie făcută separat. Aceasta o arată cu claritate *ALR*.

Singur Lazăr Şăineanu, *DU*, a procedat în acest fel. Dar el, ca şi alţi autori de dicţionare, dă ca etimon al rom. *buceá*, *bucele* pe lat. **buccĕlla* 'guriţă' Şăineanu precizează: „după forma-i circulară". Pe de altă parte, W. Meyer-Lübke, *REW*[3], nr. 1360, derivă rom. *bucşă* 'Radnabe' din lat. **bŭccĕlla* 'kleine Wange', 'kleiner Buckel'. Din acelaşi etimon latinesc provine şi cors. *bučeḍḍu* 'Wange'. Dacă în acest din urmă caz legătura semantică este clară, la cuvîntul românesc nu se poate înţelege cum, plecîndu-se de la sensul 'Wange' (= obraz), sau chiar de la acela de 'guriţă', s-a putut dezvolta sensul de 'Radnabe', 'bucşă'.

Din această cauză, propun ca etimon al rom. *buceá* lat. **būcĕllum* 'kleine Trompete', din care derivă v. fr. *busel* 'Röhre' (=ţeavă), valon. *büzę* 'Schalmei' (= bucium), fr. *buse* 'oberschlächtiges Mühlgerinne', 'Zugröhre', surs. *bischel* 'Wasserleitungsrohr', engad. *büschen* 'hölzerne Röhre einer Wasserleitung' (Vezi W. Meyer-Lübke, *REW*, nr. 1365; E. Gamillscheg, *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache*, p. 160). Sensul fundamental al rom. *buceá*, acela de 'Radbuchse, metallenes Futter der Radnabe' (Tiktin), pleacă de la ideea de 'tub', 'ţeavă', care se găseşte şi în alte limbi romanice.

Lat **būcĕllum* face parte din aceeaşi familie cu *būcĭna*, din care avem în română pe *búcin*, *búcium*, cu numeroase derivate (vezi *DA*, s.v.). De aceea, *buceá*, care cunoaşte şi o variantă *búcie*, trebuie trecut în familia lui *búcin*, *búcium* şi, încă o dată, separat definitiv de *bucşă*.

În privinţa laturii formale, pentru *buceá* trebuie să se plece de la un plural **būcĕlla*, care a evoluat ca femininele de declinarea I, de

felul lui *maxĭlla*, devenind **bucẹáṷă*, apoi *bucẹá*, ca şi *măsẹáṷă* > *măsẹá, stẹáṷă* (< *stēlla*) > *steá*. S-a refăcut, apoi, după modelul aceluiaşi grup de feminine, un plural *bucéle*. Pentru impunerea formei de plural în locul celei de singular, o dată cu trecerea de la neutre la feminine şi de la declinarea a II-a la declinarea I, să se compare lat. *armą, armorum* (pl.), din care vine rom. *armă* (sg.), apoi rom. *pară* < lat. *pĭra*, pluralul de la *pĭrum*, rom. *păioară* 'pînză de pe faţa mortului, văl' < lat. *pallĭŏla*, pluralul lui *pallĭŏlum*, şi altele.

În concluzie, atlasul lingvistic constituie şi în domeniul etimologiei un instrument de lucru indispensabil. Utilitatea lui a putut fi probată şi în cazul altor cuvinte fără etimologie sau cu etimologie nesigură, cum ar fi *bruş*, *ciuhă*, *fialdără-ferdelă*, *lană*, *leaţ-laţ-leţ*, *rapăn*, *şină*, *şleau* şi încă multe altele, mai ales dialectale, de care m-am ocupat într-o lucrare mai întinsă asupra împrumuturilor germane în graiurile româneşti. (*Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlasses)*, Berlin, Akademie Verlag, 1971).

Testu(m) 'Backglocke', *tĕsta* 'Schädel', *troacă* 'Schädel' în română*

În *NALR- Oltenia* I, Bucureşti 1967, harta 4, *ţeastă* 'Hirnschale', 'Schädel', termenul cel mai răspîndit în graiurile olteneşti pentru această noţiune este *troacă,* propriu-zis 'Trog', 'Mulde aus einem ausgehöhlten Baumstamm', 'Futtertrog'. Precizăm că, deşi aria de răspîndire a lui *troacă* (cu varianta *troc*) cuprinde cea mai mare parte a teritoriului lingvistic dacoromân [v. *ALR SN,* II, vol. 1, harta 330, *troacă (pentru porci)*, *ALR SN,* II, vol. 4, harta 1223, *albie* (*de spălat rufe*), *ALR SN,* I, vol. 2, harta 238, *leagăn*], sensul 'Schädel' apare numai în Oltenia (v. şi *ALR,* I, vol. I, harta 7, *craniu* alcătuită de S. Pop). În cele ce urmează, ne propunem să dăm o explicaţie acestui fapt.

Cu privire la etimologia rom. *troacă* şi *troc* 'Trog', 'Mulde', 'Futtertrog', excepînd părerea lui Cihac, II, p. 421, care invocă termenul ceh *troky,* toată lumea este de acord că el este pătruns în română din dialectul german al saşilor transilvăneni: săs. *Trôch* (v. *SSW,* I, p. 392, sub *Buettrôch* 'Badewanne') sau *trôχ* (v. I. Borcia, *Dt. Sprach elem. im Rum.*, p. 215)[1], fiind unul din numeroşii termeni săseşti cu o largă răspundere în română. Dintre variantele germane şi germanice, menţionăm, după F. Kluge, *EWDS*[19], p. 793, următoarele: germ. *Trog*, mhd. *troc(g)*, ahd., asachs., mnl., ags. *trog,* engl. *trough,* norw. *trug, trau(g),* dan. *trug,* schwed. *tråg.* Din longobardă, el a pătruns şi în v. ital., *truogo* 'Trog', 'Kessel', 'Kübel', lucc. *troga,* ital. *truogolo* 'Freßtrog', kors. *tróvula* (*REW,* 8932), Este, prin urmare, un nou caz, printre multe altele, în care româna opune unor împrumuturi germanice din restul Romaniei un termen de origine germană săsească[2].

Forma cea mai veche, apropiată de etimon, este, fără îndoială, *troc,* atestată, alături de *troke* (care poate fi interpretată şi ca *troacă*)

---

* Apărut în *Sprache und Geschichte,* Festschrift für Harri Meier zum 65. Geburtstag, herausgegeben von Eugenio Coseriu und Wolf-Dieter Stempel, Wilhelm Fink Verlag, München, 1971, p. 9–15.

[1] Cf. şi săs. *văiştreux* 'Mulde', în *ALR* II, S.N., vol.4, h. 1223, pct. săs. 143.

[2] Un singur exemplu ilustrativ: rom. *şold* 'Hufte' <săs. *Scholdər*, faţă de it. *anca,* fr. *hanche,* prov., cat., sp., port. *anca* <germanic. *hanka.*

'pelvis', 'linter', încă din secolul al XVII-lea, la Anonymus Caransebesiensis (v. N. Drăganu, în DR IV, p. 147). Forma sigură cu *-oa-* apare într-un *Catastif de lucruri* de la 1803: '1 *troake* de soponit' (N. Drăganu, *ibid.*) Pe hărțile *ALR* amintite, cele două forme coexistă, efectuîndu-se pe alocuri anumite specializări semnatice. Astfel, forma *troacă* 'Futtertrog' e atestată în Transilvania propriu-zisă, în Maramureș, Bucovina și în nord-vestul Moldovei, dar și în sudul Olteniei și în Muntenia. În jumătatea de sud a Transilvaniei și în Banat, varianta *troacă* are, însă, și sensul 'Mulde' (albie). Într-o altă arie, care cuprinde răsăritul Olteniei și sud-vestul Munteniei, peste zona menționată mai înainte a lui *troc* 'Futtertrog', apare din nou varianta *troacă,* avînd însă sensul 'Wiege' (leagăn). Pentru a întregi acest tabloù, reamintim aria oltenească a lui *troacă,* în care ne întîmpină sensul neobișnuit de 'Schädel' (țeastă). În colțul de sud-est al Olteniei și în cel de sud-vest al Munteniei, se suprapun nu numai ariile celor două forme, ci și cele ale unor trei sensuri: 'Wiege', 'Schädel' și 'Futtertrog'.

Se poate admite că și această specializare semantică a contribuit la diversificarea formelor. Punctul de plecare l-a constituit forma de plural *troace*, normală în cazul s. n. *troc.* De la ea, s-a refăcut un sg. *troacă* (f.), poate și sub influența unor sinonime aproximative ca *albie, covată, balie, vană,* toate feminine. Pe alocuri, de pildă prin centrul Transilvaniei, în Banat și în Oltenia, de la sg. *troacă* s-a refăcut un nou pl., *troci* (ca *poartă-porți, roată-roți* etc.). Cuvintele *treucă, teucă* și *teică,* care par a avea o legătură cu *troacă,* de altfel insuficient explicată, atestate în partea de răsărit a României, le eliminăm din discuția de față.

Transferul semnatic cunoscut de termenul *troacă* în Oltenia (= țeastă) nu poate fi prea vechi. Împrumuturile săsești n-au putut pătrunde în graiurile de peste Carpați decît la sfîrșitul evului mediu, cele mai multe, inclusiv cel de care ne ocupăm, în urma strînselor raporturi economice cu așezările săsești din Transilvania. Aceste legături cunosc o maximă înflorile mai ales în decursul secolelor al XV-lea și al XVI-lea (ele se continuă, firește, și în secolele următoare). Valea Oltului a constituit una din principalele căi comerciale, încă înainte de întemeierea Principatelor Românești. De aceea, nu ne suprinde prezența în graiurile populare românești de aici a termenului *troacă*, ca, de altfel, încă a multor altor săsisme.

Mai înainte de aceasta, în aceste graiuri trebuie să fi existat însă un alt termen pentru noţiunea 'Schädel'. Este vorba de *ţeastă* continuatorul lat. *TĔSTA.* Ne bazăm această susţinere pe faptul că în cîteva puncte de pe harta 4 a *NALR- Oltenia*, şi anume 907, 924, 984, 985, 990, şi 998, toate în afara ariei compacte cu *troacă* 'Schädel', anchetatorii au notat răspunsul *ţeastă* 'id.'. Mai mult chiar, în unele locuri, ca de pildă în pct. 995 şi 997, au fost înregistraţi ambii termeni, *troacă* şi *ţeastă*, de unde rezultă că procesul substituirii termenului vechi nu este încă terminat. La fel par să stea lucrurile şi în pct. 975, numai că aici, în loc de *ţeastă*, apare forma dubioasă *tească*, pl. *teşti*, poate rezultată printr-o falsă apropiere de *teasc* sau mai degrabă printr-o contaminaţie dintre *doască* 'Schädel' (pct. 962, 963, 965, 968) şi *ţeastă* 'id'. Am lăsat intenţionat la urmă răspunsul din punctul 940, din colţul de nord-vest al Olteniei, unde apare sg. *ţăstu capului,* pl. *ţăstă de cap*, care ne trimite imediat la etimonul latinesc latinesc TĔSTU(M). Este, de altfel, singura dată cînd în materialul *ALR* întîlnim cuvîntul *ţest* cu această accepţie. Avem în vedere şi harta 7 a *ALR* I (S. Pop), în care *ţeastă* 'Schädel' a fost notat în pct. 697 (Tulcea), 960 (Ialomiţa), 724, 954 (Ilfov), 746 (Prahova), 926, 932 (Vlaşca), 900, 898 (Teleorman), 770, 776 (Muscel), 792 (Argeş). Unind aceste puncte cu cele din *NALR- Oltenia* ajungem să reconstituim o arie, desigur cea mai veche, în care pentru 'Schädel' s-a folosit termenul de origine latină *ţeastă.*

Absenţa pe hărţile analizate a continuatorului lat. TĔSTU(M) (cu excepţia arătată) vine oarecum în contradicţie cu situaţia din limba veche, în care singura formă atestată este *ţest: Deci ferecă Crum* ***ţestul*** *capului lui Nichifor şi dede tuturor să bea vin dentr-însul* (Tiktin *DRG*², s. v., unde apar şi alte atestări). Din această cauză, Tiktin este de părere că româna n-ar fi moştenit decît lat. TĔSTU(M). În sprijinul acestei susţineri, el aducea şi argumentul că forma *ţeastă* nu numai că nu apare în limba veche, dar ea nu ar fi nici populară, ceea ce, cum s-a văzut imediat mai sus, nu corespunde adevărului (cf. şi I. Iordan, *Les dénominations du 'crâne' d'après L'Atlas linguistique roumain* (I, Carte 7), în „Bulletin linguistique" publié par A. Rosetti, 8 (1940), p. 100. Cît priveşte forma *ţeastă*, Tiktin crede că ea s-a format mai tîrziu de la pluralul *ţeste*, sub influenţa unor sinonime feminine ca *scăfîrlie, căpăţină, tigvă.* I. Iordan nu respinge posibilitatea transmiterii separate în română a celor două

etimonuri latinești TESTA și TESTU(M). Mergînd totuși pe linia lui Tiktin, el justifică apariția formelor *țest* și *țeastă* prin necesitatea evitării omonimiei (sau polisemiei). Aceasta s-a putut petrece numai în acele graiuri populare în care forma unică *țest* "était employé couramment avec deux acceptions différents ('Schädel' et 'Backglocke'). Nevoia de a marca o distincție între cei doi termeni a dus la crearea unei forme noi de feminin, alături de cea mai veche de masculin (I. Iordan, *ibid.*). „Le fait que l'ancienne variante (*țest*) a conservé le sens de 'Backglocke,-schüssel', prouverait que ce sens est antérieur à l'autre, ce qui correspond d'ailleurs à l'état de choses du latin, ou *testu(m)* ne signifiait pas encore 'Hirnschale', mais seulement 'irdenes Geschirr'".

Apariția tîrzie a textelor românești constituie o mare dificultate în clarificarea acestei chestiuni. Trebuie să observăm, însă, că lipsa în textele din secolul al XVI-lea și următoarele a formei *țeastă* nu poate fi o dovadă că ea nu va fi existat totuși în limbă.

Istoria acestei forme s-ar putea clarifica mai bine dacă am dispune de date mai precise cu privire la răpîndirea teritorială a obiectului numit *țest*, care, după Tiktin înseamnă: „Glockenformiges Tongefäss den Bauern zum Backen kleiner Quantitäten dienend, was in der Weise geschieht, dass der Teig auf einen heissen Herd gelegt, die Glocke darüber gestülpt u. diese mit heisser Asche bedeckt wird". Este neîndoios că diferențierea de care vorbesc Tiktin și Iordan nu a putut să se producă decît acolo unde se folosește acest obiect arhaic. După cîte știm, în materialul *ALR* nu există date cu privire la acest termen. Din această cauză, ne vom mulțumi cu cele supuse de etnograful Ion Chelcea în articolul *Țestul de copt pîine*, în „Revista muzeelor", anul 5, nr. 2, București 1958, p. 170-172, cu privire la răspîndirea acestui obiect. „Zona de maximă răspîndire a *țestului* în țara noastră, scrie autorul, p. 172, e Oltenia și o parte din Banat", precizînd de la început că e vorba de "o delimitare cu totul generală". De aici putem deduce că chiar în Oltenia el nu-i cunoscut în toate zonele. *Țestul* a mai fost semnalat, după același autor, care dă informațiile bibliografice necesare, în localitatea Nicolinți-Caraș din Banat, prin județul Alba și pe Valea Ampoiului din Transilvania, pînă în centrul Munților Apuseni, apoi în Muntenia în 11 sate din județul Argeș, care-i vecin cu Oltenia, într-un sat din județul

Dîmbovița și în 7 sate din județul Ilfov, deci în jurul capitalei[3].

De o suprapunere perfectă a ariei etnografice care cunoaște *țestul* cu aria lingvistică în care apare *țeastă* 'Schädel' este evident că nu poate fi vorba. Obiectul este cunoscut și în Banat, și în Transilvania, unde, însă, *țeastă* 'Schädel' nu-i semnalat. Pe de altă parte, în aria din Muntenia și nordul Dobrogei în care sînt diseminate cele 12 puncte cu *țeastă* 'Schädel', forma *țest* 'Backglocke' apare numai într-o zonă mai compactă (7 sate) din județul Ilfov. Va fi fost, oare, cunoscut altădată acest obiect numit *țest* în toată Muntenia și în Dobrogea? Este o întrebare la care deocamdată nu putem răspunde. În orice caz, lipsa formei *țeastă* în Banat și în Transilvania, unde *țestul* este semnalat, ne determină să avem rezerve cu privire la explicația care admite că primul cuvînt s-ar fi dezvoltat din pluralul celui de al doilea. Mai curînd vom admite, împreună cu *REW*, 8686, că lat. TĔSTA 'Scherbe', 'Hirnschale', 'Kopf' stă la baza rom. *țeastă* 'Hirnschale', ca și a vfr. *teste*, fr. *tête*, prov. *testa*, it. *testa*, vegl. *tyasta*, sp. *testa* etc., în vreme ce rom. *țest* 'irdenes Backgefäss', ca și abruzz. *teste* 'Pfannendeckel', arpin. *tiesto* 'Deckel', 'Kochtopf', lomb. *test* 'Herddeckel', engad. *test* 'Pfanne', vfr. prov., cat. *test* etc. au la bază lat. TĔSTU(M) 'Scherbe'[4].

Revenind la graiul din Oltenia, indiferent care din explicațiile etimologice de mai sus sînt valabile, este cert că aici au coexistat o vreme termenii *țest* 'Backglocke' - *țeastă* 'Schädel'. Această stare de lucruri n-a putut însă dura prea mult. Cel puțin două cauze veneau să o tulbure: pe de o parte, existența unei forme de plural unice (*țeste*), pe de altă parte, pe plan semnatic, omonimia supărătoare care s-a creat și care făcea ca același cuvînt să servească a denumi atît țestul de copt pîinea, cît și craniul. Ca și în alte graiuri, s-a ajuns la înlocuirea lui *țeastă* 'Schädel' prin alte sinonime cum sînt: *căpățînă*, *doască*, *ĝiuácă* (cu variantele *ĝiuóc*, *ĝuacă*), *hîrcă*, *huarcă*, *tigvă*, *tiugă* etc., atestate izolat în *NALR- Oltenia*, I. Însă principalul înlocuitor al lui *țeastă* 'Schädel' a fost în Oltenia, cum s-a văzut, termenul *troacă*. În toate aceste cazuri, cum a arătat și I. Iordan, *op.*

---

[3] Obiectul mai există în Iugoslavia (Bosnia și Macedonia), Bulgaria, Albania, prin Elveția, Germania și Belgia. Era cunoscut vechilor evrei, precum și în antichitatea romană, cum rezultă din materialele arheologice (v. Chelcea, *op. cit.*, p. 172).

[4] În cîteva sate de pe Valea Bistriței, în Moldova, am semnalat forma *țăstru* 'capac de sicriu'.

cit., pe lîngă diferite cauze particulare, a funcționat și un motiv general, de natură afectivă, nevoia de expresivitate, care în cazul noțiunii în discuție găsește un teren foarte prielnic de manifestare. În acest sens, stau mărturie și alte sinonime cunoscute în restul țării: *curcubătă* < lat. CUCURBITA 'Kurbis', *tigvă*, în bg. 'Kurbis', *bostan* 'id.', *căuș* 'Kelle', *ciutură* 'Schöpfeimer' și altele. Lor li se alătură, tot pentru valoarea expresivă, și *troacă*, care pe alocuri are și sensul 'Flaschenkürbis' (cf. precizarea dată de informatorul din pct. 971, de lîngă Craiova, după răspunsul *troacă* 'Schädel': „*e ca o troacă de dovléte*", în care *dovléte* = *dovleac* 'Kurbis'). Dar, cum remarcă I. Iordan, *op. cit.*, p. 129, *troacă* „aurait pu être employé pour désigner le 'crâne' en partant même de son sens propre, sans l'intermédiaire sémantique de 'Backglocke' et de 'Flaschenkürbis'. Une auge (surtout par sa forme concave) ressemble suffisamment à la boîte cranienne pour que les deux images et les deux termes se confondent dans le langage affectif". Această explicație, satisfăcătoare în linii generale, trebuie însă completată.

Revenim la întrebarea de la început: de ce sensul 'Schädel' al lui *troacă* apare numai în Oltenia, atîta timp cît termenul în discuție este cunoscut în cea mai mare parte a teritoriului dacoromân, dar nicăieri cu această semnificație? Credem că acest transfer semnatic a avut loc numai în graiul oltenesc pentru că numai aici, păstrîndu-se obiceiul vechi de coacere a pîinii cu *țestul*, paralel cu numele *țeastă* pentru 'Schädel', s-a putut ajunge, cum s-a mai spus, la omonimia supărătoare constînd din a numi obiectul de copt pîinea, și totodată și craniul, cu același cuvînt. De aceea, în locul vechiului raport *țest* 'Backglocke' – *țeastă* 'Schädel', iar la pl. *țeste* 'Backglocken' și 'Schädel', a apărut un altul, anume *țest* 'Backglocke' – *troacă* 'Schädel'. Absența obiectului numit *țest*, sau raritatea lui în aria muntenească și dobrogeană a lui *țeastă*, ar putea fi cauza pentru care ultimul termen s-a păstrat pînă astăzi cu sensul 'Schädel' în cele 12 puncte izolate amintite mai sus. Dacă această presupunere are vreun temei, atunci trebuie să admitem că și în cele 11 localități din Oltenia în care apare *țeastă* 'Schädel', toate la marginea ariei unitare cu *troacă* 'id.', obiectul numit *țest* s-ar putea să nu fie cunoscut. Am avea cuprinse în datele *NALR- Oltenia*, în mod indirect, pînă la o nouă anchetă etnografică și lingvistică amănunțită, indicațiile provizorii cu privire la aria de răspîndire a obiectului și cuvîntului *țest*.

'Backglocke'. Aria lui s-ar suprapune, bineînțeles cu aproximație, peste cea descristă de cuvîntul *troacă* 'Schädel'.

Aceste precizări nu exclud, ci dimpotrivă întăresc explicația de principiu propusă de I. Iordan, în citatul de mai sus. Dacă *troacă* a căpătat, într-un stadiu intermediar şi într-o mare parte din aria actuală oltenească şi sensurile 'Backglocke', respectiv 'Flaschenkurbis', de la care apoi să se poată trece mai uşor la cel de 'Schädel', este o întrebare la care, după datele de care dispunem, nu putem încă răspunde.

Expresia *iarbă de puşcă**

Sintagma cu sensul 'praf de puşcă', 'pulbere', atestată în texte vechi şi în surse populare, precum şi în toate dicţionarele româneşti, conţine un sens special, neobişnuit, al primului element. Autorii de dicţionare înregistrează expresia sub cuvîntul *iarbă*, iar la sfîrşitul articolului, de regulă foarte bogat în sensuri, expresii şi denumiri populare de plante etc., după sensul 'praf de puşcă', dau ca etimon lat. *hĕrba, -am*, fără a ţine seama că acest etimon latinesc nu putea să aibă un sens care s-a dezvoltat în Europa abia după descoperirea prafului de puşcă. Nici chiar Tiktin, *DRG*, s.v., care, traducînd expresia în limba germană, face precizarea că denumirea veche în această limbă a fost şi *(Zünd-)Kraut*, nu are de făcut vreo observaţie asupra semanticii speciale a termenului *iarbă*. Vom încerca, în cele ce urmează, să completăm această mică lacună.

În privinţa vechimii, după datele oferite de *DA*, sintagma *iarbă (de puşcă)* apare pentru prima dată în anul 1612: *„De rîndu erbii-de-puşcă şi plumbu"*, IORGA, B.R., 285 (abrevierile sînt cele din *DA* şi *DLR*). În *Letopiseţul Ţării Moldovei de la 1661-1705*, editat de C. Giurescu, Bucureşti, 1913, p. 62, alături de *iarbă*, apare şi derivatul *erbărie* 'depozit de pulbere', în următorul citat: *„Numai Volodiovskii... au intrat în erbărie şi aprinzînd iarba, au ars cu iarba, socotind mai bine să moară decît să încapă în mîna păgînilor"*. În LET. III, 14: *„S-au aprins erbăria, de au ars şi el cu iarba cea de puşcă"*. La Şincai, HR, I, 78/10: *„Zece măji de prav sau iarbă-de-puşcă"*. În *DA*, expresia este ilustrată, în continuare, cu exemple din secolele al XIX-lea şi al XX-lea, atît din scriitori, cît şi din graiurile populare. De altfel, în acestea din urmă, expresia este încă destul de bine cunoscută, mai ales în jumătatea de sud a ţării, cum rezultă din *ALR SN* IV, harta 948; *praf de puşcă*, şi din *NALR-Oltenia*, III, harta 540.

Într-adevăr, în materialul E. Petrovici, aria sintagmei *iarbă (de puşcă)* cuprinde toate punctele din Muntenia, un punct din sud-estul Transilvaniei şi un punct din Dobrogea. Expresia completă a fost înregistrată după cum urmează: în punctul 182, Cernatu, jud. Braşov

*Apărut în *AUI*, t. XXXIII, *Iaşi*, (1987), p. 67–70.

(primul răspuns a fost aici *praf de pușcă*); în pct. 705, Piua Pietrii, jud. Ialomița; în pct. 723 Căzănești, același județ; în pct. 899, Zimnicea, jud. Teleorman; în pct. 928, Ghimpați, jud. Teleorman; în pct. 927, Topraisar, jud. Constanța (aici primul răspuns a fost *pulbere*). Numai primul element al sintagmei, *iarbă*, a fost notat în pct. 728, Sărățeanca, jud. Buzău; în pct. 762, Valea Lungă-Cricov, jud. Dîmbovița; în pct. 760, Ștefănești, jud. Ilfov; în pct. 784, Nucșoara, jud. Argeș; în pct. 711, Negreni, jud. Olt (al doilea răspuns a fost *praf*). Răspunsul *iarbă* apare și în pct. 886, Izbiceni, jud. Olt, aproape de vărsarea Oltului în Dunăre. De altfel, în acest colț de sud-est al Olteniei, în afară de Izbiceni, răspunsul în discuție mai apare încă în 5 puncte din rețeaua *NALR- Oltenia*, harta 540, și anume expresia *iarbă de pușcă* în pct. 978, 995, 997 (Izbiceni), 998, iar *iarbă* în pct. 992, 996. Uneori se face precizarea că denumirea este folosită mai ales de generația mai în vîrstă.

Cunoscut la chinezi, la indieni, la greci și la arabi, praful de pușcă a fost (re)descoperit în Europa pe la anul 1259 de călugărul franciscan Bertold Schwartz din Freiburg i. Br., căruia i se atribuie și folosirea pentru prima dată, în 1313, a pulberii la armele de foc. Începînd din secolul al XIV-lea, utilizarea prafului de pușcă în armamentul de luptă a cunoscut o răspîndire rapidă în toată Europa (*Meyers Lexikon*, 7. Auflage, 10. Bd., Leipzig, 1929, p. 1912, 1570). În țările românești, praful de pușcă și armele de foc au ajuns prin intermediul mercenarilor nemți, atestați, de pildă, în Moldova, în timpul domniei lui Ștefan cel Mare (vezi *Istoria României*, II, București, 1962, p. 339). Un rol important l-au avut în acest sens și orașele săsești din Transilvania, precum și populația de limbă germană din numeroase orașe din Muntenia și Moldova, care s-a „românizat" prin secolul al XVII-lea.

Pînă prin secolul al XVIII-lea, una dintre denumirile foarte mult folosite pentru praful de pușcă în limba germană a fost *Büchsenkraut*, sau mai simplu *Kraut*. Paralel, se folosea și denumirea *Zündkraut*. Aceste denumiri stau la baza sintagmei românești *iarbă de pușcă* sau a cuvîntului *iarbă*, cu sensul 'pulbere'. Pentru că este evident că expresia românească reprezintă un calc lingvistic după cuvîntul german *Büchsenkraut*. Pentru a proba această afirmație, vom începe cu o scurtă analiză a elementelor componente ale termenului german.

Primul element, *Büchse*, a denumit inițial o cutie sau o trusă de medicamente făcută din lemn strunjit din cimișir sau merișor turcesc. Arbustul acesta este numit în germană *Buchs*, *Buchsbaum* (denumirea savantă: *Buxus sempervirens* L.). Etimonul este lat. *buxus*; la rîndul său, acest cuvînt provine din gr. πύξος. Împrumutul a avut loc înainte de perioada „althochdeutsch" (înainte de anul 600), cînd triburile germanice ajunseseră în sudul Germaniei, în Elveția și în Munții Jura, unde crește acest arbust. Tot acum au deprins germanicii de la romani meșteșugul strunjirii lemnului. Denumirea germană a trusei medicale, *Büchse*, provine din lat. *buxis* „id". (<gr. πυξίς „cutie de lemn de πύξος"), care a cunoscut în spațiul germanic forme ca: vorahd. **buhsja*, ahd. *buhsa*, mhd. *būhse*, mnl. *bosse, busse*, ags. engl. *box*. Sensul 'armă de foc' al germ. *Büchse* s-a dezvoltat începînd din secolul al XIV-lea din acela de 'țeavă, cilindru cav, găunos' (Fr. Kluge, *EDWS*[19], p. 107).

Germ. *Büchse* (1) 'tub, țeavă (de lemn sau de metal)', (2) 'armă de foc, tun, pușcă' a pătruns în toate limbile din centrul, estul și sud-estul Europei: austr. *Püchse*, magh. *puska* 'Flinte, Geschütz', srb. ceh. *puška*, polon. *puszka*, rus. *púška* 'Kanone', scr. *pìksa* 'Büchse, Dose', etc. Cu ambele sensuri, cuvîntul a pătruns și în română, din una (maghiară) sau din mai multe limbi vecine. Pentru unele variante din româna veche, trebuie avut în vedere și dialectul sașilor transilvăneni, în care există variante ca *biss*, pl. *bissen*, v.săs. *buxen, pixen, pwxen* etc. V.rom. *pușcă* însemna 'tun', derivatele *pușcar, pușcaș* însemnau 'tunar', *pușcărie* avea sensul 'artilerie', iar vb. *a pușcări* însemna a 'trage cu tunul' (V. Arvinte, *Dt. Entlehn.*, p. 134-138; H. Tiktin, *DRG*, s.v.). Rezultă că la început *pușcă*, din sintagma *iarbă de pușcă*, a însemnat 'tun', după care s-a trecut spre sensul 'flintă'.

Al doilea element, *Kraut*, al cărui sens inițial a fost 'plantă (la care partea importantă o constituie frunzele)', de la care s-a trecut la sensul 'plantă medicinală, buruiană (sau iarbă) de leac', a căpătat în sec. al XIV-lea, desigur în mediul alchimiștilor care distilau substanțe din plantele medicinale, și accepțiunea 'substanță explozivă', 'praf de pușcă' (germ. *Schießpulver*), alcătuită, inițial, dintr-un amestec de salpetru, sulf și mercur sau de salpetru, sulf, plumb și ulei (*Meyers Lexikon, loc. cit*). Sensul acesta l-a avut, desigur, și cuvîntul latinesc savant *hĕrba* în latina medievală. În

latina clasică, sensul era '(fire de) iarbă', 'ierburi, buruieni', plante în genere; „der grüne Halm, Pflanze, Kraut, Gras" (G. Guțu, *Dicționar latin-român*, București, 1983, p. 542; A. Walde-J.B. Hofmann, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*[3], I. Heidelberg, 1938, p. 639). Cuvîntul *Kraut* a fost folosit în germană în expresia *Kraut und Lot* (mhd. *krūt unde lōt*) 'Pulver und Blei' (= pulbere și plumb), și, cum s-a mai spus, în cuvintele compuse *Zündkraut* (germ. *zünden* „a da foc, a aprinde") și *Büchsenkraut* (Fr. Kluge, *EWDS*[19], p. 401; H. Paul, *Dt. Wb.*[7], p. 368; Fr. L. K. Weigand, *Dt. Wb.*[5], I, p. 1142).

Deoarece rom. *iarbă* are și sensul medicinal în expresia *iarbă de leac*, alături de *buruiană de leac*, ca și germ. *Kraut*, traducerea acestuia din urmă prin *iarbă*, iar a cuvîntului german compus *Büchsenkraut* prin *iarbă de pușcă*, a fost lesne de realizat. Sensul 'substanță chimică' a rom. *iarbă* se întîlnește și în sintagma *iarbă pucioasă* 'sulf', atestată în româna veche (vezi *DA*). Expresia *ierba pucyos* 'sulf' este consemnată și în glosarul lui Silvestru Amelio, din 1719 (Giuseppe Piccillo, *Il glosario italiano-moldavo di Silvestro Amelio* (1719). *Studio filologico-linguistiquo e testo*, Catana, 1982, p. 98).

Merită a fi subliniat faptul că termenii germani *Kraut, Büchsenkraut, Zündkraut*, cu sensul de care ne ocupăm, nu apar în dicționarele dialectului săsesc din Transilvania. De asemenea, lipsesc atestările documentare ale sensului 'Schießpulver' al săs. *Kraut* (dial. *krokt, kraut* etc.; *SSW*, V, *K*, p. 338-342). În acest dialect, denumirea folosită pentru această substanță este (*Schieß-*) *Pulver* (săs. de nord. *polvar, palbər* < mhd. *pulver* 'Pulver, Staub, Asche, Sand' = pulbere, praf, cenușă, nisip), cuvînt care căpătase acest sens de asemenea din secolul al XIV-lea, cînd substanța de care ne ocupăm se fabrica sub formă de praf, nu de granule. Această caracteristică explică și celelalte denumiri populare românești: *praf de pușcă*, *pulbere*, (*ALR SN*, IV, h. 948), prima fiind mai răspîndită chiar în aria nordică, cuprinzînd jumătatea de nord a Crișanei, Maramureșul, jumătatea de nord a Transilvaniei, și cea mai mare parte a Moldovei (vezi *ALR SN*, III, h. 864), în care pentru 'praf' se folosește cuvîntul *colb*. Așadar, în zona menționată se spune *praf de pușcă*, iar nu *colb de pușcă*. Este vorba de niște specializări semantice care ar merita o atenție specială.

Absența sensului 'substanță explozivă' în sfera semantică a săs. *Kraut* în trecut (și astăzi) ne determină să atribuim mediul militar al

mercenarilor germani din evul mediu, aflați în serviciul voievozilor moldoveni și munteni, rolul de focar de iradiere a calculului lingvistic rom. *iarbă de pușcă* ← germ. *Büchsenkraut*. Fenomenul a avut loc înainte de secolul al XVIII-lea, cum o probează, pe de o parte, dispariția sensului menționat al germ. *Kraut* în această limbă tocmai în acest secol și, pe de altă parte, prima atestare a sintagmei românești, care se situează la începutul secolului al XVII-lea. Calcul lingvistic a putut avea loc foarte bine chiar cu un secol mai devreme.

Etimologia cuvintelor *şanţ, deşanţ, deşănţat**

În ciuda numeroaselor încercări făcute pînă acum, etimologia cuvintelor *şanţ, de şanţ, deşanţ, deşănţat, a (se) deşănţă* a rămas neclarificată. Vom începe prin a prezenta încercările de etimologizare, după care va urma soluţia la care am ajuns.

Ultima dată, pe baza unui material mai bogat, cuvîntul *şanţ* a fost reanalizat în volumul dedicat literei *Ş* al *DLR*, volum realizat de colectivul de lexicografie de la Centrul de Lingvistică, Istorie Literară şi Folclor din Iaşi. Aici, cuvîntul *şanţ* este tratat în patru articole separate, deşi, cum se va vedea, numărul acestora ar fi trebuit să fie numai trei. Autorii au distins un *şanţ*[1], cu sensurile cunoscute: **1.** 'săpătură lungă şi adîncă... în jurul unei cetăţi... în scopuri de apărare (fortificaţie umplută cu apă etc)', **2.** 'săpătură lungă şi îngustă făcută pentru scurgerea apei...' (sînt date şi alte accepţii secundare, rezultate prin analogie). La etimologie sînt menţionate germ. *Schanze*, magh. *sánc*. În discuţia de faţă, acest cuvînt nu ne interesează.

Un cuvînt separat este, apoi, *şanţ*[2] , localizat în Moldova, cu sensul vechi, atestat la Dosoftei, de 'ciudăţenie, minunăţie', recunoscut şi în expresii ca *a-i fi (cuiva) de şanţ, a-i părea (cuiva) de şanţ*, explicate prin 'a-i părea (cuiva) ciudat sau amuzant'. Este consemnat şi sensul 'a se jena, a-i fi ruşine', comunicat de Iorgu Iordan, în expr. *Nu ţi-i de şanţ că n-ai nici un copil?*, sens pe care l-am auzit şi eu de la un informator din oraşul Botoşani în fraza: *Mi-i de şanţ să mă duc să-i spun* 'mă jenez să... mi-i ruşine să...'. La sfîrşitul articolului, este dată şi expresia *a-i ţine (cuiva) şanţul* 'a-i face cuiva pe plac', atestată în revista „Ion Creangă", III, p. 252. Sensul se îndepărtează de cel al expresiilor precedente, dar, cum se va vedea mai jos, este mai apropiat de cel al etimonului. Articolul se încheie cu precizarea: „Etimologia necunoscută".

Urmează *şanţ*[3] , cu sensul 'scrumul rămas în pipă după arderea tutunului', care este un regionalism în Transilvania şi provine din magh. *sanc* (< germ. *Satz*) (vezi Lajos Tamás, *Notes d'étimologie roumaine*, în *Beiträge zur romanischen Philologie*, 1. Jg., Berlin,

* Apărut în „Limbă şi literatură", 3, Bucureşti, 1984, p. 327-335.

1961, p. 213-214; vezi şi EWUR, p. 719). Nici acest cuvînt nu interesează în discuţia de faţă.

Ultimul cuvînt, *şanţ*[4], învechit şi rar, îşi află justificarea prin existenţa doar a unui singur exemplu, din Bariţiu: *a-şi arunca viaţa în şanţ*, explicat prin 'a-şi risca viaţa'. Autorii fac precizarea că este vorba de un calc după expresia germană *Sein Leben in die Schanze werfen*, indicînd drept etimon germ. *Schanze* 'şansă'. Trebuie spus, însă, că expresia curentă în limba germană nu conţine verbul *werfen*, ci verbul *schlagen*: *Etwas in die Schanze schlagen* 'a risca ceva', *Sein Leben in die Schanze schlagen* 'a-şi risca viaţa', deoarece, iniţial, aceste expresii însemnau 'a bate zarurile, a da în zaruri' (în argou, 'a bate babaroasele'), idee conţinută în vb. *schlagen* 'a bate', folosit şi în expr. *Die Karten schlagen* 'a da în cărţi'. De aceea, trebuie spus că Bariţiu a tradus greşit expresia germană, iar autorii volumului menţionat al *DLR* au creat, după modelul oferit de Bariţiu, un calc greşit în limba germană după română.

Soluţiile la care au ajuns autorii ultimei lucrări lexicografice reprezintă, sub unele aspecte, un progres faţă de majoritatea lucrărilor similare precedente. Astfel se prezintă lucrurile în privinţa separării lui *şanţ*[2] de *şanţ*[1], apoi, parţial, în identificarea etimonului germ. *Schanze* 'şansă', pentru expresia discutată sub *şanţ*[4]. Dar ei au separat în mod nejustificat pe *şanţ*[2] de *şanţ*[4] şi, mai mult, sub *şanţ*[2] nu au făcut nici o trimitere la adv. *deşanţ* 'în mod curios, ciudat', la adj. *deşănţat* 'dezmăţat, dezordonat, neglijent', apoi (reg.), despre lucruri, 'ciudat, curios, straniu', la vb. *a se deşănţa* 'a se destrăbăla' şi la subst. *deşănţare* 'destrăbălare, dezmăţ'. În *DEX*, ca şi în *DLRM*, de unde am preluat aceste sensuri, cuvintele menţionate nu au etimologie (în *DEX*, sub *deşanţ* şi *deşănţat* se precizează: „Et. nec."). Sensurile date de *DLR* sub *şanţ*[2] şi *şanţ*[4] lipsesc în aceste două dicţionare.

Aceeaşi nesiguranţă în modul de tratare a acestor cuvinte, determinată în primul rînd de necunoaşterea etimonului, se întîlneşte şi în lucrările lexicografice mai vechi. Ea se reflectă şi în oscilaţiile de la un autor la altul în ceea ce priveşte încadrarea lor morfologică.

Astfel, H. Tiktin, în *DRG*, sub *şanţ*, după ce dă sensurile 1. 'Schanze', 'Schanzgraben', 2. 'Graben', introduce tot aici şi sensul 3. 'deşanţ', pe care îl traduce prin 'Wunderbares' (= minune, miracol), sens desprins din două citate din Dosoftei, asupra cărora vom reveni.

În paragraful dedicat etimologiei, Tiktin se referă numai la primele două sensuri, deduse din germ. *Schanze* și polon. *szanc*. Sub *deșanț* (adv.), după precizarea ariei de răspîndire (Mold.) și a caracterului „învechit" al cuvîntului, Tiktin consemnează expresiile cunoscute *mi-i, îmi pare deșanț* „es kommt mir wunderlich, sonderbar vor", ilustrîndu-le cu cîte un exemplu din Creangă („*Poate ți-i deșanț de una ca aceasta?*") și din C. Negruzzi („*Îmi pare deșanț că d-ta ai luat un capriț drept amor*"). La etimologie, se precizează că este necunoscută. Adj. *deșențat* este dat în forma aceasta „literarizată", considerîndu-se varianta moldovenească cu *-șă-* ca rezultată prin velarizarea lui *e* precedat de șuierătoarea dură, probabil, presupunem noi, tot din cauză că nu cunoștea etimonul. „Literarizarea" o efectuase mai înainte și Conachi și se întîlnește și în *DER*. În citatele din N. Xenopol și C. Negruzzi, date de Tiktin, apare și varianta dialectală moldovenească *deșanțat*. Important este amănuntul că termenul, în această ultimă variantă, și în ciuda precizării făcute de Tiktin, la începutul articolului, cum că el ar fi cunoscut numai în Moldova, se întîlnește și în graiul moților din Munții Apuseni, în expresia (*îmi vine*) *cu deșanțat* 'es kommt mir sonderbar vor' (T. Frîncu și G. Candrea, *Românii din Munții Apuseni (Moții)*, București, 1888, p. 101). Ultima atestare lărgește simțitor aria de răspîndire a cuvîntului nostru, avînd implicații importante în problema originii sale. În varianta *deșănțat*, cuvîntul mai este atestat la Odobescu și Polizu.

În *DU*, ed. a IV-a, p. 199, *deșanț* (Mold.), este glosat ca adj., cu sensul 'curios, bizar', dîndu-se același citat din Creangă, menționat mai sus, în care însă valoarea de adverb este clară. Și pentru Șăineanu etimologia este „necunoscută". Tot acolo, adj. *deșănțat* este trecut cu următoarele sensuri: 1. (Mold.) 'ciudat (la port sau la vorbă)', ilustrat printr-un text din Creangă („*Dar deșănțat mai ești*") și 2. 'trist, mîhnit' (ex. *E deșănțat copilul*), în Transilvania. Sensul 'minune, ciudățenie' al cuvîntului *șanț* nu este înregistrat.

În *CADE*, sub *deșanț* (adv.), se precizează că termenul este cunoscut atît în Moldova, cît și în Transilvania, dar nu i se dă etimologia. Adj. *deșănțat*, cu variantele *deșanțat*, *dișanțat*, este însoțit de precizarea că-i cunoscut în Moldova, cu toate că în corpul articolului este reprodus citatul din graiul moților, *îmi vine cu*

deşanţat. I.-A. Candrea îl separă pe *şanţ*[1] 'săpătură în pămînt etc.' de *şanţ*[2]. În ultimul caz, el face precizarea: '*deşanţ*'.

Dificultăţile în tratarea acestor cuvinte sînt evidente şi în A. Scriban, *Dicţ*. Prevăzîndu-l pe *şanţ* 'săpătură în pamînt' cu cifra 1) pusă la începutul cuvîntului, iar pe *şanţ* 'minune, lucru minunat' cu cifra 2), el nu desface, totuşi, aceste cuvinte în articole separate, cum procedează, de regulă, în cazul omonimelor cu etimonuri diferite. Şi nu face acest lucru pentru că i se pare că 'minune, lucru minunat' ar putea fi explicat de la *şanţ*[1], „poate prin aceeaşi figură ca *a deraia, a delira*, adică 'a ieşi din linia obişnuită'". Reamintim că fr. *dérailler* < *rail*, engl. *rail* 'şină', iar *a delira* < *délirer*, it., lat. *delirare*, *delir* >fr. *délire*, it. *delirio*, lat. *delirium*. Derivatele latineşti au la bază lat. *līra* 'brazdă', de unde *dēlīro* 'a ieşi din brazdă, din linia dreaptă', apoi 'a aiura, a vorbi aiurea'. Tot astfel presupune Scriban că *de+şanţ* a putut ajunge, prin intermediul sensului 'a ieşit din linia obişnuită', adică, în cazul de faţă, din şanţ, la sensul 'deşănţat', 'straniu', 'ciudat', 'bizar', apoi chiar la cel de 'minunat', 'lucru minunat', 'minune'. Explicaţia lui presupune existenţa la început a unui verb *a deşănţa*, cu sensul *'a ieşi din şanţ', fapt care nu se poate proba. Verbul actual *a se deşănţa* este creat mai tîrziu de la adj. *deşănţat*, care provine din *deşanţ*, iar acesta din *de şanţ*. Ultimul cuvînt, *şanţ*, avea chiar în limba de origine sensul 'bizarerie', 'ciudăţenie', 'lucru minunat'. A. Scriban menţionează şi verbul ceh. *šantovati* 'a glumi'. Sub *şanţ*[2] sînt consemnate expresiile cunoscute *a ţi se părea de şanţ, a vorbi de şanţ*. Apar atît adv. *deşanţ*, cît şi adj. *deşănţat*, cu sensurile date mai sus. De asemenea, ca în *DU*, este înregistrat şi sensul transilvănean de 'trist' al adj. *deşănţat*, sens lăsat neexplicat de ambii autori. Asupra acestei chestiuni vom reveni mai jos.

Al. Cioranescu, *DER*, 7425, include sensul (învechit) al cuvîntului *şanţ*, anume 'prodigio, maravilla' (= minune, minunăţie), sub cuvîntul-titlu *şanţ*, cu sensul 'săpătură în pămînt', dar face precizarea că: „El semantismo del último uso ['prodigio, maravilla'] no es claro, y podría fundarse en alguna voz diferente, cf. sin embargo Iordan, *BF*, VII, 234". Printre derivate sînt menţionate: *deşanţ*, categorisit greşit drept substantiv neutru, cu arie teritorială în Moldova şi Transilvania şi avînd sensul 'estrañeza, sorpresa', *deşenţat* (var. *deşănţat*), cu sensurile cunoscute. În mod eronat sînt incluse printre derivate şi cuvintele *şăncăleţ* (var. *şăncălău,*

şăncălos) şi *şăncălie*, pentru care vezi *DLR*, litera *Ş*, p. 40-41, unde se propune ca etimon (probabil) germ. dial. *Schankel* 'ştrengar'.

Cuvintelor de care ne ocupăm le-a dedicat Iorgu Iordan o notă lexicală specială, apărută în BIFR, VII (1940 - 1941), p. 234-236. Plecînd de la datele din Tiktin, *DRG*, cărora autorul le adaugă cîteva noi atestări din Moldova ale expresiei *a-i fi (cuiva) de şanţ*, cu care ocazie este atestată pentru prima dată şi varianta *deşanţă* (*Oare nu-i este deşanţă să se ducă pe aşa vreme?*, în Valea Lupului, jud. Iaşi), se susţine că substantivul din izolarea *de şanţ* „trebuie să fie acelaşi cu *şanţ* 'Schanze, (Schanz-) Graben', conform principiului, care pe zi ce trece se dovedeşte a fi tot mai just, că, pînă la proba contrară, omonimele dintr-o limbă sînt la origine unul şi acelaşi cuvînt". Ar pleda pentru această ipoteză, se spune în continuare, „şi varianta *şanţă* (= *şanţ*, cu înţelesul lui propriu), pe care o înregistrează Tiktin, după Dionisie Eclesiarhul. Am văzut însă că *deşanţ* sună şi *deşanţă*, deci încă o potrivire între cele două cuvinte". Şi autorul continuă: „Mult mai grea, pentru mine imposibilă, este limpezirea legăturii semantice dintre *şanţ* şi *deşanţ*. Ar trebui să ştiu ceva despre modul de construire a şanţurilor (= tranşeelor) de pe vremuri, despre întrebuinţarea lor ca mijloc de apărare în luptă etc.". În sprijinul unei asemenea evoluţii semantice posibile, Iorgu Iordan invocă locuţiunea maghiară *sáncra itélni* 'zur Schanzarbeit verurteilen, precizînd că o astfel de pedeapsă „este, evident, ruşinoasă, dacă nu chiar infamantă. Am avea aici, poate, un punct de plecare pentru sensul rom. *deşanţ*, aşa cum se întrebuinţează el prin unele locuri... Ar trebui să presupunem însă că pedeapsa în discuţie este veche, că a existat şi la noi încă demult etc. Şi tot ar rămînea obscură evoluţia semantică, mai ales pentru însemnarea dată de Tiktin ('Wunder', 'wunderbar')".

Tot neclarificată rămîne etimologia cuvîntului *deşanţ* în *Scurt dicţionar etimologic al limbii moldoveneşti*, Chişinău, 1987 (de N. Raevschii, M. Gabinschii şi alţii). La p. 110, se spune că etimologia este „necunoscută".

Preluînd modul de grupare al acestor cuvinte din *DLR*, vom separa în discuţia care urmează pe *şanţ*[1] de *şanţ*[2]. La acesta din urmă vom grupa şi datele cuprinse sub *şanţ*[4]. Nu ne vom ocupa, prin urmare, decît de etimologia lui *şanţ*[2], care, în ciuda omonimiei, nu are nimic a face cu cea a lui *şanţ*[1]. Istoria celorlalte elemente (*deşanţ*,

deşănţat, etc.) se va clarifica îndată ce vom cunoaşte adevăratul etimon al lui *şanţ*[2].

Acesta din urmă, cu valoare de substantiv neutru, este cunoscut, după datele de care dispunem pînă acum, numai din scrierile lui Dosoftei. Aici cuvîntul are două sensuri, nu numai unul, cum a arătat Tiktin.

Primul sens, neînregistrat în dicţionare, este cel de 'extravaganţă, năzbîtie, ciudăţenie', poate şi 'poznă', 'glumă', chiar 'mascaradă'. El este prezent în următorul text din *Psaltirea în versuri*, ediţia N. A. Ursu, Iaşi, 1974, p. 237: *„Ca om jealnic care-ş plînge mortul,/ Sînt trist, Doamne, şi mîhnit cu totul./ Pregiur mine s-adună cu* **şanţuri**,*/ Strîngînd bice asupră-mi şi lanţuri*". N. A. Ursu glosează: *şanţ* 'glumă'. Versetul echivalent (Ps. 34, 14) din Dosoftei, *Psaltire de-nţăles*, Iaşi, 1680, nu mai conţine, însă, cuvîntul *şanţ*: *„Şi asupra mea să veseliră şi să strînsără"*. Dar o concordanţă semantică între cele două redacţii este evidentă. La fel stau lucrurile şi în varianta actuală a *Bibliei*, din 1975: *„Dar împotriva mea s-au veselit şi s-au adunat; adunatu-s-au împotriva mea cu bătăi şi n-am ştiut*".

Al doilea sens este 'minune', 'lucru minunat'. Exemplul dat şi de Tiktin, *DRG*, sub *şanţ* (3), din *Vieţile Sfinţilor*, Nov. 20, p. 137, îl reproducem într-un context mai larg: *„Şi cutrierînd tot Apusul şi minunînd pre mulţi cu ciudesele şi cu* **şanţurile**, *iarăşi s-au întors la Ţarigrad. Deacia mersă la părţile Olimpului*". Observăm că *ciudese* din acest citat are tot sensul 'minuni', astfel încît apariţia lui alături de *şanţuri* 'id.', pare a fi pleonastică. De aceea, putem face presupunerea că acesta din urmă avea la Dosoftei o nuanţă semantică în plus, poate pe aceea de 'lucruri minunate', 'lucruri de mirare', 'ciudăţenii', 'extravaganţe', care îl apropia de sensul consemnat în paragraful precedent. Al doilea citat este din *Psaltirea în versuri*, ed. cit., p. 761 (Ps. 104, 5): *„Minuni ce-au făcut* [Domnul] *să ţîneţ minte/ Şi de* **şánţuri** *dintăi, de mainte,/ Din svîntul său rost ce-au dat giudeţe,/ În sfînta sa lege să să-nveţe*". Se observă că aici în loc de *ciudese* apare sinonimul *minuni*. Al treilea exemplu, neînregistrat în dicţionare, provine din *Psaltirea de-nţăles*, Ps. 104, fiind echivalentul citatului precedent din *Psaltirea în versuri*: *„Pomeniţ miratele lui ce-au făcut,* **şánţurile** *lui şi giudeţele rostului lui*". De data aceasta, în loc de *ciudese* sau de *minuni*, apare un alt sinonim,

mirate, pentru care vezi *DLR*, s.v. Facem şi precizarea că echivalentul vechi slav al sintagmei *şanţurile lui* din aceste text este дивеса его (cf. vbg. *divŭ* 'Wunder', nominativ plural *divesa*, la E. Bernecker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, I, p. 202). Totodată, adăugăm amănuntul că în ms. 4389 al *Bibliei* (cca 1665-1680) pasajul respectiv nu conţine cuvîntul *şanţ*. Se recurge la repetarea cuvîntului *minune*: *„Aduceţi-vă aminte de minunile lui cele ce au făcut, de minunile lui şi de judecăţile gurii lui"*; la fel şi în textul actual al *Bibliei*.

Etimologia acestui cuvînt este germ. *Schanze* (f.), pl. *Schanzen*, pe care toate dicţionarele etimologice germane îl tratează separat[1] de omonimul său care are sensul 'săpătură în pămînt', 'fortificaţie', al cărui etimon este (după Fr. Kluge, *EWDS[19]*, p. 635) ital. *scansi*, pl. de la *scanso* m. 'Abwehr' < vb. *scansare* 'aus dem Wege gehen' < lat. **ex-campsāre* < gr. *kámpsai*, *kámptein* 'biegen'.

După Fr. L. K. Weigand, *Dt. Wb.*, ed. a 5-a, scoasă de Herman Hirt, Gießen, 1910, vol. II, col. 674, Fr. Kluge, *op. cit.*, p. 635 şi Hermann Paul, *Deutsches Wörterbuch*, ed. a 7-a prelucrată de Werner Betz, Tübingen, 1976, p. 533, substantivul feminin *Schanze*[1] înseamnă 'Glükswurf' (= aruncătură norocoasă la zaruri), 'Glüksfall' (= întîmplare norocoasă, noroc, şansă), 'Wagnis' (= risc, acţiune îndrăzneaţă, temerară, cutezanţă), 'Vorteil' (= folos, cîştig, avantaj, profit). Astăzi termenul este folosit mai ales în expresia, menţionată şi mai sus, *Etwas in die Schanze schlagen* 'a risca ceva'. Într-un exemplu datînd din anul 1540, expresia latinească *jacio aleam* este tradusă prin *ich schlag in die schantz*. În germana medie literară (Mhd.), substantivul *schanz(e)* (f.) (mai rar m.) avea sensul 'Fall der Würfel' (= căderea zarurilor), 'Glükswurf' (aruncătură norocoasă la zaruri), 'Spieleinsatz' (= miză), 'glüklieker Zufall' (= întîmplare norocoasă), 'gewagtes Spiel' (= joc temerar, îndrăzneţ), 'Wechselfall' (= vicisitudine, peripeţie). În limba germană cuvîntul a intrat din franceză cam prin jurul anului 1200: vfr. *cheance* < lat. med. *cadentia* 'das Fallen' (= căderea) < lat. *cadens* 'falend', part, prez. al lat. *cadēre* 'a cădea', fr. mod. *chance*, ital. *cadenza*, oland.

[1] Numai în *Dicţionar român-german*, Institutul de Lingvistică din Bucureşti, 1966, p. 842, sensul al treilea, 'şansă', din expr. *Etwas in die Schanze schlagen*, *Sein Leben in die Schanze schlagen*, este trecut sub cuvîntul *Schanze*, cu sensul 'şanţ, fortificaţie de pămînt'.

med. *canse*, oland. mod. *kans*, germ. de jos med. *kanze*, *kanse*, engl. *chance*. De la *schanze*, cu sensurile menţionate, s-au dezvoltat în germana literară medie (Mhd.) verbul *schanzen* 'mit Würfeln spielen' (= a juca zarurile), 'Glücksspiel treiben" (= a juca jocuri de noroc) şi verbul *zuschanzen*, folosit în jocurile de noroc din secolele al XVI-lea – al XVII-lea cu sensul 'a acorda în secret un avantaj incorect unuia dintre jucători'. Ultimul verb este atestat şi în dialectul saşilor din nordul Transilvaniei: săs. *zāo-schīnzə* 'a primi, a avea parte de ceva', 'a face cuiva rost de ceva', 'a face să-i parvină cuiva ceva bun', 'a acorda' (Fr. Krauss, *Trepp.Wb.*, p. 825, 1193).

Cuvîntul *Schanz(e)* este prezent şi în cuvîntul compus german *Mummenschanz*, care înseamnă 'mascaradă', 'dans sau petrecere cu persoane mascate'. Primul element, *Mumme* are sensul 'persoană mascată', 'travestire', 'mască', iar derivatul *Mummerei* înseamnă 'deghizare', 'mascaradă'. Cuvîntul mhd. *mummen (mumman)* denumea în secolele al XIV-lea – al XVI-lea un 'joc de noroc cu zaruri'. Alături de *schanz* (f.) 'aruncătură norocoasă la zaruri', existau în secolul al XVI-lea şi cuvintele compuse *mumschanz* şi *mummenschanz* (f.), cu sensul 'o aruncare de zaruri în acest joc de noroc'. Deoarece, în timpul carnavalului, această aruncare de zaruri era oferită stăpînului casei (sau hangiului) şi oaspeţilor lui de către nişte persoane mascate care umblau din loc în loc, termenul *mumschanz* a căpătat sensul 'deghizare, mascare, travestire, mascaradă' (atestat în anul 1595). Pe la începutul secolului al XVIII-lea, el a ieşit din uz, dar a fost repus în circulaţie, cu genul schimbat (m.), de scriitorii germani de la sfîrşitul secolului al XVIII-lea.

Din limba germană, termenul a pătruns şi în poloneză. Aleksander Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa, 1970, p. 540, sub *szance*, spune că acest cuvînt polonez are două sensuri complet diferite. Primul este cel de 'val (de pămînt)' şi vine din germ. *Schanze* 'id.'. Al doilea sens, preluat tot din germană, înseamnă 'soartă', 'întîmplare'. Acest cuvînt german, la rîndul său, este împrumutat din fr. *chance* < lat. *cadentia* (aruncarea zarurilor). Expresia poloneză *sadzić na szańc* înseamnă 'a risca', iar *nie na jeden fortuny szańc wszystkie siły stawić* 'să nu arunci (să nu rişti) totul pe o singură carte'. Ultima expresie a fost foarte mult folosită de scriitorul polonez Rej, care a trăit în secolul al XVII-lea,

de exemplu în: *na szańc szczęścia wysadzi* 'că mizează pe şansa fericirii'; *zdrowie na szańc kładli* 'a-şi pune sănătatea la risc, a risca'.

Evoluţia semantică de la 'a juca zarurile' la 'a risca', apoi la 'a fi îndrăzneţ', 'a cuteza', 'a (se) hazarda' şi chiar 'a fi neruşinat' (sînt posibile alte nuanţe şi alte evoluţii) este cunoscută în diferite limbi. Astfel, verbul românesc *a cuteza* (mr. *cutedz*, *cutidzare*, mgl., istrorom. *cutez*) vine din vgr. κοττίζω 'a juca zarurile' > lat. pop. **cottīzāre*, care are descendenţi şi în unele dialecte italiene: *scoteare*, *scotezar*, *kutizá* 'a îndrăzni'; în dialectul sicilian, *kuttiatu* înseamnă 'unverschämt' (= neruşinat) (Cioranescu, *DER*, 2738, W. Meyer-Lübke, *REW*[3], 2287). Cuvîntul francez *hazard* are ca etimon arab. *az-zahr* 'zaruri de joc' (cf. rom. *zar*; *-uri*), care a intrat în vechea franceză în secolul al XII-lea sub forma *hasart* 'un fel de joc cu zaruri', de la care s-a dezvoltat mai tîrziu sensul fr. *hasard* 'aruncătură norocoasă la zaruri', apoi 'întîmplare', 'hazard', 'soartă', 'destin', iar mai tîrziu, prin secolul al XV-lea, şi verbul *hasarder* 'a risca' (Fr. Kluge, *op. cit.*, p. 291; E. Gamillscheg, *Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache,* Heidelberg, 1928, p. 385). Lat. *alea* avea sensul 'zar', 'joc de zaruri', de la care s-au dezvoltat cele de 'risc', 'şansă', 'nesiguranţă' (G. Guţu, *Dicţionar latin-român*, Bucureşti, 1983, p. 64).

Faţă de aceste exemple, germ. *Schanze*, care nu a avut însă iniţial sensul 'zar', dar a intrat ca un element important în sfera semantică a jocurilor de noroc, a căpătat, în împrejurările arătate, sensul 'mascaradă', 'joc cu măşti', apoi 'lucru ciudat', 'extravaganţă', 'ciudăţenie', 'bizarerie'.

În limba româna, cuvîntul *şanţ* (şi *şanţă*) a circulat, sau circulă încă, la două nivele. Primul, cel literar, a existat numai în scrierile lui Dosoftei, care, după cum s-a văzut, l-a întrebuinţat o singură dată cu sensul (1) 'glumă, farsă, poznă, extravaganţă, năzbîtie', poate chiar 'mascaradă', sens lesne de apropiat de cel al germ. (*Mummen*)-*schanz(e)*, şi de mai multe ori, cu sensul (2), dezvoltat din nuanţa semantică 'extravaganţă', anume acela de 'ciudăţenie, lucru de mirare', poate chiar 'minune', dar foarte probabil nu în accepţia sacrală, ci în cea laică, de 'fapt neobişnuit, ieşit din comun', 'minunăţie'. Evoluţia semantică a fost posibilă şi datorită faptului că termenul a fost pus în legătură cu sinonime ca *ciudă* (pl. *ciude* şi *ciudese*), *minune*, *mirate* (pl.). Primul cuvînt mai ales are în structura

lui semantică și sensurile 'lucruri extravagante, extravaganță, capricii, năzbitii, pozne, șotii, ciudățenii'. Exemple din limba veche: „[Aron Vodă] *ciude și pozne făcea în domnia lui*", *Let.*, I, 206/11; „*Domnind, nu altă ce ciudese și pozne făcea*" (*ibid.*, I, A., 102/28) (apud *DA*)[2]. Să se compare la Dosoftei: „... *cu ciudesele și cu șanțurile*". După *DA*, s.v., acest sens al cuvîntului *ciudă* derivă din cel de 'minune', care este etimologic (vsl. *čudo* 'minune'; cf. și *ciudat* < bg. *čudat* 'minunat, bizar, straniu'). Rom. *ciudă* are și accepția 'necaz, supărare mare, părere de rău' (ex.: „...*de ciudă, căzu jos și muri*", la Dosoftei), pe care o întîlnim și la adj. *deșănțat* 'trist', din expresia trans. *e deșănțat copilul*, înregistrată de Șăineanu, *DU*, s.v. Cuvîntul *ciudă* cunoaște și sensul, mai rar atestat, de 'rușine', 'jenă', pe care *DA* îl ilustrează cu exemplul: „*Mi-e ciudă să ies în lume cu cămașa asta!*" Aceeași evoluție semantică apare și la cuvintele *șanț, de șanț, deșanță*: „*Nu ți-i de șanț că n-ai nici un copil?* (*DLR*). *Mi-i de șanț să mă duc să-i spun. Oare nu-i este deșanță să se ducă pe așa vreme*"? (în ultimul caz, cum observă Iorgu Iordan, sensul nu-i prea clar).

---

[2] Cuvîntul *pozna* (și varianta *posnă*), cu sensurile 'faptă sau vorbă care provoacă haz', 'veselie', 'ghidușie', 'ciudățenie', 'curiozitate', 'întîmplare regretabilă', 'neplăcere', atestat, cum s-a văzut, încă din secolul al XVII-lea, a fost apropiat de H. Tiktin, *DRG*, s. v. de germ. *Possen*, 'festă, poznă', la pl. 'farsă', 'glumă', 'ștrengărie'. Cf. și expr. germ. *Possen treiben* (~ *reißen*) 'a face glume, a face năzbîtii', apoi *possenhaft* (adj.) 'caraghios, amuzant, ștrengar, zburdalnic, poznaș'. *Possenreißer* (*-macher*) 'caraghios, clovn, bufon, persoană care se ține de șotii'. *Possenspiel* 'farsă'. Etimologia aceasta, justă, este susținută și de Scriban, *Dicț.*, s.v. Dar Al. Ciorănescu, *DER*, 6737, menționînd-o, propune totuși o soluție inacceptabilă din punct de vedere semantic: din sl. *poznovati* 'a cunoaște', *poznanije* 'cunoaștere'. Iar *DLR*, s.v.: „Etimologia necunoscută". În favoarea originii germane, sub aspect formal (căci din punct de vedere semantic nu există nici o dificultate), pledează modul de adaptare a altor elemente de aceeași origine, a căror silabă finală este *-en*: *crafnă* (cu variantele *crofănă, crofpănă, crăpfănă, crofenă*) < germ. *Krapfen* 'gogoașă'; *chelnă* (varianta *chilnă*) < *Kellen*, pl. de la *Kelle* (cuvîntul german a pătruns și în cehă, polonă, ucraineană cu forme apropiate de cele ale cuvîntului românesc); *foxistănă* (var. *fostănă*) < germ. *Pfosten*; *știoalnă* (variantele *știolnă, ștolnă*) < germ. *Stollen* etc. Din germ. *Possen* s-a creat în română forma *posnă*, atestată în dicționare, în care grupul *-sn-* > *-zn-* prin acomodare regresivă. Fiind destul de vechi, cuvîntul a dezvoltat derivate destul de numeroase: *poznaș, poznat, poznet, poznaci, poznatec, poznășie* 'comicărie, caraghioslîc', vezi *DLR*, s.v.; cf. și expr. mold.: „*Dacă-i poznă, dacă-i comédie*".

Cu ultimele exemple am făcut trecerea la cel de al doilea nivel, cel al vorbirii populare, în care cuvîntul *şanţ* circulă şi astăzi regional. În lumina istoriei cuvîntului pe terenul limbii germane, pot fi acum înţelese expresiile *a-i fi (cuiva) deşanţ, a-i părea (cuiva) deşanţ*, însemnînd 'a-i părea (cuiva) ciudat sau amuzant', 'a-i părea bizar, straniu, extravagant' (create după modelul unor expresii ca *a i se părea (cuiva) de glumă, a i se părea (cuiva) de şagă, a-i fi (cuiva) de glumă, a-i fi (cuiva) de şagă).* Ele au la bază accepţiile 'mascaradă', 'farsă', 'poznă', 'năzbîtie' ale cuvîntului *şanţ*, dezvoltate, în limba germană, de la jocurile cu zarurile ale unor persoane mascate. Istoria cuvîntului rom. *şanţ*, cu sensurile de care ne ocupăm, este paralelă cu cea a cuvîntului *poznă* (vezi nota 2). Nu este exclusă, în evul mediu românesc, o răspîndire a acestor cuvinte cu ocazia iarmaroacelor sau a bîlciurilor, prin intermediul spectacolelor populare de circ, de prestidigitaţii şi scamatorii, care veneau la noi, de obicei, din lumea germană sau turcească şi unde se făceau pozne, şanţuri, bazaconii, comicării, boscării, şotii[3], caraghiozlîcuri, mascarale etc. (vezi *DA*, sub *comédie*). La aceste *comédii*, puteau fi văzute lucruri peste fire, *de şanţ, deşănţate*, adică 'stranii, ciudate, bizare, extravagante'. *De şanţ* a însemnat la început 'de mirare', 'de ciudă', adică 'de minune' şi, folosit cu verbe ca *a fi, a părea* (*mi-i de şanţ, îmi pare de şanţ*) a devenit locuţiune adverbială. Ulterior, cele două elemente s-au sudat în adv. *deşanţ* 'în mod curios', 'în mod ciudat', de la care, cu sufixul *-at*, s-a creat adj. *deşănţat*, punctul de plecare al verbului recent *a se deşănţa*, rezultat prin derivare regresivă. În graiul moţilor, *deşănţat* se construieşte cu verbul *a veni*: *îmi vine cu deşănţat* 'îmi pare ciudat'.

---

[3] Cuvîntul *şotie*, din aceeaşi sferă semantică, trebuie explicat prin aceleaşi realităţi şi tot ca un împrumut de origine germană, în ciuda părerii autorilor DLR care îl compară cu ucr. *šutka* şi cu rom. *şod*. Cum s-a arătat demult, etimonul este cuvîntul germano-evreiesc *Schote* 'nebun, stupid, caraghios, prostănac'; 'om rău' (vezi N. Drăganu, DR, IV, p. 158; Lajos Tamás, *EWUR*, p. 735-736), care are în Mhd. dentala sonoră *-d-*, în loc de *-t-*, *schudde* (atestat în anul 1598), din care se explică magh. *sod* şi trans. *şod, şoadă, şodoş* etc., dar nu şi varianta cu *-t-* din *şotie*. Aceasta, atestată de prin secolul al XIX-lea (cealaltă datează din secolul al XVII-lea), presupune un **şote*, care apoi a fost încadrat la substantivele terminate în sufixul *-ie*, neaccentuat, ca *salce – salcie, fune – funie, unghe – unghie* etc. (vezi G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, 1916, p. 246-258). Varianta literară germană este *Schaute*. S-ar putea ca *şotie* să fie împrumutat direct din limba idiş.

Alături de această cale, substantivul *şanţ* a putut ajunge în graiurile populare şi prin intermediul jocurilor de noroc. Expresia, atestată în *DLR*, *a-i ţine (cuiva) şanţul* 'a-i face (cuiva) pe plac' nu poate fi înţeleasă dacă avem în vedere sensurile precedente. Ea trimite însă la verbul german *zuschanzen*, folosit în jocurile de cărţi din secolele al XVI-lea – al XVII-lea, cu sensul 'a acorda unuia dintre jucători, în secret, un avantaj incorect', sens care, cum s-a văzut, circulă şi în graiurile săseşti pînă astăzi. Acestea, alături de graiurile germane vorbite în evul mediu în numeroase oraşe şi tîrguri din Moldova, graiuri care au dispărut prin românizarea vorbitorilor lor prin secolul al XVII-lea, au putut fi, de asemenea, o sursă importantă a împrumuturilor de care ne ocupăm, atît în Moldova, cît şi în Transilvania. Varianta *şanţă*, de genul feminin ca şi cuvîntul german *Schanze*, pe care a semnalat-o Iorgu Iordan, ar putea fi interpretată ca un reflex mai apropiat de etimon. Dacă nu cumva, mai degrabă, ea este rezultatul unei apropieri de sinonimele aproximative *glumă*, *şagă*, *poznă*, din expresiile menţionate *a i se părea, a-i fi (cuiva) de glumă, de şagă*. Expresia *a-şi arunca viaţa în şanţ* 'a risca' este un calc nereuşit al lui Bariţiu.

În ceea ce priveşte prezenţa cuvîntului *şanţ* în scrierile lui Dosoftei, este aproape sigur că autorul, perfect cunoscător al limbii poloneze, a avut drept model pol. *szańce*, în primul rînd. Scriitorilor care i-au urmat cuvîntul nu li s-a mai părut necesar şi l-au eliminat din limba română literară[4].

---

[4] Cuvîntul *şanţ* 'săpătură în pămînt de scurgere a apei' (< germ. < it.) a avut la început sensul 'palisadă, fortificaţie din trunchiuri, pietre etc.'; 'construcţie din lemne pentru asedierea unei cetăţi'. De la forma pozitivă a întăriturii de apărare şi de asediere, s-a trecut, în română, la sensul care are în vedere o formă negativă: 'o săpătură adîncă în pămînt, umplută, adesea, cu apă, în jurul unei cetăţi'; 'săpătură îngustă şi lungă pe marginea unui drum'. Sensul iniţial este atestat în româna veche (vezi V. Arvinte, ST. L. DT., p. 40, **IV. 1.6.1.**, *şanţ*).

Note etimologice (I)*

Hamzoaia

Toponimicul acesta, înregistrat în *Marele dicționar geografic al României*, III, p. 687, pentru fostul județ Neamț ca denumind un 'trup de moșie' situat în comuna Bicaz, pe pîrîul Tașca, în stînga pîrăului Bicazul, trebuie pus în legătură cu apelativul *hamzoaie* cunoscut de dicționarele noastre[1]. Autorii acestora nu dau însă nici un fel de explicație etimologică cuvîntului.

Sensul notat în dicționare este de 'scoc (la moară'). În satul Călugăreni, pe Valea Bistriței, am înregistrat cuvîntul *amzoái*, pl. *amzói*, denumind întreaga construcție, alcătuită din stîlpi puternici de stejar, pe care se sprijină capătul de afară al *grindeiului* la moara de apă. Întregii instalații i se spune „*amzoáia di-afară*", spre deosebire de „*amzoáia dinuntru*", pe care este fixat celălalt capăt al *grindeiului*.

În dicționare sînt notate și următoarele forme ale acestui cuvînt: singularele *hamza* și *hamzea*, pluralele *-zale* și *-zauri*. La Drăgușeni, în raionul Fălticeni, se folosește mai ales pluralul *hamzări* și *hămzări*. Mai important pentru cele ce urmează este că în com. *Bîlca* (Rădăuți) există o moară care poartă numele de moara *Hazoaia*, ai cărei proprietari au fost nemți.

Avem a face, foarte probabil, cu un cuvînt de origine germană și anume în prima parte avem o rădăcină germană *ham*, de unde Mhd. *hammen*, *hemmen*, nhd. *hemmen* 'a opri, a stăvili, a împiedica'[2]. Cuvîntul german a pătruns în cehă și în polonă. În limba cehă există cuvîntul *ham* 'Wasserpfahl' (= stîlp puternic în apă); 'Hemmstock (in der Mühle)' (= stîlp, stăvilar la moară). Cuvîntul are aici și derivate[3]. La fel și în poloneză. În partea a doua a cuvîntului, recunoaștem pe germ. *Säule* 'stîlp, pilon puternic'. Trebuie să

---

* Apărut în SCȘt., VI, Iași, 1955, nr. 3-4, p. 234-240.

[1] De altă părere este I. Iordan, *Nume de locuri românești în Republica Populară Română*, București, 1952, p. 140; la fel în *Toponimie românească*, București, 1963, p. 180. Toponimicul nemțean ar fi la origine, după autor, un antroponimic feminin.

[2] Vezi Fr. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, Strassburg, 1905, p. 172; id. EWDS[19, 22], s.v.

[3] E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1905-1913, p. 376.

pornim, deci, de la un cuvînt compus german *Hammsäule*, care înseamnă 'stîlp (puternic) pentru stăvilit (apa)', cu același sens ca și *Hemmstock*, numai că în acest caz poate fi vorba de un lemn mai subțire. Din germ. *Hammsäule* rezultă, fără nici o dificultate, forma *hamzale*, înregistrată în dicționare (v. *DA*, s.v.). De la această formă, s-a refăcut un singular *hamzea* sau *hamza*. A apărut, apoi, și forma *amzoái* (prin dispariția lui *h-* și prin încadrarea la substantivele cu sufixul *-oaie*), la plural *amzoi*, notată la Călugăreni. De altfel, în această localitate a fost păstrat și sensul inițial al cuvîntului german presupus de noi ca punct de plecare, pentru că aici *amzoáie* înseamnă 'construcție alcătuită din stîlpi puternici de stejar la moara de apă'. Mai tîrziu, în alte părți, cuvîntul a ajuns să fie sinonim cu *lătoc*, așa cum arată dicționarele.

Asupra timpului cînd a pătruns acest cuvînt în Moldova nu putem, deocamdată, să spunem ceva precis. Oricum, el se adaugă la termenii de origine germană pătrunși în nordul Moldovei, fie de la populația germană din Bucovina, fie de la germanii din Transilvania. Cf. moara *Hazoaia* din satul Bîlca (Rădăuți), ai cărei proprietari au fost germani.

Ciuhă

În Transilvania, Crișana, Maramureș și prin Moldova, se folosește cuvîntul *ciuhă* pentru a denumi un lemn înfipt în pămînt și învelit la vîrf cu zdrențe sau haine rupte sau cu un șomoiag de paie, servind ca **1.** sperietoare pentru păsări, **2.** semn de oprelişte pentru păscutul vitelor, **3.** spre a arăta hotarul, **4.** spre a arăta pînă unde a înaintat lucrul cîmpului sau bucata pe care are să o secere un grup de lucrători, **5.** la plutărit, pentru a arăta șipotul apei; se fixează pe mal, **6.** înainte vreme, spre a semnala pericolul apropierii dușmanului (*DA*). Vezi *ALR SN*, I, harta 46, *momîie* (*în grîu, în cînepă*, etc.).

În privința originii acestui cuvînt, dicționarele etimologice nu au ajuns la un consens. Astfel, A. Cihac, II, p. 491, îl derivă din limba maghiară: *csóva* 'bouchon de paille, brandon en guisse de signe'. La rîndul său, cuvîntul *csóva* este reflexul cuvîntului german *Zeichen* 'semn', care a pătruns, cum arată Cihac, și în cehă: *cech, ceich* 'signe, marque', precum și în poloneză: *cecha, cefa*.

Dicționarul universal al lui Șăineanu (ed. IV, p. 135), pare a-l pune în legătură cu *ciuf* 'buhă cu moțuri mici de trei-patru pene' pentru că, după ce dă sensul cuvîntului *ciuhă*, acela de 'semn făcut de secerători între holde: un mănunchi de iarbă sau grîu legat la vîrf cu alt mănunchi de fire rupte', adaugă, între paranteze, că acest mănunchi aduce „întru cîtva cu capul zbîrlit al ciufului: buhele serveau înainte la vînatul păsărilor".

H. Tiktin, *DRG* s.v., este cît se poate de concis „Et. zu *ciúf*".

Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Romînească" de I.-A. Candrea trimite, de asemenea, la *ciuf*, ca și *Dicționaru* lui A. Scriban.

La fel procedează și autorii *Dicționarului Academiei*, însă sub rezerva probabilității. Aici se dau, totodată, și amănunte asupra originii cuvîntului *ciuf* De origine germanică, el a pătruns în franceză sub forma *touffe* 'mănunchi, smoc', în italiană *ciuffo* 'moț de păr', în albaneză, *ciufke* 'ciucure, mătase de porumb', iar în română prin intermediul limbii maghiare, din italiană. Așadar, pe un drum extrem de ocolit. Nu este explicată însă modificarea lui *ciuf* în *ciuhă*. Cu această formă și cu noul sens, cuvîntul romănesc a pătruns iarăși în maghiară: *csuha* 'momîie, sperietoare de păsări'. Cuvîntul maghiar este atestat prin părțile Clujului.

Trecerea dintr-o limbă într-alta nu este imposibilă. Se știe că atîtea cuvinte cunosc o circulație intensă odată cu lucrul pe care îl denumesc. Ni se pare, totuși, că autorii *DA* au complicat prea mult lucrurile.

Cuvîntul *ciuhă* a mai fost discutat și de C. Lacea, DR, III, p. 743. Explicația lui pornește de la amănuntul că prin unele locuri (sudul Transilvaniei și Bucovina) *ciuha* este o prăjină înfășurată la un capăt cu zdrențe sau cîrpe. Considerînd esențială această notă, C. Lacea trimite la turc. *čoha*, *čoka* 'postav', care ar sta și la baza cuvîntului maghiar. Ținînd seama de repartiția teritorială a termenului, C. Lacea crede că el ne-a venit prin intermediul unei limbi slave și anume prin ucraineană. Dar, adăugăm noi, numai în limba bulgară el înseamnă 'postav', în timp ce la sîrbo-croați, sloveni, ucrainieni și ruși el denumește un anumit fel de haină. De exemplu, în ucr., dialectal, *čuha*, *čuhánia* înseamnă 'wollenes Oberkleid, Art Mantel', iar în rusă чуга 'im alten Russland ein enger langer Rock'. La fel și în slovenă

şi în sîrbo-croată[4]. Numai prezenţa cuvîntului în partea nordică a ţării, în apropiere de limba ucraineană, l-a făcut pe C. Lacea să admită această filieră, neţinînd cont de sensul lui aici.

Dar amănuntul că *ciuha* se face în unele locuri şi din zdrenţe sau cîrpe înfăşurate la capătul unui par nu poate constitui punctul de plecare pentru stabilirea etimologiei acestui cuvînt. La fel de motivată ar fi o explicaţie care ar porni de la unul din celelalte elemente din care se alcătuieşte o *ciuhă*: un şomoiag de paie etc. Notăm că *DA* nu acceptă această explicaţie.

S-au propus, deci, trei etimologii pentru acest cuvînt: **1.** magh. *csóva* (< germ. *Zeichen*), **2.** rom. *ciuf*, **3.** turc. *čoha*, *čoka*. A doua şi a treia soluţia pornesc de la o singură notă a noţiunii *ciuhă*[5].

Credem însă că sensul de bază, care a fost şi cel originar şi de la care trebuie să pornim pentru aflarea etimologiei, este 'momîie pusă pe ogor ca sperietoare pentru păsări, sperietoare'. De alftel şi *DA*, cînd explică cuvîntul, începe cu acest sens, socotindu-l, probabil, fundamental. Interesează numai în al doilea rînd din ce este alcătuită o *ciuhă*. Ulterior, cuvîntul a primit sensul generic de 'semn, mijloc de a atrage atenţia cuiva asupra unui lucru', pe care îl ia în consideraţie Cihac.

În această lumină, o perfectă corespondenţă semantică există între cuvîntul românesc *ciuhă* şi germ. *Scheuche*, cu sensul de 'momîie, sperietoare'. La fel şi verbul germ. *scheuchen* 'a alunga speriind, a hîşîi (despre păsări)', sau *scheuen* 'a (se) speria'. În Mhd., substantivul avea forma *schiuhe*, însemnînd, printre altele, 'Schreckbild' ('momîie, fantomă'), iar verbul avea forma *schiuhen* 'a (se) speria', 'a (se) feri', 'a goni', 'a alunga'. Substantivul mhd. *schiuhe* şi verbul mhd. *schiuhen* derivă din ahd. **scioh* 'scheu, schüchtern' (= sfios, timid), cu corespondente şi în alte limbi germanice: ags. *sceoh* „furchtsam" (= fricos), ndl. *schuw* 'fricos, sfios'. Din familia germanică, şi probabil din timpuri vechi, îşi are originea ital. *schivare* 'a ocoli', 'a evita', 'a se feri', *schivo* 'ruşinos',

---

[4] Vezi E. Berneker, *op. cit.*, p. 159.

[5] Menţionăm că acelaşi etimon turcesc *čoka* 'postav' a mai fost invocat de unii cercetători pentru originea altor cuvinte româneşti. Mai întîi de Cihac, *op. cit*, pentru cuvîntul *ciórcă* 'Tuch', cu *r* epentetic (v. şi I. Iordan, *Diftongarea lui e şi o accentuaţi...*, Iaşi, 1921, p. 228), mai apoi de Al. Graur, *Contribuţii la „influenţa orientală"*, GS, VI, p. 333, pentru rom. *ţuhal*.

'modest', 'dezgustat', sau fr. *esquiver* 'a ocoli, a scăpa (de ceva)'. Din familia germană mai amintim şi pe *Scheusal* 'urîciune de om, monstru'[6].

Corespondenţa dintre rom. *ciuhă* şi germ. *Scheuche* nu este, după cum a rezultat din înşirarea formelor germane, numai de natură semantică, ci şi formală. Unele dintre formele germane, şi anume cele mhd., sînt foarte apropiate de cuvîntul nostru. Forma mhd. prezintă stadiul cînd nu se produsese diftongarea lui *û* precedat de *i*. Se spunea, deci, *schiuhe* pentru *Scheuche*, după cum se spunea *schiure* pentru *Scheuer*, *liute* pentru *Leute* etc. Stadiul acesta e atestat şi pentru vechea săsească din Transilvania. Într-adevăr, N. Drăganu (DR, IV, p. 147) citează v. săs. *schyrən* pentru a explica pe *shure* 'şură', găsit la Anonymus Caransebesiensis[7]. Astăzi se pare că dialectele germane din Transilvania l-au transformat pe *û* , precedat de *i*, în diftongul *ai*. Cel puţin aşa se prezintă situaţia în dialectul german de la Bistriţa, unde această vocală apare ca *ai*: *lait* 'Leute', *hait* 'heute', *aiəl* 'Eule'[8].

Rămîne de explicat trecerea şuierătoarei *ş* (*sch*) în africata *ci* (din care, în mod normal, a rezultat spiranta moldovenească surdă). Fenomenul este atestat şi în alte cuvinte împrumutate din limba saşilor ardeleni. Astfel, rom. *cioandă* este derivat de N. Drăganu din săs. *Schander*(*mensch*) (magh. *csander* 'rău, răutăcios')[9]. Transformarea putea să aibă loc şi pe teren românesc (cf. rom. *şut* şi *ciut* < alb., la A. Philippide, *OR*, II, p. 707). Se mai poate spune că *ş* (*sch-*) era pronunţat muiat de către saşi, sau poate de români, şi în acest caz trecerea spre africată (şi apoi spre spiranta moldovenească) a fost uşoară.

Se poate admite, aşadar, că, atît în limba română cît şi în limba maghiară vorbită prin părţile Clujului, cuvîntul *ciuhă* (mag. *csóva*) a fost adus de saşi, probabil împreună cu obiceiul de a apăra semănăturile contra păsărilor cu ajutorul acestor 'sperietori' sau 'momîi'. Nu-i exclus ca prin unele locuri el să fi pătruns odată cu

---

[6] Vezi Fr. Kluge, EWDS, p. 336-337. La fel în Fr. Kluge, EWDS[19, 22].

[7] Vezi şi V. Bogrea, DR, IV, p. 848, care admite pentru cuvîntul românesc *şură* o filieră ucraineană: ucr. *şura* „Gebäude zum Trockenen der Tabakblätter".

[8] Vezi Hermine Klein, *Die Bistritzer Mundart vergliechen mit dem Sprachatlas des Deutschen Reichs*, Marburg, 1927, p. 42.

[9] Vezi DR, III, p. 1089.

obiceiul feudal de a semnala pericolul apropierii dușmanului aprinzînd pe înălțimi *ciuhe* (*DA*).

Și repartiția teritorială a cuvîntului (Transilvania, Crișana, Maramureș, prin centrul și nord-vestul Moldovei) coincide, precum se știe, cu regiunile în care influența germană s-a făcut mult mai simțită în decursul timpului. Nu încape însă îndoiala că în multe locuri el s-a propagat prin vorbitorii de limbă română care au migrat, în secolele precedente, din Transilvania înspre Moldova. Astfel trebuie explicată prezența cuvîntului în localitatea Dumasca din fostul județ Vaslui, la Borosești, în aceeași regiune, în timp ce prin împrejurimile Iașului cuvîntul nu-i cunoscut, după cîte știm[10].

[10] Lajos Tamás, *EWUR*, p. 233, după ce arată că etimologia acestui cuvînt este „foarte controversată", face precizarea: „Beachtung verdient die Meinung von V. Arvinte nach der *ciuhă* 'Vogelscheuche' aus d. *Scheuche* stamme «cînd acest cuvînt avea o formă apropiată de mhd. *schiuhe*» (...) vgl. dazu das z. T. vielleicht ähnlich zu beurteilende *șură* 'Scheuer'".

Note etimologice (II):

brai, crihin(ă), crivinaş(ă), fîrţicuşă, fórţeş(ă), fîrţigău, fîrţog, hóbos, lapăn, şiţă (şisă), şofîlă (şófilă), şulfă etc.[*]

Brai

Cuvîntul dialectal *brai*, cunoscut prin Moldova şi Bucovina cu sensurile (1) 'pilug de lemn, avînd o lungime de peste un metru, rotund şi gros cam de un lat de mînă, la capăt, de obicei, cu scrijelituri, cu care se bate brînza în bărbînţă' şi (2) 'drug de fier cu care se îndeseşte făina în saci, la moară' (DA, s.v.), a fost explicat de autorii de dicţionare româneşti (S. Puşcariu, I.-A. Candrea, A. Scriban, Al. Ciorănescu) prin ucr. *braj* 'idem.'. H. Tiktin, DRG, s.v., după ce spune că etimonul nu-i cunoscut („Et. unbek."), face precizarea că şi în ucraineană există cuvîntul *braj*, neconsiderîndu-l totuşi pe acesta drept etimon al cuvîntului românesc. Se pare că în ucraineană avem a face cu un împrumut din română.

Explicaţia cuvîntului *brai* ca un împrumut din graiul german al saşilor din zona Bistriţa-Năsăud a fost susţinută, pentru prima dată, de Şt. Binder, în *Contribuţii la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare româneşti. III. Denumiri de obiecte casnice, de bucătărie, de alimente, băuturi, coloniale etc.*, apărut în „Analele Universităţii din Timişoara", Seria Ştiinţe filologice, V, 1967, p. 52. Autorul propune drept etimon cuvîntul săsesc *braih*, cu sensul 'masă cu un drug de lemn care serveşte la frămîntatul aluatului', atestat de Fr. Krauß, *Hwspr.*, sub cuvîntul *Breche*. Această apropiere, justă în ultimă instanţă, în sensul că radicalul cuvîntului românesc trebuie căutat în familia săsească a cuvîntului german *brechen*, comportă totuşi unele precizări de detaliu. Considerăm că mai potrivit pentru a explica cuvîntul românesc *brai* este primul element din cuvîntul compus săsesc *brāij-aizn* (= nhd. Brech-eisen) 'eiserne Brechstange' (= rangă, drug de fier, pîrghie de fier), termen de tîmplărie (Krauß, Hwspr., p. 164). În acelaşi dicţionar, la p. 165, mai este înregistrat săs. *brāixšton*, al cărui prim sens este identic cu

[*] Apărut în ALIL, XXXI, Iaşi, 1986–1987, p. 171–185.

acela al lui *brāij-aizn*; sensul (2.) este 'Brechschneit an der „Breche", adică 'limba meliței'.

Prin urmare, din cuvintele săsești compuse *brāij-aizn* și *brāixšton*, amîndouă însemnînd 'rangă, drug (de fier)', vorbitorii limbii române au preluat numai primul element, sub forma *brai*, dar acestuia i-au conferit sensul global al celor două elemente care alcătuiesc cuvintele compuse săsești în discuție. Din nord-estul Transilvaniei, cuvîntul *brai* a fost adus la răsărit de Carpați, în Bucovina și prin Moldova, de coloniștii români ardeleni, în cadrul emigranției interne bine cunoscute. De la românii din Bucovina, termenul a pătruns și în unele graiuri ucrainene vecine.

Críhin, críhină; crivinắș, -ă

Primul cuvînt denumește un soi de prun (*Prunus insititia*), al doilea, fructul acestui pom. Ambele cuvinte lipsesc din DU (Șăineanu), din *Dicț.* (Scriban), din CADE, din DLRM și din DEX. În DA este înregistrată forma *crichín* 'Prunier Reine-Claude', cu precizarea: „săsism în Transilvania". Etimologia a fost dată de I. Borcia, *Deutsche Sprachelemente im Rumänischen*, în „Jahresbericht", X, Leipzig (1904), p. 184: din săs. de sud *krâichen* 'die Krieche, eine runde, wilde Pflaume'. În dialectul săsesc din Sibiu, cuvîntul sună *kräche*. Din cauza nepotrivirii de natură fonetică, I. Borcia propune pentru cuvîntul românesc un etimon săsesc mai vechi. Aceeași etimologie germană se găsește și la H. Tiktin, DRG, s.v. *críhen* (și varianta *crihín*), explicat prin 'Kriechenbaum'; numele fructului este críhenă, pl. *críhene*. Adăugăm că după DA sinonimele (aproximative) ale acestui fruct ar fi *goldane, culcudușe, fîrțicușe verzi, prune gogonețe*. Etimologia germană (săsească) se găsește și în *Diccionario Etimológico Rumano* (DER), de Alejandro Cioranescu, sub nr. 2567: „Al. *Krieche*, por medio del saj. *Krâichen*". Soiul de prune numit astfel are pulpa lipită de sîmbure.

În ce privește originea etimonului german, după Fr. Kluge, EWDS[19], p. 404, variantele ahd. *kriach-*, *criehboum*, mhd. *krieche*, mnd. *krēke*, mnl. *cri(e)ke* au fost apropiate de etnonimul *Chriach* 'Grieche' încă din secolul al XVI-lea: *Prunum graecum*. Dar apropierea nu e sigură, putînd fi vorba, mai degrabă, de un cuvînt

germanic neidentificat. În ceea ce priveşte situaţia cuvîntului în dialectul săsesc, cele mai multe date se găsesc în SSW, V, K, p. 357, sub *Kriech(el)baum* şi sub *Krieche(lchen)*. Săs. *kräxən* (pl.) denumeşte nişte prune mici, rotunde, galbene verzui sau vinete, dulci, a căror carne (pulpă) nu se desprinde de pe sîmburi; se coc timpuriu.

Informaţiile despre cuvintele *críhin* şi *críhină* pot fi îmbogăţite cu cîteva atestări noi din materialul nepublicat al ALR II/6082 şi din alte surse. Astfel, în ALR II/6082, pct. 141, Micăsasa, jud. Sibiu, s-a înregistrat răspunsul (prune) *críhine d-éle álbe* (sînt „mici"; se coc de timpuriu). Denumirea *críhine* (pl.) a fost notată şi în pct. 157, Vînători, jud. Mureş. Cuvîntul mai apare în *Pomologia* RPR, I, Bucureşti, 1963, p. 275 (*prune crihine*), în *Dicţionar etno-botanic*, de Al. Borza, Bucureşti, 1968, p. 138-139 (*crihine, ~ albe, ~ negre, crişine*). De asemenea, denumirea prune *crihini* sau prune *crichini* a fost înregistrată în localitatea Dobra, jud. Alba, de Gheorghe Iordache, *Ocupaţiile tradiţionale pe teritoriul României*. Studiul etnologic, I, Craiova, 1985, p. 309.

Deşi, cum s–a văzut, etimologia cuvintelor în discuţie este cît se poate de clară, în ultima lucrare citată găsim o explicaţie care ne-a uimit: „după numele lui Al. Krieche, prin intermediul săs. *Krâichen*". Se vede imediat că Gh. Iordache s-a folosit de dicţionarul etimologic al lui Alejandro Cioranescu, fără să-l citeze, şi a crezut că Al., abreviere, în limba spaniolă, pentru *alemán* 'german' (subst. şi adj.), ar fi prescurtarea unui nume de botez (poate Alexandru). Etimonul ar fi, deci, un nume propriu, Al. Krieche, devenit nume comun.

Asemenea erori supărătoare mai există în lucrarea lui Gheorghe Iordache. Astfel, pe aceeaşi pagină, 309, se spune că denumirea *batule (pătule, pătulate)*, dată unor soiuri de mere, ar veni din germ. *Batullen* / apfel /, *Battullen* / baum /. În limba germană literară (Nhd.) nu este cunoscut un asemenea cuvînt. El există însă în dialectul german al saşilor transilvăneni. Dar, cum se arată foarte clar în SSW, I, B, p. 418, săs. *Batullenappel* are ca etimon rom. *pătule* „Heubett zum Einlagern von Gemüse und Obst, namentlich auch, der untere Boden von Heutristen, in den Winteräpfel zum Reifwerden eingelagert werden". La origine, denumirea s-a referit la un soi de mere de iarnă care se coc abia după ce stau în timpul iernii într-un pătul de fîn. Fr. Krauß, *Nösn. Pfl.*, consemnează şi un soi de prune

care seamănă la aspect cu merele numite *batull(n)-appeəl*: *bätullpelz* (= *Batullbilse*). Acelaşi autor, în Trepp. Wb., p. 104, compară cuvîntul săsesc cu austr. *Butellenapfel* (din Stiria) 'Name einer feineren Apfelgattung', deşi, originea românească este neîndoielnică.

Cu acest prilej, observăm că nu numai româna a făcut împrumuturi din dialectul săsesc în acest compartiment. Alături de *críhin, críhină,* menţionăm şi pe *perjă, perj*, de etimologia cărora ne ocupăm, pe larg, în acest volum (p. 60-100). La rîndul lor, vorbitorii saşi au preluat de la români destul de multe denumiri româneşti din domeniul pomiculturii. Astfel, un anumit soi de pere (şi pomul respectiv) este numit în săseşte *bläschbīr*, adică 'pere româneşti', un altul *bläschländərbīr* 'pere care, probabil, provin din Muntenia şi Moldova', provincii care în săseşte erau denumite şi *Walachischland.* Pomul care face aceste pere se cheamă *bläschländərbīrbäm* (Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 1097). Planta denumită ştiinţific *Artemisa annua*, iar pe româneşte, popular, smirnă, mătura raiului, se numeşte în dialectul săsesc de la Bistriţa-Năsăud *molnərkräut* (= Moldauerkraut), fiindcă este de originară din Moldova (Krauß, *Nosn. Pfl.*, p. 36). Un soi de mere este denumit în dialectul săsesc de nord *domnjescht*, cuvînt pe care Fr. Krauß, op. cit., p. 371, îl explică astfel: „Nach 1918 aus der Moldau eingeführt; < rum. [mere] *domneşti*, wörtl. '*Herschaftliche [Äpfel]*' ". Aceste cîteva exemple fac parte dintr-un grup care cuprinde sute de cuvinte româneşti care au intrat în terminologia botanică a dialectului săsesc din nordul Transilvaniei. Situaţia este asemănătoare şi în dialectul săsesc sudic. De aceea, originea românească a denumirii săseşti *Batullappel,* din expresia românească *mere pătule*, nu poate fi pusă la îndoială. Cum observă autorii dicţionarului săsesc (I, p. 418), şi modul de accentuare a cuvîntului săsesc (UÚU) constituie o probă a originii lui din limba română.

Sîntem de părere că de la cuvîntul *críhină,* pl. *críhine*, cu sufixul *-aş (ă),* s-a creat, regional, derivatul adjectival **crihináş*, *-ă*, atestat, însă, în forma *crivináş*, *-ă*, în expresia *prune crivinaşe* '(prune) care se coc în iunie', de G.F. Ciauşanu, G. Fira şi C.M. Popescu, *Culegere de folclor din jud. Vîlcea şi împrejurimi.* Adjectivul e atestat în localitatea Drăgăşani, jud. Vîlcea, şi Topoloveni, jud. Argeş (vezi şi Ion Nuţă, *Aspecte ale metaforei în terminologia viticolă românească*, în ALIL, t. XXIX (1983-1984), A. Lingvistică, p. 237).Sunetul *h + i,*

rostit *h'*, a fost interpretat, fie de informatori, fie de autorii glosarului dialectal care însoțește culegerea de folclor, ca provenind dintr-un *v* + *i*. Astfel s-a ajuns la forma hipercorectă *crivináș* (*-ă, -e*). Folosirea unui derivat adjectival de la un radical care denumește un anumit fruct pentru a denumi un alt fruct este un procedeu des folosit în graiurile românești, cum se poate vedea din lucrarea citată a lui Ion Nuță. În cazul de față, s-a avut în vedere timpul în care se coc prunele numite *críhine*. Prezența cuvîntului la sud de Carpații Meridionali, ca element adus de peste munți, nu constituie, cum se știe, un fenomen neobișnuit.

Neavînd în vedere posibilitatea de explicare propusă mai sus, autorii DA au tratat cuvîntul *crivinaș*, -ă sub substantivul *crivină*, care este un cu totul alt cuvînt. El înseamnă 'pădurice, desiș de mărăcini mari sau arbori tineri, pe prundul unei ape, unde se adăpstesc iepuri, potîrnichi'; 'loc umed, mlăștinos'. Etimonul este bg., scr. *krivina* 'cotitură (de râu)' (CADE, s.v.). Derivatul adjectival de la acest radical este *crivinos, -oasă,* 'nisipos', 'mlăștinos' (?) (DA). Sintagma *prune crivinașe* denumește însă cu totul altceva: este vorba de un soi de prune care se coc în același timp cu prunele numite *críhine*. Iar aceste prune se coc de timpuriu, deci în iunie. În acest derivat, sufixul *-aș*, adjectival, are funcția de a indica asemănarea, felul; dar poate, mai degrabă, substantival, servește la crearea unui diminutiv, în funcție determinativă.

Fîrțicușă, fórțeș(ă), fîrță, fîrțigău, fîrțog

Absent în cele mai multe dicționare (Șăineanu, DU, CADE, Scriban, Dicț., DER, DLRM, DEX), cuvîntul dialectal *fîrțicușă,* folosit, ca toate numele de fructe, mai ales la plural (*fîrțicușe*), este înregistrat numai de H. Tiktin, DRG, s.v., și de DA, s.v. În primul caz, substantivul feminin *fîrticușă*, cu *t*, nu cu *ț*, este explicat prin 'Kriechenpflaume. Frucht von *Prunus insititia'*. În al doilea caz, explicația în franceză este „Prune ou prune Reine-Claude", iar pe românește „prune goldane". Și în DA litera *t* din mijlocul cuvîntului nu are sedilă, continuîndu-se astfel o eroare grafică din prima sursă (Dimitrie Brândza, *Prodromul florei române*..., București, 1879/83). În DA este consemnată, după Zaharia C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*, București, 1906, și denumirea compusă *fîrțicușe-*

verzi, de data aceasta cu -ț-. Cum s-a văzut, această denumire este sinonimă cu *crîhine*. Atît Tiktin, cît și autorii DA (S. Pușcariu) nu cunosc etimologia cuvîntului. Tiktin: „Et. unbek."; DA: „Etimologia necunoscută".

Înainte de a ne ocupa de această chestiune, vom prezenta cîteva date despre acest cuvînt. Prima atestare pare a fi cea din 1855, din lucrarea lui A. Kerner, *Die Flora der Bauerngärten*, Wien, menționată de Al. Borza, Dicționar etnobotanic, p. 139. Cuvîntul este cunoscut mai ales în graiurile românești din Transilvania. Al. Borza consemnează și varianta cu *-g- (fîrțigușe)*, care se întîlnește și în expresia *prune fîrțigușuri*, înregistrată în localitatea Sadova, jud. Suceava, cu prilejul anchetei indirecte întreprinse de dialectologii Centrului de Lingvistică, Istorie Literară și Folclor din Iași (Ion Nuță). Pluralul în *-uri* pare a fi nepotrivit în acest caz. Informatorul a mai precizat că soiul este „timpuriu". Varianta cu *-g-* nu poate fi separată de cuvintele *fîrțog*, *fîrțigău*, de care ne vom ocupa mai jos.

În materialul dialectal nepublicat din ancheta E. Petrovici (ALR II/6082, *Felurile de prune și descrierea lor*; materialul mi-a fost pus la dispoziție de colegul Ion Nuță), cuvîntul în discuție este atestat, în forma *fîrțicúșă* (= pl. *fîrțicușe*), în pct. 219, Prundu Bîrgăului, jud. Bistrița-Năsăud, și în pct. 260, Beclean, același județ. În prima localitate s-a primit precizarea că aceste prune „se coc întîi", în a doua că ele sînt „moi". Altă atestare, în varianta *fuórțîșă*, din sintagma (literarizată) *prune fórțeșe*, însoțită de precizarea că aceste prune sînt „timpurii", provine din punctul 353, Bîrsana, jud. Maramureș. Pe de altă parte, Gheorghe Iordache, op. cit., p. 309, consemnează varietatea de prune numite *fortoșe* sau *foarteșe* în localitățile Lucăceni, Aliceni - Satu Mare, în Cupșeni - Maramureș și în Drăgășești - Bihor. Presupunem că este vorba despre același soi ca și prunele numite *fîrțicușe*, după cum la fel va fi fiind cazul și cu prunele numite *pîrțigușe*, din Deleni - Mureș, în care *p-* stă în legătură cu interjecția *pîrț!* O variantă a lui *fîrțicușă*, cu alt sufix și cu metateză, anume (prune) *țîfîiéle*, este cunoscută în graiul din Coțușca, jud. Botoșani (informație de la colegul Șt. Giosu).

În toate variantele de mai sus pot fi distinse două radicale: **forț-* și **fîrț-*. Varianta *fórțeșă (-e)* este alcătuită din prima variantă a radicalului + sufixul *-viș(ă)*, pl. *-vișe*, variantă populară frecventă a sufixului *-veș(ă)*. Sufixul *-veș (-viș)* creează, printre altele, derivate

de la substantive care exprimă posesiunea unei calităţi (G. Pascu, Sufixele româneşti, p. 283). Acelaşi sufix este prezent şi în varianta *fo.irteşă*, în care -*t*- a putut rezulta din alternanţa refăcută: -*t* la plural, -*t*, la singular, în loc de -*ţ* ~ -*t*. În varianta *fórtoşă*, sufixul este -*oş(ă)*, din *ţapoş*, *stogoş*, etc., indicind „asemănarea" (G. Pascu, op. cit., p. 287).

În varianta *firţicuşă* se recunoaşte uşor acelaşi radical **forţ*- (sau **firţ*-). Partea finală a cuvîntului, -*icúş(ă)*, rostită de cele mai multe ori în graiuri -*icúş(ă)*, din cauza durificării consoanei *ţ*, conţine în ultima silabă sufixul -*uş(ă)*, prezent şi în *corcoduşă*, *brînduşă*, etc. Înaintea sufixului se află silaba -*ic*- (-*ic*-), pe care o întîlnim şi în *piţigúş* 'piţigoi', *virticuş* etc.

Radicalul **forţ*- (**firţ*-) nu este altceva decît săs. *Furz* 'lauter Bauchwind' (= vînt intestinal zgomotos), pl. *Firz*. Se poate pleca atît de la forma de singular, cît şi de la cea de plural, sau, poate mai bine, de la amîndouă. După ce s-au alipit terminaţiile şi sufixeşe româneşti prezentate mai sus, cuvîntul a reintrat în dialectul săsesc în varianta săs. *Furzekusch*, *Furzikusch* (accentuat ca în româneşte ∪∪∪∨). În SSW, II, F, p. 537, cuvîntul săsesc este explicat ca provenind din germ. *Furz*, cu terminaţia românească -*(c)uş* < *lat.* -*(c)use(us)*. Sînt menţionate şi săs. *Brandusch*, *Tchiperusch*, care provin din rom. *brînduşă*, *pipăruş*. Săs. *Furzekusch* (*Furzikusch*) are sensul '*Krieche*'. Prin extensiune, la singular, m., el înseamnă şi 'unruhiger, unsteter Mensch' (= om neliniştit, schimbător). Interesant de remarcat şi pentru discuţia de mai jos este faptul că acelaşi sens figurat există şi în cazul cuvîntului săs. *kräc* (= Krieche), care, alături de sensul 'un anumit soi de prune', mai înseamnă şi 'unruhiges munteres Kind' (= copil neliniştit, neastâmpărat, vioi). Tot pentru discuţia de mai jos, în legătură cu rom. *fîrţigău*, este bine să consemnăm acum şi cuvîntul săsesc *Furzăle*, cu accentul ca în română ∪∪∨∪, f., şi cu sensul 'Knirps' (= pici, copil mic, pipernicit), al cărui etimon, după SSW, II, F, p. 536, este tot săs. *Furz*, cu terminaţia rom. -*ală*.

Vom prezenta în continuare, după lucrările lexicografice ale lui Fr. Krauß, mai multe realizări în dialectul săsesc de nord ale săs. *Furzekusch*. Astfel, în Nösn. Pfl., p. 446, sînt consemnate variantele: *furzikusch*, *furzekusch*, *furzəkuschə*, *furzəguschə* 'saure Krieche', *furzegusch*; *firziguschə*, *firziguschkər*, *fərzəguschə*; *purzikusch*,

pərzəguschkər. Există, aşadar, atît variante cu -*g*-, cît şi cu *p*-, ultimele după rom. *pîrț*-. De asemenea, în Trepp. Wb., 315, Fr. Krauß consemnează săs. *furzikusch* (m.) 'kleine Pflaume von abführender Wirkung' (= prună mică cu acțiune purgativă). La etimologie, se spune că elementul săsesc provine din rom. dial. *fîrțăcuşă, -guşă* şi că vorbitorii saşi l-au pus în legătură cu *Furz*. După cum se vede, acest cuvînt mixt româno-săsesc creează dificultăți de interpretare şi lexicografilor saşi. Vom vedea mai jos că în lexicul dialectului săsesc mai există cîteva exemple asemănătoare.

Pe terenul limbii române, apariția variantelor *fîrțicuşă, fîrțiguşă, pîrțiguşă* nu poate fi despărțită de existența, pentru acelaşi soi de prune, a unor denumiri cum sînt: *corcoduşe, colcoduşe, curcuduşe, culcuduşe, culcuduțe, colduşă, tolduşă, colcotuşă* etc. Pomul poartă numele de: *corcoduş, curcuduş, curcudul, colduş, tolduş* etc. Interesant de semnalat ni se pare faptul că unele din ultimele denumiri au pătruns, de asemenea, în dialectul săsessc din zona Bistrița-Năsăud: *kaldekusch* = *furzəkusch* (Krauß, *Nösn. Pfl.*, p. 450), *kaldakusch, kaldəkusch* 'Königsbilschen' (şi *kaldəkušchbeôm*, pentru pom), *kaləkusch* (*kaləkuschpm*, pentru pom); *kulakusch, kuləkusch; kuldukusch, kulukuschə* (ibid., p. 452, *453)*.

În legătură cu radicalul germ. săs. *Furz*, care apare în cuvîntul *fîrțicuşă* etc., trebuie spus că punctul de plecare (sau motivația inițială) a fost determinată de efectul purgativ foarte puternic al acestui soi de prune. Nu-i de mirare, prin urmare, ca vorbirea populară să recurgă şi la alte denumiri, deloc frumoase, pentru a indica aceste prune. Astfel, după ALR II/6082, putem menționa denumiri ca: *(prune) d-ale beşinoase*, în pct. 47, Vălcani, jud. Timiş; *(prune) beşinoase*, în pct. 8, Sveti Mihajlo, Iugoslavia; în pct. 53, Pecica, jud. Arad; în pct. 105, Dobra, jud. Hunedoara; *(prune) căcăcioase*, în pct. 102, Feneş, jud. Alba; în pct. 192, Voineşti-Covasna, jud. Covasna; în pct. 310, Roşia, jud. Bihor; *(prune) căcălețe*, în pct. 64, Ineu, jud. Arad; *(prune) cîcăcii*, în pct. 334, Moftinul Mic, jud. Satu-Mare; *(prune) băligoase*, pct. 723, Căzăneşti, jud. Ialomița; *(prune) băligăroase*, pct. 769, Ştefăneşti, jud. Ilfov. La fel şi în dialectul săsesc din Transilvania: săs. *schwuddərkräch* (= *Schwudderkrieche)* 'un soi de prune care provoacă diaree', de la vb. *schwuddərn* 'dünnen Kot von sich geben' (Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 905); săs. *schwiderkîrsch*

(= *Schwudderkirsche*). 'bewirkt Durchfall' (Krauß. Nösn. Pfl.. p. 443): săs. *schaisskrauech* 'id.' (ibid.. p. 457): săs. *schwutzpelz* (= *Schwutzbilse*) < schwutzn 'eine Flussigkeit hingiessen. auch von dünnem Stuhl' (ibid.).

Săs. *Furz (Firz)*. combinat de vorbitorii limbii românii cu denumirea *curcudușă* (cu variantele menționate). a devenit radicalul unui cuvînt hibrid. *firțicușă*. Acesta din urmă a fost reîmprumutat de vorbitorii sași. Conviețuirea multiseculară a celor două comunități lingvistice în anumite zone din Transilvania a făcut posibile și alte împrumuturi și reîmprumuturi reciproce. Putem aminti cîteva cazuri. Astfel. rom. *ciuhă* 'momîie. sperietoare în lanuri'. pe care l-am explicat din mhd. *schiuhe* 'Abscheu: Schreckbild' (SCȘt. Iași. Filologie. VI. 1955. nr. 3-4. p. 235–238). explicație. după părerea lui Lajos Tamás (EWUR. p. 233). demnă de luat în seamă (vezi și prezentul volum. p. 157-161). a reintrat în dialectul săsesc din localitatea Treppen (rom. Tărpiu) sub forma *schuha*. f. 'aufgestelles Reis als Zeichen' (= vreasc pus ca semn). În aceeași localitate a fost înregistrat toponimul Tschuha. care este rom. *ciuha* (Fr. Krauß. *Trepp. Wb*.. p. 886). Cuvîntul românesc *rapuri* (pl.). *rapure* (sg.) 1. 'Pickel im Gesicht'. 2. 'Masern'. 3. 'Ausschlag'. 4. 'Gerstenkorn im Auge'. pe care l–am apropiat de săs. *Râper. Raeper* 'Schmutz. der durch andauernde Unreinheit sich an den Körper festsetzt. wie Grind aussicht' (vezi *Zu den altgermanischen Wörtern im Rumänischen*. în volumul *Vermischte Beiträge*. I. Heidelberg. 1968. p. 23. apărut în colecția „Romanische Etymologien". herausgegeben von Harri Meier und Wolfgang Roth) (vezi prezentul volum. p. 20-36). a fost reîmprumutat în dialectul săsesc din Treppen sub forma *răpur* 'Gnatz(e). Räude. Schabe. Grind. Schorf (bei Schweinen)' (Fr. Krauß. op. cit.. p. 766: „< rom. *rapuri*"). Tot astfel. cuvîntul românesc *cîrlan*. a cărui etimologie plauzibilă este săs. *gērlənk* (= Jährling) 'einjährigs Lebewessen'. 'jähriges Schaf'. a reintrat în graiurile săsești din Transilvania sub forma *Kirlăn* 'id' (SSW. *V. K.* p. 368: Krauß. Hwspr.. p. 479: id.. *Trepp. Wb*.. p. 490) (vezi prezentul volum. p. 195-198). Aceeași situație are cuvîntul rom. *glugă*. care provine din cuvîntul germ. săs. *gugəl* 'Kapuze oder Mantel mit Kapuze' (atestat pe la 1500) și care a reintrat în unele graiuri săsești din românește. sub forma *Glugə* (SSW. III. G. p. 266. 334).

Este foarte posibil ca radicalul săsesc *Furz (Firz)* să stea la baza altui cuvînt românesc regional și puțin folosit, anume *fîrță*, f. 'copil mic și neastîmpărat'. În CADE, unde apare înregistrat, cuvîntul nu are etimologie. Scriban, Dicț., s.v., îl derivă din interjecția *fîț(a) - fîț(a)!*, ca de altfel și autorii DA, precum și Cioranescu, DLR, 3410. În DRG, Tiktin nu-l înregistrează, dar aici există un alt cuvînt, din aceeași familie, anume *fîrțigău* 'unruhiger, leichtfertiger Mensch; 'Sausewind, Windbeutel, Windhund', pe care îl apropie, cu îndoială, de *a fîțîi*. Pentru Scriban, *fîrțîgău* ar putea fi polon. *fircyk* 'filfizon', dar apropierea nu ni se pare motivată. Autorii DA, pe de altă parte, îl explică pe *fîrțîgău* din *fîrțoagă*, cu sufixul *-ău*; *fîrțoagă*, la rîndul său, este derivat din *fîrță + suf. -og*. Sensul ultimului cuvînt este 'zburdalnic, zglobiu, neastîmpărat', sens atestat la Alecsandri: „... copila cea fîrțoagă". În DLRM și în DEX cuvintele de mai sus nu apar. Ele există însă la L. Șăineanu, DU, care, și el, pleacă tot de la intrjecția *fîța!* G. Pascu, Sufixele românești, p. 417, spune despre *fîrtîgău (cu -t-)* 'om fără astîmpăr' că ar proveni din vb. *învîrt*. De origine poloneză îl consideră și Mihai Mitu, in SCL, XXXIV, nr. 4, 1983, p. 368.

În sprijinul originii săsești a radicalului din aceste cuvinte (este vorba de radicalul *fîrț-* pe care îl găsim și în *fîrțicușă*), aducem faptul că în dialectul săsesc transilvănean *Furz*, m., pl. *Firz*, în legătură cu un adverb sau cu un adjectiv, inseamnă 'ganz kurz' (= foarte puțin timp), 'sehr klein' (= foarte mic): „Furz lạngk, lạng" 'ganz kurz'. Sensul 'foarte mic' se folosește în legătură cu copiii. Expresia *Furz frilich* (= Furz fröhlich) are sensul 'munter wie ein Fisch im Wasser', 'von heiterem Naturell' (= vioi ca un pește in apă; cu o fire veselă, voioasă). Apoi, cum am mai spus, săs. *Furzăle* (Furz + rom. -ală) inseamnă 'copil mic, pipernicit, pici', iar săs. *Furzikusch*, pe lîngă sensul 'curcudușă' mai înseamnă și 'unruhiger, unsteter Mensch' (= om neliniștit, instabil), întocmai ca săs. *kräx* (= Krieche), care, pe lîngă sensul 'curcudușă', mai înseamnă și 'unruhiges, munteres Kind' (= copil neliniștit, vioi). Din punct de vedere semantic, între aceste cuvinte și cele românești de mai sus nu există nici o barieră. Din punct de vedere formal, raporturile au putut fi următoarele: de la radicalul *fîrț-* (< **furț- sau *fîrț-* < săs. *Furz*, *Firz*) + sufixul *-og* s-a format adj. *fîrțog, -oagă* '(copil) zburdalnic, zglobiu, neastîmpărat'. De la acest adjectiv, cu sufixul augmentativ-depreciativ *-ău*, s-a creat

derivatul substantival *firțîgău*. În aceste două cuvinte, sunetul *-r-*, inexistent în interjecția *fiț(a)!*, invocată drept etimon, provine din radicalul săsesc *Furz, Firz*. Etimonul săsesc este prezent, prin urmare, din toată seria: *firțicușă, forțeș(ă), firță, firțog, firțîgău*.

Hóbos

În ALR SN, IV, harta 1065, *răsunoi*, în pct. 182, Cernatu, jud. Brașov, a fost înregistrat de E. Petrovici cuvîntul *hóbos*, pl. *hóbose*, cu sensul 'pîinișoară făcută din răzuiturile de pe albia de frămîntat pîinea'. Termenul nu-i înregistrat în nici unul din dicționarele românești, ca atîtea alte cuvinte dialectale din atlasele lingvistice. Pe aceeași hartă, în pct. săsesc din sudul Transilvanii, 143, Richișul (săs. Reichersdorf), a fost consemnat săs. *șárhâibąscąn*, cu același sens. O scurtă analiză a acestui cuvînt ne va ajuta să clarificăm etimologia rom. *hóbos*.

Cuvîntul săsesc conține substantivul *hâibąs* în forma lui diminutivală *hâibąscąn*. Radicalul este germ. *Hiebes*, înregistrat în numeroase variante fonetice în dialectul săsesc de sud. În dialectul săsesc de nord (Bistrița Năsăud), acest cuvînt nu-i cunoscut. Din materialul, foarte bogat, referitor la acest cuvînt, pe care îl prezintă dicționarul săsesc (SSW, IV, H-J, p. 199-200), putem vedea numeroasele realizări dialectale, dintre care cele cu silaba inițială în *hoi-, huə-, hüö-, hu-* pot fi luate ca puncte de plecare pentru cuvîntul dialectal românesc. În textele vechi săsești a fost înregistrată și forma *Hobes* (1777), alături de *Hibeß* sau de *hübes* (1609-1615) și de *Hiubesz* (1672-1674). Reținem și sintagma *blěš ȟiubesz*, în care primul cuvînt înseamnă 'românesc'. Radicalul are sensul: 'In einfachster Form aus Mehl, Wasser u. Salz, dann durch Zusatz von Sauertig oder Hefe, Milch u. Eiern auf feinere Art hergestellter Kuchen' (= un fel de prăjitură, în forma cea mai simplă, făcută din făină, apă și sare, iar într-o formă mai fină, prin adăugare de plămădeală sau drojdie, lapte și ouă). În SSW este înregistrat și diminutivul *hibəszkər*, pl. (= Hiebeschen), cu sensul 'kleine runde Kuchen' (= prăjitură mică, rotundă). Etimologia cuvîntului săsesc nu este clară. A fost interpretat de unii ca fiind rezultat din sintagma hoher Bissen. Lipsesc corespondentele din alte dialecte germane și din germana literară.

Săs. *şárhâibąscąn*, notat de E. Petrovici, are în parte inițială silaba *şar-*, care stă în legătură cu vb. *scharren*, 'a răzui, a răzălui', realizat în dialectul săsesc nordic ca *šiarn* (şi *šīrn*). În acelaşi dialect au fost înregistrate şi subst. *šiər* (= Scherr) 'Brötchen aus zusammengescharrtem Teig' (= pîinişoară din aluat răzuit, răsunoi), šiar-kācn (= Scherr-kuchen) 'Brötchen aus Resten von Zwieback- u. Klaatschenteig' (pîinişoară din resturi de aluat pentru pesmeți şi colaci). Deci cuvîntul săsesc înseamnă 'prăjitură făcută din aluat răzuit, răsunoi', ca şi rom. *hóbos*, din pct. 182, Cernatu, jud. Braşov.

Lápăn

Absent din dicționarele româneşti, ca şi termenul precedent, rom. dial. *lápăn*, cu sensul 'papuc (de casă)', a fost înregistrat de E. Petrovici în ALR SN IV, h. 1196, papuci (de casă), în pct. 172, Arpaşul de Jos, jud. Sibiu, în varianta *lápeni̯* (pl.); *lápăn(u)* (sg.), şi în pct. 769, Valea Lungă - Cricov, jud. Prahova, în varianta *lipáni* (pl.); *lipán(u)* (sg.), aceasta din urmă rezultată, desigur, prin apropiere de verbul *a lipăi* şi de interj. *leap-leap!* sau *lipa-lipa!*, ultimele imitînd zgomotul făcut de papucii tîrîți prin casă. Pe aceeaşi hartă, în pct. săsesc 245, Dipşa, jud. Bistrița-Năsăud, a fost înregistrat răspunsul săs. *lópm* (pl.); *lop* (sg.), care constituie etimonul cuvîntului românesc. Într-adevăr, Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 597, sub Lappe, înregistrează, în localitatea Treppen (rom. Tărpiu), din județul menționat, varianta săs. *lqpp* f., pl. *lavppm*, al cărei al doilea sens este 'Latsche, Pantoffel, Schlorre, Schlurre, Schlarfe, Schlarpe' (= papuc). Acelaşi autor, în *Hwspr.*, p. 549, sub *Lappe* (săs. *lop*), defineşte termenul astfel: 'der von einem alten (absatzlosen) „Schuh" (mit Schaft) abgeschnittene pantoffelähnliche Unterteil' (= partea de jos a unei „ghete" sau cizme, (fără toc) tăiată în formă de papuc). În dialectul săsesc de nord (Bistrița-Năsăud), *lǫp-lǫp!* se foloseşte şi ca onomatopee, cu aceeaşi valoare ca şi nhd. *schlapp*! Cuvîntul există şi în dialectul săsesc din sudul Transilvaniei, de unde a pătruns în graiurile româneşti menționate, în care s-a plecat de la forma de plural a termenului săsesc.

Şiță (şisă)

Etimologia acestui cuvînt dialectal, care înseamnă, după DLR, (1) 'şindrilă (lungă)', (2) 'fuscel, tindeche (la războiul de țesut)', este controversată. A. Cihac, Dictionnaire d'étymologie daco-romane, II, p. 389, l-a apropiat de scr. *štica* (şi *dàščica)* 'planche', care există şi în limba bulgară, *štica* (şi *dăštica)* 'Brettchen'. Etimonul acestora este vbg. *dŭštica*, diminutiv de la vbg. *dŭska* 'Brett'; 'Tisch' [E. Berneker, SEW, I, p. 246; Lajos Tamás, *Notes d'étymologie roumaine*, în „*Beiträge zur romanischen Philologie*", Berlin, I (1961), p. 212]. Soluția etimologică propusă de Cihac a fost preluată de L. Şăineau, DU[4], p. 519, de A. Scriban, Dicț., p. 1282, de autorii DLRM, p. 834, de Alejandro Cioranescu, DER, 7870 şi de autorii volumului cu litera *Ş* din DLR. Scriban şi Cioranescu nu mai folosesc abrevierea restrictivă „cf.", ci spun direct că etimonul cuvîntului *şiță* este scr. *štìca*. Nu au acceptat explicația lui Cihac H. Tiktin, DRG, p. 1436 („Et. unbek.") şi I.A. Candrea (CADE). De asemenea, în ciuda concordanței semantice depline, etimologia în discuție a fost respinsă, pe drept cuvînt, de Lajos Tamás (op. cit.), care atrage atenția asupra dificultăților fonetice „serioase" pe care le implică acceptarea etimonului sîrbesc-bulgăresc: „... on attendrait **ştiță*". Pe lîngă aceasta, Cihac, şi cei care au acceptat etimonul propus de dînsul, a lăsat neexplicată alternanța *-s-/-ț* din interiorul cuvîntul (*şisă* ~ *şiță*). De obicei, această alternanță este mai frecventă în poziție inițială[1].

[1] Vezi Lajos Tamás, în „Acta Linguistica", Budapest, IX, p. 28, unde se dau exemple de cuvinte populare care au fie *s-* fie *ț-* (exemplu *sarcă* ~ *țarcă*). Fiind vorba de un fenomen fonetic sporadic şi mai puțin studiat, socotesc util să consemneze aici mai multe exemple adunate din materialul *ALR*, în care apare alternanța *ş/ț* în diferite poziții. Pentru poziția inițială *s-/ț-*, următoarele exemple: (brînză) *saparişcă* 'iute' ~ *țaparişcă* (*ALR SN* II, h. 425); *sapin(ă)* ~ *țapin(ă)* (*ibidem.*, h. 617); *sarcă* ~ *țarcă* (*ALR SN* III, h. 692); *a sărcăli* ~ *a țărcăli* (*ibidem.*, h. 693); *sarsamuri* ~ *țarțamuri* (*ALR SN* I, h. 17); *săpăligă* ~ *țăpăligă* (*ibidem*, h. 23); *sebeş* 'iute', 'repede' ~ *țebeş*; *sihlă* ~ *țihlă* (*țilhă*) (*ALR SN* II, h. 586); *sivoară* 'țigară de foi' ~ *țivoară* (*ALR SN* IV, h. 1150); *sîmbraş* ~ *țîmb(o)raş* (*ALR SN* I, h. 15; V, h. 1373); *sîntirim* ~ *țîntirim* (*ALR* I/II, h. 301; *ALRR. Maramureş*, I, h. 243); *sirnic* 'chibrit' ~ *țirnic* (*ALR* II/I, h. 276). Față de scr. *cedilo*, bg. *cědilo*, unele graiuri româneşti au *sădilă* (*sidilă*) 'strecurătoare' (*ALR SN* II, h. 412; în localitățile de limbi slave, de pe aceeaşi hartă. E. Petrovici a notat următoarele forme: pct. 366 ucr. *țidiélo*, pct. 48, *țîdílu*, pct. 991, bg. *țidílu*, pct. 25, scr. *țidílo*, pct. 37, scr. *tędilo*). Față de variantele

Lajos Tamás, în articolul din „Beiträge”, p. 217, a propus pentru acest cuvînt o nouă etimologie, care ar fi meritat să fie luată în considerație de autorii volumului cu litera Ş al DLR-ului, volum apărut cu 17 ani mai tîrziu. Romanistul maghiar s-a gîndit, cu o anumită rezervă („*Il nous paraît plausible que şisă...*”), la germ. *Schießbrett*, consemnat în Grimm, DWb, IX, 30, cu sensul ‘an Bauernhäusern die Bretter, welche die Giebelflächen (s. Schieß) oberhalb der gemauerten Wände bis zum Dachrande bekleiden’ (= la casele țărăneşti, scîndurile care învelesc suprafața frontului dintre pereții de zid şi marginea acoperişului). Rezerva lui Lajos Tamás era îndreptățită, în sensul că etimonul rom. *şiță (şisă)* (ca şi sinonimul său *şindrilă* < săs. *šęndəl*, față de germ. lit. *Schindel*) trebuie identificat, pe cît posibil, nu în limba germană literară, ci în dialectul saşilor transilvăneni, fiind vorba de nişte împrumuturi lingvistice directe, la nivel popular. Nedispunînd însă de informații din dialectul săsesc (litera *Sch* din dicționarul săsesc nu a apărut pînă astăzi), lingvistul maghiar a fost nevoit să-şi sprijine ipoteza, care pleca de la o intuiție etimologică justă, pe informații suplimentare din surse colaterale. Astfel, din Bayerisches Wörterbuch[2], II, este menționată varianta *Schüssen*, care apare într-un document din Sibiu, din anul 1714: „*von 1000 langen Schüssen*”. Ultimul cuvînt trebuie să fie forma de plural de la *Schuß* ‘Gibelseite ale Gegensatz der Dachseite’ (frontonul în opoziție cu acoperişul). Dar, după toate aparențele, continuă Lajos Tamás, acest termen ar fi avut şi sensul ‘bardeau, échandole’. Pluralul *Schüssen* ar fi pătruns atît în română, sub forma *şisă,* cît şi în maghiară, *sisza* (neînregistrat în dicționare*)*. În ambele realizări, *-i-* ar corespunde sunetului german *-ü-*. Dar, la sfîrşitul articolului, se precizează că acest *-ü-* nu poate fi considerat „un phonétisme dialectal saxon”, deoarece forma *Schüssen*, datînd din 1714, „doit appartenir au style de chancellerie autrichien teinté de

---

româneşti cu *s-*, în cuvîntul *salată*, sau cu *ş-*, în *şălată* (< magh. *saláta*), în cele două localități săseşti anchetate de E. Petrovici au fost notate variante cu *ț-*: *țalăut*, în pct. 143 şi *țălōut*, în pct. 245 (ALR SN IV, h. 1110). În interiorul cuvîntului, alternanța *-s-/-ț-* este mai rară. În cele două exemple care urmează, *s* este precedat de sonanta *r*, aşadar putem vorbi de grupul *-rs-* < *-rț-*: *bîrsă* ~ *bîrță* (ALR SN I, h. 21, 22); *sarsamuri* ~ *țarțamuri* (vezi mai sus). Pentru poziția finală, un singur exemplu: *şes* ~ *şeț* (ALR SN III, . 815, 817). Dar variantele *şiță* ~ *şisă* au o situație specială, căci alternanța există în limba din care s-a făcut împrumutul.

nuances bavaroises" (cu diftongul mhd. *ie* > *i* > *ü*). Mai jos vom arăta că *-i-* din forma românească (şi din cea maghiară) se explică din variantele vechi săseşti transilvănene.

Pe Lajos Tamás l-a preocupat şi alternanţa *-s-* / *-ţ-*. Pentru a explica prezenţa în română a ultimului sunet (în *şiţă*), el invocă formele germane literare medievale (mhd.) în care există această africată: mhd. *schiez, schieze* 'giebelseite eines gebäudes; die seite der zweispitzigen bischofsmütze' (= frontonul unei clădiri; latura unei mitre episcopale cu două vîrfuri). Concluzia este: „Il n'est pas impossible que roum. *şiţă* se rattache immédiatement à cette dernière forme, vu que le changement *s* > *ţ*, en roumain, semble se borner à l'initiale" (p. 217).

În *Dt. Entlehn.*, pornind de la notiţa etimologică a lui Lajos Tamás, făceam precizarea că punctul de plecare al cuvîntului în discuţie, cu cele două variante, va trebui căutat în graiurile săseşti din Transilvania, îndeosebi în cele de sud, deoarece de aici provin şi alte cuvinte dialectale care au fost transplantate la sud de Carpaţii Meridionali, în graiurile olteneşti şi munteneşti. Menţionam acolo termenii *tron, troacă* 'ţeastă', *lană*, cărora li se mai pot alătura *muldă, şuşlete* ş.a. Ariile dialectale descrise de aceste cuvinte seamănă cu cea pe care o cunoaşte cuvîntul *şiţă*. Pentru răspîndirea teritorială a acestuia din urmă, vezi *Dt. Entlehn.*, p. 66–69; ALR II/I, h. 229; ALR II/I, MN 3843, 126 (cuie de şiţă); NALR- Oltenia, h. 210, 211 şi articolul dedicat acestui cuvînt din DLR. Etimologia germană-săsească a fost acceptată şi de G. Ivănescu, ILR, p. 436.

În sensul celor de mai sus, dispunem acum de date foarte preţioase privind istoria cuvîntului săsesc de la baza rom. *şiţă (şisă)*. Ele se află în materialul nepublicat al dicţionarului dialectului săsesc din Transilvania (SSW), litera *Sch*, şi ne-au fost puse la dispoziţie, cu multă amabilitate, de doamna Anneliese Thudt de la Centrul de Ştiinţe Sociale din Sibiu, coautoare a acestei lucrări monumentale, din păcate încă neterminată. Pentru gestul colegial, doresc să-i exprim şi aici mulţumirile mele.

Etimonul cuvîntului românesc *şiţă (şisă)* se află în variantele grupate sub cuvîntul titlu *Schieße* 'lange Schindel' (= şindrilă lungă), 'gespaltene Bretter zur Bedachung' (= scîndură despicată folosită la acoperitul unei case). Aceste variante sînt de două feluri. În primul caz, în interiorul cuvîntului există africata *ţ* (folosim transcrierea

românească): v. săs. *schyzzen, schycen*, atestate în a doua parte a secolului al XIV-lea (în *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven*, 1. Bd., Hermannstadt, 1880, 2). În al doilea caz, sunetul din mijlocul cuvîntului este s: *schyssen*, atestată în 1503 (ibidem, p. 383); *schyssennegel* (= Schieß Nägel 'cuie de şiţă'), în 1501 (ibidem, 357); *sches negel* 'id.', în 1547 (în Archiv der Stadt Hermannstadt und der Nationuniversität); *schiessnegel* 'id.', în exemplul „... das sie aufklaubten alte verbrente schiessnegel" (= că au adunat cuie vechi, arse, de şiţă), în 1571 (SSW, I, p. 257 a). Forma apare şi în cuvîntul compus *schyßpretter* (= *Schießbretter*, pl. de la *Schießbrett*, cu sensul 'Schindel(brett)', adică 'şindrilă'), în 1548 (Hermannstädter Almosenrechnung), pe care Lajos Tamás îl avea atestat numai din dicţionarul Grimm, şi cu sens încă nespecializat în acela de 'seîndură pentru acoperit, şindrilă'. Forma actuală din dialectul săsesc (de sud) este *šesz*, pl. *šeszn* (există şi sg. *šiesz*).

În cele două dicţionare ale dialectului săsesc de nord de Fr. Krauß (*Hwspr.* şi *Trepp. Wb.*), nu este înregistrat cuvîntul *Schieße* 'lange Schindel'. Pentru acest obiect se folosesc doi termeni: *Schindel (*săs. *šęndəl, schänsəl*) şi *drānits, drānjits* 'große Schindel' (*Hwspr.*, p. 208; *Trepp. Wb.*, p. 205), din rom. *draniţă*, a cărui arie cuprinde şi teritoriul dialectului săsesc nordic. Dar aici găsim, din aceeaşi familie (a vb. *schießen*), cuvîntul compus *schoß-dāch* (= Schußdach, 'an ein anderes Dach angeschlossenes, angefügtes, zur Verlängerung nach abwärts dienendes Dach' (*Trepp. Wb.*, p. 892; *Hwspr.*, p. 839).

Alternanţa dintre variantele cu africata *-ţ-* şi cele cu spiranta *-s-* din exemplele vechi săseşti stă, desigur, în legătură cu raportul dintre verbele germane *schießen* şi *schützen*. Acesta din urmă este explicat de Weigand - Hirt., *Dt. Wb.*[5], II, p. 807, ca fiind o „Intensivbilding zu schießen"; iar Hermann Paul, Dt. Wb.[7], p. 579, sub schützen, spune că acesta „verhält sich zur schießen wie bücken zu biegen u.a.". Alternanţa în discuţie se întîlneşte şi în cazul cuvîntului *Schuß*. Astfel, în cuvîntul compus, *Schußgatter*, cu sensurile (1) 'Fallgatter im Tor' (= zăbrea sau grilaj căzător, la poartă) şi (2) 'Gatter vor dem Ein- oder Ausfluß eines Gewässers' (= grilaj la intrarea sau ieşirea unui canal cu apă curgătoare), găsim atestate, pentru primul sens, realizările fonetice *schoßgatter*, în 1482, *schussgatter*, în 1473, dar *Schutzgatter*, în 1561, iar pentru al doilea sens, *schoßgatter*, în 1362,

Schußgatter, in 1616, dar *Schutzgatter*, in 1691 (Weigand - Hirt, *Dt. Wb.*, II, p. 783). Alternanța *Schuß* - *Schutz* (mhd. *schuz*) este consemnată și de Hermann Paul, *Dt. Wb.*, p. 578, sub *Schuß*. În cazul variantei *Schutzgatter*, Weigand-Hirt invocau o influență din partea vb. *schützen* 'eindämmen' (= a stăvili, a bara, a îndigui). În această ordine de idei, menționăm și săs. *šętsbret* (= *Schützbrett*), care, alături de sensurile (1) 'Brett zum Schutze, zwischen Fässer gelegt (beim Fahren auf dem Wagen)' [scîndură de apărare, pusă între butoaie (la transportul cu carul)], (2) 'Schütze, Schleusenbrett, Mühlschote, zur Hemmung und Stauung des Wassers vor dem „Gerinne" der Mühle' (= stăvilar de oprit apă la lătocul morii), și altele (Krauß, Hwspr., p. 843/44), mai înseamnă, în localitatea săsească Treppen (rom. Tărpiu) din nordul Transilvaniei, și 'Brett in der hölzernen Schutzwehr am Kirchturm', iar la plural, *schätzbredder*, 'die bretterne Schutzwehr, Brustlehne, -wehr, Brüstung am Kirchturm' (= scîndură la parapetul de lemn de la turnul bisericii, paramaclicul, balustrada, parapertul din scîndură la turnul bisericii). În forma *Schetzbret*, cu sensul 'stavilă, stăvilar', termenul este atestat în 1599 (SSW, II, p. 146 a). Dacă acest cuvînt a avut vreun rol în istoria etimonului săsesc al rom. *șiță*, în sensul menținerii sau întăririi alternanței *s* ~ *ț*, este o chestiune pe care nu o putem rezolva.

Neîndoielnică rămîne, însă, pentru lexicologia și lexicografia românească, explicația variantei *șiță* prin v. săs. *schyzzen, schycen*, iar a variantei *șisă*, prin v. săs. *schyss(en) (schyssen, schess)* și prin săs. actual *šesz, pl. šeszn*. Varianta ultimă e cunoscută în graiurile românești din sudul Transilvaniei, probabil datorită unei acomodări la varianta populară săsească actuală, care are tot *-s-*. De altfel, datorită, desigur, întîmplării, prima atestare românească a cuvîntului nostru, din anul 1806, este tot această variantă cu *-s-*, *shiassa* (la S. Klein, *Dictionarium valahico-latinum*, ed. Gáldi, Budapest, 1944). Cealaltă formă, cu *-ț-*, răspîndită pe o arie mult mai întinsă, păstrează un stadiu mai vechi al fonetismului săsesc, cum se mai întîmplă și în cazul altor împrumuturi de această origine, de care ne-am ocupat în altă parte (*Împrumuturi de origine germană (săsească) în română*. I. În legătură cu etimologia cuvîntului **ravilă**, în „*Anuar de lingvistică și istorie literară*", tomul XXIX, Iași, 1983–1984, A. Lingvistică, p. 17–19) (vezi prezentul volum, p. 45-59).

Deşi limba populară avea la dispoziţie termenul *scîndură* (< lat. *scandula*; varianta lat. *scindula* stă la baza şi a germ. *Schindel*, săs. *šęndəl*) care, regional, prin Banat, Transilvania şi Crişana, a fost şi este încă folosit şi cu sensul 'bardeau, échandole' (ALR II/I, h. 229, *şiţă*), constatăm pe harta menţionată prezenţa unui număr destul de mare de sinonime (*şind(r)ilă - şindră, şiţă - şisă, draniţă, prăştilă, gont* (< ucr., rus.), *doscă, blană*), dintre care, însă, ariile cele mai întinse sînt cele ale primelor două elemente, de origine germană-săsească: *şind(r)ilă* şi *şiţă*. Împrumutarea acestor termeni specializaţi trebuie pusă în legătură cu faptul că folosirea şindrilei pentru acoperit nu are o vechime mai mare de cîteva secole, ceea ce nu se poate spune despre folosirea scîndurilor. La început, în evul mediu, şindrila era întrebuinţată numai la acoperişul castelelor (Lajos Tamás, EWUR, p. 729, sub şindrilă). În documentele româneşti redactate în slavonă, *şindilă* este atestat prima dată la sfîrşitul secolului al XV-lea – începutul secolului al XVI-lea, în Ţara Românească (1496/1507, DERS, p. 231). N. Iorga, *Braşovul şi românii*, Bucureşti, 1905, p. 90, susţine că în trecut casele din Muntenia erau „acoperite totdeauna cu şindrilă ardeleană". Putem presupune că obiectul a fost folosit ceva mai înainte de această dată, fiind la început confecţionat în centrele săseşti. Altfel nu s-ar putea explica noua denumire. Termenul şi obiectul au trecut dincoace de munţi o dată cu meseriaşii şi constructorii saşi, menţionaţi adesea în documentele moldoveneşti şi munteneşti. Obiect de import la început, *şiţa* sau *şind(r)ila,* o dată cu folosirea ei pe o scară mai largă, a fost produsă în satele româneşti de munte şi transmisă apoi în satele de deal şi cîmpie, pînă la Dunăre, la mare şi pînă la Nistru, cum se poate vedea din prezenţa termenilor în discuţie pe aria consemnată în harta ALR II/I, 229. În partea de nord-est a teritoriului dacoromân este cunoscut numai *şindilă*. Centrul de iradiere al acestui element german medieval a fost, desigur, zona săsească din nordul Transilvaniei, de la Bistriţa-Năsăud, cu care domnii şi boierii moldoveni au întreţinut relaţii economice intense de-a lungul secolelor. Etimonul săsesc al rom. *şiţă (şisă)* se pare că lipseşte în acest dialect săsesc de nord, de aceea în aria mare moldovenească acest termen este absent. El coexistă însă cu şindilă în Oltenia, în Muntenia şi, parţial, în Dobrogea, fiind singurul folosit în partea de sud-vest a Transilvaniei, în varianta *şisă*. Graiul săsesc de sud cunoaşte ambele cuvinte, *Schieße* şi *Schindel*. Din punct de

vedere semantic, primul se deosebeşte de al doilea prin aceea că denumeşte o şindrilă mai lungă. Diferenţa s-a transmis şi în graiurile româneşti, dar există numeroase cazuri în care cele două cuvinte sînt sinonime perfecte (cf. hărţile citate mai sus din NALR- Oltenia). În difuzarea spre răsărit şi spre sud a acestor două cuvinte germane-săseşti au participat şi numeroşii emigranţi români din Transilvania, care s-au stabilit în secolele precedente şi pînă la începutul secolului al XX-lea în regiunile menţionate mai sus.

La începutul notei, am consemnat şi sensul **(2)** 'fuscel, tindeche (la războiul de ţesut)', pe care îl are prin sud-vestul Transilvaniei varianta *şisă* (la Cîlnic – Sebeş). Dacă obiectul respectiv este făcut dintr-o şiţă despicată, etimologia acestui sens este cît se poate de clară: de la *şiţă*[1], cu un sens secundar apărut pe teren românesc. Cu toate acestea, consemnăm prezenţa în dialectul săsec a unui cuvînt asemănător, *Schätzbrietchen* (sinonim: Wierfbrietchen), care denumeşte o scîndurică folosită la înşirarea firelor cînd se urzeşte tortul (SSW, I, p. 737 a: „zum Einreihen der Fäden beim wierfen des Garns"). Din acelaşi cîmp semantic face parte şi săs. *šętsbretxi* (= Schützbrettchen) 'Weberschiffchen' (= suveică) şi săs. *šets* (= Schütze) 'Schiffchen (für die „Spule") beim Wirken der Gurten' (= suveică la ţesutul brîielor; termen de frînghierie) (Krauß, *Hwspr.*, p. 844). În cazul în care se va putea proba vreo legătură clară între sensul **(2)** al cuvîntului *şisă* şi aceşti termeni săseşti, acest sens ar urma să fie tratat separat, sub *şiţă*[2]. Iar actualul *şiţă*[2] din DLR (cu etimologia necunoscută: poate că a rezultat prin haplologie din *pănuşiţă*) ar urma să devină *şiţă*[3].

Şofilă (şófilă), şulfă

O răspîndire teritorială asemănătoare cu aceea a termenului discutat mai sus, anume tot în Oltenia şi prin nord-vestul Munteniei, cunoaşte şi cuvîntul regional şi popular *şofilă*, accentuat şi *şófilă*. Lipsind în lucrările lexicografice mai vechi, el apare pentru prima dată în DLRM, s.v., fiind explicat prin **(1)** 'zdreanţă, petic'. Pe lîngă acest sens, existent în multe atestări, autorii DLR, litera Ş, mai adaugă încă două, destul de apropiate: **(2)** 'fişie (de ţesătură, de hîrtie etc.)', **(3)** 'bucată de ţesătură întrebuinţată în toată lăţimea ei la confecţionarea unui obiect'. În cadrul primului sens, în DLR se

menționează și expresia folosită prin nordul Olteniei *a face șofilă* = a distruge. Dintre variantele fonetice, menționăm, în afară de cele de mai sus, și pe *șufilă, ciohilă* (Peștișani - Tîrgu Jiu), *sofilă* (accentul necunoscut). În ultimul caz, remarcabilă este substituirea lui *ș-* prin *s-*, fenomen ce are loc cu regularitate în graiurile din partea de nord-vest a Olteniei, la granița cu Banatul.

De la acest substantiv, în aceeași arie dialectală s-a creat verbul *a șofilí* 'a (se) rupe, a (se) sfîșia' (complementul indică țesături, obiecte de îmbrăcăminte etc.), precum și adj. *șofilít*, -ă 'zdrențuit' (despre țesături, obiecte de îmbrăcăminte). Ultimul cuvînt este cunoscut prin Muntenia.

Atît în DLRM, cît și în DLR cuvîntul nu este explicat din punct de vedere etimologic. În ultimul dicționar se face o trimitere la scr. *coha*, care denumește un fel de postav. Trecerea lui *ț-* la *ș-* rămîne neexplicată, la fel și evoluția semantică spre nuanța peiorativă.

Etimologia cuvîntului devine însă imediat clară dacă ne referim la cuvîntul german *Schofel*, s.m., cu sensul 'marfă proastă, gunoi', precum și la adj. *schofel* 'geringhaltig, schlecht, armselig, niederträchtig' (= fără valoare, rău, sărăcăcios, nenorocit, jalnic, ticălos, mîrșav, josnic). Adj. *schofel* provine în germană din cuvîntul ebraic *šāfāl* 'lumpig, wertlos, gemein' (= zdrențăros, jerpelit, jalnic, deplorabil, fără valoare, ordinar, mizerabil), care în idiș a ajuns la forma *schopholi*, cu aceleași sensuri, de unde a intrat în argoul german (Rotwelsch) sub forma *schofel*. Mai departe, acest cuvînt a devenit popular și foarte răspîndit. Din germană, adj. a pătruns și în limbile olandeză și norvegiană (*sjofel*). Prima atestare se plasează cam pe la anul 1750. Substantivul *Schofel* 'Ausschußware' (= marfă cu defect, sold) este atestat în scris de pe la 1782 (Fr. Kluge, EWDS[19], p. 674; Fr. L.K. Weigand, *Dt. Wb.*[5], II, p. 776; H. Paul, *Deutsches Wörterbuch, bearbeitet von Werner Betz*, 7., durchgesehene Auflage, Tübingen, 1976, p. 568).

Din cauză că litera *Ș (Sch-)* din dicționarul dialectului săsesc din Transilvania încă nu a apărut, nu putem ști dacă subst. *Schofel* și adj. *schofel* au echivalente în acest dialect german. În cele două dicționare dedicate dialectului săsesc din nordul Transilvaniei, de Fr. Krauß, aceste cuvinte lipsesc. Bănuim că ele au circulat în așezările germane săsești din sudul Transilvaniei, în legătură cu activitatea comercială. De asemenea, trebuie să avem în vedere faptul că pînă la

1918 cuvintele în discuție au putut fi vehiculate în Transilvania și de către vorbitorii limbii germane literare, în varianta ei austriacă. Românii le-au auzit în legătură cu activitatea de cumpărare a tot soiul de mărfuri din centrele săsești sud-transilvănene.

Referitor la adaptarea fonetică și la încadrarea morfologică în limba română, germ. *Schofel*, m. (și n.) 'wertloses Zeug' (= lucru fără valoare) a cunoscut un tratament asemănător cu acela al altor împrumuturi de aceeași origine, compuse, de regulă, din două silabe și terminate în *-el*. În legătură cu această chestiune vezi studiul *Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. În legătură cu etimologia cuvîntului* **ravilă**, în acest volum, p. 45-59.

1. Germ. *Schofel* a fost asimilat grupului mare de cuvinte românești (aproximativ 50) care au terminația sau sufixul *-ílă* neaccentuat. Prin aceasta, substantivul a devenit de genul feminin, declinarea I: *șófilă*. Dintre împrumuturile de origine germană (săsească), menționăm următoarele exemple: *chéndilă, jéchilă, héhilă* 'darac', *ravilă*.

2. Varianta cu accentul pe *-i-*, *șofílă*, a rezultat prin apropiere de grupa numeroasă de cuvinte românești terminate în sufixul accentuat *-ílă*. Dintre împrumuturile de origine germană amintim pe *șind(r)ílă* < săs. *šęndel*, germ. lit. *Schindel*.

3. Al treilea mod de adaptare posibilă constă în sincoparea vocalei *e* din *-el* și adăugarea unui *-ă* final, astfel că terminația cuvîntului devine *-lă*: săs. *bugəl* > rom. *buglă*; germ. *Kartoffel* > rom. dial. *cartoflă*; germ. *Kegel* > rom. *cheaglă*; germ. *Kugel* > rom. *cuglă*; germ. *Winkel* > rom. *vinclă* 'colțar'; săs. *schufel* (germ. *Schaufel)* > rom. dial. *șuflă* 'căuș'; 'vîntureșcă' ș.a.

În acest caz, de la germ. *Schofel* ne puteam aștepta la o variantă dialectală românească *șoflă*, care nu a fost înregistrată. În schimb, în DLR, litera *Ș*, există un cuvînt popular și regional, cunoscut prin Oltenia, vestul și sud-vestul Munteniei, anume *șúlfă*, cu etimologia necunoscută, și al cărui sens de bază seamănă foarte bine cu cel al cuvîntului nostru, *șofílă, șófilă*. Într-adevăr, sub *șulfă*, primul sens este 'haină veche, deformată sau de calitate inferioară'. Se vede lesne că punctul de plecare a fost acela de 'lucru fără valoare', în cazul îmbrăcămintei, 'zdreanță', 'buleandră'. Celelalte sensuri (pînă la 7) sînt dezvoltate din acesta: 'femeie neglijentă în îmbrăcăminte', 'femeie de moravuri ușoare', 'femeie intrigantă' etc., încît este

aproape sigur că avem a face cu două variante ale aceluiaşi etimon. Metateza grupului *-fl-* > *-lf-* este un accident curent în vorbirea populară, iar trecerea lui *-o-* la *-u-* a putut avea loc în derivatul cu suf. *-ar*, *şulfár* 'nume depreciativ dat de ţărani persoanelor care se îmbracă în haine orăşeneşti', precum şi în cuvintele din aceeaşi familie: *şufleándră* (1) 'zdreanţă, ruptură'; 'obiect de îmbrăcăminte sau de încălţăminte uzat', (2) 'epitet depreciativ pentru o femeie de moravuri uşoare' şi *şuflénderiţă*, care are exact aceleaşi sensuri ca şi termenul precedent, iar în plus şi pe cel de 'epitet depreciativ dat de ţărani orăşencelor'. Autorii DLR, litera *Ş*, au apropiat, pe drept cuvînt, aceste cuvinte de radicalul *şuflă*[1], de *şofllă*, iar pentru partea a doua a ultimelor exemple, de *fleandură*. Noi adăugăm că *şulfă* şi *şofilă* sînt reflexe dialectale româneşti ale germ. *Schofel* 'marfă proastă, gunoi', adj. *schofel* 'fără valoare, zdrenţăros, rău, jalnic etc'. *Şulfă* cu sens depreciativ este adesea prezent în paginile „*Academiei Caţavencu*".

Elemente germane (săseşti) în cartea *Facerea* din *Biblia de la Bucureşti* (BB, 1688, din ms. 45 şi din ms. 4389)*

Biglariu

Acest cuvînt nu este înregistrat în dicţionarele limbii române. El apare o singură dată în ms. 4389, Fac. 41, 43: *„Şi-l puse de şăzu în a doaoa cărătă de ale lui şi striga* ***biglariul*** *înaintea lui"*. Sensul este 'crainic', 'pristav', cum rezultă din compararea acestui fragment cu versetul echivalent din alte versiuni ale *Bibliei*. Astfel, în *Biblia de la Bucureşti* (BB), partea a doua a citatului este: *„Şi strigă înaintea lui pristav"*. Diortositorii acestui text au renunţat la termenul *strîgătoriu*, pe care l-a avut textul provenit de la Nicolae Milescu, pentru că în ms. 45 întîlnim: *„Şi strîgă înnaintea lui strîgătoriu"*. De altminteri, acest din urmă text urmează în mod servil modelul grecesc: χαὶ ἐχήζνζεν ἔμπζοφεν άντοῦ χήϛνς, în care întîlnim vb. χηζύσσω, viit. -ζω 'crier' şi subst. (õ) χήζν, -νχος. În versiunea latinească, termenul este *praeco, -onis* 'crainic, pristav' (*„Clamante praecone"*), în cea slavonească, проповъдамєʌникb. În *Palia de la Orăştie* (*PO*), în locul substantivului apare o expresie verbală: *„Şi aceasta feace să strige înaintea lui"*; la fel şi în versiunea germană: *„Und ließ vor ihm her ausrufen"*.

Cuvîntul *biglariu* este foarte probabil (dacă nu chiar sigur) de origine săsească. Ipoteza se bazează pe argumentele care urmează.

În *DA*, în care, cum s-a mai spus, *biglariu* nu-i înregistrat, întîlnim, totuşi, un cuvînt care are acelaşi radical **bighil-* (**bigl-*): s.f. *bighilúşă*, pl. *-e*, cu sensul 'bucăţi de aluat frămîntat cu cartofi şi puţină făină, fierte în apă; se frig (= prăjesc) apoi în unsoare (= untură)'. Cuvîntul a fost înregistrat de A. Viciu în *Glosarul* său în localitatea Tohanul Vechi, din sud-estul Transilvaniei. Necunoscîndu-i etimonul, autorii *DA* compară acest cuvînt cu

---

* Apărut în AUI, Secţ. III a Lingvistică, t. XXXV (1989), p. 36–42 şi în ST.L.FAC., din *MLD*, I, Iaşi, 1988, p. 90-92. Manuscrisul 45 de la Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj, conţine versiunea românească a *Vechiului Testament*, realizată de spătarul Nicolae Milescu (cca 1665-1685), din limba grecească, şi care stă la baza textului tipărit din *Biblia* de la Bucureşti (1688); iar manuscrisul 4389 conţine traducerea aceluiaşi text, din slavoneşte, de episcopul cărturar Daniil Andrean Panoneanul (cca 1665-1680).

termenii dialectali *bigură* 'cartof' şi *bighiroancă* 'id.'. Nici etimologia acestora din urmă nu este cunoscută.

Pentru *bighiluşă*, care este, în mod evident, un diminutiv cu suf. *-uşă* de la un radical *bighil-*, propunem ca etimon cuvîntul săsesc *Bēgel* 'kreisrunde, ungefüllte Kipfel' (= corn circular, neumplut). Dintre variantele menţionate de dicţionarele săseşti, amintim pe *bejglen*, de pe la anul 1600, pe *Biegel*, de pe la 1700, din dialectul săsesc de sud. În dialectul săsesc de nord, de la Bistriţa-Năsăud-Reghin, cea mai veche atestare datează din 1592, avînd forma *begeln* (pl.). Sînt consemnate şi variantele *Bîjel*, *boiel*. Tot în acest dialect, Fr. Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 128, sub *Beugel*, înregistrează forma *băgel* (= *Bēgel*), cu sensurile: **1.** 'gebogenes, ringformiges Gebäck, und zwar Krapfen, Kräppel, Berliner' (= gogoaşă), **2.** 'Kringel, Krengel, Brezel' (= covrig). Primul sens este foarte apropiat de cel al rom. dial. *bighiluşă*. Cuvîntul săs.-trans. are corespondente în dialectul silezian (*Beugel*) şi în cel austriac de sus (*bäugel*); cf. mhd. *bouc* 'Ring'.

Varianta *Beigel*, atestată la Sibiu pe la anul 1700 (vezi *SSW*, I, p. 808), trebuie pusă la baza unui cuvînt românesc dialectal neatestat **bighil*, cu sensul 'gogoaşă'. De la acest radical, cu sufixul diminutival *-uşă*, a apărut *bighiluşă*. Raportul acestuia cu termenii dialectali *bigură* şi *biguroancă* rămâne, în continuare, neclar.

Radicalul românesc **big(hi)l* se întîlneşte şi în *biglariu*. Pentru a demonstra această afirmaţie, este nevoie să facem un mic ocol, ocupîndu-ne, pe scurt, de familia săsească a radicalului *Beugel*. Astfel, în familia acestui cuvînt există un nume propriu, de familie, sub forma *Bügler*, atestat în anii 1762 şi 1810, în localitatea Agnita. Autorii *SSW* explică acest nume de familie prin cuvintele: „der Beugel (Kipfe) bäckt" (= cel care coace gogoaşe). Alături de săs. *Bugler* a putut exista în dialectul săsesc de la Sibiu şi un derivat substantival **Biegler*, avînd ca radical săs. *Biegel* + suf. *-er*. (Cf. antropon. *Biegler*, în J. Hašek, *Peripeţiile bravului soldat Švejk în războiul mondial*). De la acest cuvînt, se poate explica, fără dificultăţi formale, rom. dial. *biglariu*, întîlnit în textul ms. 4389. Finala cuvîntului săsesc *-er* a fost substituită, ca în multe alte cazuri, cu sufixul românesc *-ariu*.

Rămîne de explicat diferenţa semantică dintre cuvîntul săsesc **Biegler* 'cel care face şi vinde gogoaşe' (săs. *biegeln*; rom. dial.

bighilușe), pe de o parte, și rom. *biglariu* 'crainic', 'pristav', 'cel care strigă sau care anunță în piața publică', pe de altă parte.

Sensul cuvîntului românesc poate fi înțeles dacă aducem în discuție un alt membru al familiei săs. *Beugel*. Este vorba de cuvîntul compus săsesc, din Sibiu, *Bîjellîfmêt*, alcătuit din *Bîjel*, variantă a lui *Biegel*, cu sensul 'gogoașă' + *lîf* '(Verkaufs)laube' (= tarabă) + *mêt* 'Magd' (= femeie), așadar cu sensul 'Backmagd in der Bîjellîf' (= femeie care coace și vinde la tarabă gogoașele numite *bîjeln*). În *SSW* se precizează că aceste vînzătoare de gogoși erau cunoscute ca bune de gură, de unde expresia din dialectul săsesc din Sibiu: „*Se hued e Mel* [= Maul] *wôe en Bîjellîfmêt*" 'are o gură mare ca o femeie de la taraba de vîndut gogoașe'. Sensul 'care strigă tare', 'care are o gură mare' al cuvîntului săsesc **Biegler* s-a putut dezvolta în acest mediu orășenesc sibian în care prăjitura respectivă era făcută de o breaslă specializată, vîndută în piață în modul menționat și cumpărată pentru anumite evenimente de familie. Românii au modificat partea finală a cuvîntului, care a devenit astfel *biglariu*. Sensul 'cel care strigă în piață' a devenit predominant. În lipsa unui termen adecvat, traducătorul necunoscut al ms. 4389, care, prin recurgerea la acest termen, se dovedește a fi originar de prin părțile de sud ale Transilvaniei, l-a folosit cu sensul 'crainic', 'pristav', 'telal' (sensul vechi), în locul indicat din cartea *Facerea*. Pe acest traducător, N.A. Ursu l-a identificat în persoana episcopului cărturar Daniil Andrean Panoneanul.

Janc, a jăncui

Subst. *janc*, pl. *jancuri* este atestat numai în unele texte din Moldova de la sîrșitul secolului al XVII-lea. Este foarte probabil că în secolele următoare acest cuvînt a dispărut din graiurile populare, căci cercetările dialectale moderne nu l-au mai scos la iveală. Aceeași situație are și verbul *a jăncui*.

Sensul lui *janc* este 'butaș, coardă de vie îndoită în pămînt, din care iese o nouă plantă', iar al verbului *a jăncui* 'a face jancuri, a pune butași de vie în pămînt', 'a răsădi plante care se înmulțesc prin butășire'. Avem a face, prin urmare, cu doi termeni referitori la cultura viței de vie în epoca veche.

Cuvîntul *janc* nu are o etimologie unanim acceptată de lexicologi. În cele ce urmează, vom încerca să probăm originea lui germană-săsească.

Din cele trei texte menționate în titlul prezentului studiu, cuvîntul se găsește numai în ms. 45, situație lesne de înțeles datorită provenienței moldovenești a acestui text, atribuit de specialiști spătarului Nicolae Milescu, dar revizuit, după opinia lui N.A. Ursu, de către Dosoftei sau de către cărturari din jurul acestuia. Analiza etimologică de mai departe va aduce cîteva puncte de sprijin în plus în favoarea susținerii lui N.A. Ursu.

Cuvîntul *janc* este înregistrat în principalele dicționare ale limbii române numai pe baza unui citat din scrierile lui Dosoftei, anume din *Psaltirea în versuri*: „*I-ai lățîtu-i* [viei] *rădăcine cu jancuri, De s-au plodit prin pămînt în toate laturi*". Acestui citat i se mai poate alătura încă unul, din același autor, și anume din *Psaltirea de-nțăles*, Iași, 1680, Psalmul *79*, 11: „*Acoperi munții umbra ei* [a viei] *și jancurile ei chedrii lui Dumnedzău*". În ce privește verbul format pe terenul limbii române de la acest radical, el are, tot numai în scrierile lui Dosoftei, forma *a jencui*, fiind folosită în contextul: „*Cale féceș naintea ei, ș-ai jencuit rădăcinile ei, ș-ai împlut pămîntul*" (Dosoftei, *Psaltirea de-nțăles*, Psalmul *79*, 10; vezi și *DA*, s.v.). Scrierea, dar și rostirea cu șuierătoare muiate, în cazul de față cu *je-* (*jencuit*), în loc de *jă-*, cum ar fi fost normal, datorită radicalului care avea *ja-*, constituie o particularitate a limbii lui Dosoftei.

Acestor atestări din Dosoftei li se adaugă încă două din cartea *Facerea* a ms. 45: „*Întru vie era trei jancuri, și ea odreslindu scoase vlastare*" (Fac., *40*, 10); „*Céle 3 jancuri 3 zile sîntu*" (Fac., *40*, 12). Diortositorii bucureșteni au înlocuit termenul *jancuri* prin *vițe* (*BB*, Fac., *ibid.*). Traducătorul ms. 4389 a folosit cuvîntul *odrasle*, în *40*, 12 și *lăstari*, în *50*, 10. În timp ce *janc* este, însă, un un termen propriu, aproape tehnic, provenit dintr–o terminologie specializată, cuvintele folosite în BB și în ms. 4389 pentru conceptul 'butași' au un caracter de aproximație, de generalitate. Termeni adecvați realității la care se referă pasajele din Fac., *40*, 12 sînt și lat. *propago*, *-inis*, germ. *Rebe*, gr. πυζμήν, -ένος 'Fuß einer Pflanze, d.h. Wurzelende, Stock, Stamm' (H. Frisk, *GEW*, p. 620)

Cum s-a spus, opiniile despre originea cuvîntului *janc* diferă de la un autor la altul. Astfel, H. Tiktin, *DRG*, s.v., crede că etimonul

„probabil” este germ. *Senker*. În ultimă analiză, aceasta este explicația adevărată, căci germ. *Senker* înseamnă ‘butaș’: „Zum Wachstum in der Erde gesenktes Reis” (= crenguță îndoită și băgată în pămînt ca să devină o plantă nouă) (vezi Weigand-Hirt, *Dt. Wb.*, II, p. 849). Numai că, pentru a fi perfectă, această etimologie trebuie să explice și diferențele referitoare la latura formală. De aceeași părere cu H. Tiktin este și A. Scriban, *Dicț.*, s.v.; *janc*, scrie acesta este „rudă cu germ. *Senker* ‘janc’ ”. Acest cuvînt german a pătruns și în limba poloneză, cu forma *zankiel*; cuvîntul polonez este invocat de autorii DA drept etimon al rom. *janc*. Soluția etimologică din DA se întîlnește și la A. Cioranescu, DER, nr. 4585: „Al. *Senkel* [cu *-l*, în loc de *-r*, eroare preluată din DA], por medio del pol. *zankiel*”. De asemenea, cuvîntul polonez menționat este invocat drept etimon și de către N.A. Ursu, *Din nou despre paternitatea primei traduceri a* **Istoriei** *lui Herodot și despre revizia* **Vechiului Testament** *tradus de Nicolae Milescu*, în „Limba Română”, XXXIV, nr. 1, ian.-febr., 1985, p. 39-40.

Dacă ținem seama că singurele atestări ale cuvîntului *janc* provin din textele moldovenești din secolul al XVII-lea, atunci se poate admite atît etimologia poloneză, cît și cea săsească, graiul moldovenesc cunoscînd elemente populare din ambele surse. Cu toate acestea, relațiile cu polonii au fost de așa natură încît un cuvînt care se referă la cultura viței de vie și a altor plante care se înmulțesc prin butași nu avea cum să pătrundă în Moldova din limba poloneză. Dimpotrivă, raporturile Moldovei cu populația germană din nord-estul Transilvaniei au inclus și îndeletnicirea de care vorbim. Mai mult încă, în destul de numeroase așezări din Moldova au trăit, secole de-a rîndul, vorbitori de limbă germană: la Baia, Cotnari, Tg. Neamț, Suceava, Siret, Iași, Roman etc., astfel încît legăturile românilor moldoveni atît cu centre germane-săsești de peste munți, cît și cu cele situate chiar pe teritoriul Moldovei au fost strînse și de lungă durată. Ele se referă în lexicul dialectului moldovenesc privind chiar terminologia viticolă și pomicolă, îndeleticiri în care sașii din nord-estul Transilvaniei erau mari specialiști. În acest sens, trimitem la studiul *Împrumuturi de origine germană (săsească) în Română*, III. *Etimologia cuvîntului* **perjă**; vezi prezentul volum, p. 60-100.

La considerentele de mai sus, se adaugă un detaliu foarte important de natură formală, care pledează în favoarea explicației

prin limba sașilor transilvăneni și nu prin poloneză. Este vorba de prezența la inițiala cuvîntului românesc a fricativei palato-alveolare sonore *j-* (*ž-*), în locul fricativei dentale sonore *z-*, care se găsește atît în cuvîntul german literar modern (nhd.) *Senker*, cît și în cel polonez, *zankiel* (cu variantele *zanikiel*, *zenkiel*, vezi A. Brükner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warsaw, 1970, p. 645). Reflexul fonetic *j* (*ž*), atunci cînd este vorba de împrumuturi de origine germană, se întîlnește numai în cazul acelor cuvinte care au pătruns în română din dialectul sașilor transilvăneni, și anume în epoca medievală. Căci, spre deosebire de germana literară și de marea majoritate a dialectelor germane, vorbirea sașilor transilvăneni posedă șuierătoarea sonoră *ž*, pe care autorii dicționarului acestui dialect (*SSW*) o transcriu prin *šch*: „Das stimmhafte *sch* wird durch *šch* bezeichnet" (*SSW*, I, p. XLV). Acest *ž* se întîlnește în mai multe cuvinte românești de origine săsească, cum sînt: *glajă*, *jeț*, *a jețui*, *jilț*, *joagăr*, *julfă*, *jac*, *a jăcui*, *jaf*, *a jăfui*, *jăcaș*, *jăchilă*, *jimblă*, *jemlugă*, *jold*, *peijă*, etc. (vezi V. Arvinte, *Dt. Entlehn.*, p. 43-46; Lajos Tamás, *EWUR*, p. 477, pentru *jemlugă*; p. 481, pentru *joldunar*, *jold*; p. 488, pentru *jimblă*). În toate cazurile enumerate, echivalentele germane literare moderne (Nhd.) au spiranta dentală sonoră transcrisă prin *s*. Este adevărat că și unele cuvinte de origine poloneză, precum și de origine maghiară, de proveniență, în ultimă instanță, germană medievală, cunosc șuierătoarea sonoră *ž*. Astfel, putem menționa polon. *žemla*, polon. *žold*, sau magh. *zsemling*, magh. *zsold*, magh. *zsoldunár*, magh. *zsákmány*, reflexe în aceste limbi ale acelorași etimonuri germane care se află la baza echivalentelor românești *jemlă*, *jold*, *jemlugă*, *joldunar*, *jăcman*, *a jăcmăni*. Pentru unele din acestea din urmă, nu este greșită etimologia maghiară sau poloneză.

Dar în cazul cuvîntului *janc*, filiera (de fapt originea) poloneză este nejustificată, din motivul pe care îl repetăm: nu există în variantele poloneze menționate mai sus reflexul *ž-*. Cît privește maghiara, se pare că termenul german nu a fost preluat în această limbă. În orice caz, Lajos Tamás nu include rom. *janc* printre împrumuturile de origine maghiară ale românei. Împotriva explicației prin poloneză pledează și faptul că variantele din această limbă au, toate, finala *-iel*, în locul silabei *-er*, din etimonul german. Cuvîntul românesc presupune însă un radical terminat în *-er*, **žanker*, din care

s-a format, inițial, pluralul *jancuri*, de la care, apoi, s-a reconstruit singularul *janc*, întocmai cum, de pildă, din săs. *scholdər* s-a format, la început, un plural *şolduri*, iar de la acesta, un singular *şold*.

Atît varianta poloneză *zankiel*, atestată la 1472, sau varianta poloneză *zanikiel*, menționată la 1500 (A. Brükner, *op. cit.*), cît şi cea românească *jancuri, janc* au trebuit să aibă un radical medio-german cu vocala accentuată *-á-*. Pentru cuvîntul românesc, putem presupune că o asemenea rostire a existat la vorbitorii de limbă germană din Moldova şi din Transilvania. Pentru aceştia din urmă, Fr. Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 915, sub *senken*, p. 966, sub *Stock*, consemnează adj. *gəsąnkən*, în sintagma *a gəsąnkən stuek* 'Biegling, Ableger, Senker, Pfropf, Fächser, Fechser' (= butaş), în care există un *-ą-* rotunjit, ca maghiarul *a*. Adjectivul este, de fapt, participiul verbului săsesc de nord *sinkn* (nhd. *senken*), preterit *sąnk*, part. *gesąnkn* (nhd. *gesunken*), cu sensul 'ablegen, einen Ableger, Senker machen (durch Versenken eines Triebes am Weinstock)' (= a butăşi, a face un butaş, prin îngroparea unei corzi de vie, a jăncui). Sensul este, prin urmare, exact acela al verbului românesc *a jăncui* (*a jencui*), el fiind justificat în graiurile săseşti prin faptul că procedeul înmulțirii prin butăşire a viței de vie era intens folosit în zona Bistrița-Năsăud-Reghin în epoca veche şi pînă astăzi.

La baza cuvîntului românesc *janc, jancuri* a stat, prin urmare, un termen german medieval neatesat **žanker*, cu *ž-* ca în toate exemplele de mai sus, dintre care numai cîteva au astăzi în graiurile săseşti corespondente cu aceeaşi şuierătoare sonoră (de exemplu săs. *pärž*, cu sensul 'prun de Bistrița', care-i etimonul mold. *perj*, *perjă*). Rostirea cu *j* (*ž*) în împrumuturile de origine medievală ale românei reprezintă un arhaism fonetic săsesc păstrat în română. Acest arhaism face parte dintr-o serie de alte fenomene similare, pe care le-am prezentat în studiul *Împumuturi de origine germană (săsească) în română.* I. *În legătură cu etimologia cuvîntului* **ravilă**; vezi prezentul volum, p.45-59. Originea germană medievală (săsească) a lui *janc*, *jancuri* poate fi dată acum ca sigură.

După datele existente, cuvintele *janc* şi *a jencui* caracterizează limba lui Dosoftei. Substantivul apare şi în textul ms. 45, cartea *Facerea*. Acest fapt l-a determinat pe N.A. Ursu, *op. cit.*, să conchidă că ultimul text, tradus din greacă de spătarul Nicolae Milescu, a fost revizuit de mitropolitul Dosoftei, eventual de unii din colaboratorii

acestuia. Neposedînd alte date despre circulaţia cuvîntului în discuţie în graiurile populare de la sîrşitul secolului al XVII-lea, putem presupune numai că un termen atît de specializat, al cărui punct de iradiere a fost, foarte probabil, dialectul săsesc de nord, din nord-estul Transilvaniei, a pătruns mai întîi în graiurile româneşti din această zonă, care posedă, de altfel, încă mulţi alţi termeni horticoli şi viticoli de origine săsescă. Originar, după toate probabilităţile, din Transilvania, mitropolitul Dosoftei, mai degrabă decît spătarul Milescu, a putut auzi în vorbirea lui de acasă acest termen, pe care l-a folosit nu numai în scrierile proprii, ci l-a introdus, în mod adecvat, şi în textul traducerii milesciene a *Vechiului Testament*, cartea *Facerea*. Ipoteza se bazează pe prezenţa în scrisul învăţatului mitropolit şi a altor fenomene lingvistice de provenienţă transilvăneană sigură, menţionate de N.A. Ursu, *op. cit.*, p. 40-43. Dintre acestea, ne vom referi numai la unul singur, dar care are o putere probantă la fel de mare ca cea a cuvîntului *janc*.

Este vorba de terminaţia de plural *-áuă* a unor substantive neutre cu singularul în *-ău*, de exemplu pl. *pîrauă*, faţă de munt. *pîraie* şi de mold. *pîrăie*. Forma de plural *pîrauă* este cunoscută numai în graiurile de peste munţi (vezi V. Arvinte, *Terminaţia de plural* **-auă** *a unor substantive neutre*, în SCL, X, 1959, nr. 2, p. 213-239; R. Todoran, *Despre pluralul unei clase de substantive neutre româneşti*, în volumul *Contribuţii de dialectologie română*, Bucureşti, 1984, p. 98–111). Dintre toţi scriitorii moldoveni vechi, această formă apare numai în scrierile lui Dosoftei, care, singur, a putut avea „îndrăzneala" de a pune în circulaţie o formă atît de străină de norma literară a variantei moldoveneşti a limbii literare. El a putut face acest lucru pentru că form *pîrauă*, cunoscută din copilărie, nu i se va fi părut atît de aberantă pe cît era ea în realitatea lingvistică moldovenească a timpului. Tot astfel, *janc*, *jancuri*, *a jencui* au fost introduse în limba scrisă de acelaşi mitropolit Dosoftei şi aceasta nu numai în scrierile semnate de mîna lui, ci, foarte probabil, şi în textul revizuit de dînsul al traducerii milesciene a cărţii *Facerea*.

Şold

Cuvîntul *şold* 'hanche', 'Hüfte', 'coapsă' (lat. *femur*, sl. стегно, gr. μηςός"), din săs. *scholdər* [săs. nord. *schoadər* **1.** 'Hüfte', 'vorderer oder hinterer Ober- samt Unterschenkel' (= but la animale, în faţă sau în spate); vezi Fr. Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 889], este folosit numai în manuscrisul 4389, cartea *Facerea*, pe eînd în celelalte texte apar alte sinonime. Astfel: „*Pune mîna ta supt şoldul mieu*", în ms. 4389 (Fac., *24*, 2), în timp ce în *BB* avem: „*Pune-ţ mîna ta supt armul mieu*"; în ms. 45: „*Pun-ţi mîna ta suptu stînghea mea*", iar în *Palia de la Orăştie* (*PO*): „*Şalele meale*". Cuvîntul *şold* mai apare în: „*Se atinse de şoldul lui şi îndată-i amorţi şoldul cînd se lupta Iácov cu dînsul*", ms. 4389 (Fac., *32*, 25; în *BB*, în loc de *şold* apare *coapsă*, iar în ms. 45, *stinghe* (şi *stînghe*); în *PO*: „*Osul cliciului*"); „*Iar el şchiopa cu şoldul său*", ms. 4389 (Fac., *32*, 31; în BB: „*Iar el stîngăciia coapsa lui*"; în ms. 45: „*Iar el stînghecea cu stînghea lui*"; în *PO*: „*Cliciul şchiopăta*"); „*Nu vor mînca feciorii lui Izrail vine cum au amorţit pren şoldul lui... că se-au atins de vinele şoldului lui*", ms. 4389 (Fac., *32*, 32; în *BB*: *coapsei*, de 2 ori; în ms. 45: *stînghei*, de 2 ori: în *PO*: *vîna cliciului*, de 2 ori).

După cum se vede, româna veche nu dispunea de un termen unic pentru această parte a corpului, fie că e vorba despre corpul uman, fie de al animalelor. Termenul propriu, moştenit din latină, *coapsă* (< *coxa*), este prezent o singură dată în *BB*. Alt termen moştenit din latină, *arm* (< *armus*), folosit pentru animale, apare şi el o dată în *BB*. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, recurge la un termen impropriu, de origine slavă, *stînghe* (*stinghe*), de la care se formează şi un verb, *a stîngăci* (*a stingheci*), inexistent în limba română, dar pe care diortositorii *BB* îl preiau în textul tipărit al *Bibliei*. Cît priveşte textul *PO*, aici întîlnim regionalismul bănăţean şi hunedorean de origine sîrbă, *cliciu* (< scr. *ključ*), sau, o dată, impropriu, cuvîntul *şale* (< lat. *sĕlla*). Cercetările dialectale moderne au arătat că astăzi, la nivelul graiurilor populare, termenul general cunoscut şi folosit este **şold** (vezi V. Arvinte, *Din terminologia corpului omenesc*: **şold, coapsă, pulpă** (*pe baza ALR*). *Încercare de analiză structurală a lexicului*, în SCL, XV, nr. 4, 1963, p. 439 şi urm.). Folosirea acestui cuvînt în ms. 4389 ne aduce aminte de alt săsism, *biglariu*, discutat mai sus (p.184-186). Faptul poate fi privit

ca un indiciu referitor la originea locală a traducătorului acestui text, identificat de N.A. Ursu în persoana lui Daniil Andrean Panoneanul. Este foarte probabil că, pe al mijlocul secolului al XVII-lea, cuvîntul *şold* să fi avut o arie mult mai restrînsă, la zonă de conviețuire intensă româno-săsească din Transilvania, iar extensiunea lui teritorială, pînă la marginile estice şi vestice ale teritoriului dacoromân să fi avut loc în secolele următoare.

Ştreang

Acest cuvînt apare în *BB*, Fac. în următorul context: „*De la ştreangu pănă la legătura încălțămintei de voiu lua de ale tale toate pentru ca să nu zici că am îmbogățit eu pe Avram*" (*14*, 23). Citatul se întîlneşte aidoma în ms. 45, text care a stat drept model celor care au tipărit *Biblia de la Bucureşti*. În versiunea modernă a *Bibliei* (1975), în loc de *ştreang*, apare cuvîntul *ață*: „*Că nici o ață sau curea de încălțăminte nu voi lua*". Tot aşa este situația în versiune latinească: „*Quod a filo subtegminis usque ad corrigiam caligae non accipam ex omnibus quae tua sunt*", precum şi în cea germană: „*Nicht einen Faden noch einen Schuhriemen nehmen will*". S-ar putea deduce că avem a face cu un sens special al cuvîntului *ştreang* sau cu o greşeală de traducere a lui Nicolae Milescu. În treacăt, observăm că autorii volumului cu litera *Ş* al *DLR* au inclus citatul din *BB* sub sensul (1) 'frînghie (din cînepă)'.

Prima posibilitate ar putea fi sprijinită pe faptul că în dialectul săsesc de nord etimonul cuvîntului în discuție, anume săs. *štrąnk*, *štrăŋk*, are chiar sensul 'gebinde Garn' (= ață de legat), alături de sensul 'Strähne, Hanfgarn von gewissen Umfang' etc. (vezi Fr. Krauß, *Trepp. Wb.*, p. 970; id., *Hwspr*, p. 935). În acest caz, s-ar putea admite existența acestui sens în limba română din secolul al XVII-lea, dar pe baza acestui singur exemplu. A doua posibilitate, mai plauzibilă, este traducerea eronată a gr. σπάζτον, dimin. σπαζτίον (acesta din urmă apare în textul biblic), care înseamnă atît 'Tau' (= odgon), 'Seil', 'Strick' (= funie, ştreang), cît şi 'Schnur' (= şnur, şiret, sfoară) (vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 756). Traducătorul ms. 45 s-a oprit la sensul 'funie' şi a folosit cuvîntul *ştreang* într-un citat în care ar fi trebuit să apară cuvîntul *ață*. Diortositorii bucureşteni (frații Greceanu) au preluat tacit această traducere eronată.

Elemente germane (săseşti) în cartea *Leviticul* din Biblia de la Bucureşti (BB, 1688, din ms. 45 şi din ms. 4389)*

Numărul elementelor de origine germană-săsească nu este mare, totuşi apariţia acestora în textele biblice studiate, de la sfîrşitul secolului al XVII-lea, prezintă interes pentru istoria acestui contact lingvistic special. Este suficient să reamintim cuvintele de această origine studiate pînă acum din cărţile *Facerea* şi *Ieşirea*: *biglariu, gardină, gonţ, janc, a jăncui, jeţ, tron, şold, ştreang*. Acestora li se alătură cîteva elemente din cartea *Leviticul*.

1. bêre 'bere' (rostit cu un ę foarte deschis, aproape de *ä*; în grafia chirilică, ѣ [< săs. *Baer* (m., n.); săs. năsăud. *Bâr* (m., n.); săs. trepp. *bär*; vezi *SSWI*, 5, p. 593 şi urm., sub *Bier*; Fr. Krauss, *Hwspr*, p. 133; *id.*, *Trepp. Wb.*, p. 131. În dialectul săsesc din Transilvania se spune *Baer kôchen* 'Bier kochen' (= a fierbe bere), iar nu *Baer bräen* 'Bier brauen' (= a prepara bere), cum se spune în germana literară. De asemenea, cel care prepară bere este numit în dialectul săsesc din Transilvania *(der) Baerkôch*, faţă de denumirea *(der) Bierbrauer*, din germana literară (cf. germ. lit. *brauen* 'a prepara bere'); *Brauer* 'berar'; *Brauerei* **1.** 'fabricarea berei', **2.** 'berărie'], în ms. 4389: *„Cotlon iaste cuptoriul în care zidesc căldările care fierb bêrea sau fac rachiul"* (Lv., 11, 35); această frază este scrisă pe marginea textului, de aceeaşi mînă, pentru a explica termenul *cotlon* din text. Expresia *a fierbe berea* este calchiată după săs. *Baer kôchen* (vezi mai sus). Acest fapt, precum şi prezenţa în ms. 4389 a altor elemente lingvistice de origine germană-săsească (*biglariu, jeţ, tron*, alături de *bêre, a fierbe bêre*) ne determină să admitem că traducătorul acestui text al *Vechiului Testament*, presupus de N.A. Ursu a fi cărturarul mitropolit Daniil Andrean Panoneanul, a trăit sau a studiat într-unul din centrele săseşti din sudul Transilvaniei, foarte probabil la Sibiu (cum probează istoria cuvîntului *biglariu*). Vezi ST.L.FAC., p. 90–92, **IV. 1.5.0.; 1.5.1.; 1.5.2.;** ST.L.EX., p. 39, **IV. 1.8.3.; 1.8.4**; vezi şi volumul de faţă, la p.184-186.

---

* Apărut în MLD, *Biblia 1688, Pars III, Leviticus*, Iaşi, 1993, *ST. L. LV.*, p. 22-23, IV. 1.6.0.-1.6.3.

2. cîrlan 'berbec tînăr' [< săs. *gerlənk* (= nhd. *Jährling* < *Jahr* + suf. *-ling*) (atestat în 5 localităţi săseşti), cu variante ca: *gąirlənk*; *gärlək*; *gērlək*; *gąilənk*; *gäielək*; există şi variate dialectale cu *j-*: *jērlənk*; *jerlänk*; *jōrlänk*; *jōrlənk*; sensul este: **1.** 'einjähriges Lebewesen'; 'jähriges Schaf' (= oaie, porc, de un an), **2.** acelaşi sens, despre oameni (vezi *SSW*, IV, H–J, p. 368). Radicalul este săs. *jör*, 'Jahr' (= an), care are în numeroase localităţi săseşti din sudul Transilvaniei, la iniţială, sunetul *g-*: *gor*, în aproximativ 40 de localităţi; apoi: *gār*; *ger*; *gǫ̈r*; (3 localităţi) *gäar*; *gäor*; *gaur*; *gáur*; *geǫr*; *gəur*; *giər*; *gier*; *gīar*; *gīir*; *gior* (în 9 localităţi); *giur* (în 14 localităţi); *gōər*; *göer*; *gour*; *guər*; *güər*; *geaur*; *gəuər*; *geüir*; *gioər*; *giour*; *giuər*. Varianta cu *g-* este prezentă şi în dialectul săsesc de nord (Bistriţa-Năsăud - Reghin): *gōr* (în 5 localităţi); *gür* (1); *giur* (1); *goər* (2); *gaqər* (1). Dar în acest dialect există şi variante care au la iniţială sunetul *j-*, în aşa-numitele „Jot-Gemeinden", care au fost influenţate, parţial, şi de limba literară: *jär*; *jaər*; *jēər*; *jör* (în 16 localităţi); *jeor*; *juər*; *jōr* (în 14 localităţi); *jeor* (9 localităţi) (vezi *SSW* H–J, p. 363–366)].

Cuvîntul săsesc *gērleŋk* (*jorläŋk*) 'animal de un an' este etimonul rom. *cîrlan*. El a pătruns în graiurile româneşti din Transilvania înainte de anul 1400. Această datare se bazează pe apariţia cuvîntului rom. *cîrlan* în documente de la începutul secolului al XV-lea, din Moldova. Aici el a fost adus, desigur, prin emigranţii români transilvăneni, dar a putut fi cunoscut şi de la populaţia germană care trăia acum în mai multe aşezări importante din Moldova: Siret, Baia, Suceava, Tîrgu-Neamţ, Cotnari etc. Împrumutul a avut loc la tîrgurile de animale; termenul nu poate fi considerat păstoresc prin excelenţă. Prima atestare se întîleşte în numele de aşezare *Cîrlani*, din anul 1429, care este forma de plural a numelui de familie *Cîrlan*, acesta atestat în 1599, în Ţara Românească (vezi *DERS*, p. 46) (Cf. *Flămînzi* < n. de fam. *Flămîndu*; *Speriaţi* < n. de fam. *Speriatu*; *Deocheaţi* < n. de fam. *Deocheatu* etc.) Vechimea cuvîntului *cîrlan* în română este probată şi de existenţa unor derivate: *cîrlăior*, *-oară*; *cîrlănaş*; *cîrlănuţ*; *cîrlăniţă*; *cîrlău*; *cîrlănărie* etc.

Rom. *cîrlan* presupune un etimon cu **k-*, în loc de *g-*. Prezenţa în română a oclusivei surde nu este însă generală. În graiul bănăţean este atestată şi o variantă cu *g-*. *gîrlan* (vezi *DA*, s.v.). În *DA*, s.v., mai

apare un cuvînt identic din punct de vedere al sunetelor (*gîrlan*), folosit, prin Mehedinți, despre copiii fără căpătîi, care stau mai mult pe drumuri și pe gîrlă (la scăldat). Acest *gîrlan* este explicat de la *gîrlă* + suf. *-an*. Explicația este artificială. Pare a fi același cuvînt cu cel din graiul bănățean. Apariția oclusivei surde *c-* în locul celei sonore, *g-*, din radicalul săsesc s-ar putea explica printr-o rostire specială a acestui sunet în dialectul săsesc (o rostire *fortis* a lui *g-* cu efect acustic de asurzire). Cît privește vocala imediat următoare, ea a suferit modificări sub influența unor cuvinte românești, destul de numeroase, care au la inițială grupul sonor *cîr-*. În fine, silaba finală s-a modelat după cuvintele terminate în sufixul *-an*: săs. *gerlənk* > băn. *gărlan* > *gîrlan*; din varianta cu *k-*, **kerlenk* > *cărlan* > *cîrlan*; de remarcat faptul că *á* + *n* a rămas neschimbat.

În favoarea explicației din dialectul săsesc a rom. *cîrlan* pledează și latura semantică. Termenul german a apărut în urma unui proces semantic cunoscut și în alte comunități lingvistice: numele animalului de un an este creat de la cuvîntul care are chiar sensul 'an'. Astfel, în latină, adj. *annōtinus, -a, -um* însemna 'de un an', iar în română *noaten, noatenă* au sensul 'miel (mînz) de un an'; 'miea (mînză) de un an'. Vsl. *godŭ* 'an' se întîlnește în bg. *godinak* 'animal de un an' și în rom. *godinac; godănac; godac; godin*, cu sensul 'purcel (de sub un an)'. Rom. *vătui* 'ied (sau iepure) de un an' a fost explicat de la un radical traco-dac al cărui sens era 'an'; cf. lat. **vetuleus* < **vetos* 'ani'; gr. ἔτος 'an' < i.-e. **uet-* 'an'.

Istoria cuvîntului *cîrlan* trebuie completată cu un alt aspect. Acest cuvînt a fost reprimit în dialectul săsesc din Transilvania de la vorbitorii de limbă română, la o dată relativ recentă (atestările sînt de prin jurul anului 1900): săs. *kirlān*; *kirlean; kerlān* 'einjähriges Schaf'; *kirlam* 'zweijähriges weibliches Lamm'; *Kirlānbock* 'zweijähriges Schafbock'; *Kirlānell* (vezi *SSW* V, *K*, p. 146); Fr. Krauss, *Trepp. Wb.*, p. 530: *kirlān* 'junges Schaf, das noch nicht gelämmert hat'; *id.*, *Hwspr.*, p. 497: *kirlā'n* '(nicht ganz) einjähriges Schaf (aus dem Winter), das man im Sommer geschoren hatte'. Cazul lui *cîrlan* nu este singular. Un alt element românesc de origine săsească, *ciuhă* (< săș. *šeχ*; vb. *šeχn* = nhd. *Scheuche* 'sperietoare', 'momîie în lan'; vb. *scheuen* 'a se speria'), a fost reprimit în unele graiuri săsești din Transilvania, de exemplu în Treppen (rom. Tărpiu), jud. Bistrița-Năsăud, în forma *schuha* (și *tschuha*)

'aufgestelltes Reis - als Zeichen'. Dialectul săsesc cunoaşte însă denumirea *Schoaizel* (*Schoaitzel*) 'Feldscheuche (in Menschengestalt)', din acelaşi radical *scheu* (mhd. *sciuhe* 'Abscheu'; 'Schreckbild') din care provine şi rom. *ciuhă*. Acesta, ca şi *cîrlan*, a fost împrumutat de vorbitorii limbii române din săseşte într-o epocă îndepărtată (înainte de secolul al XV-lea. Pentru etimologia lui *ciuhă*, vezi prezentul volum, p. 157-161 ; pentru formele săseşti, vezi Fr. Krauss, *Trepp. Wb.*, p. 886.

Interferenţele lingvistice româno-săseşti sînt bogate în surprize. Am arătat în studiul *Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. În legătură cu etimologia cuvîntului ravîlă*, în volumul de faţă, p.45-59, că radicalul germano-săsesc de la baza cuvîntului popular românesc *ravilă* a pătruns în două rînduri în română: prima dată, într-o epocă mai veche, în forma menţionată, iar a doua oară, într-o epocă mai apropiată de noi, şi într-o zonă mai restrînsă, sub forma *rafil(ă)*. Într-o situaţie asemănătoare pare a fi şi cuvîntul săsesc *gērlenk* (*jōlänk*). Prima dată, prin secolul al XIV-lea – al XV-lea, el a pătruns cu forma *cărlan, cîrlan*, iar sensul era cel de 'animal (miel) de un an'; a doua oară, mult mai tîrziu, a intrat cu forma *ghiorlan* şi cu sensul 'copil', 'nou-născut' (regional şi popular), sens ilustrat de: *„Pîn-la anu' şi ghiorlanu'"* (în legătură cu o femeie care a rămas însărcinată îndată după căsătorie; vezi *DA*, s.v.). Ultimul cuvînt pare a fi acelaşi cu adj. *gîrlan* din Mehedinţi, menţionat mai sus. Cu totul alt cuvînt trebuie să fie *ghiorlan* 'om mare şi bădărănos', 'ţărănoi', 'mojic', 'mitocan'. Acesta a fost pus în legătură cu vb. *a ghiorăi*, deci 'unul căruia îi ghiorăiesc maţele' + suf. *-lan* (vezi H. Tiktin², *DRG*, s.v.;G. Pascu, *Sufixele româneşti*, p. 294).

Am insistat mai mult asupra etimologiei cuvîntului *cîrlan* din cauză că originea acestui cuvînt este foarte controversată. O explicaţie a lui prin dialectul săsesc transilvănean a fost propusă mai demult, dar, pentru că nu a fost argumentată, lexicografii nu au preluat-o; în H. Tiktin, *DRG²*, s.v., ca şi în *DEX*, s.v., cuvîntul este însoţit de: „Et. unbek", respectiv „et. nec." Propunerea de a explica rom. *cîrlan* din săseşte a fost făcută prima dată de G. Kisch, în „Dacoromania", VI, p. 657; dar în notiţa de aici nu este indicat etimonul. După G. Kisch, etimologia germană săsească a fost susţinută de A. Scriban, *Dicţ.*, s.v.: „Săs. *jórlänk, jérlänk*, la Mosella

gêrlenk 'miel de un an': germ. *Jährling* 'copil de un an'. Din rom. vine ung. *kerlány* 'miel de un an'". Cuvîntul *cîrlan* a avut parte de multe explicații etimologice. Soluțiile propuse pot fi văzute la A. Cioranescu, *DER*, nr. 2028, și la I.I. Russu, *Etnogneza românilor. Fondul autohton daco-trac și componenta latino-romanică*, București, 1981, p. 292–293. Combătînd explicațiile prin slavă, latină, săsească, autorul ultimei lucrări citate recurge la reconstruirea unei teme „străromâne" **gar-l-* 'progenitură', 'pui de animal', „înrudită cu baza i.-e. **guer(e)bh-*, **gurebh* 'făt', 'pui', 'progenitură', 'prunc'" (p. 293). I.I. Russu nu explică, însă, modul și timpul cînd această „temă" a cunoscut trecerea oclusivei sonore inițiale la oclusiva surdă, dar mai ales cînd și cum s-a petrecut contopirea ei cu sufixul de origine slavă *-án*. Menținerea lui *á* + *n* + voc. este un indiciu că termenul nu-i prea vechi în limbă sau că unirea cu sufixul *-án* a avut loc într-o epocă nu prea îndepărtată (după contactul cu slavii). Explicația propusă mai sus, prin germană (săsească), corespunde acestei exigențe. Termenul în discuție a fost întîlnit în ms. 4389: *„Să se aducă... cîrlan den oi nevinovat"* (Lv., *5*, 15; și: *5*, 18; *12*, 6; în *BB* și în ms. 45: *„Berbêce"*) și în cărțile *Facerea* și *Ieșirea*: *cîrlani*, în ms. 45 și în *BB* (Fac. *30*, 40, *31*, 7, 41, *33*, 19) și în ms. 4389 (Fac., *31*, 7, 41); *cîrlan* în ms. 4389 (Ex., *29*, 15, 22, 30, 40); *cîrlani* (Ex., *29*, 1, 19); *cîrlanii* (Ex., *29*, 3); *cîrlanul* (Ex., *29*, 17, 18, 26, 27, 31, 41); *cîrlanului* (Ex., *29*, 31, 32). În ms. 45: *cîrlăniță* (Lv., *5*, 6).

3. vinars 'rachiu', în ms. 45: *„Vin și vinars nu veți bea, tu și fiii tăi"* (Lv., 10, 9; pe marginea textului, este adăugat, de aceeași mînă, cuvîntul *rachiu*, care este folosit în *BB* și în ms. 4389, în text), după germ. *Branntwein*, care a pătruns ca termen literar în dialectul săsesc din Transilvania prin secolul al XVI-lea: săs. *prantvein* (1528); *prantweyn* (1546); în dialectul săsesc, circulă și expr. *der gebrânte Weng*, precum și denumirea *Pâli* (< magh.); vezi *SSW*, I, p. 706. Astăzi, denumirea *vinars*, pentru 'rachiu', formează o arie unitară în Transilvania propriu-zisă, și anume în județele Someș, Năsăud, Turda, Mureș, Alba, Hunedoara, Sibiu [pct. 95, 102, 105, 130, 141, 219, 235, 250, 260, din *ALRM* I (E. Petrovici), h. 163; vezi și *ALR SN* I, h. 248, 250, 252; IV, h. 1 130]. Zona compactă din centrul țării în care se spune *vinars* este mărginită de ariile, tot unitare, ale unor denumiri ca *palincă*, tot în Crișana și nord-vestul Transilvaniei,

horilcă, în Maramureş şi prin Bucovina, *rachiu* (şi *ţuică*) în Ţara Veche şi în sud-estul Transilvaniei, şi *răchie*, în Banat şi în sudul Crişanei. În această situaţie, este remarcabil faptul că într-un text cu trăsături moldoveneşti atît de numeroase apare un ardelenism atît de pregnant. El se alătură altor elemente săseşti întîlnite în cărţile studiate din ms. 45: *gardină*, *gonţ*, *janc*, *a jăncui*. Ca şi ultimele două, *vinars* ar putea fi atribuit revizorului acestui text al lui Nicolae Milescu, anume mitropolitului Dosoftei, sau unor colaboratori ai acestuia, cum presupune N.A. Ursu. Remarcabil este amănuntul că *vinars* este prezent în scrierile lui Dosoftei, ca de altfel şi *janc, a jăncui*, precum alte ardelenisme cum sînt *afund, arină, fănină, a ştuipi* (vezi N.A. Ursu, NOI INFORM. III, p. 45). Prima atestare a cuvîntului *vinars* este cca 1670 (H. Tiktin, *DRG*², s.v.). Ms. 45 datează cam din acelaşi timp: cca 1665–1685.

Din terminologia exploatării forestiere și a plutăritului (*grainer, german, neamț, ștronț etc.*)*

În cursul cercetărilor efectuate asupra graiului lucrătorilor forestieri de pe Valea Bistriței și din Maramureș, a fost înregistrat cuvîntul *grainer*, pe care nu l-am întîlnit în nici unul din dicționarele existente. Aria de răspîndire a acestui cuvînt cuprinde bazinul superior al rîului Bistrița, începînd cu localitatea Cîrlibaba, continuînd cu satele așezate în depresiunea Dornelor: Șarul Dornei, Neagra Șarului, Gura Haitei. La Crucea, localitate așezată mai jos de depresiunea Dornelor, nu se cunoaște sensul cuvîntului *grainer*. Subiectul anchetat aici știe numai că „se spunea înainte", fără nici un fel de altă precizare. În schimb, el există la Galu, care, deocamdată, poate fi considerat punctul cel mai de jos, pe Valea Bistriței, al ariei cuvîntului în discuție. Am constatat frecventa utilizare a termenului de către lucrătorii la pădure din satele Vișeul de Sus, Moisei și Borșa, din Maramureș.

Surprinde de la început marea diversitate de sensuri a cuvîntului. El are înțelesuri diferite nu numai de la o localitate la alta, ci și în vorbirea aceluiași individ, deși, după cum se știe, terminologia tehnică, căreia desigur aparține acest cuvînt, tinde către o strictă precizare a sensului fiecărui cuvînt în parte, pentru a se ușura înțelegerea oamenilor în procesul producției.

Au fost notate în regiunea amintită următoarele sensuri ale cuvîntului *grainer* (sau *grainăr*, pl. *graineri* și *graine(ă)re*):

1. Țăruș de lemn cu ajutorul căruia de fixează butucul denumit *cordar* sau *pihlă*, în partea din urmă a fiecărei table la plută. Subiectul anchetat la Șarul Dornei, unde a fost înregistrat acest sens, lămurește cuvîntul astfel: 'țărușul cu care pihluiești pluta'.

2. Perete de scîndură de la *hait* (stăvilar), în care lovește mai întîi apa. Pentru a putea rezista presiunii apei, la unele haituri se construiesc trei pereți: unul în față, numit la Gura Haitei (unde s-a notat acest sens) *grainer*, altul la mijloc și altul dinafară. Între acești pereți se toarnă piatră.

---

* Apărut în AUI (Serie nouă), Secțiunea III (Științe sociale), T. I, fasc. 1-2, Iași, 1955, p. 111-125.

3. Tot la Gura Haitei, *grainer* înseamnă şi sîrmă groasă, lungă de 30-40m., cu un cîrlig la capăt, servind la legatul plutei la mal: şprangă. Sensul acesta l-am înregistrat şi la Cîrlibaba, iar în Maramureş, numai în localitatea Borşa, din cele trei amintite. La Neagra Şarului, subiectul anchetat cunoaşte cuvîntul *grainer* cu sensul 'odgon de tei sau de cînepă'; el adaugă că vorba aceasta este „pe nemţăşte".

4. Nuia flexibilă, pîrlită în foc şi răsucită, care folosea înainte la legatul butucilor dintr-o plută, pentru ca aceasta să nu se desfacă în timpul mersului: gînj (Cîrlibaba).

5. Ţapină de o construcţie aparte, pe care subiectul nu a putut să o precizeze. Asemenea ţapine erau aduse din Italia (Moisei).

6. Podeţ ridicat peste uluc, pe care se circulă în timp ce se corhănesc butucii. „Tălienii i-o pus numele *[grainer]*" (Vişeul de Sus).

7. Butuc gros la poarta haitului numită *şoştoacă*, prin care iese apa şi odată cu aceasta şi plutele. Sînt doi butuci din aceştia numiţi *graineri*: unul de o parte şi altul de cealaltă parte a porţii (Borşa).

8. Lucrător german specializat la legatul plutelor şi, în general, la munca de exploatare forestieră (Galu). Unul din subiectele anchetate la Moisei vorbeşte despre *craineri* ca fiind „un fel de oameni di păn Germania; vorbeau ca nemţăşti".

9. Lucrător specializat în munca de pădure, venit de la „margine", de la hotarul cu Italia (Moisei). La Borşa, acelaşi subiect care cunoaşte şi sensul 3, ne-a dat lămurirea că grainerii erau oameni veniţi din Italia şi se pricepeau să construiască scocuri de apă, adică jgheaburi pe care corhănitul buştenilor se face cu ajutorul apei.

Mai cu seamă în graiul legătorilor de plute şi al plutaşilor este întrebuinţat adjectivul *grăinăresc (-ească)*, ca de exemplu în expresia *legătură grăinărească*. Este vorba de un nod sau o legătură specială, folosită de plutaşi atunci cînd vor să unească două capete de sîrmă (şprangă), sau să prindă pluta la mal. Alături de aşa-numita *legătură pălimărească*, ea este cel mai mult folosită de plutaşi. Prin etimologie populară, în unele locuri, ca de exemplu la Crucea, unde

nu-i cunoscut sensul precis al cuvîntului *grainer*, i se poate spune *legătură găinărească*.

Puţini din termenii referitori la exploatarea lemnului şi la plutărit, cunoscuţi cu prilejul anchetelor făcute, denumesc atît de multe noţiuni, dar mai ales atît de variate. E de mirare cum unul şi acelaşi cuvînt, *grainer*, poate însemna: ţăruş, perete de scîndură, sîrmă groasă, gînj, ţapină, punte peste uluc, butuc la poarta haitului, lucrător străin specializat în munca de pădure etc. S-ar putea admite chiar că avem a face cu cuvinte deosebite, care, datorită cine ştie cărei întîmplări, au ajuns omonime. Pe de altă parte, nici în dicţionarele româneşti, nici în cele germane sau italiene, cuvîntul nu este pomenit, măcar cu unul din multiplele sale sensuri.

Din această cauză, stabilirea etimologiei termenului respectiv, de la care a luat naştere toată discuţia de faţă, apărea la început, cînd încă nu erau consemnate în materialul adunat decît numai cîteva din sensurile enumerate mai sus, de-a dreptul imposibilă. Sensurile 8 şi 9, care, după cum vom vedea, ne vor conduce la clarificarea etimologiei, au fost depistate cu prilejul unor anchete efectuate de curînd în localitatea Galu şi în Maramureş.

Într-adevăr, informatorii din satele maramureşene amintite, precum şi informatorul din Galu, dau pentru *grainer* şi sensul de 'lucrător străin specializat la lucrul din pădure'. După părerea unora, aceşti lucrători ar fi germani, după a altora, ei ar fi oameni veniţi din „apropierea graniţei cu Italia", fără să ni se spună că ar fi italieni. Ei au venit în Maramureş şi în bazinul superior al Bistriţei în timpul stăpînirii austriece, cînd se începe aici o exploatare intensă a pădurilor. Fiind specializaţi în această muncă, aceşti lucrători au introdus o serie de procedee tehnice, instrumente sau metode de lucru necunoscute prin părţile noastre.

Cine sînt aceşti lucrători, de unde vin ei şi cărui popor aparţin este prima chestiune asupra căreia vrem, deocamdată, să stăruim. Răspunsul nu poate fi dat cu uşurinţă, întrucît în fostul imperiu austro-ungar existau mai multe regiuni de unde ar fi putut veni oameni numiţi *graineri* sau *craineri*, după numele de provincie Craina.

Una din aceste regiuni poartă denumirea de Greiner Wald. Ea este situată în Austria de Jos, fiind străbătută de Dunăre, mai jos de

localitatea Grein. Relieful este muntos, acoperit de păduri. Întregul ținut este o continuare a regiunii muntoase numită Böhmerwald[1].

Există apoi o regiune numită Craina în Bosnia. Alta, cunoscută sub numele de Craina sîrbească, este situată în răsăritul Jugoslaviei, înspre granița cu R. P. Bulgaria și R. P. Română. La sud, ea este mărginită de rîul Timoc, iar la nord și nord-est, de Dunăre, în dreptul Porților de Fier și al orașului Turnu-Severin[2]. La fel, am găsit în Cehoslovacia o localitate cu numele Craina, care, înaintea primului război mondial, aparținea Ungariei. De altfel, în Cehoslovacia *Krai* este denumirea obișnuită pentru 'district' sau 'ținut'.

Este mai puțin probabil că lucrătorii forestieri de care ne ocupăm să fie originari din aceste regiuni. Avem aproape certitudinea că cea mai mare parte dintre ei sînt originari din fosta provincie Craina, aparținînd înainte imperiului austro-ungar, iar astăzi statului iugoslav, situată în nord-vestul Jugoslaviei, în apropiere de granițele Austriei și Italiei. La nord, în Austria, se află provinciile Stiria, Carintia, iar înspre apus, Tirolul. Ținutul Craina cuprinde bazinul rîului Ljubliana (sau Laibach), înconjurat din toate părțile de munți împăduriți. Ocupația de căpetenie a locuitorilor este munca la pădure[3]. Oamenii de aici vorbesc limba slovenă. Totuși sînt și mulți vorbitori de limbă germană.

„Craina este țara slovenilor... însă în mijlocul Crainei se află insula de limbă germană Gottschee, cu 20.000 de germani. Aici locuiesc urmașii harnici și de treabă ai germanilor emigrați în secolul al 14-lea din centrul Germaniei, agricultori în [regiunea] Polje și lucrători forestieri în Hornwald (1100 m), însă regiunea nu se poate alimenta singură și o mare parte din bărbați își petrec iarna ca negustori ambulanți de fructe sudice în străinătate. Craina este, îndeosebi, o regiune din care se emigrează, pentru că posibilitățile economice sînt limitate". În principalele orașe este dezvoltată mult industria de prelucrare a lemnului (fabrici de hîrtie) [3 p. 765-766][4]

Merită să fie reținut din acest citat mai întîi faptul că în această Craină, alături de sloveni, sînt și mulți vorbitori de limbă germană, unii din ei lucrători forestieri, iar, în al doilea rînd, că din cauza

---

[1] Vezi *Lexikon A-Z in einem Band*, Leipzig, 1953, s.v.

[2] G. Vîlsan și G. Giuglea, *Romînii din Serbia*. Extras din „Anuarul de geografie și antropologie", II, București, 1911.

[3] Vezi Ewald Banse's, *Lexicon der Geographie*, I, 1925.

[4] V. nota precedentă.

resurselor insuficiente de hrană, o parte din locuitori sînt siliți să-și părăsească locurile natale și să-și caute în alte părți rosturi mai bune de existență[5].

Cele mai multe mărturii culese în ancheta efectuată în Maramureș vorbesc despre *graineri* (sau *craineri*) ca fiind veniți din această regiune. Deși adesea faptele din trecut, transmise prin tradiție orală, suferă în decursul timpului metamorfoze care le fac de nerecunoscut, socot totuși că nu-i lipsit de interes să dau aici și informația primită de la subiectul Danciu Grigore, în vîrstă de 65 de ani, originar din Moisei, referitoare la lucrătorii străini veniți prin părțile Maramureșului sau în munții Bucovinei, cu atît mai mult cu cît subiectul nostru a lucrat, cu ani în urmă, la pădure, alături de acești oameni, și, prin aceasta, posibilitatea denaturării lucrurilor este, în mare măsură, exclusă. Iată ce spune acest informator[6]:

„Grainerii erau oamenii aceia străini care erau de la margină, care erau mărgineri, de pe lîngă hotar cu Italia. Vorbe așa ca pe slovecește, da' amestecat vorbe ei de rîndul lor. Nu era vorba chiar slovecească, limpede; nu înțelegei bine de-i rusească, ori slovecească, ori polecească. Lucrau la întreprinderi, erau meșteri aceia. Ori de ce fel de lucru știau să construiască. Acuma s-o tras la locuințele lor de unde au fost."

Datele acestea sînt, fără îndoială, prețioase. Sublinierea insistentă că grainerii „ierau de la margină", că „ierau mărgineri", merită să fie remarcată și din alt punct de vedere. Ea amintește de cuvîntul *kraj*, care înseamnă, în limbile slave, chiar 'ținut de margine, regiune de graniță' (cf. și Ucraina). În acest sens, și *grainerii* sau *crainerii* sînt „oameni de la margine", locuitori ai provinciei Craina. Este greu de explicat cum s-a făcut apropierea dintre aceste cuvinte în mintea subiectului din Moisei.

E drept că unele din dicționarele noastre menționează cuvîntul *craină* cu sensul 'margine', pătruns mai de mult în limba română, din sîrb. *krajina*, 'graniță', de unde și expresia „a umbla craina", 'a umbla fără rost', sinonimă cu „a bate laturile". Dicționarul Academiei îl notează și pe *crainic*, care, pe lîngă sensul cunoscut

[5] Pentru existența vorbitorilor de limbă germană pe teritoriul sloven, vezi și A. Meillet, *Les langues de l'Europe nouvelle*, Paris, 1918, p. 48-49. Tot aici, și cele spuse de autor cu privire la vorbitorii de limbă italiană din teritoriul sloven.

[6] Transcriu testul dialectal „literarizîndu-l".

astăzi în limba literară, însemna în trecut (nord-vestul Ardealului) 'funcţionar ales de districte dintre cneji, avînd să execute sentinţe judecătoreşti şi să strîngă impozitele. Instituţia acestor mijlocitori între organele statului şi locuitorii districtului e atestată mai întîi către sfîrşitul secolului al XIV-lea'. El ne-a venit din limba ucraineană (ucr. *Krajnik* 'jude', *kraina* 'margine, regiune')[7]. Desigur că, în ultimă analiză, atît cuvintele româneşti *craină*, 'margine' şi *crainic*, cît şi termenul *grainer* sau *crainer*, cules în anchete, ne conduc către acelaşi etimon de origine slavă. Dar între ele nu poate fi stabilită, pe terenul limbii române, nici un fel de legătură istorică. Ultimul e de dată recentă şi-i venit prin filieră germană, în timp ce celelalte au pătruns cu mult înainte şi direct din limbile ucraineană sau sîrbo-croată.

Într-adevăr, cu sufixul *-er* se formează în limba germană substantive care arată originea dintr-o regiune sau dintr-o ţară anumită a unui individ. (cf. *Italiener*, *Isländer* etc.). Unui locuitor din provincia Krain i s-a spus *Krainer*. Varianta cu *g* se poate explica fie prin unele dialecte germane, în care consonantele explozive afone devin fonice, fie chiar pe teren românesc, unde adesea cuvintele de origine germană cunosc aceeaşi prefacere fonetică (cf. *Karnies*, rom. *garniz* 'gelău special'; *Spielwage*, rom. *şpilvac* 'lemn pus pe tînjală, prins cu un cui, putîndu-se mişca înainte şi înapoi; de acest lemn se leagă ştreangurile de la cai').

Revenind acum la mărturia orală cu privire la venirea din Craina de pe teritoriul sloven a unor lucrători forestieri, ţinem să subliniem că ea ne apare destul de concludentă pentru problema pe care o urmărim.

De altfel, şi în alte părţi din ţara noastră au fost folosiţi la defrişatul pădurilor lucrători forestieri străini, printre care şi *caineri*. Pentru prezenţa lor în regiunea muntoasă şi împădurită din Hunedoara, putem invoca un pasaj din cartea lui Mihail Sadoveanu *Valea Frumoasei*:

„Cînd capitalurile fără patrie au determinat căderea sistematică a brădetului din aceşti munţi, poteca din lungul Frumoasei a devenit drumuşor. Din loc în loc, la guri de pîraie, s-au întocmit şandramale de adăpost. Lucrători din Carnitia, Tirol şi Craina au suit la deal cu gospodărie puţină. Ei au dat jos cu topoarele şi cu joagărele cele dintîi şiraguri de brazi

[7] Vezi DA, s.v.

şi au încheiat primele scocuri şi jilipuri. De şaptezeci de ani maşina merge aşa. Carintienii şi Tirolezii au băut din valea Frumoasei şi nu s-au mai întors la baştina lor"[8].

Spusele lui Sadoveanu constituiesc un nou indiciu, asupra valorii căruia nu avem nici un motiv de îndoială, marele scriitor cunoscînd aceste realităţi la faţa locului, în sensul localizării lucrătorilor forestieri numiţi *graineri* într-o regiune apropiată de Carintia şi Tirol. Ea nu poate fi alta decît provincia Craina din nord-vestul Iugoslaviei. Ni se pare cu totul neprobabil că ar putea fi vorba aici de una din celelalte Craine amintite, cu atît mai mult cu cît, în toate celelalte cazuri (poate cu excepţia regiunii Greiner Wald), păduritul nu constituie ocupaţia de căpetenie a localnicilor.

Faptul că muncitori din locuri atît de îndepărtate au venit la lucru tocmai în Carpaţi nu trebuie să ne mire. Am văzut mai sus că ţinutul Craina este sărac, iar oamenii sînt siliţi, din această cauză, să pornească în alte părţi după lucru[9].

În sfîrşit, o ultimă dovadă că lucrătorii forestieri de care ne ocupăm trebuie să fie originari din regiunea muntoasă unde se întretaie graniţele Jugoslaviei cu ale Italiei şi Austriei ne este furnizată de materialul lingvistic adunat în anchete. Se observă că între elementele lexicale ale acestei profesiuni, alături de cuvinte de origine germană, ucraineană, maghiară, sau turcească (foarte puţine), se numără şi cuvinte de origine italiană, care nu au putut pătrunde pe cale cultă. Prezenţa lor constituie o dovadă sigură a venirii unor lucrători forestieri italieni prin părţile noastre[10]. Mai mult încă, printre termenii notaţi în anchete sînt cîţiva de origine slavă, care se pot explica mai degrabă prin slovenă decît prin ucraineană.

---

[8] Vezi M. Sadoveanu, *Valea Frumoasei*, Bucureşti, 1947, p. 107.

[9] Şi la noi în ţară, lucrătorii forestieri din Maramureş plecau la lucru în alte locuri. Avem date că unii dintr-înşii „*plutăşau*", înainte de primul război mondial, pe Vişeu sau pe Vaser şi mai departe de Tisa. Alţii veneau la lucru în „*România*". Chiar astăzi lucrători din Maramureş sînt prezenţi pe Valea Bistriţei, a Oltului sau în Munţii Făgăraşului.

[10] Despre lucrători italieni pe valea Bistriţei, v. şi „Revista Pădurilor", an. XXXV (1903), p. 116, precum şi an. XLVIII (1936), p. 663-666. În primul caz se dă informaţia că turbinele de lemn, ţapinele şi ulucurile pentru corhănitul buştenilor au fost introduse de fraţii Giacomuzzi, italieni din Tirol (Românii le-au spus *Şagamîţii*). În celălalt loc, se vorbeşte de un dispozitiv pentru micşorat viteza butucilor pe uluc, numit *balerină* sau, după cum l-am notat în anchete, *balarina* (Moisei), „introdus la noi de italienii din Tirol", p. 664.

Este vorba, în primul rînd, de interjecţiile sau „comenzile" folosite de lucrătorii forestieri, prin care se anunţă executarea diferitelor mişcări la manipularea buştenilor sau la corhănitul lor pe uluc.

Acestea sînt în cea mai mare parte de origine italiană, germană sau chiar slovenă. Lor li se adaugă şi cîteva de origine ucraineană; prea puţine sînt româneşti.

De origine italiană (sau reto-romană) sînt interjecţii precum:

garga! (şi *gargaàar*) 'semnal prin care se anunţă lucrătorii de la uluc că se poate începe corhănitul buştenilor'. Dicţionarele noastre nu-l înregistrează. Din ital. *carica* 'încarcă' (*caricare* 'a încărca'). În dialectele italiene de nord de unde ne-a putut veni acest cuvînt, el a suferit o serie de transformări fonetice. Întîi s-a produs sonorizarea lui *c* intervocalic. A urmat apoi sincoparea lui *i*, care are loc aici în cuvinte proparoxitone, ca şi în franceză, favorizată de faptul că *i* se află în vecinătatea unei lichide. *C-* s-a putut sonoriza prin asimilare. Sensul nu creează dificultăţi. Prin această „comandă" se anunţă „încărcarea" ulucului cu buşteni, începutul „ulucăritului"[11].

ména-ména! 'comandă prin care se anunţă ca să se dea mai puţini butuci pe uluc'. Din ital. *meno* 'mai puţin'.

ohi! sau *ahi!* 'interjecţie prin care lucrătorii de la uluc confirmă că au auzit „comanda" care li s-a dat'. Din interj. ital. *ohi!*

pica-pica! 'comandă prin care se fac atenţi muncitorii ca, după ce voltează un lemn, să continue a-l rostogoli, lovind în el cu vîrful ţapinei'. Din ital. *piccare* 'a înţepa, a pişca'.

tira! şi *tira-gránda!* 'comandă prin care se anunţă că toţi muncitorii dintr-o echipă să tragă buşteanul în lungul lui cu ţapinele, într-o mişcare continuă'. Din ital. *tirare* 'a trage' şi *grande* 'mult', corupt în forma *granda*.

---

[11] În dialectul veneţian şi padovan avem *carga* (ital. *incarica, carica*) şi *cargare* (ital. *caricare, incaricare*) (v. Gasparo Patriarchi, *Vocabolario veneziano e padovano co' termini e modi corrispondenti*, Toscani, ed. II retipărită de Giovani Pappafalva în 1796, s. v.) La fel, în dialectul din Reggio, aceeaşi formă *carga* (v. *Vocabolario reggiano-italiano*, 1832, s. v.). Etimologia acestui cuvînt a fost stabilită de prof. Şt. Cuciureanu.

vólta! 'comandă; toți lucrătorii dintr-o echipă trebuie să rostogolească butucul cu țapinele'. Din ital. *volta* 'întorsătură, învîrtitură' și *voltare* 'a rostogoli, a întoarce'. În graiurile anchetate există și vorba, *a voltá* 'a da un butuc *volta*! a-l rostogoli'.

Tot aici intră, probabil, și *marina*, prin care se anunță învîrtirea pe loc a unui butuc.

Pe teren românesc s-a format și verbul *a marinà* 'a da un lemn marina'.

De origine germană sînt interjecții precum:

abáuf! (cu variantele formale *báu! báuf! îmbáuf!, habău!* și chiar *boáf!*) 'semnal prin care se anunță încetarea corhănitului buștenilor pe uluc'. Din germ. *aufheben*. Comanda aceasta se transmite în lungul ulucului de jos în sus și înapoi, fără ca să mai urmeze alt semnal. Nimeni nu mai lucrează.

cánta! 'comandă prin care se anunță manipularea unui buștean pe muchie, pe cant'. Din germ. *Kante* 'muchie, margine', pătruns și în italiană (*canto* 'colț, unghi').

Cláiho! 'semnal prin care se anunță începerea corhănitului lemnelor pe uluc'. Cuvîntul trebuie pus în legătură, probabil, cu germ. *gleiten* 'a aluneca'; aici sensul s-ar fi restrîns numai la „alunecarea" buștenilor pe uluc. În ceea ce privește latura formală, exploziva velară fonică, *g*-, a devenit afonă (fie în graiul lucrătorilor germani sau italieni din regiunea Tirolului, fie în graiul lucrătorilor forestieri români din regiunea anchetată, unde fenomenul apare sporadic). În partea finală a cuvîntului avem sau adaosul unei interjecții, *ho*! (deci *gleit+ho!*), sau, mai degrabă, o pronunție dialectală germană cu *t* aspirat (*th*), existentă în dialectele oberdeutsch (cf. M. Grammont, *Traité de phonétique*, p. 167-168). Am presupune deci un imperativ *gleithe*! Elementul ocliziv din fonemul *th* a dispărut în românește, unde se pronunță numai fricativa laringală fonică *h: cláiho!*[12].

---

[12] Interj. *claiho!* este mai degrabă de origine ucraineană (*kleihov!*); vezi V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, în SCȘt., VII, fasc. 1, Iași, 1957, p. 97-98; p. 140.

fórvers! 'comandă prin care se anunță mișcarea înainte a unui butuc'. Din germ. *vorwärts* 'înainte'.

nețfaihi! 'comanda strigată sacadat la manipularea buștenilor cu ajutorul țapinei'. Din germ. *ein, zwei* și interj. *hi!*

șiba! 'comandă prin care se anunță împingerea înainte a butucului de capătul rămas la urmă la voltat'. Din germ. *schieben* 'a împinge'. E atestat și verbul *a șibá* 'a împinge un butuc, a-l da *șiba*'.

spiț! (v. *pica-pica!*), din germ. *spitz*, 'ascuțit, cu vîrf'. Vîrful țapinei este numit, în regiunea anchetată, și *spiț*.

varda! (și *várto!*, *barda!*) 'semnal prin care santinelele sau *poștele* (sau *verțile*, sg. *vartă*) din lungul ulucului anunță că s-a dat drumul buștenilor pe uluc la vale'. Corespondentul românesc ar fi *păzește!*, *ferește!* sau *păzea!* Cînd vine un lemn strîmb pe uluc se strigă *varda crivula*, iar cînd vin mai mulți butuci deodată se strigă *varda druhă!* sau *varda búrhă!*. Dacă trunchiul vine cu vîrful înainte, se strigă *varda vîrșan!*, iar dacă vine cu partea mai groasă înainte (cu *huzărul*), se dă comanda *varda huzăreán!*[13].

*

Un alt grup îl formează interjecțiile de origine slavă, ucraineană sau slovenă. Acestea din urmă ne interesează îndeosebi pentru problema noastră[14]. Cîte o dată ele se combină cu interjecții de

[13] Din ital. (dial. venețian *varda!* 'păzește', 'ferește' (< *guardare* < vgerm. *wardon*; cf. fr. *garder*, prov. span. port. *guardar*.

[14] Neavînd la îndemînă un dicționar al limbii slovene, a trebuit să utilizez, pentru exemplele care urmează, dicționarul sîrbo-german, al lui G. Popovici. Procedeul comportă discuții. Am avut însă în vedere următoarele fapte. Mai întîi, marea asemănare între slovenă și sîrbo-croată (cf. A. Meillet și A. Vaillant, *Grammaire de la langue serbo-croate*, Paris, 1924, p. 2, „Le slovène est, du reste, de toutes les langues slaves, celle qui diffère le moins du serbo-croate"). În al doilea rînd, pentru unele din exemplele de mai jos nu există corespondent în limba ucraineană, din care am primit mulți termeni tehnici forestieri, dar există în sîrbo-croată (*drea- drea!*, *paliga*). În sfîrșit, cum voi arăta și mai încolo, folosirea unor interjecții de origine slavă, neindentificate în ucraineană, în regiunea Hunedoarei, unde știm că au lucrat oameni din Carintia, Tirol și Craina, și unde mai greu am putea admite o influență ucraineană recentă, ne determină să punem aceste intejecții tot pe seama acestor lucrători străini din Slovenia (cf. interj. *dreeea!*). Cu toate acestea, etimologiile propuse își păstrează caracterul lor de probabilitate. Unele precizări etimologice

origine germană, într-o expresie cu înțeles unitar. Astfel, expresia interjecțională *clàiho-prúĭco-crívula!*, înseamnă: 'atenție, vine un lemn strîmb pe uluc!'; este alcătuită din *clàiho!*, de origine, probabil, ucraineană (v. mai sus); *prúĭco!*, care poate fi sau ucr. *prut (-a)* 'Rute, Gerte, Stab (= drug, băț, nuia)'[15], sau scr. *prŭtak, -tka-, ko* 'biegsam' (mlădios, flexibil, care se îndoaie)[16]. Butucul strîmb, în timpul mersului pe uluc, mai ales la cotituri, se îndoaie și adesea sare în lături. În sfîrșit, *crivula!* trebuie pus în legătură cu *krivъ* 'krumm' (= strîmb), care are reprezentanți în toate limbile slave: v. bg. *krivъ*, rus. *krivъ, kriva, krivo*, ucr. *kryvy*, bg. *kriv, kriva*, scr. *kriv, kriva, krivo*, sloven. *krîv, kriva*, etc.[17]. În anchete, cuvîntul a fost notat cu accente diferite: *crívula* și *crivúla*. Forma cu accentul pe penultima se apropie de ucr. *krivúlja* 'bucată de lemn strîmb'[18], în timp ce deplasarea accentului pe antepenultima este caracteristică limbii sîrbo-croate.

Alteori, în expresii ca *habău-drecea!* sau *ohi-drecea!* se juxtapun interjecții provenite din trei limbi diferite: germană, italiană și slovenă. (Despre *habău*! și *ohi*! am vorbit mai sus).

drecea! este semnalul prin care se anunță lucrătorii, după ce s-a dat încetarea lucrului pe uluc, să așeze în ordine materialul lemnos corhănit, fie jos la gura ulucului (*răcaș* sau *tason*), fie la capătul de sus al ulucului (*bofîntău* sau *lujniță*). Este atestat și verbul *a dreciui* 'a desface lemnele răvășite, a le așeza în ordine'. Deoarece interjecția există și pe Valea Sebeșului[19], unde nu se poate admite o influență ucraineană recentă, în stabilirea etimologiei trebuie să ne gîndim la scr. *dreşavate, am* 'entbinden' (a deslega), *dreșiti, im* 'auflösen, losbinden'.

---

privind elementele de origine slavă pot fi văzute în lucrarea menționată la nota 12, p. 210, din prezentul volum.

[15] Kuzela und Rudnzckyi, *Ukrainisch-deutsches Wörterbuch*.

[16] Vezi G. Popovici, *Wörterbuch der serbischen und deutschen Sprache*, II, *Serbisch-deutscher Theil*, Pancova, 1881, p. 334.

[17] Vezi E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, I, Heidelberg, 1909-1913, 618.

[18] Vezi B.D. Hrinčenko, *Slovari ukrainskogo iazîk*, Berlin, 1925, s.v.

[19] Vezi M. Sadoveanu, *op. cit.*, la nota 8.

Interjecția *dura-dura!*, prin care se anunță încetarea lucrului pe uluc la amiază, trebuie pusă în legătură cu scr. *dur!, dura!,* 'halt!' (= stai!, oprește!) [7, p. 69]

Probabil tot de origine ser. este și *palúga!*, care se strigă atunci cînd butucul trebuie săltat de un capăt (introducînd un drug sau o țapină dedesubtul lui). În sîrbă, *paluga* înseamnă 'prăjină, drug'[20]. În dicționarul citat al lui G. Popovici, p. 254, am găsit cuvîntul *palok, na paloku* cu sensul 'bei der Hand', care se apropie de acela al „comenzii" folosită de lucrătorii noștri forestieri[21].

Interjecțiile sau „comenzile" înșirate, sînt, în general, aceleași pentru toată aria lingvistică anchetată. Mai mult încă, și faptul trebuie să fie subliniat îndeosebi, ele sînt identice cu acelea pe care M. Sadoveanu le amintește în cartea sa *Valea Frumoasei.* Atît în satele de pe Valea Bistriței și în Maramureș, cît și în munții Hunedoarei, se aud „comenzi" precum: *bau!, ohi!, ohi drecea!, fux!, volta! marina!, canta!, garga!*[22], atunci cînd se execută diferite operații la corhănit. Această asemănare nu poate fi întîmplătoare. Trebuie să presupunem că întreg sistemul acesta de semnalizare s-a constituit înainte de venirea lucrătorilor din Carintia, Tirol sau din Craina în țară la noi, acolo, în locurile de baștină ale acestor lucrători. Caracterul pestriț, din punct de vedere etimologic, al interjecțiilor acestora a rezultat din participarea la munca forestieră, în Alpii Carnici, a unor oameni vorbind idiomuri diferite: italiana, germana și slovena. A fost nevoie, pentru efectuarea unor activități complicate și de multe ori foarte periculoase cum sînt tăiatul și corhănitul arborilor, să se accepte o

[20] Vezi A, Scriban *Dicț.*, s.v.

[21] Am lăsat la o parte din această discuție interjecții precum: *páis!* sau *páiț! husta-husta!,* asupra originii cărora nu ne-am putut clarifica deplin. În ceea ce privește cuvîntul *fucs*! (semnal prin care se anunță împingerea unui butuc în lungul lui: un lucrător împinge cu țapina butucul de la un capăt, în timp ce restul echipei îl sălta în sus de la pămînt tot cu ajutorul țapinelor; despre aceștia din urmă se spune că *prind fucs!*). I. Iordan (v. BIFR, VII-VIII, p. 267-268) îl cunoaște numai în expresia *a prinde fucs!,* tot de pe Valea Bistriței (Borca), punîndu-l în legătură cu germ. *Fuchs,* care are și sensul de 'masse de bois flotté qui s'arrête dans quelque coin'.

[22] Vezi M. Sadoveanu, *op. cit.*. la nota 8.

serie de semnale, precise şi invariabile, de către toţi lucrătorii, indiferent de limba vorbită de ei[23].

Aceste „comenzi" au trecut fără prea multe modificări (unele transformări fonetice sau etimologii populare) în graiul lucrătorilor forestieri români, pentru care, din cauza necunoaşterii sensurilor iniţiale din limba de origine, ele nu au decît o funcţie de semnalizare. Pătrunderea lor în terminologia forestieră românească s-a produs pentru motivul că ele erau integrate unei tehnici mai avansate, unor procedee noi de lucru.

De altfel, este foarte plauzibil ca *grainer* să fi fost termenul generic, format de la un nume geografic, pentru lucrătorii străini veniţi din „apropierea graniţei cu Italia", indiferent de originea lor etnică: germană, italiană sau slovenă. În acest sens vorbesc, pe de o parte, datele de mai sus despre populaţia mixtă a Crainei, pe de altă parte, informaţiile contradictorii primite de la subiectele anchetate.

Aşadar, şi faptele de natură lingvistică pledează pentru localizarea *grainerilor* în regiunea muntoasă din nord-vestul Jugoslaviei. După o anumită perioadă de timp, aceşti oameni din Carintia, Tirol şi Craina s-au întors la locurile lor de baştină. Unii însă au rămas la noi pînă astăzi. Pentru *Valea Frumoasei* avem mărturia lui Sadoveanu. Pentru bazinul superior al rîului Bistriţa nu putem aminti decît cîteva familii de *graineri* din Cîrlibaba: *Ciofenig*, *Vâţin* şi *Ghicitălăr*, care, încă de la venirea lor aici au vorbit limba germană.

Odată stabilită originea cuvîntului *grainer* în graiurile româneşti de pe Valea Bistriţei şi din Maramureş, se pune acum problema explicării, pe terenul limbii române, a numeroaselor sale sensuri. De

---

[23] Vroind să probeze cu un exemplu penetraţia intimă a unor sisteme lingvistice diferite, J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1939, p. 341-343, ia în discuţie (după Schuchardt, *Slawodeutsches und slawoitalienisches*) chiar situaţia lingvistică din regiunea Tirolului, Carintiei şi Carnioliei (Craina), unde se întrepătrund limbile italiană, germană şi slovenă. Vorbitorii de limbă slovenă folosesc uneori construcţii după modelul italian sau german. La fel, vorbitorii de limbă germană sau italiană au împrumuturi similare din slovenă. Aceasta vine în sprijinul presupunerii făcute cum că sistemul de semnalizare al lucrătorilor forestieri, alcătuit din elemente lingvistice eterogene, a putut lua naştere încă înainte de venirea Carintienilor, Tirolezilor şi Crainerilor în ţară la noi, cu atît mai mult cu cît împrumuturi de acest fel nu angajează structura gramaticală a celor trei idiomuri, care s-au influenţat şi se influenţează reciproc.

ce în sfera semantică a terenului nostru sînt cuprinse laolaltă noțiuni precum: 'sîrmă groasă de legat pluta', 'un anumit fel de țapină', 'butuc mare la poarta haitului', 'perete de scîndură la hait', 'țăruș cu care *pihluiești* pluta', etc., între care nu se poate stabili nici un fel de apropiere, în afară de faptul că toate aparțin aceleiași terminologii profesionale? În al doilea rînd, ce legătură se poate face între denumirea obiectelor acestora și cuvîntul *grainer* cu sensul de 'om originar din provincia Craina'?

Înainte de a răspunde la aceste întrebări, ținem să observăm că în terminologia tehnică cercetată cuvîntului *grainer* nu constituie o excepție. În aceeași situație se găsesc și alte cuvinte.

Astfel, *german* nu înseamnă, în graiul lucrătorilor forestieri, numai 'individ aparținînd poporului german'. El a devenit termen tehnic, cu sensuri multiple, ca și *grainer*, însemnînd:

1. Cui gros de fier, bătut pe fundul ulucului pentru a micșora viteza butucilor la corhănit (Maieru, Vișeul de Sus, Moisei, Borșa, Cîrlibaba, Gura Haitei, Crucea, Galu, Călugăreni, Poiana Grințieșului). În unele părți i se spune și *neamț*.

2. Dispozitiv, numit pe alocurea urs, constînd dintr-un butuc greu, prins cu un capăt pe o margine a ulucului și cu celălalt sprijinindu-se pe marginea opusă. Cînd vin lemnele pe uluc cu prea mare viteză, ele se freacă de acest *urs* sau *german* și-și încetinesc mersul. La Cîrlibaba i se mai spune și *german de lemn*.

3. Placă de fier cu trei sau patru colți, aplicată pe fundul ulucului, avînd același rol de a micșora viteza buștenilor corhăniți. La Cîrlibaba este numită *german de fier*.

La rîndul său, *neamț*, pe lîngă sensul (1), 'cui gros de fier pe fundul ulucului', mai înseamnă:

2. Proptea sau butuc gros, înfipt în pămînt, care susține ulucul cînd acesta este construit pe un teren accidentat (Vișeul de Sus).

3. Prăjină lungă cu ajutorul căreia se doboară arborele curmat cu beschia, cînd acesta nu cade singur (Vișeul de Sus, Neagra Șarului).

În sfîrșit, încă un sens care nu-i legat de munca de pădure:

4. Căpița de fîn clădită pe un prepeleac (Vișeul de Sus, Coverca).

Cuvîntul *ștronț* 'poreclă, nume de batjocură dat nemților', pătruns în graiurile populare de prin Moldova (probabil și prin alte părți) de la lucrători italieni (cf. ital. *stronzo* 'merde'), a căpătat în graiul lucrătorilor forestieri de la Boroaia și sensul de 'placă de fier cu trei sau patru colți' [v. sensul (3) de la *german*].

Exemplele de felul celor de mai sus, neatestate în dicționarele existente, pot fi încă înmulțite. Adăugăm numai cuvintele *filandeză*, 'colibă construită în pădure, de formă rotundă, fără *șofreică*[24] (Borșa) și *franțuz* sau *cheie franceză*, din terminologia tehnică a altor profesiuni, în special a fierăriei. În primul caz avem de-a face, desigur, cu un termen datorit tehnicienilor și inginerilor silvici.

Se poate ușor vedea că, întocmai ca și în cazul cuvîntului *grainer*, termenii de mai sus denumesc obiecte, instrumente, procedee sau inovații în tehnica lucrului la pădure, pe care lucrătorii forestieri români le-au văzut și le-au deprins de la lucrătorii străini, stăpîni pe o tehnică mai avansată. Ingeniozitatea unora dintre procedee și superioritatea lor tehnică a fost îndată remarcată de către lucrătorii noștri. În lipsa unui corespondent adecvat în limba română, ei nu au împrumutat întotdeauna cuvîntul respectiv din limba străină, ci au recurs la denumirea noțiunilor noi prin însuși numele care indică originea, etnică sau locală, a lucrătorilor străini, purtători ai acestor inovații.

În felul acesta, un cuvînt ca *grainer*, care inițial avea numai sensul de 'om originar din Craina', a primit atît de multe sensuri pe terenul limbii române, în ciuda faptului că aceste sensuri nu au nici un fel de legătură, că între ele lipsesc „verigile dezvoltării semantice", după expresia cercetătorului sovietic S. I. Ojegov[25].

Varietatea aceasta de sensuri trebuie explicată nu numai prin diversitatea obiectelor sau procedeelor aduse de *graineri*. Ea se datorește tot atît de mult și repartizării teritoriale a termenului în discuție. Vreau să spun că de la o localitate la alta cuvîntului i s-au

---

[24] *Șofreica* este deschizătura circulară în acoperișul barăcii de tip *maramureșean* prin care iese fumul de la focul făcut direct pe pămînt.

[25] S. I. Ojegov, în *Voprosî iazîkoznaniia*, nr. 2, 1952, p. 101; informația o iau din cartea lui Al. Graur. *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, București, 1954, p. 127.

adăugat, de către vorbitorii de limba română, sensuri noi, pe măsură ce aceşti vorbitori făceau cunoştinţă cu uneltele sau mijloacele tehnice ale *grainerilor*. Dacă, de exemplu, într-un loc, lucrătorii din Craina au construit un hait sau un uluc, unele dintre părţile constitutive ale acestora, neobişnuite la noi, au primit numele de *grainer*. În alte părţi, lucrătorii români au remarcat alte procedee sau inovaţii, cărora le-au pus tot numele *grainer*.

În felul acesta, s-a produs o lărgire a sferei semantice a termenului nostru, neobişnuită în cazul altor categorii de omonime. Numai faptul că în toate aceste localităţi instrumentele sau procedeele respective au fost văzute la *graineri* constituie singura legătură, oarecum exterioară, între sensurile acestui cuvînt.

Tot aşa stau lucrurile şi în cazul termenilor *german*, *neamţ*, *ştronţ*, etc. Şi aici se poate observa aceeaşi îmbogăţire neobişnuită cu sensuri noi, printr-o utilizare specială[26].

Procedeul de a forma substantive comune printr-o utilizare specială a substantivelor proprii – căci în fond la aceasta se reduc exemplele discutate aici – nu constituie, bineînţeles, o noutate. El este unul din mijloacele, e drept, mai rar folosite, de îmbogăţire a tezaurului lexical al unei limbi. El se întîlneşte şi în limba română literară, dar aceasta recurge, de cele mai multe ori, la împrumuturi de cuvinte substantive comune derivate din substantive proprii pe terenul altor limbi. Cel puţin aşa credem că este cazul cu *havană, faianţă, amper, volt* etc., pe care le menţionează Gramatica Academiei[27]. Acestea nu sînt în fond decît neologisme, împrumuturi din alte limbi, în care ele s-au format ca apelative din nume proprii şi ele pot figura, tot atît de bine, într-un capitol similar al gramaticilor italiene, franceze, ruseşti etc. Pentru limba română, care cunoaşte şi ea procedeul, trebuiau invocate exemple ca *braşoavă* 'nimicuri, minciuni, vorbe de clacă' (Creangă: „Acuşi se face ziuă şi tu nu mai stincheşti cu braşoave de ale tale"), format de la numele oraşului

[26] Ne-am fi aşteptat ca şi cuvîntul *italian* sau *tălian* să fie în aceeaşi situaţie. Probabil el n-a devenit apelativ fiind concurat de *grainer*. Am văzut că unii informatori (cei din Vişeul de Sus şi cel din Moisei [v. sensurile (5) şi (6) de la *grainer*], deşi ştiu că italienii au adus instrumentul sau procedeul respectiv, folosesc pentru numirea acestuia tot cuvîntul *grainer*. Cuvîntul *talian*, ca apelativ, se întîlneşte în terminologia pescarilor noştri.

[27] Vezi *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1954, p. 125.

Brașov”, apoi derivatul *brașoveancă* însemnînd 'căruță într-un anumit fel alcătuită, fabricată la Brașov'”. La fel, *bulgărie* 'grădinărie', folosit mai ales prin Moldova, unde grădinăritul era mult practicat de bulgari. Exemplele sînt numeroase și nu este cazul să insistăm asupra lor. Vrem numai să mai adăugăm cîteva care sînt legate de terminologia exploatării forestiere de pe Valea Bistriței, în afară de *grainer, german, neamț* etc. Astfel, *galaț* înseamnă un anumit fel de material lemnos care se transportă la Galați; *letea*, în expresia *lemn letea* sau *plută letea*, denumește un anumit material cerut la fabrica de celuloză Letea, iar *ghermă* este sinonim cu 'zahată, închisoare de plute; plute sfărîmate, îngrămădite una peste alta în parcursul unui rîu', și trebuie pus în legătură cu numele orașului Gherla, din regiunea Cluj, unde există o vestită închisoare. *Gherlă* din expresia „a trînti la gherlă” este explicat de acad. I. Iordan tot ca un derivat de la substantivul propriu Gherla.

Formarea unor termeni ca *grainer, german, neamț* etc., în graiurile populare de pe Valea Bistriței și din Maramureș este, așadar, rezultatul aplicării acestui procedeu constînd din crearea unor apelative de la substantive nume proprii, în cazul de față nume de popoare.

O ultimă chestiune este aceea a situației acestor cuvinte în cadrul terminologiei românești a exploatării forestiere și a plutăritului. Dacă împrumuturile lexicale străine, de felul interjecțiilor discutate, cu toată nota lor ciudată și stridentă în gura muncitorilor români, își datorează, astăzi, frecvența și extinsa lor utilizare caracterului lor special de simple semnale precise și invariabile, lipsite de un conținut noțional, precum și inexistenței unor sinonime adecvate românești (la acestea se adaugă apoi termenii tehnici neologistici de origine germană, maghiară, ucraineană, pe care nu i-am luat în discuție și pentru care nu avem, în majoritatea cazurilor, corespondent în limbă), nu la fel stau lucrurile cu termeni ca *grainer, german, neamț, stronț*. Deși creați pe terenul limbii române, aceștia nu au sorți de trăinicie și extensiune. Acolo unde există, ei nu sînt întrebuințați decît de prea puțini vorbitori.

Vezi H. Tiktin, [illegible], București, 1903-1925, s.v.

Vezi I. Iordan, *[illegible]*, București, 19[illegible], p. 338

În cazul particular al lui *grainer*, trebuie să spunem că îndeosebi numai lucrătorii mai bătrîni îl cunosc şi-l folosesc mai des cu unul sau mai multe din sensurile sale. Că acest termen este pe cale de a fi uitat, ne-o dovedesc şi alte fapte. Astfel, în localitatea Crucea, informatorii, indiferent de vîrstă, cunosc, numai un derivat adjectival al cuvîntului *grainer* şi anume *grăinăresc, -ească*, din expresia amintită *legătură grăinărească*. Dar din cauza dispariţiei din vorbire a elementului de bază, derivatul a suferit aici unele modificări de sunete, datorită şi apropierii lui, prin etimologie populară, de cuvîntul *găină*. Se spune, aşadar, *legătură găinărească*. Tot necunoaşterii precise măcar a unuia din sensurile lui *grainer*, avîndu-se probabil în vedere şi forma rezultată prin etimologie populară, *găinăresc, -ească*, s-a putut spune, în unele localităţi, în loc de *plută graineră*, cu sensul de 'plută cu încărcătură, adică avînd două sau trei rînduri de butuci pe fiecare tablă, în loc de unul singur' (asemenea plute erau făcute de *graineri*), *plută găină* (la Cîrlibaba, Neagra Şarului, Dorna Arinu, Geamăna şi Crucea), exact cu acelaşi sens. În unele locuri se spune chiar *plută gîscă* (Cîrlibaba).

Devierea aceasta de la forma şi sensurile de bază ale cuvîntului probează că, într-adevăr, poziţia în limbă a termenului *grainer* este tot mai şubredă. La definitiva lui înlăturare din uz contribuie şi faptul că aproape pentru fiecare din sensurile sale există termeni sinonimici româneşti. Fără îndoială că în aceeaşi situaţie se află şi celelalte cuvinte discutate: *german, neamţ, ştronţ*. Toate sînt în situaţia atîtor elemente străine care pătrund într-un anumit moment din evoluţia istorică a unei limbi, duc o viaţă efemeră la periferia acesteia şi apoi dispar.

Dacă am lărgit atît de mult discuţia asupra lor, am făcut-o mai ales cu scopul de a releva faptul că, pentru a explica just caracterul eterogen al terminologiei tehnice forestiere din nordul Carpaţilor răsăriteni, trebuie luată în consideraţie, alături de infiltraţiile lingvistice maghiare, ucrainene sau germane (acestea din urmă provenite de la germanii din ţara noastră), şi amprenta puternică pe care au lăsat-o asupra acestei terminologii lucrătorii străini veniţi din Carintia, Tirol şi Craina, care, din punct de vedere lingvistic, puteau aparţine fie limbii germane, fie celei italiene sau celei slovene.

Rezultă de aici că va trebui să se facă o distincţie, în ceea ce priveşte influenţa germană din cadrul acestei terminologii, între

elementele care au putut pătrunde din graiurile germane din nordul Transilvaniei şi Bucovina şi între elementele aduse de vorbitorii de limbă germană din Craina (din aşa-numita Sprachinsel Gottschee, de care am vorbit). La fel, va trebui să se distingă, în cadrul terminologiei de origine slavă, între elementele de origine ucraineană şi cele de origine slovenă[30].

[30] Asupra unor aspecte prezentate în acest studiu am revenit, pe larg, în lucrarea *Terminologia exploatării lemnului şi a plutăritului*, apărută în SCŞt., anul VII (1957), fasc. 1, Editura Academiei R.P.R., Iaşi, 1957, 185 p.; şi în *Elemente retoromane în terminologia forestieră românească*, în SCL, XV, nr 5, 1964, p. 643-659 (versiunea italiană în RRL, IX, nr. 4, Bucureşti, 1964, p. 461-473.

Elemente germane în terminologia pădurăritului şi a plutăritului*

Ca şi în cazul elementelor de origine retoromană[1], cuvintele germane din terminologia exploatării forestiere şi a plutăritului au pătruns nu pe cale cultă, prin intermediul limbii literare, ci direct din graiurile populare germane vorbite în părţile nordice ale ţării. Nu-i exclus ca uneori cîte un termen german, azi popular, să fi fost auzit de muncitori de la tehnicienii români care s-au folosit de lucrări silvice redactate în limba germană. Dar, în timp ce influenţa retoromană s-a manifestat într-o perioadă scurtă de timp, de la sfîrşitul secolului al XIX-lea pînă în primele decenii ale secolului al XX-lea, cît au stat aici lucrătorii sezonieri originari din Friul, Carintia, Tirol şi Craina, elementele germane au putut pătrunde în această terminologie cu mult mai înainte, de cînd oameni vorbind această limbă au venit să se aşeze în regiunea de care ne ocupăm. Dacă luăm în consideraţie pe saşii ardeleni, atunci vechimea influenţei germane creşte considerabil. Din limba acestora, au pătruns însă puţine elemente în lexicul forestier. Cele mai multe elemente germane nesăseşti s-au răspîndit tot către sfîrşitul secolului trecut, cînd exploatările forestiere se intensifică în Carpaţii Răsăriteni, odată cu dezvoltarea capitalismului. Din acest motiv, am socotit că locul cuvintelor de această origine este aici, în capitolul referitor la terminologia din această epocă. De altfel, influenţa germană este activă şi în zilele noastre în nordul ţării cu graiuri germane. Aşa se şi explică numărul cu mult mai mare al elementelor germane, faţă de cele retoromane şi turceşti. Nici cele maghiare sau

*Fragment din lucrarea *Terminologia exploatării lemnului şi a plutăritului*, extras din SCŞt., VII 1957, fasc. 1, Iaşi, 1957, p. 1–185; fragmentul se află la p. 36–50. Materialul lingvistic a fost adunat, prin anchete directe, între anii 1951–1956, de: G. Istrate, Ecaterina Teodorescu, N.A. Ursu, Al. Andriescu, Şt. Giosu, Gh. Bodor şi subsemnatul, din satele din Maramureş, Bucovina, Valea Bistriţei şi afluenţi ai acestui rîu din Moldova.

[1] Vezi *Elemente retoromane în terminologia forestieră românească*, în SCL, XV, nr. 5, Bucureşti, 1964, p. 643–659; versiunea italiană în RRL, IX, nr. 4, Bucureşti, 1964, p. 439–473.

ucrainene, studiate în capitole separate, nu sînt mai numeroase decît cele germane.

Printre grupurile germane cărora graiurile populare româneşti le datorează cuvinte referitoare la munca forestieră, am pomenit pe acela al saşilor ardeleni. Cuvinte ca *cioflînc, joagăr, şindrilă* şi altele sînt explicate de dicţionarele româneşti ca fiind de origine săsească. Tot aşa este considerat şi termenul *struţ*, pentru care însă în nici unul din dicţionare nu se dau sensurile legate de pădurărit. În afară de „buchet de flori", *struţ* mai înseamnă: **1.**'brăduţ pus pe ultimul butuc scos dintr-o exploatare forestieră, la terminarea lucrului' (Crucea, Poiana Grinţieşului). La Crucea, expresia *a pune struţ* e sinonimă cu 'a termina o lucrare de exploatare forestieră'. În articolul *Metoda de scoatere a lemnului din pădure în Bucovina*, în „Revista pădurilor", XLVI 1934, p. 36, de Şt.T. Teodorescu, se spune: *struţ* „ultimul buştean adus în răcaş, cu care se termină această operaţie pe o vale şi dă prilej de bucurie lucrătorilor". „Ieşitul cu struţul" constituia un prilej de bucurie pentru lucrători, pentru că el era însoţit de un bacşiş, constînd din bani sau rachiu, pe care proprietarii exploatărilor trebuiau să-l dea muncitorilor. Din această cauză, cuvîntul *stuţ* a ajuns să însemne în vorbirea lucrătorilor de pădure şi: **2.** 'bacşiş, cinste': *Cît ţi-a dat struţ?* (Poiana Grinţieşului) sau *Hai să bem struţul!* (Crucea). Un alt sens foarte apropiat de primul discutat (nu aparţine însă terminologiei forestiere), este acela de **3.** 'băţ cu o batistă legată la vîrf, pus pe acoperişul unei case în construcţie'. Adesecori se pune un brăduţ cu o năframă în vîrf. În satele anchetate, este cunoscut, însă, şi sensul 'buchet de flori' pe care-l dau dicţionarele. Derivarea cuvîntului din mhd. *strûz*, aşa cum face Tiktin, este mult mai indicată faţă de aceea pe care o dau dicţionarele lui Şăineanu, Scriban, Candrea, din germ. actual *Strauss*, cu acelaşi sens. Credem că acest cuvînt trebuie pus pe seama saşilor ardeleni. Sensurile în legătură cu pădurăritul au apărut, probabil, pe teren românesc (vezi Arvinte, *Dt. Entlehn.*, p. 55-56).

În terminologia de care ne ocupăm, cuvintele săseşti sînt însă puţine la număr. În schimb, alte grupuri germane stabilite mai tîrziu în nordul ţării par a fi dus cu ele o terminologie forestieră închegată, odată, desigur, cu unele procedee noi şi în mare măsură superioare celor cunoscute de localnici. Este vorba de coloniştii germani stabiliţi în Bucovina la sfîrşitul secolului al XVIII-lea, în urma politicii

inaugurată de Maria Tereza şi continuată de urmaşii săi la tron. De fapt, noii colonişti germani au venit în Bucovina în două etape. Prima e cea de care am pomenit acum. Ea se încheie spre sfîrşitul secolului al XVIII-lea. A doua coincide cu mijlocul secolului al XIX-lea. Printre coloniştii germani erau unii special aduşi pentru lucrările de exploatare forestieră. Dr. Norbert Zimmer, *Die deutschen Siedlungen in der Bukowina*, precizează că lucrătorii forestieri şi sticlari germani sînt originari din Boemia (p. 12). Ei s-au aşezat în localităţile Frasin, Păltinoasa, Karlsberg, Althüte şi Fürstental. Aşa numiţii *ţipţări*, despre care autorul spune că erau, în primul rînd, lucrători în mine, s-au aşezat pe Bistriţa aurie la Iacobeni şi Mariensee (Cîrlibaba), pe valea Moldovei, la Luisental, Pojorîta, Eisenau, Bucşoaia, pe Moldoviţa la Freudental, sau pe Suha la Stulpicani (p. 13). Numele de *ţipţări* stă în legătură cu regiunea de unde ei au venit, *Zips*, în nordul Slovaciei. Şi în satele maramureşene, de pildă la Vişeul de Sus, se găsesc colonişti germani cu acest nume. Deşi Norbert Zimmer spune clar că *ţipţării* erau în primul rând mineri, alţii îi consideră specialişti în munca forestieră. Astfel Ştefan T. Teodorescu, *art. cit.*, este de această părere: „Operaţia doborîtului... se execută într-o măsură oarecare cu lucrători băştinaşi - inclusiv „ţipţării" [în notă; „Germani colonizaţi în Bucovina"] de la Iacobeni, Cîrlibaba, Althütte, Neuhütte şi de pretutindeni unde au fost diseminaţi în decursul vremurilor în această provincie" (p. 34). După ce pomeneşte de lucrătorii maramureşeni calificaţi, autorul ţine să sublinieze din nou îndemînarea *ţipţărilor* în mînuirea ţapinei şi în trasarea şi construirea jilipurilor. „Pentru aceste considerente, ţipţării şi-au format o adevărată specialitate în această direcţie şi sînt cei mai indicaţi lucrători (după italieni, care sînt şi rămîn lucrătorii clasici de pădure...)".

Cele mai multe din elementele de origine germană trebuie puse pe seama acestor lucrători germani de pe cursul superior al Bistriţei, din restul Bucovinei şi din Maramureş. De aici, cuvintele tehnice s-au răspîndit pe întreaga vale a Bistriţei sau în alte părţi ale Carpaţilor Răsăriteni. Termenii germani sînt însă cu mult mai numeroşi în nordul regiu[illegible] .nchetate.

Ni se pare important de discutat acum o altă chestiune. Cu toate că în articolele pe care le-am consultat nu am găsit nici o informaţie asupra unor lucrători germani veniţi din alte părţi ale fostului imperiu

austro-ungar, în foarte multe sate de pe valea Bistriței și din Maramureș ni s-a spus de către subiectele anchetate că niște lucrători forestieri specialiști, cunoscuți sub numele de *graineri* sau *craineri*, au lucrat și ei în trecut, adică la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX, în pădurile din Carpații Moldovei și din Maramureș. Cine sînt acești lucrători și de unde au venit am încercat să arătăm într-un articol apărut în AUI, 1955, tomul I, fascicula 1-2, intitulat *Din terminologia exploatării forestiere și a plutăritului (grainer, german, neamț, ștronț etc.)* (vezi prezentul volum, p. 200-218). Concluziile la care am ajuns acolo sînt următoarele: sub numele generic de *graineri* sau *craineri* se ascund niște lucrători din provincia *Krain* (Craina), care aparținea altădată imperiului austro-ungar, iar astăzi e integrată statului iugoslav. *Grainer* este o denumire care are ca punct de plecare o noțiune geografică și nu etnică sau lingvistică. Craina era și este locuită de oameni aparținînd din punct de vedere etnic și lingvistic unor grupuri diferite. Predomină populația de limbă slovenă, Craina fiind țara slovenilor, dar sînt și numeroși vorbitori de limbă germană, în așa-numita insulă de limbă germană Gottschee. De asemenea, în această regiune și în provinciile austriece vecine (Tirolul și Carintia) se găsesc și vorbitori de limba italiană (și retoromană). Munca la pădure este ocupația de căpetenie a localnicilor, indiferent de originea etnică. Lucrători din Carintia, Tirol și Craina au venit la lucru în Carpații Răsăriteni. Ei sînt semnalați de Mihail Sadoveanu și pe Valea Sebeșului. Iată ce spune, la un moment dat, Mihail Sadoveanu în cartea sa *Valea Frumoasei*: „Cînd capitalurile fără patrie au determinat scăderea sistematică a brădetului din acești munți, poteca din lungul Frumoasei a devenit drumușor. Din loc în loc, la guri de pîraie, s-au întocmit șandramale de adăpost. Lucrători din Carintia, Tirol și Craina au suit la deal cu gospodărie puțină. Ei au dat jos cu topoarele și joagărele cele dintîi șiraguri de brazi și au încheiat primele scocuri și jilipuri. De șaptezeci de ani mașina merge așa. Carintienii și tirolezii au băut din valea Frumoasei și nu s-au mai întors la baștina lor" (p. 107). Și tot acolo: „Amestecîndu-se unii cu alții, urmașii Carintienilor și Tirolezilor s-au deprins a mărturisi întru ortodoxie, și vorbesc fără greș cea mai frumoasă limbă a Lăzurenilor și Căpîlnarilor. Însă expresiile speciale și consacrate ale meșteșugului au rămas de la descălicători și au fost adoptate în toată valea". O

serie de amănunte despre *grainerii* din Maramureş şi de pe Valea Bistriţei am dat în articolul amintit mai sus.

La informaţiile date acolo asupra localităţilor unde se păstrează amintirea *grainerilor*, mai avem de adăugat acum alte cîteva. Aria pe care se întinde termenul *grainer* (căci numele propriu a devenit apelativ, cu cel puţin 7 sau 8 sensuri, referitoare la diferitele obiecte sau procedee tehnice cunoscute de români de la lucrătorii numiţi *graineri*) nu se opreşte, cum am afirmat în acel articol, la Galu, ci merge şi mai jos pe cursul Bistriţei, în satele Buhalniţa şi Izvorul Alb. Cuvîntul trebuie să fie cunoscut şi pe Tarcău, pentru că informatorii din cele două sate pomenite ne-au vorbit despre *grainerii* din Tarcău. Pentru subiectul din Izvorul Alb, *grainerii* sînt italieni. De fapt, părerile localnicilor asupra apartenenţei etnice şi lingvistice a *grainerilor* sînt foarte diferite. La Galu şi la Moisei, ni s-a spus că aceştia erau germani. Un alt subiect din Moisei (Maramureş) ştie că ei erau *de la margine*, că erau *mărgineri*, de pe lîngă hotar cu Italia, iar limba lor era ca pe *slovecește*, dar nici chiar *slovecească limpede*, pentru că *nu înțelegeai bine de-i rusească, ori slovecească, ori polecească*. Credem că în acest răspuns se reflectă situaţia lingvistică a provinciei Craina, ai cărei locuitori numiţi, cu un cuvînt format pe terenul limbii germane, cu sufixul *-er, Krainer*, vorbeau cele trei sau patru limbi: italiana sau retoromana, germana sau slovena.

După datele primite de la Izvorul Alb, *crainerii* au lucrat altă dată şi pe Tarcău. *Tonea Eram* şi *Balac* sînt nume de *graineri* despre care subiectul nostru ştie că au fost în trecut pe această vale.Chiar astăzi [în deceniul al şaselea al secolului al XX–lea], *Victor Paulon* şi *Ambrojî Paulon*, *graineri*, în vîrstă de 50-60 de ani, născuţi aici, lucrează tot la Tarcău, după cum familiile de graineri *Ciofenig*, *Vaţin* şi *Ghicitălăr* trăiesc la Cîrlibaba. Un subiect mai în vîrstă din Hangu îşi aminteşte şi el de lucrătorii *talieni* de pe Tarcău, căci era *cáiman* la barăcile lor, cu obligaţia, printre altele, de a hrăni nişte pisici sau de a prinde broaşte pentru masa acelor lucrători. Un subiect din Buhalniţa ştie că *crainării* au lucrat la Hangu, Tarcău, Cuejdiu şi Mitoc. Şi în munţii Buzăului, la Nehoi şi Nehoiaş, au fost, acum 40-50 de ani, *graineri* [pe la începutul secolului al XX–lea]. A lucrat alături de ei, pe cînd avea 16 ani, un subiect din Izvorul Alb.

În lumina celor spuse pînă acum, trebuie să admitem că cel puțin o parte din elementele germane ale terminologiei de care ne ocupăm trebuie pusă pe seama *grainerilor*, mai precis pe seama lucrătorilor germani din Alpii Carnici, veniți la noi odată cu lucrătorii italieni (retoromani) sau chiar sloveni, cunoscuți, cu toții, sub numele generic de *graineri* sau *craineri*. Insula de limbă germană Gotschee trebuie să fi dat un contingent însemnat de lucrători forestieri, care și-au părăsit, temporar sau definitiv, locul de baștină. Credem că prin acest grai german se pot explica cele mai multe din interjecțiile sau „comenzile" de origine germană, folosite de lucrătorii forestieri la datul lemnelor pe uluc sau la manipularea buștenilor cu țapina. Acest sistem alcătuit din cuvinte de origine italiană (retoromană), germană și slavă, s-a constituit în regiunea unde se întretaie domeniile aparținînd celor trei limbi. Din Carintia, Tirol și Craina, sistemul de semnale a fost transplantat, aproape fără modificări, în Carpați, de acești lucrători străini sezonieri. Așa se explică de ce astăzi pot fi auzite în gura țăranilor de pe Valea Bistriței cuvinte ca: *volta!*, *garga!*, *fux!*, *contrafux!*, *forverț!*, *canta!* și multe altele, pe care le vom discuta într-un paragraf special. Aceleași semnale sînt consemnate de Mihail Sadoveanu de pe Valea Sebeșului: „Însă expresiile speciale consacrate ale meșteșugului au rămas de la descălicători și au fost adoptate în toată valea".

Elementele germane ale terminologiei exploatării forestiere și plutăritului trebuie explicate luîndu-se în considerație, în primul rînd, graiurile germane din Bucovina și Maramureș. Uneori însă trebuie să admitem că ele au putut fi aduse și de lucrătorii originari din Craina. O separare a cuvintelor germane după dialectele care ni le-au dat este greu de realizat. Noi vom recurge, aproape în toate cazurile, la limba germană literară, atunci cînd vom invoca un etimon german care să explice un termen popular românesc de origine germană.

Interesant ni se pare de semnalat că primul termen tehnic din această categorie este chiar numele etnic *german* sau *neamț*. Primul are următoarele sensuri: 1. 'Cui gros de fier, bătut pe fundul ulucului, pentru a micșora viteza lemnului care vine la vale' (Vișeul de Sus, Moisei, Borșa, Cîrlibaba, Maieru, Gura Haitei, Crucea, Galu, Călugăreni, Poiana Grinției). 2. 'Dispozitiv, numit pe alocurea *urs*, constînd dintr-un butuc gros, prins de o margine a ulucului cu un capăt, iar cu celălalt lăsat liber pe marginea opusă, de care se freacă

buştenii corhăniţi şi-şi încetinesc mersul' (Cîrlibaba). I se mai spune şi: *german de lemn*. **3.** 'Placă de fier cu trei sau patru colţi, aplicată pe fundul ulucului, de care se freacă butucii şi-şi micşorează viteza' (Cîrlibaba şi în alte locuri). Sinonime pentru acest sens sînt: *mîţă* şi *şpantă* (Poiana Grinţieşului). În acelaşi timp, *neamţ* se mai foloseşte şi cu sensul: **1.** de la *german*, fie cu sensurile următoare: **2.** 'Proptea la ulucul construit pe un teren accidentat' (Vişeul de Sus). **3.** 'Par cu ajutorul căruia se doboară copacul tăiat cu beschia, cînd acesta nu cade singur'. **4.** 'Căpiţă mică de fîn clădită pe un prepeleac, un brad tînăr căruia i s-au lăsat cepuri cam de 10-15 cm, pe care se pun palele de fîn'. Ultimul sens, care nu priveşte terminologia forestieră, a fost înregistrat la Vişeul de Sus şi la Coverca. În ultima localitate s-au dat următoarele lămuriri: *Porşor de fîn făcut pe un prepeleag, ca să se usuce...Prepeleagul îl băteai în pămînt.* Se spunea: *Am făcut două sute de nemţi. Acuma nu se mai obişnuieşte. Se pune numai pe plasă şi pe gard. Atuncia se punea şi pe plasă, dar se făcea şi nemţi.* Prin unele locuri, de pildă la Boroaia, în loc de *german*, cu sensul **1.**, se foloseşte cuvîntul *ştronţ*, care este şi un nume de batjocoră la adresa germanilor. Despre felul cum s-au creat aceste apelative de la numele etnic *german* sau *neamţ*, am vorbit în articolul *Din terminologia exploatării forestiere şi a plutăritului*. De fapt, aceste cuvinte erau invocate acolo pentru a întări presupunerea că un alt apelativ, frecvent în această terminologie, derivat de la un nume propriu, anume *grainer* sau *crainer*, nu poate fi explicat decît în acest mod. La început însemnînd „individ originar din provincia Craina", acesta a devenit apelativ cu o bogăţie semantică nebănuită. El denumeşte diferite unelte, procedee tehnice etc., văzute de lucrătorii români la aceşti oameni străini. Sensurile apelativului *grainer* pot fi văzute în articolul amintit. Între ele nu se pot stabili nici un fel de legături. Explicaţia trebuie căutată în împrejurarea că trecerea de la numele propriu la numele comun nu a avut ca punct de plecare o singură notă, considerată ca esenţială, a *crainerilor*, cum se întîmplă în cazul altor nume proprii devenite apelative. S-a plecat de la mai multe din atributele considerate ca specifice pentru aceşti *graineri*. Deoarece lucrătorii străini aduceau cu ei procedee, unelte sau inovaţii tehnice necunoscute de către muncitorii forestieri români, aceştia, în loc să adopte termenii corespunzători folosiţi de *graineri*, au denumit aceste unelte, procedee tehnice etc., cu însuşi numele purtătorilor lor.

Varietatea semantică s-a realizat şi prin trecerea numelui propriu în nume comun nu într-un singur punct, sau într-o regiune oarecum unitară, ci în mai multe locuri din munţii Carpaţi, unde au lucrat la pădure oameni din Craina.

Îmbogăţirea terminologiei forestiere româneşti s-a realizat numai arareori pe această cale a trecerii de la nume proprii la nume comune. În afară de *german*, *neamţ*, *ştronţ*, pot fi amintiţi termenii *galaţ* (< n. *Galaţi*) şi *letea* (< n. *Letea*). Mai putem adăuga şi pe *finlandeză* (< n. propriu *finlandez*) 'baraca forestieră' sau pe *ghernă* (< n. *Gherla*) 'închisoare de plute'. De obicei, îmbogăţirea terminologiei de care ne ocupăm are loc pe calea împrumuturilor masive din alte limbi şi, mai rar, pe calea derivării cu sufixe, prefixe etc. Elementele care urmează intră în categoria împrumuturilor din limba germană. Iată exemplele:

La Băişeşti, în judeţul Suceava, la Crucea şi Galu, s-a notat *şfáizîc* (plural *şfaizîce*) 'ferestrău mic de mînă', acelaşi cu germ. *Schweifsäge* 'ferăstrău de arcuit'. Cf. şi germ. *schweifen* 'a tăia în formă de arc, a arcui', pe care îl dă *Dicţionarul german-român* al lui Ghiţă Pop, la pagina 395. La Moisei, verbul *şfăifui* are exact sensul germanului *schweifen*, adică înseamnă „a rotunji cu ferăstrăul".

Termenul *şférbon* (plural *şferbonuri*) 'fundament, *podul* de jos al construcţiei de pe malul apei numită *căşiţă*, alcătuită din butuci groşi între care se toarnă piatră', trebuie să aibă ca etimon germ. *Schwerboden*, neatestat însă în dicţionare. Un asemenea cuvînt compus este posibil în această limbă (în germ. *schwer* 'greu' şi *Boden* 'fundament, bază'). Unei 'porţiuni de pădure în tăiere' i se spune şi *şlag* (plural *şlaguri*), acelaşi cu germ. *Schlag* 'idem'.

La Cîrlibaba, *şláidăr* (plural *şlaidăre*) înseamnă 'construcţie din butuci, umplută cu pietre, în apropiere de poduri sau la coturile rîului, în care lovesc plutele şi alunecă spre mijlocul apei', iar la Poiana Grinţieşului 'construcţie din butuci groşi, prinşi cu un capăt de mal şi cu celălalt lăsat liberi pe apă, avînd aceeaşi menire de a feri plutele de izbituri în mal', aşadar cu un sens foarte apropiat. Subiectul din ultima localitate a adăugat că *şlaidărul şuiază pluta*, adică o aruncă de la mal spre mijlocul apei. Credem că germ. *Schleuder*, însemnînd 'praştie' (cf şi verbul *schleudern*, a arunca, a zvîrli), poate explica satisfăcător termenul în discuţie, întrucît instalaţia respectivă are tocmai rolul de a arunca pluta de la mal spre

mijlocul rîului. Un alt termen german, sinonim cu *sanciu*, este *şláif*, 'sanie pentru transportat butuci'. Sau, cum spunea un subiect din Cîrlibaba, *sanceu, ori zis acum pe nemţeşte şlaif.* Este germ. *Schleife* 'sanie'.

Pentru denumirea 'canalului din care iese apa din stăvilarul numit *hait* şi o dată cu apa şi plutele', la Gura Haitei, Dorna Arinu, Crucea se foloseşte cuvîntul *şláiţ* (plural *şlaiţuri*). *Ridici stavila şi dai drumul* [apei] *pe şlaiţ.* La unele *haituri* sînt mai multe feluri de *şlaiţuri*: *şlaiţul porţilor* sau *şlaiţul principal*; *şlaiţul de la şurub* sau *şlaiţul şurubului* (Gura Haitei). Prin *şlaiţul şurubului* iese surplusul de apă cînd *haitul* este plin. Termenul trebuie pus în legătură cu germ *Schleuse* 'stăvilar, zăgaz'. În *Lexikon A-Z in einem Band*, Leipzig, 1953, sub *Schleuse* se spune: „Bauwerk, das den unmittenbaren Übergang eines Schiffes aus einem tieferen in einen höhergelegenen Wasserspiegel ermöglicht u. umgekehrt. Durch die *Schleusentore* gelangt das Schiff in die Schleusenkammer, in der durch Fühlung od. Entleerung das Schiff auf die gewünschte Wasserspiegelhöhe gehoben od. gesenkt wird" Termenul e considerat „volkstümlich" (pagina 890). Probabil printr-o confuzie cu alt termen german, s-a ajuns, în unele locuri, să se spună „canalului de la *hait*" în loc de *şlaiţ*, *şpraiţ*. Ultimul este germ. *Spreize* 'proptea', cunoscut în toată Bucovina. Între *şlaiţ şi şpraiţ* confuzia este uşor de făcut, dacă ne situăm pe punctul de vedere al vorbitorilor limbii române din regiunea anchetată. Cu acest sens, şi nu cu acela de „proptea", a fost notat cuvîntul *şpraiţ* în satul Galu. Iar la Crucea, Poiana Grinţieşului şi Calu-Iapa, *şpraiţ* e chiar sinonim lui *hait*. Cu acest sens pare a se folosi acest cuvînt numai cînd e vorba de stăvilarul mare de la Bacău: *şpraiţul de la Bacău.* Termenul *şpan* înseamnă fie 'butuc de brad, scurt, din care se face draniţă' (Gura Haitei, Coverca, Panaci, Pîraie), fie 'partea albă dintre măduva şi scoarţa unui copac' (Crucea.). Prin unele locuri din Bucovina el are forma *şpon*. Este germ. *Span* 'aşchie, ţandură'. Există şi verbul *a şpănui* 'a face draniţă, a tăia cu toporul din *şpan*' (Panaci, Crucea), după cum, de la cuvîntul *şpraiţ* s-a creat verbul *a şprăiţui*, 'a propti' (Moisei).

În unele sate anchetate, pentru '*crucea tînjălii*' 'lemn pus de-a curmezişul peste tînjală, putîndu-se mişca înainte şi înapoi, de care se prind ştreangurile cailor', apare cuvîntul *şpilvag* (plural *şpilvaguri*) (Cîrlibaba, Geamăna), *şpilvagă* (Vicovul de Sus), *şpilvac* (Crucea)

sau *spilvagă* (Vilcovul de Sus). Emil Petrovici, *Texte dialectale*, Sibiu-Leipzig, 1943, p. 335, pune în legătură pe *stilvaha* 'crucea carului, bucată de lemn care stă curmeziș peste oiște', notat în pct. 309 (Boian-Cernăuți), cu ucr. *stilvaha*, cu același sens. Termenul este trecut și în *ALR* II, pe harta 345 (cruce la căruță), pentru punctul 366 (Brodina), de limbă ucraineană. Pentru explicarea originii lui, socotim că e necesar să mai adăugăm și următoarele amănunte găsite pe aceeași hartă. În punctul 2 din Banat, se spune pentru *cruce* (la căruță) *cîntariu*, iar în Dobrogea, în punctele 682 și 987, *cantar*. Ultimul e mai apropiat de etimonul turcesc din care îl explică pe *cîntar* dicționarele românești. Informatorul din punctul 682 (Samova) a răspuns: *cantar care joacă*, adăugind că *e prins într-un cui care ține cantaru. Mai demult era cantar stătător*. Subiectul din punctul 987 (Topraisar) a răspuns cu: *barcă, cantar*. Pentru acest punct, se adaugă și următoarea explicație: *Barca sau cantarul e prins în oiște cu un cui, în jurul căruia se poate mișca, pentru ca să tragă caii uniform. Îndărătul bărcii este o bară, numită cruce (crucea căruței), prinsă cu fiare... între roți, de osie - care susține oiștea*. În punctul apropiat, 991 (Tuzla), de limba bulgară, s-a răspuns tot cu termenul *cantar*. Ținind seama de toate acestea, putem afirma că nu-i suficient pentru a explica termenul *spilvagă* să-l apropiem de ucr. *stilvaha*. Fără îndoială că forma *stilvahă* din *Textele dialectale* este de origine ucraineană. În ambele limbi, în română și în ucraineană, termenul trebuie pus pe seama influenței germane. Finalul cuvintului este germ. *Wage* „cintar", care apare și într-un termen de origine germană ca *vasărvagă* „cumpănă de apă", cu variantă stileită *vacsărvasăr*. Există și un verb *a se văgui*, exprimind acțiunea săvirșită de cai cind trag în hamuri, în așa fel încit efortul lor să fie egal distribuit. Acesta se poate realiza numai dacă șterangurile sînt prinse de lemnul mobil numit *spilvagă* (Vicovul de Sus). Dacă avem în vedere și răspunsul primit de anchetatorul *ALR* în punctul 682, *cantar care joacă*, atunci putem presupune că *spilvagă* este corespondentul unui cuvînt compus german *Spielwage*. În ucraineană, termenul a suferit unele modificări fonetice, printre care și transformarea lui *g* în *h*, specifică acestei limbi. Adăugăm că la Vicovul de Sus a fost notat și cuvîntul *țuvercă*, cu același sens ca și *spilvagă*. După aspect, el pare a fi tot un element de origine germană (cf. germ. *zuwerfen*).

În aceeaşi situaţie trebuie să fie şi *şpont* (pl. *şponturi*) 'lemn lăsat mai lung la fiecare tablă a plutei, introdus între butucii tablei următoare, cu scopul de a uşura conducerea plutei prin locurile repezi şi cotite'. Etimonul ar putea fi germ. *Spant*, împrumut în germană din olandeză, din terminologia construcţiilor de corăbii, cu sensul 'Wie eine Rippe geformtes Bauteil zum Verstärken der Aussenwand des Rumpfes bei Schif od. Flugzeug' (Duden, *Deutsches Universalwörterbuch*, 3., neu bearbeitete und erweiterte Auflage, 1996, s.v.). De la *spont* (cu rostirea dialectală, ca *o*, a lui *a*) s–a format şi verbul *a şpontui* „a pune la tabla de plută butucul numit *şpont*". *Cînd tabla se spontuieşte, pluta merge foarte bine* (Cîrlibaba).

La Moisei, Vişeul de Sus, Poiana Grinţieşului şi Călugăreni, apa care se toarnă în timpul verii pe uluc pentru a uşura alunecarea buştenilor se numeşte *şpriţ* (pl. *şpriţuri*). Lucrătorului care face această operaţiune i se spune, pe lîngă *şoaibă*, şi *şpriţar* (Gura Haitei) sau *şpriţuitor* (Moisei), iar acţiunea este denumită cu verbul *a şpriţui* (Moisei, Vişeul de Sus, Vatra Moldaviţei, Borşa, Galu) sau *a da şpriţ*. Din aceeaşi familie cu *şpriţ* 'băutură, vin amestecat cu apă minerală sau cu sifon', termenii de mai sus trebuie puşi în legătură cu sensul de 'a stropi, a împroşca, a ţîşni' al germ. *spritzen* (şi *Spritzen* 'stropire, împroşcare'). Prin Bucovina, există şi substantivul *şpriţă* 'stropitoare, proaşcă'.

Un alt element german este *şpiţ*. Scriban, *Dicţ.* s.v., îl dă numai cu sensul 'dantelă', care există în limba germană. În terminologia forestieră, *şpiţ* e cunoscut însă cu accepţia fundamentală din această limbă, aceea de 'vîrf, parte ascuţită (a ţapinei)' (Moisei, Geamăna, Crucea, Ostra, Calu-Iapa), iar un derivat verbal *a şpiţui* este atestat şi de I. Ciupală, „Pădurea", anul I (1912), p. 157 : „ţapinele ascuţite sau *şpiţuite*, după cum le zic lucrătorii, după o terminologie a lor specială". La Salva, *şpiţ* înseamnă şi 'par ascuţit de care se foloseşte cărăuşul la încărcatul lemnului'[2].

Termeni ca *ştáfla* (pl *ştafle*) 'scîndură de 5-6 cm grosime' (< germ. *Staffel* 'treaptă'), *ştémpel* 'copac marcat, ştampilat, pentru a

[2] Adăugăm şi sensurile de 'blacheu' sau 'ţigaret' cu care circulă termenul *şpiţ* nu numai în regiune anchetată. Dicţionarele nu conţin aceste sensuri.

servi drept semn de hotar; cioplaş' (Gura Haitei) (< germ. *Stempel* 'marcă, pecete, ştampilă', *ştol* (pl. *ştoluri* 'colţ de fier, crampon fixat pe o placă de fier care se prinde pe fundul ulucului, (Chiril) (< germ. *Stollen* 'căpătîile îndoite la potcoave', sens atestat şi pe Valea Bistriţei) şi alţii sînt specifici graiurilor populare din nord şi nu apar în nici unul din dicţionarele existente. În aceeaşi situaţie este şi *a ştrefui*, folosit la Vicovul de Sus cu accepţia 'a trage un buştean la vale cu boii'. În germană, verbul *streifen* înseamnă şi 'a tîrî' nu numai 'a vărga, a face dungi'. Pentru explicarea altui cuvînd cunoscut la pădure, anume *ştráiveg* (pl. *ştraiveguri*), pot fi luate în consideraţie ambele sensuri ale germ. *streifen*. În afară de forma *ştraiveg* (Cîrlibaba, Salva), au mai fost notate *ştraivig* la Maieru, *ştaibic* la Moisei (tot aici şi *ştraiblic*), *ştraibig* în Vatra Moldoviţei. În toate localităţile, cuvîntul în discuţie înseamnă 'drum prin pădure prin care se tîrăsc buştenii la vale cu ajutorul vitelor; din loc în loc, la interval de 2-3 metri, şi uneori şi mai des, se aşează de curmezişul lemne rotunde, de grosime potrivită, pentru ca butucii să alunece mai uşor la vale'. Din cauză că aceste lemne puse de-a curmezişul poartă numele de *mîzgari* (un derivat de la *mîzgă* 'sevă', deci lemn care are încă sevă în el), unui asemenea drum i se spune şi *drum mîzguit*. Operaţia aşezării acestor lemne e denumită cu verbul *a mîzgui* (Cîrlibaba, Crucea) sau *a mîzgări* (Coverca, Neagra Şarului, Holda, Crucea, Geamăna), pe care dicţionarele nu le înregistrează. Despre un astfel de drum se poate spune că este 'vărgat, cu dungi', tocmai pentru că lemnele puse pe el îi dau o astfel de înfăţişare. Dacă pornim de la acest sens, atunci *ştraiveg* ar putea fi descompus în *Streif* 'dungă' şi *Weg* 'drum', aşadar un cuvînt compus german *Streifweg* 'drum vărgat' sinonim cu *drum mîzguit*, *drum argelat* etc. (cf. germ. *streifig*, *streificht* 'vărgat, cu dungi, vrîstat'). Nu trebuie uitat însă nici sensul 'a tîrî', al germ. *streifen*, care se întîlneşte în cuvîntul *a ştrăfui* 'a tîrî buştenii la vale pe *ştraiveg*', notat la Vicovul de Sus.

Un alt cuvînt care pare a fi de origine germană, tot neînregistrat de dicţionare, este *ştrómpe* 'uluc mai mic, scoc pe care se strîng butucii la capătul de sus al ulucului principal, de unde sînt, apoi, daţi la vale'. El apare la Salva. În satul Secu, de pe Valea Bistriţei, a fost înregistrată forma *ştroápă* 'uluc pe care se aduc lemnele de foc (metri) din pădure'. Ţinînd seama că asemenea ulucuri urmează de

obicei firul unor torente, apropierea de germ *Strombett* 'albie de rîu' poate că merită a fi amintită.

După cum s-a observat cu uşurinţă, exemplele evocate pînă acum spre a dovedi puternica influenţă germană în cadrul acestei terminologii încep aproape toate cu litera *ş-*. Am procedat astfel pentru că în această situaţie sînt foarte multe cuvinte. Iată acum şi alte elemente de origine germană înregistrate pe teren. La Vişeul de Sus, verbul *a abziţui* înseamnă 'a tăia o scîndură cu ferestrăul numit *abziţ*'. Germ. *absägen* are sensul 'a tăia cu ferestrăul'. *Áinştiţ* 'drug de lemn care uneşte părţile laterale ale unei *căşiţe* (construcţie pe malul apei pentru a-l întări)' (Cîrlibaba) este tot de origine germană [cf. germ. *Stütze*, f. 'senkrecht stehender, tragender Bauteil (z. B. Pflosten, Säule' în Duden, s.v.)]. În satele maramureşene amintite, despre un lemn 'rău, putred, nefolositor', se spune că este *lemn áuşuş*. Germ. *Ausschuss* 'pleavă, lepădătură, marfă de aruncat', folosit în funcţie adjectivală, explică perfect termenul în discuţie. O unealtă cunoscută de lucrătorii forestieri din Vicovul de Sus, servind la cojitul copacilor, poartă numele de *baipig*. Trebuie să fie acelaşi cu germ. *Beilpicke*, compus din *Beil* 'topor' şi *Picke* 'tîrnacop', 'cazma'. Printre uneltele folosite de militari este una numită toporaşul-tîrnăcop. Avem de-a face, desigur, cu un calc după germ. *Beilpicke*. Adăugăm că în Vicovul de Sus aceeaşi unealtă a lucrătorilor forestieri este numită şi *pică* (<*Picke*).

Pentru a denumi 'intrarea în baraca de tip maramureşean (sau *borşănească*, de la numele localităţii Borşa)', la Moisei apare termenul *brudăr*. Deşi după aspect termenul este neîndoielnic de origine germană, corespondentul pe care l-am presupune este mai greu de găsit. În germ. există un cuvînt compus de la *Brett* 'scîndură', anume *Bretterbude*, însemnînd 'baracă de scîndură'. *Bude* înseamnă 'maghernită, dugheană, baracă, şandrama'. Probabil că de la acest din urmă cuvînt trebuie să-l explicăm pe *brudăr*, cu un *r* epentetic şi cu alte modificări datorate şi cuvîntului *Bretter*, din *Bretterbude*.

Tot la intrarea în baraca forestieră se află un cerdac căruia i se spune *gadaráie* (Moisei, Borşa, Poiana Grinţiesului), *gladaráie* (Călugăreni), sau *ghidăráie* (Cîrlibaba, Chiril, Crucea). Pe Valea Bistriţii, subiectele anchetate spun că termenul a fost adus de către lucrătorii maramureşeni, care au construit prin multe locuri barăci cu

gadaraie sau *ghidăraie*. Cf. germ. *Gatter*, care nu are numai sensul tehnic cunoscut de 'ferestrău mecanic', ci şi acela de 'parmaclîc', 'gratii', 'zăbrele'.

Termenul *Geländer* este cunoscut în graiurile populare din regiunea de care ne ocupăm şi cu sensul 'drug la scară în care sînt înfipţi fuşteii' (Moisei); 'lemn pus pe marginea unui drum în pădure pentru a nu permite buştenilor traşi la vale să alunece în afară de drum' (Cîrlibaba); 'perete de scîndură la canalul pe care iese apa din *hait* şi odată cu ea şi plutele' (Borşa); 'balustradă pe marginea punţii, stîlp, dereg' 'gard de leţuri' Ultimele două sensuri sînt cunoscute în satul Nepos, raionul Năsăud. Aici se cunoaşte şi forma *gălender*, foarte apropiată de etimonul german. Ca în multe alte cazuri, cuvintele *gadarie* şi *galăndăr* nu apar în dicţionare.

La Crucea, şeful unei exploatări forestiere este numit şi *buhalter*. Subiectul ştie că „vorba e adusă aici". Ea trebuie să fi circulat în timpul cînd unele exploatări forestiere erau conduse de firme germane. Este germ. *Buchhalter*. La fel de clară este originea cuvîntului *cailac*: 'trunchi, capăt de butuc nefolositor' (germ. *Keilhacke*). Acest cuvînt există şi în ucraineană cu forma asemănătoare, *kailak* 'butuc scurt, capăt de butuc' (v. B.D. Hrinčenko, *Slovari ukrainskogo iazîka*, p. 744); el a putut veni şi prin intermediul acestei limbi.

O unealtă specifică profesiunii în discuţie este *clupa*. Ea serveşte la măsurarea volumului buştenilor. Mai înainte i se spunea şi *grosar* (după cum arată M. Ittu, în „Revista Pădurilor", anul XXXIV, 1922, p. 661), *compas forestier*, dar şi *clupă*. Acestui cuvînt i-a fost dedicată de autorii *ALR* o hartă (nr. 620), în vol II, serie nouă, însoţită şi de desenul uneltei respective. De aici rezultă că termenul e cunoscut mai mult în regiunile de munte. *Clupă* este germ. *Kluppe* 'mit Backen oder Klammern versehenes Werkzeug zum Messen (z.B. der Stärke von Baumstämmen)'.

Un alt cuvînt german, *Draht* 'sîrmă', are în mai multe localităţi (Moisei, Crucea, Ostra, Galu, Poiana Grintieşului etc.) forma *drod* sau *drot*. În loc de *calumbă* 'funie groasă de sîrmă împletită cu care se leagă pluta la mal', se spune şi *funie de drod* (Borşa).

În expresii ca *am sfredelit duri, am băgat sîrma duri* (Cîrlibaba), însemnînd 'am sfredelit sau am băgat sîrma prin lemn pînă în partea cealaltă', avem de a face cu germ. *durch*, în funcţie adverbială.

'Canalul prin care iese apa din *hait*, *șlaițul*', este denumit la Cîrlibaba, unde influența germană e foarte puternică, și *flúdăr* (pl. *fludăre*). În afară de acest sens, întru totul asemănător cu al germ. *Fluder* 'scoc la moară, jgheab care aduce apa la roata morii, canal', în satele Dorna Arinu, Crucea, Poiana Grințieșului, Galu și Izvorul Alb a fost notat termenul *fludăr*, de fapt și cu variantele *fludur*, sau chiar *flutur* (ultima rezultată prin etimologie populară), și cu sensul de 'tablă alcătuită din butuci fixați cu un capăt pe canalul numit *șlaiț*, iar cu celălalt lăsat liber pe apă, un fel de prelungire a *șlaițului*, avînd menirea de a ajuta plutei care vine cu viteză din *hait* să se înscrie în curentul de apă al rîului'. I se mai spune și *raclă plutitoare*. La altă construcție numită *purif*, există un *flutur zăcător* sau *un flutur fix* (Crucea), alcătuit tot din mai mulți bușteni, puși alăturea sub formă de tablă, pentru a sprijini această construcție. 'Apa care iese prima dată pe *șlaiț* din *hait*' se numește *fórvas* (germ. *Vorwasser*) la Cîrlibaba, Ciocănești: *apa care vine întîi, fruntea haitului* (Cîrlibaba). După ea urmează *trúcul*: *apa mai subțire care iese din hait înainte de a ieși grosul ei, trúcul* (Cîrlibaba). Termenul *truc* poate fi germ. *Druck* 'apăsare, presiune'.

Unei 'scînduri de 5-6 cm grosime' i se spune la Moisei *fóștă* (pl. *foște*), iar la Salva *poștă*. Este germ. *Pfosten* 'scîndură groasă, ușor (la ușă)', pe care *DA* îl invocă pentru a-l explica pe *foastăn*. Reflexul *f-* al grupului *pf-* din elementele germane mai apare și în alte cazuri, de pildă *fenig*, cunoscut prin Bucovina și desigur și peste munți, din germ. *Pfennig*. În cazul cuvîntului *fándilă* (neînregistrat în dicționare), cunoscut pe Valea Bistriței și în Maramureș, cu sensul 'tigaie cu coadă' (asemenea *fandile* se folosesc și la stropitul uluculu cu apă în timpul verii), a avut loc același fenomen. Cf. germ. *Pfanne* 'tigaie, cratiță' (cf. și *Pfannendeckel* 'capac de tigaie, capac de cratiță'). Consemnăm și forma *fanglă* de la Panaci și Crucea.

De origine germană este *gater* (germ. *Gatter* 'ferestrău mecanic'), pătruns la sfîrșitul secolului al XIX-lea. E atestat în articolul lui M. Anania din anul 1900. La fel și *leáfă* 'lopată la cîrma plutei, scîndură prinsă de *condeiul* cirmei'. *Cîrma are condei și lopată sau leafă ; noi zicem lopată, cei de pe Bistrița zic leafă* (Gura Haitei.) E germ. *Löffel* 'lingură, lopată'. Pe teren românesc s-a creat și un verb *a lefui* 'a tepși sau a *tipări* mămăliga', întrucît pentru *teapșă* se spune în multe locuri și *leafă*. Cuvîntul *partie* 'echipă de

lucrătorii forestieri' trimite, atît prin accent, cît și prin sens, la germ. *Panne*.

Termenul *plancă* este cunoscut de lucrătorii forestieri cu următoarele sensuri: 1. 'uluc simplu, construit în mod provizoriu pe o ripă nu prea lungă; pe acest uluc vin buștenii la capătul de sus al ulucului'. Uneori pe *plancă* vin buștenii pînă în vale, la locul de încărcare a remorcilor sau a vagonetelor de munte. Acest sens este cunoscut la Moisei, Borșa, Panaci, Geamăna, Crucea, Holda, Galu, Călugăreni, Poiana Grințiesului, Pipirig, Boroaia. 2. 'Locul de la capătul de sus al ulucului unde se adună lemnele pentru a fi date la vale; *hofîntău, hijniță*' (Sabasa, Hangu, Vatra Moldoviței). În legătură cu primul sens, sînt cunoscute expresiile *plancă într-o ureche* (acest fel de scoc este construit din bușteni puși numai pe o parte, dinspre vale) sau *plancă moartă* (Voitinel, raionul Rădăuți). Sensul 2 este posterior. În germană, *Planke* înseamnă '*scîndură*' iar verbul *planken* 'a îmblăni cu scînduri'. Același sens al verbului il are și derivatul românesc *a plăncui* 'a construi o *plancă* din butuci, uneori despicați, sub forma unor scînduri groase'. *A plăncui* mai înseamnă și 'a da buștenii la vale pe plancă', așa cum *a ulucări*, derivat de la *uluc*, are același sens. Și în ucr. există *planka* 'scîndura, coajă de lemn', întocmai ca în germană. La noi, termenul trebuie pus în primul rînd pe seama lucrătorilor germani, și numai incidental, ca și în cazul lui *ștîlvaha, cailac*, pe seama unor împrumuturi locale din ucraineană.

În articolele amintite din „Revista pădurilor" este trecut sortimentul lemnos numit *raiă* 'lemn rotund, lung de aproximativ 20-22 m și gros de 35-37 cm.'. Dintre dicționare, cel al lui *Scriban* îl notează sub *raia*, explicîndu-l din germ. *Rahe*, pl. *Rahen* (termen marinăresc) 'waagerechte Stange an der ein rechteckiges Segel befestigt wird'. În satele Coverca, Panaci, Gura Haitei, Călugăreni, Calu-Iapa unde a fost înregistrat, cuvîntul *raiă* trebuie pus pe seama lucrătorilor de limbă germană. Ținînd seama de sensul marinăresc originar al termenului, am putea face apropierea cu cuvintele *galion, catarg, trinchet*, aparținînd la început tot terminologiei marinărești, dar folosite astăzi în Carpații răsăriteni pentru a denumi anumite feluri de lemn, întrebuințate altă dată în construcțiile navale.

Harta nr. 618 (*jilip*) din *ALR*. II, (serie nouă), notează în două puncte din Maramureș (353, Bîrsana; 362, Borșa) și în unul din

nord-estul regiunii Cluj (219, Prundul Bîrgăului), cuvîntul *riz* (pl. *rizuri*, în punctul 353; informatorul din acest sat a răspuns cu doi termeni: *canal* și *riz*, făcînd și completarea: *canalul e mai mare decît cel numit riz*). Același cuvînt a fost notat în anchetele noastre în următoarele localități: Moisei, Vișeul de Sus, Maieru, Salva, iar sub forma *riză* în satele Holda, Crucea, Galu, Pipirig. La Moisei, prin *rizáncă*, se înțelege 'lemnele puse pe fundul ulucului, podeaua ulucului, a *rizului*', în timp ce la Pipirig *a rizui* are sensul de 'a construi un *riz*', întocmai cum de la *plancă* sau de la *uluc* s-au creat verbele *a plăncui* și *a ulucări*. Aria termenului în discuție este, deci, mult mai mare decît aceea dată de harta pomenită în *ALR*. Cuvîntul trebuie explicat prin germ. *Riese* 'uluc, scoc, jilip'.

Un sinonim al verbului *a ulucări* 'a da lemne pe uluc' este la Borșa *a rînui*. Verbul german *rinnen* 'a curge' poate fi invocat în cazul de față, mai cu seamă dacă ținem cont de faptul că de multe ori transportul buștenilor de pe munte se face cu ajutorul *scocurilor pe apă*. De la **rîn* sau **rînă*, neînregistrate în anchete, dar existente, poate, în unele locuri ca reflexe al germ. *Rinne*, s-a putut deriva, ca și în cazul lui *plancă-plăncui*, *riză-rizui*, un verb *a rînui*.

Cuvîntul *șnáiț* 'cărare făcută prin pădure de om' (Crucea), este germ. *Schneise* 'cărare (prin pădure)'.

Un alt element de origine germană este verbul *a rictui* 'a așeza, a pune în ordine lemnele la capătul de jos al ulucului numit *tason* sau *răcaș*'. După ce au fost date pe uluc mai multe lemne, lucrătorii de jos dau către cei de pe munte o comandă ca să înceteze lucrul, pentru ca buștenii veniți să fie așezați, să fie *rictuiți*. Operația aceasta se mai numește și *dreceluire*. Alături de *a rictui* mai există variantele *răctălui* și *răcălui*, precum și substantivul *rictălău* 'muncitor care efectuează la *tason* operația *rictuitului*'. Verbul *a rictui* are o arie destul de largă. E cunoscut la Vișeul de Sus, Borșa, Gura Haitei, Chiril, Geamăna, Crucea, Boroaia. Varianta *a răctălui* apare la Gura Haitei, iar *a răcălui* la Hangu. Substantivul *rictălău* e cunoscut la Borșa. Pentru toate trebuie să pornim de la germ. *richten* 'a așeza, a îndrepta, a alinia'. Consemnăm tot acum și pe *signál* (Moisei) sau *sicnál* (Crucea) 'comandă'.

În legătură cu subst. *Zug* (și cu verbul *ziehen*) stă cuvîntul a *țugări* 'a cărăuși, a trage lemnul cu ajutorul vitelor'(Moisei). Există și derivatul *țugaș* (Moisei, Salva) sau *țugar* (Coverca) 'cărăuș'.

Bucovinenii la cărăuşi le spun ţugari, la tren ţug, la cărăuşit ţugărit (Coverca).

Un ultim exemplu este *vecsăl*, 'ramificaţie la uluc, locul unde se întîlnesc 2-3 ulucuri sau locul unde se ramifică o linie de cale ferată forestieră'. (Vişeul de Sus, Gura Haitei, Chiril, Crucea, Galu, Călugăreni, Poiana Grinţieşului). Este germ. *Wechsel*, cu acelaşi sens.

Dintre interjecţiile sau „comenzile" folosite la transportul buştenilor, sînt de origine germană următoarele: *abauf!* (< *aufheben*); *auf!*, *aufa!*, *canta!* (< *Kante*); *fux!* şi *contrafux!* (< germ. *Fuchs*, vb. *fuchsen*); *forverţ!* (< *vorwärts*); *nesfaihi!* (< *eins*, *zwei* + *hi!*); *şiba!*, *şuba!* (< *scheiben, Schub*); *şpiţ* (< *Spitze*) (vezi Arvinte, *Term.*, p. 86-101; vezi şi prezentul volum, p. 207-209).

Bogăţia aproape de nebănuit a terminologiei de origine germană în domeniul exploatărilor forestiere şi a plutăritului a fost, credem, cu prisosinţă ilustrată în paginile de mai sus. Cuvinte germane nu se găsesc numai în terminologia silvică populară din nordul ţării, ci şi în alte îndeletniciri populare. De exemplu, terminologia fierăriei, a cizmăriei sau a lemnăriei abundă de elemente germane, căci o mare parte din ciocanele, ferăstraiele, gealăile şi multe alte unelte sînt numite cu cuvinte auzite de meseriaşii români de la lucrătorii nemţi, aşezaţi, vremelnic sau statornic, prin diferitele oraşe sau tîrguri, uneori şi prin satele mai mari, din această parte a ţării. Hotărîtor în această privinţă a fost contactul direct, de la om la om, al vorbitorilor de limbă română cu lucrătorii germani veniţi la noi. Un mare rol în adoptarea acestor termeni l-a avut, fără îndoială, superioritatea procedeelor tehnice de care erau legaţi, pentru care limba română nu avea, deseori, cuvîntul corespunzător. De multe ori, chiar cînd sinonimul românesc exista, termenul străin, care părea înzestrat cu mai multă prestanţă, s-a impus în limbă.

Numele poporului, al limbii şi al ţării locuite de români, în limba germană*

Pentru a-i denumi pe români, popoarele europene au folosit denumirea *vlah*, cu numeroase variante, după limbi şi epoci, ţara locuită de români a fost numită *Vlahia* (*Valahia* etc.), iar limba lor, limba *vlahă, valahă*. Termenul βλάχοι 'români' apare în izvoarele bizantine în secolul al XI-lea (există, însă, şi unele menţiuni mai vechi). Nu stă în intenţia noastră de a ne ocupa de istoria acestor cuvinte. Ea este, de altfel, destul de bine studiată[1]. Subliniem doar faptul că etimologia justă a numelui etnic *vlah* a fost întrevăzută de umanistul german H. Loewenklau încă din anul 1596[2]. Astăzi toată lumea este de acord că etimonul este ahd. **Walhō*, **Walh*, la început numele unui trib celtic, *Volcae*, de la care s-a derivat adj. **walhisk* 'romanic', mhd. *wälhisch, wel(hi)sch* 'romanic', 'francez', 'italienesc', nhd. *welsch* 'id.'[3]. Denumirea constituie o dovadă că popoarele străine i-au considerat pe români, încă din cele mai vechi timpuri, ca făcînd parte din familia popoarelor şi limbilor romanice.

Românii înşişi nu şi-au spus niciodată *vlahi*, chiar dacă, sub influenţă culturală străină, unii cărturari au întrebuinţat, în scrierile

---

*Extras din lucrarea ***Român, românesc, România***, *Studiu filologic*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 184–202. Cu titlul *Über den Volks- und Landesnamen der Rumänen*, textul a apărut în volumul *Die Rumänen. Ursprung, Volks- und Landesnamen*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1980, p. 59-77.

[1] Bibliografia chestiunii este foarte bogată. O parte din ea poate fi văzută la Armbruster, *Romanitatea*, p. 12-17. Vezi şi G. Bonfante, *Studii romeni*, p. 307, nota 1; L. Weisgerber, *Walhisk. Die geschichtliche Leistung des Wortes «welsch»; Der Sinn des Wortes «Deutsch»; Deutsch als Volksname. Ursprung und Bedeutung; Die vier Stufen in der Erforschung der Sprachen*, p. 161-175.

[2] Vezi G. Bonfante, *op. cit.*, p. 325–326: „*Nomen Valachorum non a Flaccis Romanis, origine fabulosa, que pluribus tamen placuit: sed a Germanis nostris profectum arbitror*".

[3] *Vezi Fr. Kluge, EWUR[19], p. 853; Slovnik ukraïnsikoï movi, I, Kiev, 1970, p. 733; A. Preobraženskĭ, Etymologičeskiĭ slovarĭ russkovo ĭazîka, I, Moscova, 1910–1914, p. 93; M. Vasmer, Etymologičeskiĭ slovarĭ russkovo ĭazîka, I, Moscova, 1964, p. 345; A. Brückner, Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa, 1970, p. 626; St. Mladenov, Etimologičeski i pravopisecu rečnik na bălgarskiĭa knižoven ezik, Sofia, 1941, p. 71 (vezi şi nota 1).*

lor, această denumire. Numai unele ramuri româneşti sud-dunărene au preluat de la străini această denumire etnică.

În lumea germanică, numele pe care şi l-au dat românii lor înşişi şi limbii lor a pătruns destul de greu. Sinonimul *vlah*, precum şi numele de ţară derivat de la acesta, era puternic înrădăcinat în cultura umanistă a popoarelor europene. Dar, pe măsură ce ideea originii romane a limbii române căpăta tot mai mulţi adepţi, s-a folosit ca argument fundamental în sprijinul acesteia şi numele etnic pe care şi-l dădeau românii lor înşişi. Umaniştii străini au văzut cu uşurinţă că acesta provine din lat. *Romanus*. De aceea, discutînd reflexele numelui etnic *român* în limba germană, trebuie luate în consideraţie şi variantele din textele latineşti ale umaniştilor saşi transilvăneni şi germani[4]. Adeseori, aceştia fac precizarea că „aşa îşi spun românii lor înşişi în limba lor".

Faptele vor fi grupate după criterii lingvistice (fonetice). La început, vom prezenta reflexele în germană ale vocalei *o*, din silaba iniţială, neaccentuată, a lat. *Romanus*. În dialectele şi graiurile româneşti, acest *o* apare fie ca *u* (foarte rar şi *î*), fie ca *o* (arareori şi *ă*). Ultima variantă este predominantă în graiul moldovenesc,dar există şi prin alte locuri. Ne vom ocupa, apoi, de reflexele vocalei

---

[4] O parte din materialul documentar provine din lucrarea lui Armbruster, *Romanitatea*, apoi din Gartner, *Über den Volksnamen der Rumänen; P.* Miron, *Die rumänische Sprachgemeinschaft*. Importante pentru problema originii latine a limbii române în conştiinţa învăţaţilor străini sînt contribuţiile deosebit de valoroase ale lui G. Bonfante şi E. Coseriu. Din volumul *Studii romeni* al lui G. Bonfante menţionăm *L'idea dell'origine latina del romeno nei diplomi e negli scrittori del sècolo VII al sècolo XVIII*, p. 307–344; *La lingua romena in Rodrigo di Toledo*, p. 187–290; *Le prime parole attestate della lingua romena*, p. 297–303; *Sulla conoscenza della lingua romena in Europa*, p. 297–303; *Leibniz e la lingua romena*, p. 351–353. Din seria de studii publicate de E. Coseriu amintim: *Die rumänische Sprache bei Hieronymus Megiser* (1603), SCL, XXVI, 5 (1975), p. 473–480; *Das Rumänische im «Vocabolario» von Hervás y Panduro*, ZRPh, 93 (1976), p. 394–407; *Rumänisch und Romanisch bei Hervàs y Panduro*, Dacorom., 3 (1975–1976), p. 113–134; *Andreas Müller und die Latinität des Rumänischen*, RRL, XX, 4 (1975), p. 327–332; *Zur Kenntnis der rumänischen Sprache in Westeuropa im 16. Jahrhundert (Genobrard und Andrés de Poza)*, în *Scritti in onore di Giuliano Bonfante*, Brescia, 1976, p. 527-545; *Stiernhielm, die rumänische Sprache und das merkwürdige Schicksal eines Vaterunsers. Ein Kapitol aus der Geschichte der Kenntnis (und Unkenntnis) des Rumänischen in Westeuropa*, în „Romanica", 8 (1975), p. 7-23. Vezi şi E. Coseriu, *Von Genebrardus bis Hervás. Beiträge zur Geschichte der Kenntnis des Rumänischen in Westeuropa*, Tübingen, 1981.

accentuate *á*, care, în poziția nazală, a trecut în română mai întîi la *ă*, iar mai apoi la *î*. În ambele cazuri, se va avea mereu în vedere și influența etimonului latinesc asupra variantelor germane.

1. Reflexele vocalei neaecentuate din silaba inițială

a) Varianta cu *u* neaccentuat[5]

Prima atestare apare la istoricul sas Johann Tröster, *Das Alt- und Neu- Teutsche Dacia*, Nürnberg, 1666. Românii, spune autorul, se numesc pe ei înșiși Rumunos: „*Letzlich heissen sie sich in ihrer Sprach nicht Wallachen oder Bloch, sondern* Rumunos *oder Romer*"[6]. În altă parte, J. Tröster notează și variantele *Rumuny* (pl. nearticulat) și *Rumunyi* (pl. articulat), în următoarele probe de limbă românească: „*Assa greschte Rumunyi*", adică 'așa grăiesc românii'; „*En mai mult țara nu sent Rumuny*" 'în nici o altă țară nu se mai găsesc români'[7]. Grupul *ny* nota, desigur, un *ń* palatal, existent în numeroase graiuri românești din Transilvania și în acest cuvînt. Utilizarea verbului *a grăi*, pentru *a vorbi*, indică, de asemenea, o

---

[5] Pe lîngă învățații din țările de limbă germană, această variantă mai este semnalată la italianul Giovanni Lucio (1604-1679), *De Regno Dalmatiae et Croatiae*, Amsterdam, 1666: „*Valachi autem hodierni, quicunque lingua Valachica loquuntur, se ipsos non dicunt Vlahos aut Valachos, sed* Rumenos, *et a Romanis ortos gloriantur, Romanaque lingua loqui profitentur...*" (G. Bonfante. *op. cit.*, p. 339; Armbruster. *op. cit.*, p. 163; Gartner, *op. cit.*, p. 14; P. Miron, *op. cit.*, p. 186; D. Găzdaru, *Studii istorico-filologice*, I. Freiburg i. Br., 1974, studiul *Vechi texte românești scrise de misionari catolici. O listă de 68 de cuvinte românești întocmită de arhiepiscopul Francisco Șoimirovici și publicată de Giovanni Lucio în 1666*, p. 19–25); se întîlnesc aici și variantele românești: adv. *Rumaneste, Rumeni, Noi sentem di sange Rumana, Rumen muntean.*
Varianta cu *u* a circulat și în limbile italiană și maghiară. Pentru primul caz, un exemplu dintr-un raport anonim, catolic, privitor la Moldova, datînd de prin anii 1685-1687: „*Si chiamo in loro lingua Rumuni, che vuol dire Romani...*" (Armbruster, *op. cit.*, p. 170). Pentru maghiară, un exemplu din Lisznay Kovács Pál. la 1692: „*...qui Volachie vocantur* Rumuny, *latine Romani, Hungarice autum vocantur Oláh et in plurali Oláhok*". (*Idem*, p. 172). P. Martinus Szentiványi, la 1699, cita, de asemenea, frazele: *Sie noi sentem* Rumeni*: etiam nos sumus Romani*; *Noi sentem di sang* Rumena*; Nos sumus de sanguine Romano* (*Idem*, p. 174, nota 63).
[6] Armbruster, *Romanitatea*, p. 178.
[7] *Op. cit.*, p. 179.

influență asupra scriitorului sas din partea graiurilor ardelenești de nord. În sfîrșit, folosirea corectă a formelor articulate și nearticulate de plural constituie o probă că J. Tröster cunoștea destul de bine limba română.

Varianta Rumuin, cu diftongul *úi* < *ú* < *î* românesc (vezi mai jos), apare la alt învățat sas, Lorenz Töppelt (Laurentius Toppeltinus)[8]. Ideea repetată adesea de nenumărați umaniști, la adresa românilor, este formulată aici astfel: „*Illud certò scio, quòd etianum hodie nostri Valachi se vocitant* Rumuin *id est Romanos*"[9]. Invocarea etimonului *romanus* în stabilirea identității românilor (am văzut mai sus că J. Tröster vorbea de *Römer*) o vom întîlni, ca un loc comun, și la alți autori.

O grafie latinizantă, în care *v* notează vocala *u*, atît din silaba accentuată, cît și din cea neaccentuată, se întîlnește la Martin Kelp, în 1684: Rvmvinos (= *Rumuinos*)[10]. Varianta Rumuin apare, apoi, în anul 1690, într-un text latinesc al sasului brașovean Thomas Scharsius: „... *qvin ipsimet etiam Valachi sese* Rumuin *hoc est Romanos appellant*"[11]. Într-o lucrare, rămasă în manuscris și datînd din anul 1714, a lui Georg Soterius, se spune despre români că „*Sie selbsten nennen sich* Rumuin *oder Romanos*"[12]. Cîțiva ani mai tîrziu, în 1717, Andreas Teutsch scrie la fel: „*Diese seyen die heutigen Walachen, welche sich in ihrer Sprach* Rumuin *nennen...*"[13]. Învățatul brașovean Martin Schmeitzel, profesor la Universitatea din Halle, spune, de asemenea, că românii își spun lor înșiși Rumunyos: „... *quo se ipsos* Rumunyos *h.e. Romanos vocitant*"[14]. Varianta Rumuin, alături de alta cu *o* în silaba inițială neaccentuată, Romuin, apare într-un text latinesc din anul 1728, datorat lui Georg Soterius, care a fost amintit și mai înainte: „*Ipsimet Valachi se ipsos* Romuin *et* Rumuin, *id este Romanos, vocant*"[15].

---

[8] În lucrarea *Origines et ocassus Transsylvanorum...*, Authore Laurentio Toppeltino de Medgyes, Luguduni..., anno 1667.
[9] G. Bonfante, *L'idea dell'origine latina del romeno...*, p. 337; Armbruster, *op. cit.*, p. 180.
[10] Armbruster, *Romanitatea*, p. 181.
[11] *Op. cit.*, p. 182.
[12] *Op. cit.*, p. 225.
[13] *Op. cit.*, p. 221.
[14] *Op. cit.*, p. 227.
[15] *Op. cit.*, p. 226.

Este greu de spus în ce măsură varianta cu *o* reflectă o situaţie existentă, într-adevăr, în graiurile populare româneşti, sau dacă nu cumva ea este de pus, mai degrabă, pe seama influenţei etimonului lat. *Romanus*. Acesta este mereu prezent în mintea învăţaţilor care scriau despre români. Faptul rezultă şi din exemplele care urmează. A. Illia, la 1730, scrie: „... *quorum posteros sese hodieum Valachi, deducta a Romanis nomenclatione* Rumun *sive* Romun *fatentur*"; într-o lucrare de geografie, în limba latină, din anul 1732: „... *qui se* Rumenos *seu* Romanos *apellant*"[16]. Martin Felmer, creatorul denumirii *Romanien* 'ţările locuite de români', foloseşte, ca *nomen ethnicum*, varianta Rumuni, la 1764[17].

Variantele Rumuny, Rumanye, Rumunya, alături de Romunius, se întîlnesc la A. Fr. Büsching, *Neue Erdbeschreibung*, Hamburg, 1780, p. 1446 şi 1618[18]. Rumunje *oder* Rumanje se numesc pe ei înşişi şi aromânii, scrie, la 1774, J. Thunmann, *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, Erster Teil, p. 344[19]. Despre românii din Banat, Horany, în *Ungar. Magazin*, Preßburg, 1782, II, p. 401, scrie că „*sich noch* Rumenesti *nennen*"[20]. Un alt învăţat, J. Chr. v. Engel, în lucrarea *Geschichte des Ungrischen Reichs und seiner Nebenländer*, Halle, 1797-1808, este de părere, de asemenea, că românii îşi spun „*von jeher* Rumuni *oder Römer*"[21]. Ideea apare şi la I.S. Vater, în 1809: „... *stets* Rumanje *oder* Rumukje *d.i. Römer*", în *Mithridates oder allg. Sprachkunde...*, II, Th., Berlin[22]. Th. Gartner observă că în ultima variantă s-a strecurat o greşeală de tipar. O formulare asemănătoare despre numele etnic în discuţie se întîlneşte şi în *Reisebeschreibung*, XIII, 1812, p. 172: „... *sich in ihrer Sprache* Rumunen *oder Römer nennen*"[23]. Variantele Rumuni, Rumuny, precum şi expresia *limba* rumunjaszka, apar în scrierea, îndreptată contra românilor, *Erweis, daß die Walachen nicht römischer Abkunft*

---

16 *Op. cit.*, p. 231, şi nota 61.
17 Armbruster, *Sinn und Bedeutung*, p. 131.
18 Gartner, *Über den Volksnamen*, p. 14; Miron, *op. cit.*, p. 186.
19 Gartner, *op. cit.*, p. 14; Capidan, *Aromânii*, p. 5, nota 1.
20 Miron, *op. cit.*, p. 185; Gartner, *op. cit.*, p. 14, 48.
21 Gartner, *op. cit.*, p. 14, 19; Miron, *op. cit.*, p. 186.
22 Gartner, *op. cit.*, p. 14, 50.
23 *Op. cit*, p. 14.

sind..., Buda (Ofen), 1827[24]. De asemenea, U.J.H. Becker, în *D. Allg. Encklopädie v. Ersch u. Gruben*, I. Section, 29. Bd., Leipzig, 1837, este de părere că poporul român se numeşte pe el însuşi „*am liebsten* Rumanje"[25], iar J.K. Schuller, *Umrisse und krit. Studien zur Gesch. v. Siebenbürgen*, 1. Heft, Hermanstadt, 1840, precizează, de asemenea, că: „... *ihr Eigenname* Rumunen" [ist.][26].

La 1841, aromânii apar, din nou, sub denumirea Rumunjos: „... *nennt sich ein Theil der Bevölkerung in Thracien, Thesallien und Albanien Wlachen (Blachoi) oder* Rumunjos", scrie J.G. Kohl, *Reisen im Innern von Rußland und Polen*, 3. Th., Dresden und Leipzig[27]. Dar nu numai aromânii, ci şi moldovenii „*nennen sich* Rumanjos *(Römer)*"[28]. Denumirile Rumuni, Rumeni apar şi la S.u.A. Schott, în „Austland, 12. Bd., Stuttgart und Tübingen, 1842[29]. În această publicaţie (anul 1845), se face precizarea că: „... *mehrere Völker, namentlich die Churwelschen und die Walachen den Namen* Roman, Romën, Rumun" [führen][30].

Varianta cu *u* neaccentuat în silaba iniţială mai apare după cum urmează: Rumunen, în 1857, la E.A. Bietz, *Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens u.s.w.*, Hermannstadt[31]; Rumunjè, îm 1857, „Das Ausland", 30. Bd., Stuttgart und Tübingen[32]; Rumuni, în 1857, la R. von Czornig, *Ethnographie d. österr. Monarchie*, Wien[33]; Rumunj *oder* Rumagnesch, în 1861, la L. Böhm, *Gesch. d. Temeser Banats*. Leipzig, în următorul context: „*Die Nation selbst nennt sich* Rumunj *oder* Rumagnesch, *d.h. Romuli oder Romani*"[34]; observăm că grafia *gn* ar putea să reflecte o rostire cu *ń* palatal, posibilă în graiul bănăţean; Rumuni, sg. Ruman, limba rumuneschti, tzara rumuneaska (= Muntenia), în 1861, la G. Lejean, *Ethnographie der europäischen Türkei (fr. und dt.)...*,

---

24 *Op. cit*. p. 14, 51.
25 *Op. cit*., p. 14, 51.
26 *Op. cit*., p. 14, 52.
27 *Op. cit*., p. 14–15, 52.
28 *Op. cit*., p. 14, 52.
29 *Op. cit*., p. 15, 52.
30 *Op. cit*., p. 15, 52.
31 *Op. cit*., p. 15, 56.
32 *Op. cit*., p. 15, 56.
33 *Op. cit*., p. 16, 56.
34 *Op. cit*., p. 16–57.

Gotha[35]; *Rumenien*, în 1861, la R. Kunisch, *Bukarest und Stambul. Skizzen aus Ungarn*, Rumenien *und Turkei*, Berlin; Rumänien, ca nume de ţară, alături de *Donaufürstenthümer*, este semnalat în 1864, în publicaţia „Das Ausland", 37. Bd., Stuttgart und Tübingen, p. 425[36]; Rumänen, în 1877, în titlul lucrării lui Schwicker, *Die Herkunft der* Rumänen[37]; Rumänen, în 1878, la E. Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der* Rumänen, Bucureşti; Rumunen, rumunisch, în 1879, la Fr. Miklosich, *Die Wanderungen der* Rumunen, în 1882, *Beiträge zur Lautlehre der* rumunischen *Dialekte* şi, încă în 1862, *Die slavischen Elemente im* Rumunischen, Wien (Fr. Miklosich a rămas fidel acestei variante mai vechi); Rumänen, în 1880, la Jos. Lad. Pič, *Über die Abstammung der* Rumänen; Rumänen, în 1883, la Paul Hunfalvy, *Die* Rumänen *und ihre Ansprüche*; Rumänen, în 1891, la Traugott Tamm, *Über den Ursprung der* Rumänen.

Spre sfîrşitul secolului trecut, variantele Rumäne, Rumänin, rumänisch, Rumänien se generalizează şi rămîn în uz pînă astăzi în toate ţările de limbă germană.

Am lăsat la urmă varianta grafică în care, în loc de *u*, apare *ou*, iar vocala accentuată este transcrisă *ai*. Valorile fonetice ale acestor grafeme sînt *u*, respectiv *e*. Exemplele provin din scrierile unor români, de aceea este lesne de înţeles că ne aflăm în faţa unei influenţe a grafiei franceze. Astfel, într-o broşură tipărită la Viena, în august 1848, se spune: „*Die politische Stellung der* Roumainen *(Moldo-Walachen) gegenüber der Turkei...*"[38]. Tot la Viena, în acelaşi an, într-un articol apărut în „Constitution", din 15 august, se vorbeşte despre Roumainen şi despre „... *das*... roumainische *Volk*"[39]. Această grafie nu a avut aderenţi.

Exemplele prezentate demonstrează că prezenţa vocalei *u* în cuvintele Rumäne, Rumänin, rumänisch şi, apoi, şi în numele de ţară Rumänien, îşi are originea în limba germană a saşilor transilvăneni. Cărturarii saşi au auzit acest mod de rostire direct de la românii cu care convieţuiau. Graiurile româneşti vorbite în sudul

---

[35] *Op. cit.*, p. 16, 57.
[36] *Op. cit.*, p. 9.
[37] Philippide, OR, I, p. 697.
[38] *Anul 1848*, IV, p. 48.
[39] *Op. cit.*, III, p. 216, 217.

Transilvaniei și în părțile centrale și de nord-est ale acestei provincii, unde se află și principalele așezări săsești, cunosc și folosesc pînă astăzi varianta *rumân* (și derivatele *rumâncă* sau *rumână* 'româncă', *rumânesc, -ească, rumânește*). Unele din acestea, dar mai ales radicalul *rumân*, apar, cum s-a văzut, în mod neîntrerupt, în scrierile cărturarilor sași, începînd din secolul al XVII-lea. Poate că în impunerea variantei cu *u* a avut un oarecare rol și faptul că numele oficial, și vechi, al principatului românesc de la sud de Carpații Meridionali, cu care orașele săsești au avut, de-a lungul secolelor, intense legături economice, politice și culturale, avea, de asemenea, *u* în determinativul adjectival: *Țara* Rumânească. Românii de aici își spuneau lor înșiși rumâni. De aceea, cînd unii învățați germani, ca Th. Gartner sau G. Weigand, au susținut că adevărata formă, neinfluențată de latiniști, a numelui nostru etnic este cea cu *u*, ei aveau, parțial, dreptate. Spusele lor sînt juste, dacă le raportăm la realitatea lingvistică din graiurile românești vorbite în Transilvania și, în mare măsură, în Muntenia, Oltenia și Banat. Ele nu sînt, însă, valabile pentru graiul moldovenesc, precum și pentru unele graiuri din Muntenia, din Dobrogea sau din Oltenia, care cunosc varianta cu *o*.

b) Varianta cu *o* neaccentuat

Prima atestare a formei cu *o*[40], Romuini, apare la părintele istoriografiei săsești, Johannes Lebel (cca. 1490–1566): „*Idcirco*

[40] Atestări mai vechi se găsesc la umaniștii din alte țări. Astfel, la 1463, Nicolaus Machinensis, episcop de Modrussa, în Dalmația, scria în lucrarea, încă nepublicată, *Historia Gotica*: „... *et cum ignotis congressi, dum linguae explorant comertium* [sic], *an* Romane *loqui norint interrogant*". G. Bonfante, *Studii romeni*, p. 318, observă: „... e à sentito qualcuno domandare se egli (od altri) parlasse *romîn*, cioè *romane*, che è allora (se non erro) la più antica testimonianze di questa parola". Același lingvist italian (*op. cit.*, p. 319) dă un pasaj din panegiricul făcut de teologul italian Pietro Rausano lui Matei Corvin (mort în 1490), în care se spune: Romanus *es genere*, Romanus *es origine*, Romanum *et ac Latinum hominem nos Itali asserimus, affirmamus, praedicamus* [subl. n.] referindu-se la originea românească a regelui. Adverbul romanechte e atestat, în 1574, la Pierre Lescalopier, *Voyage fait par moi Pierre Lescalopier, parisien, l'an 1574, de Venise à Constantinople*: „*Ceux du pays se disent vrays successeurs des Romains et nomment leur parler* romanechte, *c'est-à-dire romain; la plus part de leurs parolles sont demies italiennes et demies latines meslées de grec et de baragouin*" (G. Bonfante, *op. cit.*,

vulgariter Romuini *sunt appellati*"[41]. Vorbind despre moldoveni, J. Tröster, în lucrarea citată, din 1666, spune că aceştia îşi spun lor Romunos: „...*nennen sich* Romunos"[42]. Să fie, oare, vorba de o atestare a variantei moldoveneşti cu *o*? Este greu de probat. Adjectivul Romanensis este folosit, referindu-se la limba română, de G.G. Kirchmajer, în 1686, în lucrarea *De lingua Vetustissima Europae Celtica et Gothica*, Wittenberg: „... Romanensis *in Walachia et alibi locorum*..."[43]. Reţinem observaţia făcută de lingvistul italian: „Troviamo qui dunque usato – per la prima volta, credo, da non Romeni – l'aggettivo *Romanensis* (si noti poi che l'autore sa che la lingua *Romanensis* non si parla solo in Valacchia, ma anche altrove)".

Variantele cu *o* se înmulţesc în secolul al XVIII-lea. Astfel, într-un edict al împăratului Leopold I, din 1701, românii sînt numiţi Romeni[44]. În 1708, un autor anonim austriac scrie că „muntenii şi moldovenii sînt numiţi în limba maghiară *Ola*, în săseşte *Bloch*, în româneşte ei se numesc pe ei înşişi Romun" („... *in der Wallachischen selber* Rumun *gennant*")[45]. Varianta Romunx (ultima literă trebuie să fie o greşeală de tipar) e atestată, în 1722, în *Allgemeines Historisches Lexicon*, IV, Leipzig, p. 708-709. După ce se arată originea romană a românilor, se spune, în continuare, că: „... *daher sie sich bis auf diese stunde noch* Romunx, *das ist Romanos*

---

p. 323; E. Coseriu, *Die rumänische Sprache bei Hieronymus Megiser* (1603), p. 480; Armbruster, *Romanitatea*, p. 114). Varianta Romuni apare şi la italianul Anton-Maria del Chiaro, în 1718: „*Chiamansi adunque in lingua loro* Romuni...". În numele oficial al ţării şi în denumirea limbii, apare, însă, varianta cu *u*, pe care autorul a auzit-o la faţa locului: „... *e la patria loro... la chiamano* Tzara Rumaneàsca, *la loro lingua:* limba rumaneàsca..." (Armbruster, *op. cit.*, p. 222, nota 23). În sfîrşit, varianta Romunius se întîlneşte, în 1804, în *Catalogo delle lingue consciute*, publicat de iezuitul Lorenzo Hervás y Panduro: „*I Valaki danno a se stessi il nome* Romunius: *e gli Ungari danno loro quelli di Olahok*..." (G. Bonfante, *op. cit.*, studiul *Sulla conoscenza della lingua romena in Europa*, p. 303; E. Coseriu, *Rumänisck und Romanisch bei Hervás y Panduro*, p. 127; *Das Rumänische im Vocabolario von Hervás y Panduro*, p. 397, 402, nota 33).

[41] Armbruster, *Romanitatea*, p. 84, nota 51.

[42] *Op. cit.*, p. 177.

[43] Bonfante, *op. cit.*, p. 300.

[44] Armbruster, *Romanitatea*, p. 238 (nota 87).

[45] *Op. cit.*, p. 218.

nennen"[46]. În 1723, inginerul Friedrich Schwanz von Springfels, care a făcut o hartă a Olteniei, scrie că românii îşi spun lor romun[47]. La 1725, Fr. Fasching, într–un exemplu de limbă română, foloseşte varianta cu *o*: „*noi sentem di sange* Romuna"[48]. Varianta Romuin, alături Rumuin, a fost menţionată mai înainte, pentru anul 1728, la Georg Soterius[49]. La 1728, în *Versuch einer Historie der Gelehrtheit*, Jena, p. 382-383, se afirmă despre munteni şi moldoveni că îşi spun în limba lor Romunyos: „... *dies Nationes sich in ihrer Sprache noch zur Zeit* Romuñyos *nennen*"[50]. În 1731, într-o carte de geografie intitulată *Geografia globi terraquei synopsis*, se spune că românii se numesc pe ei Romunos *seu Romanos*: „... *in dem sie sich nennen* Romunos *seu Romanos bis auf unsere Zeit...*"[51]. La 1742, în *Baseler Lexikon*, reapare varianta Romunx, cu aceeaşi greşeală de tipar ca în lexiconul publicat cu 20 de ani mai înainte, la Leipzig: „... *sie [die Einwoner der Wallachey] sich bis auf diese stunde noch* Romunx, *das ist Romanos nennen*"[52]. La 1748, Joannes Tomka Szaszky scrie că Muntenia s-ar numi Romvlia. Confuzia este preluată şi de A.F. Büsching, *Neue Erdbeschreibung*, unde se spune, însă, că nu ţara, ci locuitorii ei s-ar numi pe ei înşişi Romulien: „... *sie selbst aber sollen es* Romulien ... *nennen*"[53].

În anul 1764, învăţatul sas Martin Felmer creează numele geografic Romanien, prin care, pentru prima dată în limba germană, sînt denumite cu un singur termen (creat de la numele etnic, latinizat, *romani*), toate cele trei mari provincii locuite de români: Moldova, Muntenia şi Transilvania.

Tendinţa spre variante latinizante (modelate după etimonul *Romanus*), pe care am constatat-o, de-a lungul a două secole, la numeroşi cărturari germani (aşadar înaintea curentului latinist românesc), se va intensifica în decursul secolului al XIX-lea sub influenţa reprezentanţilor Şcolii ardelene şi a continuatorilor acesteia.

---

[46] *Op. cit.*, p. 223 (nota 24).
[47] *Op. cit.*, p. 223.
[48] *Op. cit.*, p. 226.
[49] *Op. cit.*, p. 226.
[50] *Op. cit.*, p. 228 (nota 48).
[51] *Op. cit.*, p. 228.
[52] Gartner, *Über den Volksnamen*, p. 14; Miron, *op. cit.*, p. 186.
[53] Armbruster, *op. cit.*, p. 236 (nota 34).

În lucrările redactate în limba germană ale acestora, sînt puse în circulație denumiri ca: *Romanier* 'români', *Romanen* 'români', *das Romanische* 'limba română', *romanisch* 'românesc', 'românește', *Romanien* 'Muntenia', *das Dakoromanische* 'limba română', *dakoromanisch* 'românesc', *Romäni* 'români', *das Romänische* 'limba română', *Romainen* 'români' etc. Unele din acestea sînt preluate și de autori germani. Asistăm, astfel, la un amestec de forme, care durează pînă către sfîrșitul secolului, cînd limba germană de cultură se va fixa la variantele care sînt în uz și astăzi: *Rumäne, Rumänin, rumänisch, Rumänien.*

Varianta *Romun*, predominantă înainte de 1800, mai apare sporadic în secolul al XIX-lea. Astfel, o întîlnim în 1854, (și 1859), la J.F. Neigebaur, *Beschreibung der Moldau und Walachei*, Leipzig: „... *die Walachen oder Romunen wie sie sich selbst nennen*", precum și în 1853, la H. Stupnicki, *Das Königreich Galizien und Lodomerien*, Lemberg: „... *sich selbst Römer oder* Romunis *nennen*..."[54].

În schimb, creațiile de factură latinistă pregnantă sînt tot mai des folosite. Astfel, la 1808 întîlnim varianta Romanier, cu sensul 'aromâni', în titlul lucrării lui Gh. Const. Roja, *Untersuchungen über die* Romanier... *welche jenseits der Dona wohnen*, nemțește și grecește[55]. În 1813, adj. romanisch(e) este folosit de cărturarul aromân M.G. Boiagi cu sensul 'referitor la dialectul aromân', în titlul lucrării sale Romanische *oder Macedonowlachische Sprachlehre*, Viena. Varianta latinizată apare și în titlul versiunii grecești: GRAMMATIKH RΩMANIKH...[56].

Expresiile folosite de cărturarii români, cum sînt *limba daco-românească, dacoromân* 'român', *dacoromânesc* 'românesc', sînt transpuse și în limba germană. La 1829, Șt. Niagoe, în *Calendar românesc pe anul 1829*, Buda, folosește expresia Daco-Romanische Sprache[57], care apare, în aceeași formă germană, și în același an, și în lucrarea lui Gh. Mutso, *Ortografia limbei daco-române*, Pesta, românește și nemțește[58]. Expresia este folosită și de

[54] Gartner, *op. cit.*, p. 15, 54, 55.
[55] BRV, IV, p. 284; II, p. 537.
[56] BRW, III, p. 72–73.
[57] BRV, III, p. 623.
[58] BRV, III, p. 630.

unii cărturari germani, de pildă de L. Diefenbach, care publică la Leipzig, în 1831, lucrarea *Über die jetzigen romanischen Schriftsprachen, die spanische, port ... und* dakoromanische[59]. Ea mai apare şi la 1848 în scrierile lui Daniel Roth, medic şi pastor sas, care s-a stabilit un timp, ca medic militar, în Ţara Românească, la Rîmnicu Sărat şi, apoi, în Moldova, la Iaşi (mort în 1859). Acesta vorbeşte despre „... *eine mögliche* Dakoromanische *Monarchie unter Osterreichs Krone*"[60].

Urmează acum mai multe exemple cu variantele *Romanier*, *Romanen*, *romanisch*, cu sensurile 'român(i)", 'românesc', 'româneşte'.

În 1830, varianta Romanier 'români' este folosită de Eftimie Murgu, *Widerlegung der Abhandlung: Erweis, daß die Wallachen nicht römischer Abkunft sind*, Ofen: „... *über den römischer Ursprung der* Romanier *oder sogennanten Wallachen*"[61]. În 1845, T. Bendella, referindu-se la limba vorbită de românii din Bucovina, în lucrarea sa *Die Bukovina im Königreiche Galizien*, Wien, p. 13, spune că: „*Ihre Sprache ist die moldauische, auch* romanische *gennant*"[62]. De asemenea, Romanier 'românii din principate', alături de *Ardelier* 'ardeleni', apar într-un raport întocmit, în 1847, de Timon: „*Über die in Fürstenthümern vermuthete Union der* Romanier *und* Ardelier"[63]. Tot în 1847, sînt atestate denumirile Romanischer *Verein* şi Romanischer *Stundenten Verein*, nu cu sensul 'romanic', ci 'românesc'[64].

În anul următor, 1848, numărul atestărilor creşte simţitor. Faptul se datoreşte scrierilor în limba germană ale ardelenilor August Treboniu Laurian şi Ioan Maiorescu. Acesta din urmă, ca reprezentant al guvernului provizoriu revoluţionar din Bucureşti pe lîngă Dieta de la Frankfurt, a redactat numeroase memorii, scrisori etc., în care a expus oamenilor politici şi opiniei publice interesele fundamentale ale poporului român. Acestor doi ardeleni li se alătură

---

[59] Gartner, *op. cit.*, p. 51.
[60] Bodea, *Lupta*, p. 135.
[61] BRV, III, p. 693.
[62] Gartner, *op. cit.*, p. 12.
[63] Bodea, *Lupta*, p. 83.
[64] *Op. cit.*, p. 82, 83.

şi alţi revoluţionari ai vremii, precum şi unii publicişti şi oameni politici germani.

August Treboniu Laurian, în *Memoriul românilor transilvăneni adresat Parlamentului Austriei* (atribuirea este probabilă), vorbeşte despre „*die* romanische *Nation*", iar pe români îi numeşte Romanen: „... *als* Romanen *bitten wir um jenen für die freie, materielle, sociale und politische Entwicklung in den Donaufürstenthümern*"[65]. În acelaşi memoriu, românii transilvăneni şi cei bucovineni sînt numiţi „*Die* Romanen *der österreichischen Monarchie*", iar poporul român, în totalitatea lui, este denumit şi „*der* romanische *Volksstamm*"[66].

În scrierile lui Ioan Maiorescu, din acelaşi an, este folosită, adeseori, varianta *die* Romanen 'românii'[67]. Remarcabilă este denumirea creată de I. Maiorescu Romanien-Walachei, pentru 'Muntenia', 'Ţara Românească': „... *in eigentlichen* Romanien-Walachei"[68]. Ea a avut ca model denumirea care circula atunci, România, cu acelaşi sens. Dar procedeul lingvistic, caracteristic pentru limba germană, este, de fapt, acelaşi procedeu folosit în 1764 de învăţatul sas Martin Felmer, în creaţia sa, identică cu a lui I. Maiorescu, dar mult mai veche, Romanien. Se poate spune, cu siguranţă, că I. Maiorescu nu a cunoscut numele geografic creat de M. Felmer.

Cînd trebuia să se refere la cele două principate, I. Maiorescu folosea expresia *Die* romanischen *Fürstenthümer Walachei und Moldau*[69]. Un memoriu redactat de diplomatul I. Maiorescu este intitulat „*Denkschrift des Bevollmächtigen der* romanischen *Donaufürstenthümern*"[70]. Aceeaşi expresie o întîlnim într-o broşură apărută la Viena în august 1848: „... *in den* romanischen *Donaufürstenhümern*"[71]. Ideea formării unui stat naţional unitar românesc, pentru care I. Maiorescu a militat cu pasiune, alături de N. Bălcescu, îşi găseşte formularea în expresia *Ein* romanisches

---

[65] *Op. cit.*, p. 339.
[66] *Op. cit.*, p. 326, 327.
[67] *Anul 1848*, IV, p. 414; V, p. 365.
[68] *Anul 1848*, IV, p. 415.
[69] *Anul 1848*, V, p. 11.
[70] *Anul 1848*, IV, p. 414.
[71] *Anul 1848*, IV, p. 71.

Reich: „... *nur durch die Gründung eines starken* romanischen *Reiches*"; „*Ein mit Deutschland natürlich verbundenes* romanisches *Reich*" (în ultimul caz. este vorba numai de Principate)[72]. Pentru 'români', I. Maiorescu pune în circulaţie şi denumirea Ostromanen[73]. O întîlnim, în acelaşi an, şi la deputatul german Schulz, care ţine o cuvîntare în „Nationalversammlung zu Frankfurt a.M." despre „*das Aufstreben der* Ostromanen *zur Freiheit*"[74].

Varianta Romanen se găseşte şi în revista „Das Ausland", 37. Bd., Stuttgart und Tübingen, 1864, p. 425: *Walachier oder* Romanen[75]. Mai apare, apoi, şi în titlul unui articol de Aron Densusianu, Romanische *Poeten*, care nu înseamnă 'poeţi romanici', ci 'poeţi români'[76]. A. Densusianu analizează traducerile făcute de Ludovic Staufe din poezia cultă românească şi tipărite într-o culegere intitulată tot Romanische *Poeten*, apărută în 1865[77].

După această dată, variantele care vădesc o prea mare apropiere de etimonul Romanus încep să dispară din uz. Ele dădeau naştere unor confuzii supărătoare. Alături de germ. *Römer* 'roman', exista *Romane* 'romanic'. Cînd a mai apărut şi *Romane* cu sensul 'român', confuzia a fost şi mai mare. Pentru a o evita, unii (Maiorescu, Schulz) au recurs la denumirea *Ostromanen* 'românii de răsărit', dar ea însemna, mai degrabă, 'romanicii de răsărit'. Sensul din urmă era pus în corelaţie cu cel al denumirii savante *Westromanen* 'popoarele romanice din vestul Europei'. Aceste denumiri, corecte lingvistic, adică din punctul de vedere al istoriei limbilor romanice, nu aveau însă suport în limba germană vorbită, de aceea nu s-au impus. Limba germană de cultură s-a oprit asupra variantelor care au vocala accentuată *ä*.

Varianta cu grafemul *ä* este, probabil, creaţia unui român, a lui Mihail Kogălniceanu. Ea este consemnată, pentru prima dată, în anul 1837, cînd un moldovean anonim susţine, în „Magazin für deutsche Literatur des Auslandes", Berlin, că românii s-au numit pe ei, tot

[72] *Anul 1848*, V, p. 11, 366.
[73] *Anul 1848*, V, p. 363.
[74] *Anul 1848*, V, p. 216.
[75] Gartner, *op. cit.*, p. 9.
[76] „Familia", II (1866), Pesta.
[77] BALRL, p. 208.

timpul. Romäni[78]. Lingvistul austriac Gartner nu știe cine era acest „moldovean". Dar, în epocă, credem noi, numai M. Kogălniceanu putea fi considerat ca autor. Într-adevăr, el a publicat, tot acum, lucrarea *Moldau und Wallachei*. Romänische *oder Wallachische Sprache und Literatur von einem Moldauer*[79], în care, chiar de la început, se face precizarea că denumirea *Wallahisch* este necunoscută în Moldova, și chiar în Muntenia, și că în ambele provincii se folosește denumirea Romänisch 'limba română'[80].

Variantele Romäne(n), adj., adv. romänisch aveau avantajul că evitau confuzia cu denumirea *Romanen* 'romanici' și *romanisch* 'romanic'. Ele sînt folosite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea paralel cu variantele Rumane(n), rumänisch. Astfel, în 1859, J.K. Schuller își intitulează culegerea de poezii populare românești Romänische *Volkslieder*. În 1892, W. Rudow, *Geschichte des* Rumänischen *Schrifttum*, Wernigerode, la p. 232, face precizarea că, la dorința prietenilor lui români, va folosi în viitor numai varianta romänisch, în loc de rumänisch[81]. Oscilația între variantele Romänien-Rumänien, romänisch-rumänisch a continuat în publicațiile de limbă germană din Transilvania și Banat pînă în anii care au urmat primului război mondial[82].

Un caz izolat îl constituie varianta, atestată o singură dată, *Romainen* 'români'. Ea apare, în 1859, la J.F. Neigebaur, *Beschreibung oder Moldau und Walachei*, ed. a II-a, Breslau: „*Die Walachen der, wie sie sich selbst nennen die* Romainen"[83] (cf. varianta, dată mai sus, *Roumainen*).

În toată perioada pentru care avem atestări ale variantelor numelui nostru etnic (fie ele cu *u*, fie cu *o*, etc), în scrierile grmane au fost întrebuințate, cu o freevență și mai mare, denumirile *Wlachen*, *Wallachen*, *Wallachei* etc., care erau străvechi. În a doua jumătate a secolului trecut, limba germană de cultură părăsește aceste

---

[78] Gartner, *op. cit.*, p. 14, 51.

[79] M. Kogălniceanu, *Opere*, I. *Scrieri istorice*, ed. A. Oțetea, București, 1946, p. 535–555.

[80] *Ibidem*, p. 535, și nota 2.

[81] Gartner, *op. cit.*, p. 3.

[82] Vezi Klaus Heitmann, în recenzia lucrării Arvinte, *Die Rumänen. Ursprung, Volks- und Landesnamen*, recenzie apărută în „Südost–Forschungen", Band. 41, München, 1982, p. 514–517.

[83] Gartner, *op. cit.*, p. 15, 56.

denumiri, în favoarea celor a căror istorie am încercat să o schițăm aici. Procesul nu s-a petrecut fără o anumită rezistență din partea adepților vechilor denumiri. El este surprins de R. Roesler, într-un pasaj pe care îl dăm aici: „Man hat die Walachen... in jüngster Zeit auch bei uns angefangen, R o m ä n e n [subl. n.] zu nennen und nicht alle sind mit der Beseitigung des Names der erst seit Jahrhunderten galt, zufrieden und schelten ihn eine unhnütze neue Mode. Aber als man noch Walachen sagte, wußte gar mancher nicht welche Nationalität darunter zu verstehen sein, man konnte in Petersburg sagen, es sind Slaven und man fand wenigstens aus diesem Grund nichts dagegen einzuwenden, wenn man sie Russland einverleibte."[81]

Numele de țară *Rumänien* a fost creat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, de la radicalul *Rumäne* + *en*, după modelul denumirilor geografice curente ca *Italien*, *Schweden*, *Belgien*, *Spanien* etc. El a fost recunoscut și acceptat în documentele oficiale internaționale după tratatul de la Berlin, din iulie, 1878.

2. Reflexele vocalei din silaba accentuată

Analizînd exemplele de mai sus, constatăm că vocala românească *î* (închisă, nerotunjită, din seria posterioară) a fost reflectată în germană prin vocalele (sau diftongii) *ú*, *úi* (*vi*), *á*, *ái*, *ä* (*ae*), *é*. Dacă facem abstracție de variantele grafice (*vi* = *úi*, *ai*, *ae*, *é* = *ä*), ajungem la patru tipuri principale, pe care le vom prezenta pe scurt, fără a mai repeta exemplele din paginile precedente.

a) Varianta cu *u* accentuat

Apare în peste 30 de atestări, care se înșiră pe parcursul a mai bine de trei secole. Este prezentată atît în variantele care au *u* în silaba inițială, cît și în cele care au *o* (*rumun* și *romun*) și a apărut la sașii din Transilvania, răspîndindu-se, apoi, în Apus. Schimbarea lui *î* românesc, precedat de labială, în *u* are loc și în alte împrumuturi făcute de sași din limba română. Faptul constituie un argument în

---

[81] După cum se vede, R. Roesler era adeptul variantei cu *o*, *Romäne*. Citatul este din Romänische *Studien. Untersuchungen zur ältesten Geschichte* Romäniens, Leipzig, 1871, p. VII. Prefață. În altă lucrare, *Dacier und* Romaenen, Wien, 1867, el folosise varianta cu *ae*.

plus pentru originea săsească a variantei în discuție. Vom da cîteva exemple de cuvinte cu *î* accentuat, reflectat ca *u* în vorbirea sașilor:[85] *Bullea See*, în loc de rom. *Bîlea* (*Lacul Bîlea, Cabana Bîlea*); *pune*, în loc de (prep.) *pînă*; *punsə*, pentru rom. *pînză*; *fuškein*, pentru (prez. ind.) *fîșcăi* 'șuier'; *wunt*, pentru *vînt*; *wunete*, pentru *vînătă*; *vurf*, pentru *vîrf*; toponimul *Mundra*, pentru *Mîndra* 'vîrful Mîndra'; *mutsə*, pentru *mîță*; *mune*, pentru *mînă*; *septemune*, pentru *săptămînă*; *pomunt*, pentru *pămînt*; *mormunt*, pentru *mormînt*. Tot așa, varianta ardelenească *rumân* a putut deveni, și a devenit, *rumun*.

b) Varianta cu *úi* accentuat

Este atestată de cinci-șase ori. O singură dată este scrisă și *vi*. Originea ei se află tot în graiul sașilor transilvăneni. Aici, vocala *ú* se diftonghează, uneori, în *úi*[86]: săs. *Karbuine*, pentru *Cărbune* (*Toider Karbuine*); săs. *Tuiffa* (anul 1530), pentru *Tufă*; săs. *Poynte* (anul 1530) pentru *Punte*; săs. *Buyn* (anul 1341), toponimic, pentru *Bun*; săs. *Padwyre Lugofot* (anul 1538), pentru *Pădure Logofăt* (apar și variantele *Padwere*, în anul 1534, *Paduere*, în 1538). Tot așa, varianta ardelenească a numelui etnic: *rumân* > *rumun* a devenit *rumuin*.

c) Varianta cu *á* accentuat

A fost înregistrată, în exemplele precedente, de aproximativ 40 de ori, frecvența cea mai mare fiind atinsă în scrierile din anul 1848 (15 ori). Perioada cuprinsă este de aproximativ un secol: de pe la 1764, pînă pe la 1866. Ea coincide cu epoca de înflorire a curentului latinist, cînd etimonul *Romanus* exercita o atracție puternică nu numai asupra cărturarilor români, ci și asupra unor învățați străini. Această variantă a contribuit la scoaterea din uz a formelor mai vechi, cu *ú* sau *úi*. Ea a pregătit terenul pentru variantele actuale cu *ă* accentuat.

---

85 Ele provin din lucrarea lui A. Bena, *Limba română la sașii din Ardeal*, Cluj, 1925, p. 20–21.

86 Dăm cîteva exemple din N. Drăganu, *Manuscrisul liceului grăniceresc „G. Coșbuc" din Năsăud și săsismele celor mai vechi manuscrise românești*, în DR, III, p. 495–496.

d) Varianta cu [illegible] accentuat

[illegible] este [illegible] pentru prima dată la M[illegible]
[illegible] Neavînd cum nota sunetul românesc *î*, el a re[illegible]
mult contemporani, la vocala etimonului latinesc, dar
[illegible] i s-a adăugat un semn în plus, spre a ara[illegible]
[illegible] grafic, că în română avem a face cu un alt sun[illegible]
[illegible] a scrie numele etnic al românilor și al derivatelor
germană avea avantajul că ducea la anihilarea coliziun[illegible]
între varianta latinizată germană *Romanen*, cu sensul
romanisch, cu sensul 'romînesc, -ește'), pe de o parte
puse în circulație de romaniști, *Romanen* 'romani[illegible]
'romanice', 'referitor la popoarele neolatine', pe de alt[illegible]
trebuie să fi fost principalul motiv pentru care germ[illegible]
oprit la grafia cu *a* și a renunțat la tradiția din secol[illegible]
care se fixase la vocala *u* (sau *ün*), vehiculată de căr[illegible]
aceea, se poate spune, într-un anumit sens, că var[illegible]
actuală a numelui etnic 'român' are și ea, la niv[illegible]
amprentă latinistă. În spatele semnului grafic *a* nu se a[illegible]
o existență reală în vreun dialect german, ori în vreun
căruia ar fi trebuit să i se găsească o transcriere adecv[illegible]
a reprezintă numai o inovație grafică, în faza inițială
fără acoperire în substanța fonetică. Aceasta a fost lua[illegible]
germane care aveau sunetul *a*. Fenomenul este i[illegible]
proveniență cărturărească și prezintă multe analogii cu
română, privitor la scrierea cu *â* a sunetului *î*, în radic[illegible]
derivatele sale.

Cât privește vocala *u* neaccentuată din sil[illegible]
[illegible] grafica ei în germana actuală a contribuit, ala[illegible]
grafica veche de aproximativ trei secole, aceeași ne[illegible]
concurența cu denumirea *Romanen*. Dintre cele două
[illegible] în a doua jumătate a secolului tr[illegible]
[illegible] a fost preferată, pînă la urmă, pentru [illegible]
[illegible] Astfel au luat naștere formele rum[illegible]

numelui poporului, limbii şi ţării locuite de români: *das rumänische Volk*, *die rumänische Sprache*, *Rumäne*, *Rumänin*, *Rumänien*[87].

[87] În variantele germane cu *ai*, *ae* din silaba accentuată, atestate sporadic, avem a face numai cu fapte de grafie. Prima este de provenienţă evident franceză. O menţiune aparte merită varianta cu *e*, semnalată încă la 1701, după care mai apare la 1732, 1782, 1842 şi 1861. Cel puţin în primele atestări, ea nu poate fi despărţită de formele acestui cuvînt atestate la umaniştii italieni (sau maghiari) menţionate mai sus: *Romenos*, *Rumeni*, *Rumena*. Varianta cu *é* este astăzi normală în limba italiană. Probabil că ea nu a avut nici un rol în apariţia variantei germane cu *ä*.

ANEXĂ

German studies in Romania*

The tardy development of German philological studies in Romania was due to the relatively late setting up of the first German language and literature chairs at the Universities of Bucharest and Iași. Both were, in fact, established at the beginning of this century. These events coincided with the activity of two Germanists, Simion Mândrescu (1868-1947) in Bucharest, and Traian Bratu (1875-1940) in Iași, both Transilvanyans by origin (the former from Rîpa de Jos, Mureș, the latter from Rășinari, Sibiu). The inaugural lecture of the course in German language and literature at the University of Bucharest was delivered on 5 November 1905[1], while in Iași, where a professorship in German philology had been created the same year, the first lecture was held two years latter, on 22 October 1907[2]. It should also be mentioned that Konrad Richter, Associate Professor at the Bucharest University introduced his course in December 1905[3]. Under these circumstances, characterized by the absence of a teaching and research tradition, it was natural that, for a rather long period of time, emphasis had to be laid on didactic activities, on the training of teachers of German for all grades (German had been introduced as a compulsory subject in Romanian schools as early as 1864). Simultaneously, at both universities remarkable efforts were made to create the necessary basis for scientific research: to set up college libraries, to provide tools and facilities necessary for scientific investigation (grammars, dictionaries, etc.), to train the students for subsequent independent research. Before concentrating on the original works of the staff of the two chairs, we should perhaps mention the status of German studies after 1918, when, as a

---

* Apărut in *Current Trends in Romanian Linguistics*, edited by A. Rosetti and Sanda Golopenția Eretescu, Editura Academiei R.S. România, București, 1978, p. 423-433 și 447-454.

[1] Mândrescu (1908); Klein (1929); Klein (1938); Paulini (1970); Capesius (1938).

[2] Bratu (1908); Klein (1929); Klein (1937); Iordan (1943); Andriescu (1960); Peretz (1971).

[3] Richter (1906).

consequence of the union of Transylvania with *Țara Veche* (The Old Land), a large number of speakers of German – the Transylvanian Saxons, the so-called Swabians in Banat and the Germans in Bukovina – all become citizens of the unified Romanian state. A detailed presentation of the Transylvanian school of German philology is beyond the scope of this account. For over half a century since the Union, Transylvanian Saxon scholars have continued the scientific traditions of the illustrious Germanists in Sibiu, Brașov, Bistrița, Cluj, etc., within the Romanian national state and have influenced the development of this science with Romanians. It is therefore justified to say a few words about the role, the scientific influence and the principal results of the research work on German subdialects done in Transylvania before its union with Romania. We do not intend to include the work done by Transylvanian Saxon scholars before 1918 among the Romanian German studies; we only wish to stress the outstanding merits of certain devoted, sometimes forgotten, scholars, thanks tu whose activity the Transylvanian school of German studies holds a prominent place within the German philology of German speaking countries[4]. It's necessary to give a brief outline of the activity of the pre-1918 Transylvanian Germanists because some o the major works which they started were continued long after that time, in some cases remaining an object of study to the present day. A good example is the Dictionary of the Transylvanian Saxon dialect which is included in the research plan of the Academy of the S.R. Romania in collaboration with the German Academy of Sciences in Berlin. The chairs of German studies in Bucharest and Iași were substantially supported by some of the Transylvanian Saxon Germanists (for example Karl Kurt Klein in Iași and Bernhard Capesius in Bucharest, during the interwar period).

The Saxons of Transylvania paid much regard to philological studies, in keeping with the then trend in European science. It is noteworthy that the philosopher and linguist G.W. Leibniz himself was interested in and encouraged the study of the German dialect

[4] The questions of Transylvanian Saxon linguistics are particulary difficult, especially those concerned with Transylvanian saxon dialects and their origins. We uote the following remark made by Klein (1959), 46: „Und nach wie vor bleibt Siebenbürgen in Fragen der deutschen Mundartforschung ein Testfall der Wissenschaft".

spoken by the Saxons of Transylvania. Later on, in the second half of the 19th century, remarkable studies were conducted in the field of historical and descriptive phonetics of the Transylvanian Saxon subdialects as well as of their morphological system and vocabulary, under the direct influence of the Neogrammarians. The object of study being a linguistic „island", isolated from German speaking territories, it was only natural that the first question to be tackled by researchers should be the origin of the Transylvanian colonists and the precise pin-pointing of the areas from which their ancestors had started eastward in the 12th and 13th centuries. That is why the main aim of all linguistic studies was to attempt to contribute to the solving of the so-called *Herkunftsfrage* 'the origin question' and to the discovery of the primitive motherland (*Urheimat*) of the Transylvanian Saxons. The method was based on a detailed comparison between the Transilvanian Saxons dialect and the German dialects in the assumed lands of origin, namely Luxembourg, the Mosel Valley, and the middle Rhine Valley. In the spite of the extremely strict methodology and the observance to the letter of „phonetic laws", the results of this linguistics comparison (*Sprachvergleichung*) were hardly satisfying. The questions posed by this mosaic of German subdialects – called the Transylvnian Saxon dialect – are much more intricate and currently represent the subject of studies performed by Germanists, both in Romania and other countries. The emphasis is no longer placed on comparison, but rather on the history of the language, i.e. on the study of those innovations within this dialect in the course of time as a result of some processes of linguistics mixture and levelling often contradicting „phonetic laws". Andreas Scheiner, a defender of this point of view as opposed to that of the Neogrammarians, talks about the so-called Transylvanian inner colonization (*Binnensiedlung* or *siebenbürgischer Innerkolonisation*)[5]. In spite of the older theory about a transplant and recreation of the Western German dialectal image in this new country, there existed in Transylvania several kernels or initial nuclei, called *Ausgangskerne* in German, from which originate the present Transylvanian Saxon subdialects, formed as result of the processes of linguistic mixture and levelling. After

[5] Klein (1966), 102.

W. Mitzka. Karl Kurt Klein[6] uses the term *Sprachhorste* for these colonisation nuclei. The sources of the Transylvanian Saxon dialect can be found both in the *niederdeutsch* and the *oberdeutsch* German dialects: then there are a *mittelfränkisch* level, a *niederfränkisch* and a Waloon one as well as an *ostmitteldeutsch* level. The resemblances with the Luxembourg dialect, which is itself the result of a dialect mixture, do not account for all the characteristic features of the Transylvanian Saxon dialect. A great many such feature belong to other dialects of German. This short presentation of the origin of the Transylvanian Saxon dialect points aut the great importance of this question both for applied and theoretical linguistics, with the implications regarding the research and interpretation methods used for the dialect facts all over the German speaking area.

A great number of the Transylvanian Saxon scholars around 1900 and during the first two decades of the 20th century belonged to what G. Kisch and then Kart Kurl Klein called „the Năsăud Germanic school". In fact, the first representatives of this school can be placed at about the middle of the 19th century. Karl Kurt Klein wrote a paper on this school, which he later developed into a full-length volume (1943). The same researcher reviewed the linguistic studies of all Transylvanian Saxon scholars who had dealt with the history of Saxon colonization and the linguistic geography of this ethnic group (1959; 1965; 1966). Ample data on the history of Transylvanian Saxon lexicological studies, on the folklore, ethnography, toponymy and anthroponymy of this ethnic group are found in the Preface to the first section of the dialect dictionary by Schullerus (1908).

We shall confine ourselves to mentioning only some outstanding representatives among the Transylvanian Germanists. Most of them were either church ministers or college teachers, or both. Georg Bertleff (1833-1876) and Georg Friedrich Marienburg (1820-1886) lived about the middle of the last century. They are followed by Andreas Bertleff (1856-1922), Friedrich Kramer (1843-1911), Georg

[6] Klein (1966, 103). On the Northern Transylvanian mixed dialect, Krauss (1957), p. XVI of the preface: „Die nordsiebenbürgische Mundart ist also ein Kind aus der Ehe des Rheinischen und Ostmitteldeutschen, bei dem das Bayerische, wie viele Sprachzeugnisse beweisen, Pate gestanden, dem das Ungarische, Rumänische und Neuhochdeutsche aber auch ihre Geschenke dargebracht hat".

Keintzel (1858-1925), Adolf Schullerus (1868-1928), Gustav Kisch (1868-1938), Richard Huss (1885-1941), Andreas Scheiner (died 1946), Friedrich Krauss, Karl Kurt Klein, Bernhard Capesius and many others. Amongst the important full-length studies produced by these scholars was the dictionary of the Transylvanian Saxon dialect (Schullerus 1908). This study, to which several generations of scholars contributed, was prepared and edited by the so-called *Ausschuß des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, two volumes for the letters A - F and two sections from the fifth one (R-Salarist) being printed between 1908 and 1928. More than thirty years later a team made up of Bernhard Capesius, Annemarie Biesselt-Müller, Arnold Pancratz, Gisela Richter, and Anneliese Thudt of the Romanian Academy, and Helmut Protze of the Berlin Academy of Sciences published the third, fourth and fifth volumes of this work, the letters G, H-J and K[7]. Since 1965, the team working on this dictionary has been part of the Germanic Section of the Institute of Linguistics, and directed by Professor M. Isbăşescu[8]. Similarly, a very long time was spent on the work of editing and publishing the linguistics atlas of the Transylvanian Saxon subdialects (Klein and Schmidt 1961), reviewed by Capesius (1966b). After compiling a dictionary of the names of plants in the Năsăud region (Krauss 1943), the same linguist wrote a dictionary of the Saxon artisans' argot in the North of Transylvania (1957). This has proved to be extremely useful for the study of German Romanian linguistics relationships[9]. In spite of unsympathetic criticism by some reviewers, we cannot overlook the work on Transylvanian toponymy by Gustav Kisch (1929). The contributions of Andreas Scheiner an Karl Kurt Klein to the much debated question of the Transylvanian Saxon dialect deserve special mention. The scientific merits of the latter derive from his already cited books. A great number of the Transylvanian studies in philology, history, ethnography, toponymy, or dialectology were published in Germany, Austria, Hungary or in other countries; but the bulk of these studies appeared in autochthonous periodicals, like *Archiv des Vereins für*

---

[7] Capesius, Biesselt-Müller, Pancratz, Richter, Thudt, Protze (1971).
[8] *Ibidem.*
[9] The same lexicographer gave another monumental work (Krauss 1970).

siebenbürgische Landeskunde. Herausgeben vom Vereinsausschuß. Neue Folge. Hermannstadt 1835 ff.; *Korespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*. Hrsg. von Fr. Zimmermann, später Joh. Wolff. Joh. Roth. Adolf Schullerus. zuletzt Rudolf Speck. Druck und Verlag zuletzt bei Krafft u. Drotleff AG., Hermannstadt 1878-1930; *Siebenbürgische Vierteljahrsschrift. Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*. Hrsg. von Karl Kurt Klein. Verlag bei Krafft u. Drotleff AG. später Selbstverlag. Hermannstadt 1931-1941. In 1959, under the auspices of the Romanian Academy, Cluj Branach, the Social Sciences department in Sibiu began the publication of the journal *Forschungen zur Volks- und landeskunde (FVL)*. This journal reflects the present situation with regard to research into Transylvanian local history; it has published studies in etnography, folklore, dialectology, as well as studies concerning the cultural, historical, or linguistic relationships among the Transylvanian Saxons, Romanians, Hungarians etc.

The Transylvanians saxons have not been only object of study for germanists in Romania; other more recently established islands have also been investigated. Their establishment dates back to the second half of the eighteen century and the first half of the nineteenth century, as a result of the policy of colonization encouraged by the Vienna imperial court. The smaller groups include the so-called *Landlers* (Capesius 1957b, 1959, 1961b, 1962), the Germans in Bukovina and Banat as well as the German colonists in Dobruja. For each group there exist ample bibilographies[10].

There is no doubt that the Transylvanian school of German Phililogy exerted a positive influence on the development of this discipline at the Universities of Bucharest and Iaşi. We shall now return to the contributions – modest at first, but ever more valuable in later years – of German phililogists at the two oldest universities in Romania. In the decade following their foundation up to World War I, useful didactic and organizational work was done at the two chairs of german studies. This period also witnessed the first original

[10] For the German subdialects in Bukovina, see Irion (1939); Schwarz (1939). For the history of colonization, see Kaindl (1902); Zimmer (1930); Lang (1961). For the German subdialects in Banat, see Simu (1924); Roos (1959); Wolf (1960); Wolf (1974). At present a dictionary of the German dialect in Banat is being compiled in Timişoara. For German colonization in Dobruja, see Petri (1956).

works written by the founders of these chairs Simion C. Mândrescu and Traian Bratu. Both wrote their doctoral theses on topisc of german philology and both defended and published them in Germany: Mândrescu (1903) on Goethe's relative clause and Bratu (1907) on Fouqué's lyrics. S. Mândrescu continued his scientific work by publishing a study on German-Romanian linguistic relationships (1904). Similar problems were to be tackled by almost every Germanist in Romania, and in the following pages we shall give a full account of this side of their activity. Considering German philology in its broader sense, and being mindfull of the needs of Romanian culture, Traian Bratu and Simion C. Mândrescu also tried their hand at literary criticism. Al the same time, Konrad Richter, the other important Germanist in Bucharest, was writing studies on Platen, Liliencron, and Gerhart Hauptmann.

In order to provide their students with the necessary material, the first Germanists in Romania spent much of their time and energy writing textbooks, grammars, dictionaries etc. Thus Simion C. Mândrescu published a grammar of medieval German (1906) and Konrad Richter a German textbook in seven volumes (1906-1910).

These main directions of study were continued after World War I, when a new stage in the development of german philological studies in Romania was reached, characterized by preponderantly research orientated activities. A contributory factor here was the incorporation into the Romanian national state of two seats of German Philological studies in addition to the previously mentioned transylvanian Saxon Centers – each with a strong tradition in scientific research: Universities of Cernăuți (founded in 1875) and Cluj (established in 1872). The chairs of german philology achieved remarqable results due to the work of such fine scholars as Oswald von Zingerle, Rudolf Wolkan, and Wilhelm Kosch in Cernăuți, Jakob Bleyer and Heinrich Schmidt in Cluj. In 1922 Gustav Kisch, a leading transylvanian Saxon Germanist, was appointed professor at the University of Cluj. He was attracted by and took active part in the linguistic movement initiated and led by Sextil Puşcariu at the *Museum of the Romanian language*, publishing articles and studies in the journal *Dacoromania*. Another Transylvanian Saxon Germanist, Karl Kurt Klein, had a stimulating influence on the development of linguistic research at the University of Iaşi, where he fruitfully

collaborated with Traian Bratu. During that period Karl Kurt Klein elaborated some basic studies on Romanian-German cultural relationships, a subject which preoccupied him until the end of his life[11].

German philological studies were continuously developed at the University of Bueharest during the interwar period. Under the new conditions brought about by the unification of Romania, Simion C. Mândrescu initiated a large-scale collaboration with Transylvanian Saxon scholars, as well as with the ever growing number of students of German extraction who came to study at Bucharest University. One of the professed aims of the *Society of Romanian Germanists*, as well as of the *„Simion Mândrescu" Institute of Romanian-German Culture*, which both functioned at the University of Bucharest in the twenties and thirties, was to contribute as much as possible to the development of German studies in Romania.

The number of original contributions to German philological studies increased during this period (Bratu 1936; 1938; Bratu and Klein 1935). Bratu made a name for himself among foreign Germanists by the so-called Bratu method. This is a set of rules of the type elaborated by present-day contrastive linguistics, applicable to the teaching of the nominal declension – the Achilles heel for any learner of German. Bratu's rules were meant to apply for speakers of Hungarian, French, and English.

Virgil Tempeanu was a high school teacher in Fălticeni and, for a short time, a professor at the Universities of Iaşi and Bucharest. He was an active supporter of *Revista germaniştilor români* and *Revista limbii şi culturii germane* (1941 ff.), and published some didactic works of good scientific standing (1942; 1943). Tempeanu is the author of many practical courses for non-Germanist students; he published textbooks, grammars and dictionaries, thus furthering the development of the discipline under discussion.

At present the study of German philology is carried aut at university level in Bucharest, Cluj, Iaşi, Timişoara, at the Faculty of History and Philology in Sibiu, ant at some teacher-trening colleges. The most well-known representatives of this discipline at the higher education level are Professor Jean Livescu and Professor M.

[11] Klein (1929); Klein (1965).

Isbăşescu in Bucharest, Professor Hertha Perez in Iaşi, and Professor Ştefan Binder and Johann Wolf in Timişoara. At every chair, a number of younger staff members have already distinguished themselves in this field.

Much of the scientific research work is carried on by teams of researchers. Such a team is working at the Institute of Linguistic in Bucharest; among other things, they are compiling the already cited Dictionary of the Transylvanian Saxon dialect in collaboration with a team from Sibiu and the German Academy of Sciences in Berlin. Under the guidance of Professor Mihai Isbăşescu, a team from the Institute of linguistics published a German-Romanian dictionary (Isbăşescu, 1966). This is one of the great inventories of contemporary german vocabulary. Among the scientific objectives of this team are: a) the compiling of a phonogram archive of the German subdialects in Romania, by using Wenker's questionnaire, with texts from about 120 different places spoken by informants of different ages; b) the study of the interferences between Romanian, the German subdialects of romania and spoken and written standard German with native German speakers in Romania (Kisch and Mantsch 1969; Isbăşescu and Kisch 1972; Isbăşescu, Kisch, and Mantsch 1972).

Today the most important journal of German philology in Romania is the already mentioned *FVL*. Between 1957 and 1963 the Romanian Academy issued the journal *Revista de romanistică şi germanistică*. Mention must also be made of other periodicals such as *Analele Universităţii din Bucureşti*, which since 1954 has published a special series of Germanic studies, *Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza" din Iaşi* (the series on philological sciences), *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* in Cluj-Napoca, and *Analele Universităţii din Timişoara*.

Studies in German philology are also published in the journals of various institutes of linguistics sponsored by the Romanian Academy, e.g. *Studii şi cercetări de lingvistică* (Bucharest), *Cercetări de lingvistică* (Cluj-Napoca), *Anuar de lingvistică şi istorie literară* (Iaşi)[12].

---

[12] For information about German philological studies in Romania after 1944, see Pancratz (1959) and Stănescu (1961). Also very usefull is bibliography published

The activity of Bernard Capesius of Sibiu is quite remarqable. Covering several decades, it embraces different fields: cultural history, the history of German colonizations in Romania, questions of the Transylvanian Saxon vocabulary, of the phonetic, morphological, and syntactic structures of the Transylvanian Saxon and other dialects in Romania (1957, 1959, 1962, 1963a, 1963b, 1967a, 1967b, 1970a, 1971). Capesius and others (1967, 1969). Mention should also be made of some studies in which B. Capesius tackles theoretical problems, questions of linguistic sociology, or of the use of statistical methods in dialect research 1961b, 1967c). Very important are the studies aiming at a synthesis of more recent research in fundamental questions of Transylvanian Saxon linguistics: the origins and the place of this dialect among German dialects at large, its main features, and the different avenues of approach to the study of this complex linguistic reality (1961a, 1965, 1966a, 1970b). The Germanists of Sibiu have won general recognition in Romania, the results of their work being published in *FVL*. We mention here the studies by Roswitha Braun-Santa concerning some morphological and lexical aspects of the Transylvanian Saxon dialect (1965, 1966, 1969), the studies about the Saxon subdialect around Sibiu and the German subdialect of Vişeul de Sus by Gisela Richter and Anneliese Thudt (1964a, 1964b, 1965), the latter's research in special problems of Transylvanian Saxon phonetics and anthroponymy (1966, 1968, 1970; see also Acker 1970, Haldenwang 1976, Keinzel-Schön 1976). For details on question of the german subdialects in Banat see Wolf 1966, 1975, Höfer-Heinz 1968, Binder 1968, Streit-Kottler 1972, Gerl 1976).

Much of the Romanian Germanists' efforts have been directed towards the study of German-Romanian linguistic relationships. The phenomenon of linguistic interference, however may equally be considered to be within the province of romanists or Romanianists, both German and Romanian. Thus the German Romanist E. Gamillscheg and the Germanist R. Loewe have investigated the problem of Old Germanic elements in romanian. The linguistic relationships with the Transylvanian Saxons have been explored by

---

every year in the fourth issue of *Limba română*, the section referring to Germanic studies.

both the Transylvaninan Saxon Germanists and the romanian Germanists (for example Simion C. Mândrescu), as well as by specialists in the Romanian language. While not considering this to be the main aim of German philological studies in Romania, we must, however, point aut that is has been given particular attention. This does not come as a surprise if we consider the work of other Germanists from non-German countries, for example Italy, France, Great Britain, or the United States. A short survey of the status of german studies in these countries during the first two decades of this century is outlined by Karl Kurt Klein (1929). The study of german philology in these countries is in many ways similar to that in Romania.

The existence or non-existence of Old Germanic elements in Romanian has aroused the interest of Romanian and German researchers alike. When R. Roesler (1871) cited the absence of Old Germanic elements in Romanian as an argument against the continuity of the Romanians in Dacia, the idea of demonstrating quite the opposite began to animate Romanian and foreign linguists alike. The first to rise against R. Roesler was Hasdeu (1877). He was followed by Loewe (1904) and Meyer-Lübke (1904). C. Diculescu re-activated the dispute (1922; 1923). The discussions were widened by the participation of such linguists as P. Skok, V. Bogrea, Ovid Densusianu, A. Philippide, G. Giuglea, J. Brüch and S. Pușcariu. The first synthesis of these investigations was Gamillscheg (1935)[13]. The debate continues to this day. One thing, however, is certain: the presenewe or absence of Old Germanic elements in Romanian cannot be invoked as an argument for or against the continuity of the Romanians in Dacia. There is no necessary link between the two problems. The only relevant fact is whether or not the Romanian language contains elements of this origin. The most appropriate answer was given by A. Rosetti: „... at the present stage of our knowledge, the existence of some Old Germanic elements in Romanian vocabulary can only be assumed for three or four words, but it cannot be proved"[14].

---

[13] Rosetti (1962), 75-80; Arvinte (1968a, b). For East Germanic elements on the Romanian territory (A. D. third and fourth centuries) we recommend Isbășescu (1957), Bloșiu (1969), Krause (1969).
[14] Rosetti (1962: 80).

There is a fairly large number of German elements in Romanian vocabulary, as a result of the linguistic contact between the Romanians and various groups or linguistic islands on Romanian territory. Besides, in the Romanian provinces which had been under Austrian rule till 1918, the official Austrian German language also yielded some important words and phrases. This influence was felt in all areas of the vocabulary, but above all in military, mining, administrative and economic terminology. The influence of the cultured German language passed beyond the Carpathians, and some of its elements even penetrated into literary Romanian. At popular subdialect level this influence became manifest all over Moldavia and Wallachia in certain semantic spheres, such as bootmaking, carpentry, ar smith's work. As far as modern technical terminology is concerned, German elements have been preserved uite well in contemporary literary Romanian.

The more numerous loans at the popular subdialect level raise some rather difficult problems when it comes to pin-pointing their actual sources: the Transylvanian Saxon subdialeets, the so-called Swabian dialect in Banat, the mixed German subdialeets in Bukowina etc. In Transylvania there are many instances where a German word – either of Transylvanian Saxon or dialectal Austrian origin – is also current in Hungarian, so that some linguists are inclined to regard the latter as te source of a particular word in popular Romanian subdialects. This is undoubtedly the case with many loans. In Banat, a similar problem is raised by some dialect words which might well be of Serbo-Croatian origin. Similarly, in Bukowina and northern Moldavia, Ukrainian should also be considered as a possible source. It stands to reason that in all the three cases mentioned we should speak of Hungarian, Serbo-Croatian, or Ukrainian loans respectively. The two types of loans – direct or through a so-ealled channel – are sometimes rather difficult to hold apart.

The etymological study of German borrowings in Romanian inevitably throws some light on the different ages of these elements in the language. A most interesing process of lexical stratification took place. It is agreed that the oldest stratum is made up of words borrowed from the Transylvanian Saxon dialect. This borrowing was undoubtedly more intense in Transylvania, in the areas of close

cohabitation of the two peoples, i.e. around Sibiu, in the Olt Land, in the Bîrsa land with Braşov as center, central Transylvania between the Mureş and Someşul Mare rivers, the so-called Năsăud area with Bistriţa as the capital. In the Middle Ages other centers with a German population existed in other parts of Tranylvania as well. Such centers, moreover, existed beyond the Carpathian circle, in Bukovina, Moldavia, and Wallachia, where the German population was fact „romanianized". The fact occasioned the intake of numerous medieval German elements. The study of the medieval German lexical stratum reveals some archaic words and phonetic feature in Romanian, which are also very important for the history of the German linguistic community in this part of Europe. Some Transylvanian Saxon toponyms which have been kept by the Romanians are equally interesting[15].

Over a period which covers more than 800 years, the Romanian-Transylvanian Saxon linguistic relationships offer to both Germanists and to researchers in the history of the Romanian language an intricate but most interesting object of study. The research work effected so far has yielded good results with bearings not only on linguistics, but also on cultural history, economic life etc. Besides the previously mentioned Mândrescu (1904), we also cited here I. Borcia's lenghty study (1904), which covers the problem under discussion in all its complexity. The linguistic material is arranged into strata according to the German groups in which certain borrowings might have originated, and into semantic spheres, with special reference to proper names – place names in particular. He also took into account the complex of historical, social, political and economic facts – the background against which Romanian-German linguistic relationship were set. In the same year Giorge Pascu published an article about German elements in Romanian (1904). The problem of lexical stratification was also investigated by two linguists from Cluj, N. Drăganu and C. Lacea, who fromulated a theory about the strong Transylvanian Saxon influence on the language of the old Romanian textes. N. Drăganu ascribes the Romanian dialectal phenomenon *á > ái, é > éi, ó > ói* etc. (as *oik'* 'eye', *uréik'e* 'ear', *Costáik'e* in Northern Oltenia, North-Western

[15] Arvinte (1965).

Wallachia, and Southern-Transylvania) – to the same influence. This implies a linguistic interpenetration even in compartiments other than the vocabulary, as a result of an advanced Romanian-Transylvanian saxon bilingualism (N. Drăganu 1921-1922; 1922-1923a; 1922-1923b, Lacea 1922-1923)[16].

Mention should also be made of Sextil Puşcariu's synthesis of the research inquestions of the Romanian language (Puşcariu 1943, 338-345 and 519-525)[17], and Arvinte (1971). But, as already stated above, a strict delimitation of the Transylvanian Saxon, the 'Swabian', the Austrian or the literary German lexical strata is often impossible to achieve[18].

Some new aspects of the Romanian-German linguistic contact were revealed by the study of the material published in *Atlasul lingvistic român* (Romanian linguistic atlas) of which the most interesing is the one regarding the territorial distribution of German borrowings. The first work in this direction was done by Roceric (1961) in which the author establishes the main areas of German borrowings on the Daco-Romanian linguistic territory. The problem was then tackled by Arvinte (1971). The wide range of linguistic data in *Atlasul lingvistic român* and particularly in the regional atlas of Romanian – several volumes of the subdialects in Oltenia and Maramureş have been published in recent years – offers ample scope for the reexamination of all German loans in the Romanian subdialects within a linguistic monograph. The uestion of german influence on Romanian is far from having treated exhaustively in Romanian linguistics.

The study of Romanian loans in the German subdialects of Romania is, perhaps, of even greater interest for Germanists. These subdialects are rather different from all other territorial German dialects because of the massive intake of Romanian and Hungarian

---

16 Against Drăganu's and Lacea's theory rose Rosetti (1925-1926); Rosetti (1947).

17 First published in Romanian, in 1940.

18 The bibliography to this uestion is fairly rich. Therefore we shall confine ourselves to the most important studies and articles: E. Lozovan's bibliography covering the period till 1958, Lozovan (1958); Tempeanu (1941); Zdrenghea (1957); Bahner (1963); Binder (1965); Binder (1966); Binder (1967); Binder (1968); Livescu (1944); Arvinte (1955); Arvinte (1957); Arvinte (1968a); Arvinte (1971a); Arvinte (1971b); Ivănescu (1972).

elements. The first study in this dirrection was Grigoriwitza (1900). Superior in all respects is Brenndörfer (1902). The Transylvanian Saxons are very fluent in Romanian and very often use is as a means of communication among themselves. This state of affairs has existed for a considerable period of time. About1848 Stephan Ludwig Roth noted: „Sobald zwei verschiedene Nationsgenossen zusammenkommen, die ihre Sprache nicht können, ist gleich das Walachische als dritter Mann zum Dolmetschen da"[19]. The concern of some linguists as to how the Transylvanian Saxons make use of Romanian would therefore seem to be justified. Here is a chronologically arranged list of studies and articles in this field: Bena (1952); Zdrenghea (1951); Klaster-Ungureanu (1958); Richter (1960)[20].

References

Acker, Michael

1970 „Die Übernamen der sächsischen Einwohner von Kelling", *FVL* 13, *2*, 95-101.

Andriescu, C.

1960 „Învățământul limbii germane" [The teaching of German], *Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași*, 1860-1960 [Contributions to the history of the Development of the University of Iași, 1860-1960] (București, *2*, 301-303).

Arvinte, Vasile

1955 „Din terminologia exploatării forestiere și a plutăritului (*grainer, german, neamț, ștronț*, etc.)" [Notes on the terminology of forestry and rafting (*grainer, german, neamț, ștronț* etc.)], *AUI* 3, 1, *1-2*, 111-126.

1957 „Terminologia exploatării lemnului și plutăritului" [The terminology of forestry and rafting], *SCȘt* (Iași), 7, *1*, 1-185.

1965 „Critères pour déterminer les emprunts saxons dans la langue roumaine", *RRL* 10, *1-3*, 127-132.

[19] Klein (1929), 116.

[20] See also Szilágy (1961); Szilágy (1971); Keintzel-Schön (1966); Richter (1960); Capesius (1967); Bretz (1973); Pancratz (1959); Braun-Sánta (1969).

1968a „Deutsch-rumänische Sprachbeziehungen". *Romanische Forschungen* 80, *2-3*, 395-415.
1968b „Zu den altgermanischen Wörtern im Rumänischen". *Romanische Etymologien* 1. *Vermischte Beiträge* 1, herausgegeben von Harri Meier und Wolfgang Roth (Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag), 7-26.
1971a *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlasses)* (Berlin: Akademie-Verlag).
1971b „Aspecte ale contactului lingvistic româno-german" [Some aspects of the Romanian-German Linguistic Contact], *ACILFR XII, 2* (București: EA), 1035-1039.

Bahner, Werner
1963 „În legătură cu studiile despre elementele germane din vocabularul limbii române" [On the Studies about German Elements in the Romanian Vocabulary], *CL* 8, *1*, 83-91.

Bena, Augustin
1925 *Limba română la sașii din Ardeal. Studiu filologic* [The Romanian Language with the Transylvanian Saxons. Philological Study] (Universitatea din Cluj, Biblioteca Dacoromaniei condusă de Sextil Pușcariu, 2) (Cluj: Institutul de arte grafice „Ardealul").

Binder, Ștefan
1965 „Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești" [Contributions to the Study of German Elements in the Vocabulary of Romanian Subdialects], *AUT* 3, 103-122.
1966 „Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești. II. Terminologia forestieră și a industriei lemnului" [Contributions to the Study of German Elements in the vocabulary of Romanian Popular Subdialects. II The Terminology of Forestry and Timber Industry], *AUT* 4, 221-245.
1967 „Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești. III. Denumiri de obiecte casnice, de bucătărie, de alimente, băuturi, coloniale, etc." [Contributions to the Study of German Elements in the vocabulary of Romanian Popular Subdialects. III. The Names of Household and Cookery Ustensils of Food, Drinks, Colonial Products, etc.], *AUT* 5, 211-229.
1968a „Contribuții la studiul elementelor germane în lexicul graiurilor populare românești. IV. Terminologia

mincritului" [Contributions to the Study of German Elements in the vocabulary of Romanian Popular Subdialects. IV. The Terminology of Mining]. *AUT* 6, 189-202.

1968b „Aus der Arbeit am Wörterbuch der deutschen Mundarten des Banats", *FVL*, 11, *1*, 114-122.

1971 „Graiurile germane din Romania" [German Dialects in Romania], *AUT* 9, *1*, 69-82.

Binder, Ursula

1972 „Die Neue Betrachtungsweise der Satzglieder in der deutschen Syntax", *LucrŞt Oradea*, 53-59.

1973 „Die Stellung des Prädikats im deutschen Aussage – Hauptsatz und im Nebensatz", *LucrŞt Oradea* 7, 67-73.

Bloşiu, Cătălina

1969 „O inscripţie runică descoperită în necropola din sec. al IV-lea de la Leţcani-Iaşi" [A Runic Inscription Found in the 4th Century at Leţcani-Iaşi necropole], *Memoria Antiquitatis* I (Piatra Neamţ: Muzeul de istorie), 167.

Borcia, I.

1904 „Deutsche Sprachelemente im Rumänischen", X. *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, herausgegeben von Gustav Weigand (Leipzig), 138-253.

Bratu, Traian

1907 *Fouqués Lyrik.* Einleitung und cap. 1-3 Diss. Berlin (Berlin).

1908 *Limba şi literatura germană în universităţile noastre. Lecţiunea de deschidere cursului de limba şi literatura germană la Universitatea din Iaşi* [German Language and Literature in Our Universities. Inaugural Lecture of the Course in German Language and Literature at the University of Iaşi] (Bucureşti: Inst. de Arte Grafice Carol Göbl).

1936 *Die deutschen Volksbücher bei den Rumänen.* Vom Leben und Wirken der Romanen herausgegeben von Ernst Gammilscheg, II. *Romänische Reihe*, Heft 10 (Jena und Leipzig: Verlag von Wilhelm Gronau).

1938 „Probleme der Neuhochdeutschen Wortfolge. Einige Beobachtungen und Versuche ihrer Systematisierung", *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 62, 3 (Halle (Saale): Max Niemeyer Verlag), 337-356.

1940 „Die Stellung der Negation 'nicht' im Neuhochdeutschen (mit ergänzenden Nachprüfungen an Goethes Sprache)", *Zeitschrift für deutsche Philologie*, 65, 1-17.

Bratu, Traian and K.K. Klein

1935 *Gramatica limbii germane* [German Grammar] (Bucureşti: Cartea Românească).

Braun (-Santa), Roswitha

1965 „Die Deklination der Adjektive im Siebenbürgisch-Sächsischen", *FVL* 8, *2*, 81-90.

1966 „Zur Geschichte des Worter 'Kopf' in der siebenbürgisch-sächsischen Sprachlandschaft", *FVL* 9, *2*, 91-98.

1969a „Zu einigen Partizipialendungen im Siebenbürgisch-Sächsischen", *FVL* 12, *1*, 79-82.

1969b „Zu Ştefan Binders Aufsätzen über deutsche Elemente im Wortschatz der rumänischen Mundarten", *FVL* 12, *2*, 91-94.

Brenndörffer, Johann

1902 *Román (oláh) elemek az erdély szász nyelvehen* [Romanian (Wallachian) Elements in the Transylvanian Saxon Language] (Budapest).

Bretz, Gerda

1973 „Entlehnungen aus dem Rumänischen in der siebenbürgisch-sächsischen Mundart von Rosenau (Rîşnov), differenziert nach Generationen", *FVL* 16, *2*, 99-106.

Capesius, Bernhard

1938 „Simion C. Mândrescu şi societatea germaniştilor români" [Simion C. Mândrescu and the Society of Romanian Germanists], *RGR* 7, *2*, 144-146.

1957 „Dialectul german 'landlerisch' din Transilvania" [The 'landlerisch' German Dialect of Transylvania], *RFRG* 1, 157-166.

1959 „Die Zwangsverpflazung österreichischer Untertanen nach Siebenbürgen im 18. Jahrhundert", *FVL* 1, 111-144.

1961a „Komplexe Sprachbetrachtung in der siebenbürgischen Dialektforschung", *FVL* 5, 147-152.

1961b „Die Verwendung der statistischen Methode bei der Erforschung der Landlermundarten in Siebenbürgen", *RL* 6, *1*, 109-116.

1962 *Die Landler in Siebenbürgen* (Bucureşti: EA).

1963a „Ein gegenläufiger Lautersatz im Siebenbürgisch-Sächsischen", *FVL* 6, 176-183.

1963b „Adverbele pronominale în limba germană contemporană" [Pronominal Adverbs in Contemporany German], *RFRG* 7, 281-304.

1965 „Wesen und Werden des Siebenbürgisch-Sächsischen", *FVL* 8, *1*, 5-26.

1966a „Dialektgeographische Illusionen und Realitäten. Betrachtungen zum Siebenbürgisch-Deutschen Sprachatlas", *FVL* 9, *2*, 160-161.

1966b Review of *K.K. Klein and L.E. Schmitt* (1961), *FVL* 9, *1*, 160-161.

1967a *Sie fördern den Lauf der Dinge* (București; Literatur-Verlag), 339 p.

1967b „Der Hermannstädter Humanist Georg Reicherstorffer", *FVL* 10, *1*, 35-62.

1967c „Soziologische Aspekte im Siebenbürgisch-Sächsischen". *Verhandlungen des zweiten internationalen Dialektologenkongresses*. Hsg. von L.E. Schmitt, *Zeitschrift für Mundartforschung*, Beihefte, Neue Folge (Wiesbaden), 3, *1*.

1970a „Zur Geschichte des Siebenbürgischen Wortschatzes", *FVL* 13, *2*, 88-94.

1970b „Strukturelle Sprachverwandtschaft in Siebenbürgen", *ACIL* X, 3, 581-586.

Capesius, Bernhard, Gisela Richter and Anneliese Thudt

1967 „Aus der Arbeit am Siebenbürgisch-Sächsischen Wörterbuch", *FVL* 10, *1*, 100-106.

Capesius, Bernhard and Gerhard Ising

1969 „Eine Heltauer Handschrift mit Wörterverzeichnissen aus dem 15. Jahrhundert", *FVL* 12, *1*, 9-24.

Capesius, Bernhard, Annemarie Biesselt-Müller, Arnold Pancratz, Gisela Richter, Anneliese Thudt and Helmut Protze

1971-1972 *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch.* In Verbindung mit der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Herausgegeben von der Akademie der Sozialischen Republik Rumänien. Dritter Band G, Vierter Band H-J, (1972) (Bukarest- Berlin: Akademie Verlag, Walter de Gruyter et CO).

Diculescu, Constantin C.

1922 *Die Gepiden. Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes*, I (Halle: Kommissionsverlag von

C. Kabitsch) (Aus den Veröffentlichungen der Casa Şcoalelor in Bukarest).
1923 *Die Wandalen und die Goten in Ungarn und Siebenbürgen* (Leipzig).

Drăganu, N.
1921-1922 „Catehisme luterane" [Lutheran Catechisms], *DR* 2, 585-595.
1922-1923a „Manuscrisul liceului grăniceresc 'G. Coşbuc' din Năsăud şi săsismele celor mai vechi manuscrise româneşti" [The Manuscris of the 'G. Coşbuc' Frontier Guard Lycée in Năsăud and the Transylvanian Saxon Elements in the Oldest Romanian Manuscripts], *DR* 3, 472-508.
1922-1923b Review of Thó-Szabó Pál 1917. A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Budapesta [The Czech Hussite movements and the history of its spreading in Hungary], *DR* 3, 909-929.

Gamillscheg, Ernst
1935 *Romania Germanica. Sprach- und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreichs*. Bd. II: *Die Ostgoten. Die Langobarden. Die altgermanischen Bestandteile des Ostromanischen. Altgermanisches im Alpenromanischen* (Berlin und Leipzig: W. De Gruyter). Bestandteile des Ostromanischen.

Gerl, Hans
1976 „Merkmale der oberdeutschen 'fescht'-Mundarten des Banats", *FVL* 19, *2*, 91-99.

Grigorivitza, E.
1900 *Dialectul aşa-numit săsesc al germanilor din Transilvania şi elementele române coprinse în el* [The so-called Saxon Dialect of the Germans in Transylvania and the Romanian Elements It Comprises] (Bucureşti).
1901 „Rumänische Elemente und Einflüsse in der Sprache der Siebenbürger Deutschen", *Zeitschrift für hochdeutsche Mundarten*, 2, *1-2*, 4-5.

Haldenwang, Sigrid
1976 „Zur geographischen Verbreitung von einigen siebenbürgisch-sächsischen Familien-namen", *FVL* 19, *1*, 106-112.

Hasdeu, B.-P.
1877 *Zîna Filma. Goţii şi gepizii în Dacia. Studiu istorico-lingvistic* [Fairy Filma. The Goths and The Gepids in

Dacia. Historical and Linguistic Approach] (Bucureşti: Noua tipografie a laboratorilor români).

Höfer-Heinz Helg
1968 „Probleme der Mischung der Banater deutschen Mundarten, dargestellt am Beispiel Kleinsanktpeter", *FVL* 11, *2*, 79-83.

Iordan, I.
1943 *Profesorul Traian Bratu* (1875-1940) [Traian Bratu, the Professor] (Iaşi: Tip. Alexandru Ţerek).

Irion, B.
1939 *Die Mundarten der deutschen Sprachinsel Illischestie und Umgebung* (Marburg).

Isbăşescu, Mihai
1940 *Minne und Liebe. Ein Betrag zur minnesängerischen Begriffsdeutung und Terminologie* (Stuttgart-Berlin: Tübingen Germanistiche Arbeiten).
1946a *Aliteraţiunea în poezia germană* [Alliteration in German Poetry] (Bucureşti: Cărţile bisericeşti).
1946b *Mutaţia consonantică în limba germană* [The Consonant Shift in German] (Bucureşti: Cărţile bisericeşti).
1957 „Inscripţia de pe colanul tezaurului de la Pietroasa" [The Inscription on the Necklace of the Pietroasa Treasure], *RFRG* 1, 107-133.
1960 „Des goldene Halsring von Pietroassa und seine runische Inschrift", *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, Halle/Saale, 82-2.

Isbăşescu, Mihai and Ruth Kisch

Isbăşescu, Mihai, Bruno Colbert and Maria Iliescu (eds.)
1966 *Dicţionar german-român* [German-Romanian Dictionary] (Bucureşti: EA).
1972 „Beitrag zu einer soziolinguistichen Betrachtung siebenbürgisch-deutscher Sprachformen", *Festschrift für Hans Eggers zum 65. Geburstag* (Tübingen: Max Niemeyer Verlag), 306-317.

Isbăşescu, Mihai, Ruth Kisch and Heinrich Mantsch
1972 „Zu den Merkmalen der gesprochenen deutschen Sprache in Rumänien", *AUBLG* 21, 45-58.

Ivănescu, Gheorghe
1972 „Cercetarea elementelor de origine germanică în limba română" [Research concerning the Germanic Elements in the Romanian Language], *Cronica 7, 38*, 10, 13.

Kaindl, Raimund Friedrich

1902 *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina seit der Bezitsergreifung durch Österreich. Mit besonderer Berücksichtigung der Ansiedlung der Deutschen* (Innsbruck: Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung).

Keintzel-Schön, F.

1966 „Rumänisch-sächsische Wechselbeziehungen im Spiegel der Sprachforschung", *FVL* 9, *2*, 111-114.

1976 *Die Siebenbürgisch-sächsischen Familiennamen* (Köln-Wien [-Bucureşti]: Böhlau Verlag [:EA]).

Kisch, Gustav

1929 *Siebenbürgen im Lichte der Sprache. Ein Betrag zur Kulturgeschichte der Karpaten-länder* (Leipzig: Meyer).

Kisch, Ruth and Heinrich Mantsch

1969 „Un caz de bilingvism dublu. Observaţii asupra bilingvismului pe baza unor particularităţi ale dialectului săsesc din judeţul Sibiu" [A Case of Double Bilingualism. Notes on Bilingualism Based on Some Pecualiarities of the Transylvanian Saxon Dialect Around Sibiu], *LR* 18, *3*, 205-212.

Klaster-Ungureanu, Grete

1957 „Problema formării limbii literare germane în Transilvania" [The Question of the Formation of the German Literary Language in Transylvania], *AUB* 10, 167-177.

1958 „Wirtschaftliche und gesellschaftliche Beziehungen zwischen Rumänen und Sachsen im Spiegel des siebenbürgisch-sächsischen Wortschatzes", *RRL* 3, *2*, 197-219.

Klein, K.K.

1929 *Rumänisch-deutsche Literaturbeziehungen. Zwei Studien aus dem Aufgabe- und Arbeitskreis der Deutschforschung and den rumänischen Universitäten*, „Alte und neue Arbeitsziele der germanistischen Studien an den rumänischen Universitäten" (Heidelberg: Carl Winter's Universitätsbuchhandlung).

1937 „Un germanist român, profesorul Traian Bratu" [A Romanian Germanist, Professor Traian Bratu], *RGR* 6, *2*, 175-183.

1938 „S.C. Mândrescu-Germanistul" [S.G. Mândrescu, the Germanist], *RGR* 7, *2*, 103-123.

1943 *Die „Nösner Germanistenschule". Ihre Entstehung, Wirksamkeit, Leistung* (Bistriz: Verlag der Buchhandlung Gustav Zikeli).
1959 „Zur Siedlungsgeschichte und Sprachgeographie der mittelalterlichen deutschen Siedlungen in Siebenbürgen", *Siebenbürgische Mundarten* (Berlin: Akademie-Verlag).
1965 *Transsylvanica. Gesammelte Abhandlungen und Aufsätze zur Sprach- und Siedlungsforschungen der Deutschen in Siebenbürgen* (München: Oldenbourg).
1966 „Luxemburg und Siebenbürgen. Aus den Vorarbeiten zum Siebenbürgisch-Deutschen Sprachatlas", *Luxemburg und Siebenbürgen* (Köln, Graz: Böhlau Verlag).

Klein, K.K. and L.E. Schmidt
1961 *Siebenbürgisch-Deutscher Sprachatlas*, 1. Band: Laut- und Formenatlas, Teil I, 1961; Teil II, 1964 (Marburg).

Krause, Wolfgang
1969 „Die gotische Runeninschrift von Leţcani", *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 83, *1*, 154 ff.

Krauss, Friedrich
1943 *Nösnerländische Pflanzennamen. Ein Betrag zum Wortschatz der Siebenbürger Sachsen* (Klausenburg-Bistritz: Siebenbürgisches Wissenschaftliches Institut).
1957 *Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerksprachen* (Siegburg: Verlag F. Schmitt).
1970 *Treppener Wörterbuch. Ein Betrag zum Nordsiebenbürgischen Wörterbuch* (Marburg: N.G. Elwert Verlag).

Lacea, C.
1922-1923 „Copiştii Psaltirii Şcheiene" [The Copysts of the Şchei Psalter], *DR* 3, 461-471.

Lang, Fr.
1961 *Sprache und Literatur der Deutschen in der Bukowina, Buchenland. Hundertfünfzig Jahre Deutschtum in der Bukowina*, Bd. 16. Veröffentlichungen des Südostdeutschen Kulturwerks Reihe B, Wiss. Arbeiten (Sonderdruck) (München).

Livescu, Jean
1944 „Elemente germane în româneşte" [German Elements in Romanian], *Ethos* 1, *1*, 141-146.
1954 „Principiile şi metodele dialectologiei în lumina lucrării 'Dialectul francon' a lui Fr. Engels" [The principles and methods of dialectology in the light of Fr. Engels' 'The

Franconic dialect"], *Revista Universității "A.I. Cuza" și a Institutului Politehnic din Iași* 1, *1-2*, 313-324.

Loewe, R.

1904 „Altgermanische Elemente der Balkansprache", *KZ*, 39, 265.

Lozovan, E.

1958 *Revue de linguistique romane*, 22, 349-350.

Lucuța, Ivonne

1974 *Morphologie*. 1. Teil (Timișoara: Tipografia Universității din Timișoara).

Mândrescu, Simion C.

1903 *Goethes Relativsatz* (Berlin: Druck von Reinhold Kühn).

1904 *Influența culturii germane asupra noastră. I. Influența germană asupra limbei române*. [The Influence of German Cultural on us. I. The Influence of German on the Romanian Language] (Iași: Tip. „Dacia", Iliescu, Grossu et Comp.)

1906 *Mittelhochdeutsch. Gramatică, texte, explicări și vocabular* [Mittelhochdeutsch. Grammar, texts, notes and vocabulary] (București: Socec).

1908 „Cum trebuie organizat studiul limbii și literaturii germane la o universitate română" [How the Study of German Language Must Be Organized in a Romanian University], *Revista de filosofie și pedagogie* (București, Tip. Curții Regale, F. Göbl Fii).

Meyer-Lübke, W.

1904 „Altgermanische Elemente im Rumänischen", *KZ* 39, 593.

Moser, Hugo

1973 „Die Wirkung des Prinzips der Ökonomie bei Normwandlungen der deutschen Gegenwartssprache. Eine psycholinguistische Betrachtung", *RRL* 18, *4*, 295-325.

Nagy, Jenö

1973 „Beiträge zur Erschforschung der sprachlichen Wechselbeziehungen im Siebenbürgisch-Sächsischen und Ungarischen Interferenzen", *Interferenzen*. Rumänisch-ungarisch-deutsche Kulturbeziehungen in Siebenbürgen. Herausgegeben von Michael Kroner (Cluj: Dacia), 55-74.

Panceratz, Arnold

1959a „Bibliographie 1944-1957", *FVL* 1, 227-247.

1959b „Der siebenbürgische-sächsische Anteil an der rumänischen Geschichts- und Sprachforschung". *FVL* 2, 19-43.

1960 „Beiträge von Siebenbürger Sachsen zur Erlernung der rumänischen Sprache". *FVL* 3, 160-164.

Pascu, Giorge

1904 „Elemente germane în limba română" [German Elements in Romanian]. *Arhiva* (Iaşi), 399-406.

Paulini, Hilde

1970 „Simion C. Mândrescu, cel dintîi profesor universitar de germanistică în România" [Simion C. Mândrescu, the First Professor of German Studies in Romania] in *Culegere de referate de la Sesiunea ştiinţifică a cadrelor didactice, aprilie 1969, a Catedrei de limbi moderne a Institutului de Construcţii Bucureşti*, 287-295.

Perez, Hertha

1971 „Traian Bratu şi tradiţiile germanisticii româneşti" [Traian Bratu and the Traditions of German Studies in Romania], *Cronica* 6, *20*, 10.

Petri, Hans

1956 *Geschichte der deutschen Siedlungen in der Dobrudscha. Hundert Jahre deutschen Lebens am Schwarzen Meere* (München).

Pop Stănescu, Speranţa

1976 „Einige Anwendungsbereiche eines Verb-Dependenzmodels". *AUBFil* 25, 53-62.

Puşcariu, Sextil

1943 *Die rumänische Sprache. Ihr Wesen und ihre volkliche Prägung, aus dem Rumänischen übersetzt und bearbeitet von Heinrich Kuen* (Leipzig: Harrassowitz).

Richter, Gisela

1960 „Zur Bereicherung des siebenbürgisch-sächsischen Mundart durch die rumänische Sprache", *FVL* 3, 37-56.

1970 „Zur Einlautung rumänischer Lehnwörter in die siebenbürgisch-sächsische Mundart", *FVL* 13, *1*, 105-114.

Richter, Gisela and Anneliese Thudt

1964a „Eine besondere Form des Reflexivpronomens im Siebenbürgisch-Sächsischen", *FVL* 7, *2*, 138-141.

1964b „Ergebnisse des mundartlichen Neuaufnahmen im Unterwald", *FVL* 7, *1*, 91-108.

Richter, Konrad

1906 „Studiul limbii şi literaturii germane la universitatea română" [The Study of German Language and Literature at the Romanian University]. Extras din *Revista de filosofie şi pedagogie* (Bucureşti: Tip. Curţii Regale, F. Göbl Fii).

1906-1910 *Manual de limba germană* [Textbook of German] (Bucureşti: Socec).

Roceric Alexandra

1961 „Elemente germane în limba română pe baza Atlasului lingvistic român" [German Elements in Romanian as Found in the Romanian Linguistic Atlas], *FD* 3, 177-189.

Roesler, Robert

1971 *Romänische Studien.* Untersuchungen zur älteren Geschichte Romäniens (Leipzig: Duncker et Humblot).

Roos, Josef

1959 „Beiträge zur Erforschung der Banater deutschen Mundarten", *FVL* 2, 45-74.

Rosetti, Al.

1925-1926 [Review of Drăganu (1922-1923a), and Lacea (1922-1923)], *GS* 2, 167 ff.

1947 *Mélanges de linguistique et de philologie* (Copenhague-Bucureşti: Einar Munksgaard, Institutul de lingvistică română), 558-575.

1962 *Istoria limbii române. II. Limbile balcanice* [A History of the Romanian Language. II. The Balkan Languages] (Bucureşti: EA).

Schmidt, Gertrud

1974 *Gramatica comparată a limbilor germanice – Comparative Grammar of the Germanic Languages* (Timişoara: Tipografia Universităţii din Timişoara).

Schullerus, Adolf

1908 *Siebenbürgisch-Sächsischen Wörterbuch.* Mit Benützung der Sammlungen Johann Wolffs. (Strassburg I.E.: Verlag von Karl J. Trüber. Druck von W. Krafft, Hermannstadt).

Schwartz, R.

1939 *Die pfalzischen Mundarten der Deutschen von Illischestie* (München).

* * *

1971, 1972, 1975 *Siebenbürgisch-Sächsisches Wörterbuch*, in Verbindung mit der Deutschen Akademie des Wissenschaften zu Berlin, herausgegeben von der Akademie der Sozialistichen Republik Rumänien, Dritter

Band G. (Bukarest-Berlin: EA-Walter de Gruyter et Co.). 1971, 335 p.; Vierter Band H-J (București-Berlin: EA-Walter de Gruyer et Co.). 1972, 415 p.; Fünfter Band K (București-Berlin: EA-Walter de Gruyter et Co.). 429 p.

Simu, Traian

1924 *Colonizarea șvabilor din Banat* [The Colonization of the Swabians in Banat] (Timișoara).

Stănescu, Heinz

1961 „Contribuții la bibliografia în limba germană a studiilor de filologie romanică și germanică apărute în R.P.R. între anii 1944-1959" [Contributions to a Bibliography of Romance and Germanic Philological Studies Published in Romania between 1944 and 1959]. *RFRG* 5, *1*, 163-190.

Streit, Carol and Petru Kottler

1972 „Genul substantivelor în graiurile germane din Banat" [Noun Gender in the German Dialects from Banat]. *AUT* 10, 215-230.

Szilâgyi, Margareta

1961 „Stadiul actual al cercetării relațiilor româno-germane" [The Present-Day Stage of Research in Romanian-German Relationships].

1971 „Cîteva aspecte ale încadrării morfologice a împrumuturilor românești în graiurile săsești din nordul Transilvaniei" [Some Aspects of the Morphological Assimilation of Romanian loans in the Saxon subdialects of Northern Transylvania]. *StUBB* 16, *1*, 101-107.

Tempeanu, Virgil

1938 *Sippenfeindschaft und Wiedervergeltung im Niebenlungenlied* (Fălticeni: Bendit).

1941 „Deutsche Kulturwörter im Rumänischen". *Conferința*, 5, 1.

1942 *Introducere în studiul limbii Mitellhochdeutsch (germana medievală). Cu texte adnotate și traduse, gramatică (în legătură cu textele), bibliografie și vocabular* [Introduction to the Study of Mittelhochdeutsch (Medieval German). With annotated and translated texts, with grammar (relating to the texts), bibliography and vocabulary] (Iași: Albina Românească).

1943 *Introducere în dialectologia germană* [Introduction to German Dialectology] (București: Tiparul Românesc).

Thudt, Anneliese

1966 „Eine Besonderheit des siebenbürgischen Konsonantismus", *FVL* 9, *1*, 138-145.
1968 „Das Gesetz der Auslauterweichung im Siebenbürgisch-Sächsischen", *FVL* 11, *1*, 19-36.
1970a „Zur Frage der Übernamen im Siebenbürgisch-Sächsischen", *FVL* 13, *1*, 97-104.
1970b „Sprachsoziologische Schichtung in einer Lokalmundart", *ACIL*, X, 2, 79-83.
1975 „Zur sprachlichen Grenzbildung im Siebenbürgisch-Säschsischen", *FVL* 18, *1*, 101-105.

Thudt, Anneliese and Gisela Richter
1965 „Die Mundarten der sogenannten Zipser in Oberwischau", *FVL* 8, *1*, 27-48.

Valjavec, Fritz
1953-1958 *Geschichte der deutschen Kultur beziehungen zu Südosteuropa*, 3. Bände (München).

Wolf, Johann
1960 „Die Erforschung der Banater deutschen Mundarten im Lichte des Aufsatzes 'Der fränkische Dialekt' von Friedrich Engels", *FVL* 3, 149-159.
1966 „Die phraseologischen Fügungen in den Banater deutschen Mundarten", *FVL* 9, *2*, 72-80.
1973 „Wie kamen im 18. Jahrhundert deutsche Kolonisten ins Banat", *FVL* 16, *2*, 5-20.
1974 *Sprachgebrauch und Sprachverständnis Ausdrucksformen und Gefüge in unserem heutigen Deutsch* (Bukarest: Kriterion).
1975 *Kleine Banater Mundartenkunde* (Bukarest: Kriterion).

Zdreghea, M.
1951 „Limba română vorbită de saşii din Cîlnic" [The Romanian Language as Spoken by the Transylvanian Saxon of Cîlnic], *SCŞt* (Cluj) 2, 1-2.
1957 „Rumänische-deutsche Sprachbeziehungen", *Mélanges Oslo*, 149-158.

Zimmer, Norbert
1930 *Die deutschen Siedlungen in der Bukowina* (Plauen im Vogtland: Verlag Günther Wolff).

Betrachtung über die germanistik an der Universität Jassy*

— Trajan Bratu und Karl Kurt Klein —
ein Beispiel für rumänisch/siebenbürgisch-sächsische Zusammenarbeit

Obwohl es deutschen Sprachunterricht bereits vor den Vereinigung der Donaufürstentümer und in verstärktem Maße in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts an den rumänischen Schulen gegeben hatte, kann von einer originellen wissenschaftlichen Forschung auf dem Gebiete der Germanistik erst vom Beginn des 20. Jahrhunderts an gesprochen werden. Sie erfolgte im Rahmen der beiden rumänischen Universitäten von Bukarest und Jassy. Die Persönlichkeiten, mit denen diese Forschung von allem verbunden ist, waren in Bukarest Proffesor Simion C. Mândrescu und in Jassy der Germanist Trajan Bratu. Beide Forscher stammten aus Siebenbürgen. Da keine institutionellen Organisationen und Forschungszentren vorhanden waren, ist verständlich, daß der Akzent der Arbeit zu Beginn auf der didaktischen Tätigkeit, d.h. auf der Ausbildung der Lehrer für die verschiedenen Schultypen in Rumänien lag.Es muß unterstrichen werden, daß die deutsche Sprache als Pfilchtfach bereits im Schulgesetz von 1864 eingeführt worden war. Gleichzeitig mit der Ausbildung von Deutschlehrern gab es jedoch eine rege Tätigkeit, um die notwendigen Voraussetzungen für die wissenschaftliche Arbeit zu schaffen, d.h. der Beschaffung von Büchern für die Bibliotheken, der Seminare und die Erstellung von Lehrbüchern, Wörterbüchern usw., unbedingt notwendigen Vorbedingungen für jegliche wissenschaftliche Tätigkeit.

Bevor wir uns unserem Hauptthema, der Zusammenarbeit zwischen Trajan Bratu und Karl Kurt Klein zuwenden, müssen wir uns noch kurz mit der Situation dieser wissenschaftlichen Disziplin im Vereinigten Rumänien nach 1918 befassen. Infolge dieser

---

*Apărut în Siebenbügen als Beispiel europäischen Kulturaustausches (Siebenburgisches Archiv), Dritte Folge, Band 12 Böhlau Verlag Köln-Wien,1975,143-153.

Vereinigung wurde eine große Anzahl von deutschsprachingen Siebenbürger Sachsen, den sog. Schwaben im Banat und in der Bukowina zu Bürgern Großrumäniens. Das Germanistikstudium bei den Siebenbürgen Sachsen war in großen Umfang so weit gediehen, daß aufgrund der großen Zahl von Gelehrten und wissenschaftlichen Arbeiten die sächsische Mundartforschung, Folklore, Ethnografie sowie die Erforschung der örtlichen Geschichte auf derselben Stufe stand wie in den deutschsprachigen Ländern Westeuropas. Wir dürfen daher auch nicht unerwähnt lassen, daß selbst der bekannte Philosoph und Sprachwissenschaftler Gottfried Wilhelm von Leibniz sich mit der Mundart der Siebenbürger Sachsen beschäftigt und neue Impulse für das Studium dieser Mundart gegeben hat. Die Philologie wurde im Laufe des 19. Jahrhunderts und bis heute durch solche hervorragenden Köpfe vertreten, wie z.B. Georg Bertleff (1833-1876), Georg Friedrich Marienburg (1820-1886), Andreas Bertleff (1856-1922), Friedrich Kramer (1843-1911), Georg Keintzel (1858-1925), Adolf Schulerus (1864-1928), Gustav Kisch (1869-1938), Richard Huss (1885-1941), Andreas Scheiner (gest. 1946), Karl Kurt Klein, und in unseren Tagen Friedrich Krauss, Bernhard Capesius und noch viele andere. Neben den wissenschaftlichen Zentren in Hermannstadt und Kronstadt gab es in Siebenbürgen noch ein namhaftes Germanistisches Zentrum, das als Nösner-Schule bekannt ist. Über diese Schule hat Karl Kurt Klein eine größere Studie geschrieben, die ich zu einem späteren Zeitpunckt noch erwähnen werde.

Jahrzehntelang haben sich die siebenbürgisch-sächsischen Germanisten mit der Frage der Herkunft der Siebenbürger Sachsen beschaftigt. Sie haben eine umfassende sprachwissenschafliche Analyse erstellt, indem sie diese Mundart mit den Mundarten der vermuteten Urheimat in Luxemburg, im Moseltat und am Mittelrhein vergichen haben. Ohne hier auf nähere Einzelheiten einzuhegen, muß man doch festellen, daß die wissenschaflichen Fragen, die mit diesem Mosaik von Mundarten in Zusammenhang stehen, auch heute noch für die Forscher sehr kompliziert und zum Teil noch ungelöst sind. Im Rahmen der deutschen Mundartforschung – so wie es Karl Kurt Klein einmal ausgedrückt hat – bleibt Siebenbürgen ein „Testfall der Wissenschaft". („Siebenbürgische Mundarten", Akademie-Verlag, Berlin, 1959, S. 46). Zu den großen Werken der

siebenbürgisch-sächsischen Germanisten, die ich hier kurz erwähnen möchte, gehören solche bekannten wie das Siebenbürgisch-Sächsischen Wörterbuch, Der Siebenbürgisch-Deutsche Sprachatlas, die Wörterbücher einiger sächsischer Mundarten oder mundartlich-sächischer Fachterminologien von Friedrich Krauss. Ich möchte hier von allem nicht versäumen auf diejenigen seiner Werke einzugehen, die von großem wissenschaftlichen Wert für die heutige Germanistik sind, wie z. B. Nösnerlandische Pflanzenammen, Klausenburg-Bistriz 1943; Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerkssprachen, Siegburg 1957; Trepenner Wörterbuch, Marburg 1970.

Genauso wie bei dem Großen Wörterbuch der Rumänischen Sprache, an dem schon fast seit einhundert Jahren gearbeitet wird, ist auch das Siebenbürgisch-sächsische Wörterbuch als ein Werk von mehreren Generationen von Sprachforschern anzusehen. Wie bekannt, wird diese Arbeit – nach einer Unterbrechung von mehr als dreißig Jahren – heute unter des Schirmherrschaft der Rumänischen Akademie der Wissenschaften und der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin weitergeführt. Zu dem Mitarbeiterstab gehören unter anderem Bernhard Capesius, Mihai Isbăşescu, Annemarie Biesselt-Müller, Arnold Pancratz, Gisella Richter, Anneliese Thudt, Roswitha Santa und Helmut Protze, der an der Deutschen Akademie der Wissenschaften in Berlin tätig ist. Der Forschungsbereich der Germanisten ist jedoch viel umfassander und diferenzierter. Abgesehen von den rumänisch-deutschen kulturellen und literarischen Beziehungen und parallel mit dem Studium der sächsischen Mundart wäre noch die Erforschung anderer deutscher Mundarten, wie z.B. die aus der Bukowina, die Mundart der Banater Schwaben sowie der sogenannten „Landler", einer deutschsprachigen Gruppe österreichischen Ursprungs, zu erwähnen. Wenn wir auch noch auf die Problematik der gegenseitigen rumänischen-deutschen Sprachbeeinflussung eingehen, dann ist noch besser ersichtlich, welchen vielfältigen und wichtigen Aufgaben sich die Germanisten aus Rumänien gegenübersehen. Dieser kleiner Exkurs hat Ihnen hoffentlich einen besseren Überblick auf die noch

zu bewältigenden Aufgaben der rumänischen Germanisten verschafft.

Im vergleich zu den großen Leistungen der siebenbürgisch-sächsischen Gelehrten sind die Anfänge der germanistischen Zentren an den Universitäten von Bukarest und Jassy nur als sehr bescheiden zu bezeichnen. Es ist jedoch unbestritten, daß die siebenbürgisch-germanistische Schule nach 1918 eine entscheinde Rolle bei der Entwicklung der germanistischen Disziplin an den beiden oben genannten Universitäten spielte. Dazu haben vor allem die beiden siebenbürgisch-sächsische Gelehrten, Bernhard Capesius in Bukarest und Karl Kurt Klein in Jassy, beigetragen.

Wenn wir uns mit der Entwicklung der Germanistik an der Universität Jassy befassen, dürfen wir nicht versäumen uns mit dem Begründer dieses Studiums, Trajan Bratu, zu beschäftigen, wobei dies gleichzeitig eine Würdigung des Mannes bedeutet, der in diesem Jahre seinen hundersten Geburstag begehen würde.

Er war eine markante Persönlichkeit der Universität Jassy, bekannt und geschätzt durch seine demokratische, fortschrittliche feste Haltung, wegen der er nicht nur verbale, sondern auch tätlichen Angriffen seitens rechtgerichteter Kreise ausgesetzt war. Professor Trajan Bratu war außerdem ein Mann, der der wissenschaftlichen originellen Forschung nicht nur wichtige Impulse vermittelte, sondern selbst auch eine große Anzahl origineller Beiträge leistete. Wenn wir heute die wissenschaftliche Tätigkeit von Trajan Bratu beurteilen, dann sollten wir nicht vergessen,daß sie in einer Zeit erfolgte, als es für einen rumänischen Germanistien andere wichtingere Aufgaben gab, die für jeden Neubeginn charakteristisch sind. Das Hauptziel der Germanistik damals war die gründlicheVorbereitung der rumänischen Deutschlehrer. Trajan Bratu war – wie aus den Aussagen seiner Schüler und Studenten und auch seinen didaktischen Schriften her vorgeht – ein hervorragender Wissenschaftlicher und Lehrer. Er sprach sich für eine „Schule der ernsten wissenschaftlichen Arbeit und gegen Dilletantismus" aus, indem er seinen Schülern der Gedanken einzuprägen versuchte, daß „die Arbeit das edelste Gut der Menschheit sei und die Belohnungin in sich selbst trägt".

Neben seinenn Arbeiten didaktischen Charakters für Schüler, d.h. Handbücher, die er zusammen mit Karl Kurt Klein verfaßte.

veröffentlichen die beiden Germanisten aus Jassy auch noch eine Gramatik der Deutschen Sprache. Bukarest 1935. Diese Grammatik wird von Fachleuten wegen der neuen und originellen Methode bei der Vermittlung und Erklärung der für Ausländer besonders schwierigen Teile der deutschen Sprache sehr hoch eingeschätzt. Die sogenannte „Bratu-Methode" besteht aus einer Reihe von einfachen Regeln, die sich auf die Vermittlung der komplizierten Nominaldeklination nich nur auf Rumänen, die die deutschen Sprache erlernen wollen, als anwendbar erwiesen, sondern ist auch für die Vermittlung deutscher Sprachkenntnisse an ungarisch-, französisch- und englischsprachige Personen sehr geeignet. Diese Regeln wurden aufgrund einer sprachlichen Analyse erarbeitet, die mit den heutigen Richtlinien der kontrastiven Grammatik vergleichbar sind. Die Fachzeitschrift „Deutschunterricht im Ausland" empfahl 1936 mit warmen Worten allen denjenigen, die die deutsche Sprache lernen wollten, diese Bratu-Methode. Eine weitere erfolgreiche Tätigkeit entfaltete Trajan Bratu außerdem auf dem Gebiet der Geschichte der Literatur und der Literaturkritik. Seine in Berlin abgelegte Doktorarbeit hatte das Leben und die literarische Tätigkeit von Friedrich Heinrich Karl Freiherr de la Motte-Foqué zum Thema und erschien 1907 in Berlin unter dem Titel Foqués Lyrik. Sein Interesse an den großen deutschen Klassikern Goethe und Schiller fand ihren Niederschlag in der Arbeit Das poetische Werk, unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Klassiker. Jassy 1909. Trajan Bratu war aber auch mit dem literarischen Leben seiner Zeit vertraut. In diesem Zusammenhang verfaßte er für den rumänischen Leser eine Arbeit mit dem Titel Die modernen deutschen Romanschriftsteller: Ernst Zahn - Die Entwicklung eines Schriftstellers. Jassy 1912. Die literarische Arbeit Goethes hat ihn jedoch sein ganzes Leben lang beschäftigt und in diesem Sinne sind seine Übersetzungen dieses deutschen Klassikers zu erwähnen: Stella, Clavigo, Egmont, Drei Tragödien in Prosa, Bukarest 1925. Dazu kommen noch das Buch Aus den Weisheiten Goethes, Bukarest 1937 und eine weitere linguistische Arbeit.

Von seinen Arbeiten als Literaturhistoriker wäre vor allem seine Studie über Die deutschen Volksbücher bei den Rumänischen, Jena und Leipzig 1936, zu erwähnen.

Die wissenschaftliche Tätigkeit von Trajan Bratu ist ein typisches Beispiel für die Aufgaben und Ziele eines Germanisten in einem nicht zum germanischen Sprachraum gehörenden Lande. Genauso wie Simion C. Mândrescu in Bukarest war Trajan Bratu gezwungen, ersteinmal die Arbeitsinstrumente, die für jede wissenschaftliche Tätigkeit unabdingbar sind, zu schaffen. Dann machte er sich an die Popularisierung der bedeuten kulturellen und literarische Werte deutscher Ausdrucksweisen, und zwar durch Übersetzungen, Studien, Vorträge usw. Danach bemühte er sich um die Festigung der Position der Germanistik an der Hochschulen und auch darum, seine Zeitgenossen vom Nutzen der deutschen Sprache und Kultur für das rumänische kulturelle Leben zu überzeugen. Gleichzeitig konnte er jedoch auch mit originellen Forschungen auftreten und auf diesem Gebiet ein bekannter Fachmann werden. Aus allen diesen Gesichtspunkten ist Professor Trajan Bratu als der Gründer der Germanistik an der Universität Jassy und eine bedeutende Figur der rumänischen Germanistik insgesamt anzusehen.

Obwohl es interessant wäre, auf die Leistungen der Germanistik zwischen den beiden Weltkriegen an den Universitäten von Klausenburg, Bukarest und Tschernowitz einzugehen, wollen wir hier lediglich auf die Tätigkeit von Karl Kurt Klein an der Universität Jassy eingehen. Sein Wirken dauerte fast ein Jahrzehnt bis zum Jahre 1939 als er einen Ruf an die Universität von Klausenburg annahm, um dort den Platz des verstorbenen Gustav Kisch einzunehmen. Karl Kurt Klein war neben seiner Tätigkeit als Sprachwissenschaftler auch ein hervorragender Organisator. Er war nicht nur in der Leitung des germanistischen Seminars tätig, sondern auch gleichzeitig der Direktor der Universitätsbibliothek. Die heutige Organisationsform der Bibliothek von Jassy ist auf seine Gedanken und Pläne und deren Verwirklichung zurückzuführen, obwohl diese Seite seiner Tätigkeit natürlich weniger wichtig als seine wissenschafliche Tätigkeit auf dem Gebiet der Germanistik zu bewerten ist. Bereits vor seiner Berufung nach Jassy war Karl Kurt Klein in Fachkreisen durch seine Bücher und Studien als

Wissenschafter von hohem Rang bekannt. Insbesondere zu erwähnen wären solche Arbeiten wie *Die deutsche Dichtung Siebenbürgens im Ausgange des 19. und 20. Jahrhunderts*, Jena 1925; *Rumänisch-deutsche Literaturbeziehungen. Zwei studien aus dem Aufgaben und Arbeitskreis der Deutschforschung an den rumänischen Universitäten*, Heidelberg 1929; *Beziehungen Martin Opitzens zum Rumänentum*, Hermannstadt 1927. Diese Tätigkeit wurden an den Universitäten von Jassy und Klausenburg fortgesetzt. Aus dieser Zeit stammen Arbeiten wie *Frühe Ansätze zur sprachlichen Erschließung der Herkunft der Sachsen in Siebenbürgischen*, veröffentlicht in der „Ilie Bărbulescu Festschrift", Jassy 1931. Dann *Literaturgeschichte der Deutschtums im Ausland*, Leipzig 1938, dann die *Nösner-Germanistenschule. Ihre Entstehung, Wirksamkeit, Leistung*, Bistritz 1943, *Der Humanist und Reformator Johannes Honter*, Hermannstadt / München 1935. Besonders fruchtbar waren die letzten Jahre seines Lebens, als Karl Kurt Klein an der Universität Innsbruck tätig war. Obwohl er ein brilliant Kenner des gesamten Forschungsbereiches der Germanistik war, blieb sein wissenschaftliches Interesse stets vorwiegend auf Siebenbürgen ausgerichtet, was aus seinen Hauptarbeiten wie *Transsyilvanica. Gessamelte Anhandlungen und Aufsätze zur Sprach- und Siedlungsforschung der Deutschen in Siebenbürgen*, München 1963, den Arbeiten zur Siedlungsgeschichte und Sprachgeographie der mittelalterlichen deutschen Siedlungen in Siebenbürgen in dem Band „Siebenbürgische Mundarten", Berlin 1959, *Luxemburg und Siebenbürgen. Aus den Vorarbeiten zum Siebenbürgisch-Deutschen Sprachatlas*, im Band „Luxemburg und Siebenbürgen", Köln-Graz 1966 und schließlich in *Siebenbürgisch-Deutscher Sprachatlas. I. Band*: Laut- und Formenatlas, Teil I, 1961; Teil II, 1964 (Marburg) ersichtlich ist.

Bereits aus dieser einfachen Aufzählung der Titel läßtsich ableiten, daß wir es mit einem Germanisten von europäischem rang zu tum haben. Diese Tatsache wurde auch durch die Wahl Karl Kurt Kleins als einen der Hauptreferenten auf dem Ersten Internationalen Germanistenkongreß 1955 in Rom bestätigt. Sein Bericht befaßte sich mit Thema Hochsprache und Mundart in den deutschen Sprachinseln (siehe Transsylvanica, S. 311-339), in dem er eine umfassende und originelle Synthese der wissenschaflichen Ergebnisse der Germanisten in Siebenbürgen im Vergleich zu den Ergebnissen der Germanisten in anderen deutschen Sprachinseln darlegte. Diese Arbeit enthält auch grundlegende Schußfolgerungen bezüglich der Methoden, die sich aus den geschichtlichen Entwicklungen der Sprachinseln in Ost- und Südosteuropa, in Südafrika, den Vereinigten Staaten von Amerika und auch in Südamerika für die gesamte Geschichte der deutschen Sprache ergeben und für sie von Belang sind.

Hier und heute ist weder der Ort noch die Zeit, um eine umfassende Analyse der gesamten wissenschaftlichen Tätigkeit von Karl Kurt Klein zu geben. Allerdings ist es erforderlich, zumindest auf einige Punkte seiner Arbeit kurz einzugehen. Wie für fast alle siebenbürgischen Germanisten lag auch für Karl Kurt Klein sein Leben lang die Hauptaufgabe in der Erforschung der Urheimat der siebenbürger Sächsen.

Die siebenbürgisch-sächsichen Gelehrten, die um 1900 eine Ausbildung an der Schule der Jung-Grammatiker erhalten hatten (A. Schullerus, G. Keintzel, G. Kisch) und infolgedessen von der All-Herrschaft der Lautgesetzte überzeugt waren und gleichzeitig an die Gleichsetzung von Sprache und Volk glaubten, haben eine sehr gründliche vergleichende Untersuchung über die sächsischen Mundarten in Siebenbürgen und diejenigen westdeutschen Mundarten erarbeitet, die den siebenbürgisch-sächsischen Mundarten am nächsten stehen. Ihre Schlußfolgerung lautete dahingehend, daß das Siebenbürgisch-Sächsiche im Vergleich zu den Mundarten aus der Urheimat nur relativ wenig entwickelt war. Sie stellten außerdem die These aus, daß es sich bei dem Siebenbürgisch-Sächsichen um eine einheitliche Mundarten handelt, die sich trotz der fast 800 jährigen Trennung von der Urheimat nur sehr wenig weiterentwickelt hatte. Sie vertraten weiterhin die Ansicht, daß die Urahnen der

Sachsen aus einem verhältnismäßig kleinen Gebiet stammten und als kompakte Gruppe nach Siebenbürgen kamen, wo sie sich wieder die sprachliche Landschaft ihrer Urheimat formten. Diese romantische Vision steht in großem Gegensatz zur Genauigkeit, was einzelne sprachliche Erscheinungen anbelangt. Diese Vision wurde jedoch von einem anderen siebenbürgisch-sächsischen Gelehrten, Andreas Scheiner, zerschlagen. Andreas Scheiners Konzeption, auf die wir hier nicht näher eingehen wollen, wurde von Karl Kurt Klein übernommen und mit vielen neuen Argumenten angereichert. Die Schlußfolgerung seiner Studien besteht darin, daß die siebenbürgisch-sächsiche Mundart von Zügen westdeutscher Mundarten geprägt ist. Genauer gesagt, hat sie die meiste Ähnlichkeit mit den Mundarten von der Mosel, dem Mittelrhein und aus Luxemburg. In ihr können jedoch auch niederdeutsche, oberdeutsche und sogar ostmitteldeutsche Elemente entdeckt werden. Schließlich kommen noch einige Reste romanischen Ursprungs, aus dem wallonischen Dialekt, hinzu. Wir haben es also mit einem Mischdialekt zu tun, genauer gesagt mit einer für Siedlungen typischen Mundart.

Um diese Mundart richtig definieren zu können, reicht der einfache Vergleich zwischendem heutigen Zustand der Sprache und den Mundarten in Westdeutschland nicht aus. Anstelle der Methode, die den Hauptakzent auf den sprachlichen Vergleich legt, müssen die Forscher eine tiefgehende dokumentierte Untersuchung der sprachlichen Schichtung bzw. Überlagerung erstellen, die in den fast 800 Jahren der getrennten Entwicklung vor sich ging. Aus diesem Gedanken stammt das von Andreas Scheiner und später von Karl Kurt Klein entwickelte Interesse für die Erforschung der Geschichte der Literatursprache der Siebenbürger Sachsen. Sie haben bei den Sachsen das Vorhandensein eines klaren Bewußtseins festgestellt, ihre Mundart zu einer Hochsprache zu entwickeln, und zwar eine andere als die von Luther geschaffene Hochsprache. Diese sächsiche Literatursprache, auch unter dem Namen „Gemeine Landsprache" oder „Predigtsprache" bekannt, wurde sogar verwiklicht und von den Siebenbürger Sachsen mehr als zwei Jahrhunderte lang geschrieben und gesprochen. Die Menschen, die diese Sprache pflegten, waren fest davon überzeugt, daß ihre Sprache auf dieselbe Ebene mit dem Holländischen und Englischen zu stellen war und im Gegensatz zum

Hochdeutschen stand. Für Johannes Tröster, der im 17. Jahrhundert zum erstenmal diese Sprache verwendete, war sie „die alte teutsche Sprache", die einzige Sprache, die wirklich auf die Goten zurückzuführen ist.

Diese letzte Festellung mit dem Hinweis auf die Goten basiert auf seiner seltsamen Theorie, die eine wichtige Rolle in der Kultur- und Literaturgeschichte der Siebenbürger Sachsen gespielt hat. Es handelt sich um die Theorie des goten-geto-dakischen Ursprungs der Siebenbürger Sachsen, welche nicht von den Siebenbürger Sachsen aufgestellt wurde, sondern von den deutschen Humanisten des 17. Jahrhunderts, Willibald Pirckheimer aus Nürnberg und Philipp Melanchton. Sie wurde von den siebenbürgischen Gelehrten Albert Huet (1591), Johannes Tröster (1666), Mathias Miles (1670) und Lorenz Töppelt (1667) übernommen. Diesem Gedanken Töppelts schloß sich dann der moldauische Chronist Miron Costin an, der in der Cronica Polona schrieb: „Die Daken sind die Urahnen der Sachsen, die Zierde der Völker Ungarns, welche auch heute über die sieben Burgen herrschen; wunderbare Städte, die den italienischen ähneln, und die bis heute ihre eigenen Rechte behalten haben". An anderer Stelle schreibt Miron Costin „... er führte Krieg mit den Dakern, den Urahnen der Sachsen" und zu Toeppelt erklärte Costin, daß er „dem Namen nach Daker" sei. Im Grunde genommen stellt sich diese Theorie die Aufgabe, die ununterbrochene germanische Kontinuität von der Zeit der Goten bis zur Neuzeit in Siebenbürgen zu beweisen. Grundlage dieser Theorie war die Verwechslung der Geten, einem thrako-dakischen Stamm, mit den Goten, einem Stamm ostgermanischen Ursprungss, die bereits bei den Schriftstellern der Antike auftaucht, wie z.B. bei Iordanes. Etwas überraschend war das Wiederaufgreifen dieses Gedankes durch einen Gelehrten vom Range Gustav Kisch in seiner Studie *Germanische Kontinuität in Siebenbürgen*, Jena und Leipzig 1936. Die unwissenschaftliche Grundlage dieser Theorie und ihr phantasievoller Charakter wurde endgültig von Karl Kurt Klein in seiner Studie *Die Goten-Geten-Daken-Sachsengleichung in der Sprachentwicklung der Deutschen Siebenbürgens*, in Transsylvannica, S. 90-139 bloßgestellt. Obwohl noch weitere interessante Aspekte aufgezeigt

werden könnten erlaubt es unsere Zeit nicht, hier noch näher darauf einzugehen.

Einen letzten Gesichtspunkt der Leistungen von Karl Kurt Klein, worüber ich noch einige Worte verlieren möchte, betrifft die literaturischen, kulturellen und sprachlichen Beziehungen zwischen den Rumänischen und Siebenbürger Sachsen. Seine Arbeiten wie Rumänisch-deutsche Literaturbeziehungen, Beziehungen Martin Opitzens zum Rumänentum oder Alte und neue Arbeitsziele der germanistischen Studien an den rumänischen Universitäten sind ein Beweis für sein großes Interesse an diesem Gebiet. Seiner Vorliebe für diese Fragen blieb er bis zum Ende seiner Tage, auch während seiner Zeit als Professor an der Universität Innsbruck, treu, wofür man als Beweis seine Arbeit Der Rumänische und der Siebenbürgische Deutsche Sprachatlas (ALR und SDSA). Über linguistische und historische Zielsetzungen, in Transsylvanica, S. 237-307, anführen kann.

Obwohl Karl Kurt Klein den größten Teil seines Lebens an anderen Universitäten im Lande oder im Ausland gewirkt hat, berechtig und verpflichtet uns das Jahrzehnt, in dem er als Professor für die Deutsche Sprache an der Universität Jassy und als Direktor der Universitätsbibliothek tätig war, ihn als einen der wichtigsten Vertreter der Germanistik in unserer Stadt zu betrachten, der mit seinem Wirken in bedeutendem Maße zur Entwicklung der Germanistik in Jassy und in Rumänien überhaupt beigetragen hat.

Die Zusammenarbeit zwischen Trajan Bratu, der aus der Nähe von Hermannstadt kam, und Karl Kurt Klein, der auch aus Siebenbürgen stammte, und ihr enges freundschaftliches Verhältnis im Dienste der Wissenschaft und der Annäherung der beiden Kulturen fanden einen fruchtbaren Boden, jenseits der Karpaten in Jassy, an der ältesten Universität Rumäniens. Es handelte sich hier um ein kulturelles Zusammenwirken, was als beredtes Beispiel für die heutige Zeit angesehen und zwischen dem rumänischen und dem deutschen Volk weiterentwickelt werden sollte.

KATHARINA BARBA, *Deutsche Dialekte in Rumänien. Die südfränkischen Mundarten der Banater Deutschen Sprachinsel.* Mit zwei Abbildungen und neun Karten, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag GMBH, 1982, 211 p.*

Prezentată într-o primă versiune (în 1977) ca teză de doctorat în cadrul Institutului de lingvistică din Bucureşti (conducător ştiinţific prof. dr. Mihai Izbăşescu), lucrarea Catharinei Barba, de la Universitatea din Braşov, a apărut acum în colecţia publicaţiei „Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik", editată de Joachim Göschel şi Verner H. Veith, în colaborare cu Institutul de limbă germană „Deutscher Sprachatlas" al Universităţii din Marburg/Lahn.

Cum se arată în *Prefaţă*, autoarea s-a format la şcoala de dialectologie germană de la Universitatea din Timişoara, avînd ca îndrumător ştiinţific pe profesorul Johann Wolf (autor, printre altele, al excelentei lucrări *Kleine Banater Mundartkunde*, Editura Kriterion, Bucureşti, 1975). Rezultatele la care au ajuns cercetătorii timişoreni ai graiurilor germane din Banat sînt consemnate şi de autoare în *Introducere*, p. 2-7.

„Insula lingvistică" germană, din Banat, care s-a constituit în decursul secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea, este alcătuită, cu mici excepţii, din dialecte „mixte", unite însă prin numeroase trăsături comune, care dau dreptul cercetătorilor să vorbească despre un *dialect german bănăţen* destul de bine conturat, dar fără echivalent în „peisajul dialectal" din ţara de origine. Studiile întreprinse au arătat că în dialectul „refăcut" din Banat, în urma amestecului de graiuri, s-au impus mai ales trăsăturile caracteristice dialectului german din regiunea Palatinat, deşi coloniştii originari din această provincie nu au reprezentat în nici un moment o majoritate.

În orice caz, denumirea de „dialect şvăbesc" dată acestei variante a limbii germane din România, denumire care trimite la provincia Suabia (Schwaben), nu se justifică din punct de vedere lingvistic şi istoric. Dialectele germane din Banat aparţin din punct de vedere tipologic dialectului numit „germana de sus" (hochdeutsch), care cunoaşte două mari subduviziuni: dialectul

* Recenzie apărută în ALIL, tomul XXVIII. A., Iaşi, 1981-1982, p. 131-132.

„german de centru" (mitteldeutsch) și dialectul „german superior" (oberdeutsch). În proporție de 70%, dialectele din Banat sînt de tipul *mitteldeutsch* (francono-renan, francono-moselan, cu puține trăsături bavareze); restul de 30% aparțin tipului *oberdeutsch* (bavarez de nord și bavarez de sud, francon de est și francon de sud). Există o singură localitate în care se vorbește un grai de tip aleman de sus (Saderlach-Zădărăni). Șvabi veritabili sînt numai vorbitorii de limbă germană din Sătmar.

După o succintă prezentare a grupurilor dialectale germane din Banat (p.8-10), Katharina Barba se ocupă de grupul de dialecte de tipul „francon de sud" (*südfränkisch*), care constituie obiectul de studiu al cărții. Este vorba de 9 graiuri germane din județul Arad, anume din localitățile: Sanktanna (Sîntana), Komlosch (Comlăuș), Galska (Galșa), Glogowatz (Tudor Vladimirescu), Baumgarten (Livada), Sinlean (Sînleni), Tzipar (Ţipari), Pankota (Pîncota) și Schiria (Șiria). În dialectologia germană, dialectul „francon de sud" este caracterizat ca un „dialect de tranziție". El ocupă o fișie situată între dialectele „șvăbesc-aleman" la sud, „bavarez de nord" la est, „francon de est" la nord și „francono-renan" la vest. Din punct de vedere geografic, el este așezat între Rinul mijlociu și cursul inferior al rîului Necktar.

Ocupîndu-se de istoria colonizării în cele 9 localități arădane (p. 12-19), autoarea ajunge la concluzia că vorbitorii de limbă germană nu proveneau decît în foarte mică măsură din teritoriul delimitat mai sus. Astfel, de exemplu, dintr-o statistică datînd din anul 1770 rezultă că din 82 de persoane înregistrate în localitatea Glogowatz 16 erau originare din Ungaria, 15 din Franconia, 10 din Mainz, 9 din Austria, 8 din Boemia, 5 din Bavaria, 5 din Palatinat, 4 din Suabia, 4 din Silezia, 2 din Polonia și 4 din regiunea Bamberg (p. 15). La fel de variată este originea coloniștilor din Sanktanna și din Komlosch. Ei proveneau din provinciile Baden, Palatinat, Bavaria, Vestfalia, Palatinul bavarez, Würtemberg, Turingia, Alsacia-Lorena, Prusia, Tirol (p. 15-16). În noua patrie, amestecul a continuat între așa-numitele „colonii-mamă" și „colonii-fiice". În urma unui proces complicat de amestecuri, suprapuneri și nivelări dialectale a rezultat un dialect „mixt", care, comparat cu cele din patria de origine, se aseamănă cel mai mult cu dialectul „francon de sud".

Gotică

Sigle şi bibliografie

ALIL = „Anuarul de lingvistică şi istorie literară", Iaşi, 1966 ş.u.
ALR I = *Atlasul linguistic român*, de Muzeul Limbii române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Puşcariu, Partea I, (ALR I) vol. I, *Părţile corpului omenesc şi boalele lui*, de Sever Pop, Cluj, 1938, vol II, *Familia, Naşterea, Botezul, Copilăria, Nunta, Moartea*, de Sever Pop, Sibiu-Leipzig, 1942
ALR II = *Atlasul linguistic român*, de Muzeul Limbii române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Puşcariu, Partea II, (ALR II), vol. I: *A. Corpul omenesc, boale (şi termeni înrudiţi) B. Familia, Naşterea, Copilăria, Nunta, Moartea, Viaţa Religioasă, Sărbători C. Casa, Acareturile, Curtea, Focul, Mobilierul, Vase, Scule*, de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1940
Arvinte V., *Român, românesc, România. Studiu filologic*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983
AUI = „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al.I. Cuza» din Iaşi", secţ. III., 1957 ş.u.
CADE = I.-Aurel Candrea, Gheorghe Adamescu, *Dicţionar enciclopedic ilustrat*, Editura „Cartea Românească", Bucureşti, 1931
CDDE = I.A. Candrea, Ovid Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, Bucureşti, 1914
CL = „Cercetări de lingvistică", Cluj, 1956 ş.u.
DA = *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1949
Densusianu O., *Histoire de la langue roumaine*, vol. I, II, Paris
DER = Alejandro Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano* Laguna, 1958
DLR = *Dicţionarul limbii române*, serie nouă, Editura Academiei, Bucureşti, 1965 ş. u.
DR = „Dacoromania", Buletinul Muzeului Limbii române, Cluj, 1920-1949
DRG = Heimann Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch* (v. ed. Wiesbaden, 1985, 3 vol.)
Dt. Entlehn. = *Die deutschen Entlehnungen in den rumänischen Mundarten (nach den Angaben des Rumänischen Sprachatlasses)*, Berlin, 1971
Dt. Wb. = Fr. L. K. Weigand, *Deutsches Wörterbuch*, Gießen, 1910
EWDS[17, 19, 22] = Fr. Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, ed. a 17-a, a 19-a, a 22-a Berlin, 1957-
EWUR = Lajos Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im rumänischen*, Budapest, 1966
Gáldi L., În *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, Budapest, 1939
Gamillscheg E., *Romania Germanica. Sprach– und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreichs*, I-III, Berlin-Leipzig, 1934-1936

Hwspr. = Fr. Krauss, *Wörterbuch der nordsiebenbürgischen Handwerkssprachen*, Siegburg, 1957
Ivănescu Gh., *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iaşi, 1980
Ivănescu Gh., *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iaşi, 1947
Mihăescu H., *La Romanité dans le sud-est de l'Europe*, Editura Academiei, Bucureşti, 1993
Mihăescu H., *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, Bucureşti, 1960
OR = Alexandru Philippide, *Originea Romînilor*, Iaşi, vol. I 1925, vol. II 1927
Puşcariu S., *Die rumänische Sprache*, Leipzig, 1943
Roesler R., *Romänische Studien*, Leipzig, 1871
Rosetti *Istoria* = Alexandru Rosseti, *Istoria limbii române I De la origini pînă în secolul al XVII-lea*, ediţie definitivă, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986
RRL = „Revue roumaine de linguistique", Bucureşti, 1956 ş.u.
SCL = „Studii şi cercetări lingvistice", Bucureşti, 1955 ş.u.
Scriban *Dicţ.* = August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti*, Iaşi, 1939
SCŞt = „Studii şi cercetări ştiinţifice", Cluj, 1950 ş.u.
SCŞt = „Studii şi cercetări ştiinţifice", Iaşi, 1950 ş.u.
SSW Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch, Bucureşti, Berlin, 1908-
Şăineanu L., *Influenţa orientală asupra limbei şi culturei române*, Bucureşti, 1900
Trepp. Wb. = Fr. Kraus, *Treppener Wörterbuch. Ein Beitrag zum Nordsiebenbürgischen Wörterbuch*, Marburg, 1970

Cuprins

TIPĂRIT LA:

Tipografia

Doell

5500 BACĂU - STR. AVRAM IANCU 20 - TEL./FAX: 0234- 51 31 32